

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Utkommer årligen med sju häften och en årsbok

Årgång 1 • Nr 1 • 1939

Utgör 20:de årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 30:de årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

BYGD OCH NATUR

Så blir namnet på vår nya tidskrift, som utgör gemensamt organ för Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen. De gamla föreningsorganen Tidskrift för hembygdsvård och Sveriges Natur, som utkommit, den förra i nära 20 år, den senare i nära 30 år, ha därigenom upphört och i deras ställe sättes denna tidskrift, vars namn innebär ett program. Årgången kommer att omfatta över 400 rikt illustrerade sidor, fördelade på sju häften och en större årsbok över ett svenskt landskap. Medlemmar, som betala en årsavgift av 5 kr., erhålla tidskriften gratis. I boklådan kommer den att kosta 7 kr.

Vi ge inga stora utfästelser. Bygd och Natur får tala för sig själv. Men det är vårt hopp att detta nya organ för svensk bygde- och landskapsvård skall bidra att berika hembygden och fördjupa studiet av såväl bygd som natur.

RED.

PROBLEMEN KRING BYGDEN

Bygden är ett invecklat begrepp, som även omfattar vår natur i dess rikaste skiftningar. Bygd och natur, så som dessa ting manifesterar sig i våra gamla kulturprovinser, stå icke i motsatsförhållande till varandra utan äro närmast sidoordnade. Bygden upptager och innesluter av ålder inom sig många naturformer, faunistiska tillgångar och växtsamhällen, som assimilerats, berikats eller förädlats av kulturen. Odlingen ändrar naturen till bygd. Bygden är följaktligen till betydande delar en konstprodukt. Denna har skapats och underhållits av människan och den mänskliga verksamhet, som under sekler arbetat med jorden, faunan och floran. Bygden är det omfattande begreppet, där naturen ingår som en viktig del. Enär bygden representerar en ständigt fortskridande verksamhet kan den icke slå vakt omkring stilleståndet. Även om konservatismen hos människan stämplar en bygd och ger den vidblivandets karaktär, så har den dock alltid varit underkastad de lagar, som reglera framåtskridandet.

Naturen formas av arbetets art. Där detta fortgår under århundraden kontinuerligt efter samma erfarenheter får landskapet över sig en mera oföränderlig prägel, ett drag som vi ofta förväxla med natur. Inom sådana områden erfordras långa tidsintervaller för att kunna registrera ändringarna och närmare fixera de skiftningar, som landskapets yttre underkastats.

Om man med bygd avser hela den terräng, som människan av gammal tid behövt för att tillfredsställa förvärvet och livsuppehållet, så sträcker sig bygdebegreppet ut över nästan alla punkter inom svenskt land- och sjöterritorium. I Sydsverige finnes ingen terräng (natur), som människan icke av gammalt exploaterat och på olika sätt gestaltat. Den jungfruliga naturen är i landskaplig mening och ställd inför historiskt studium en chimär. Att förstå naturen är därför främst att studera människan och den mänskliga företagsamheten. Alla naturstudier, som avse att komma till rätta med ett landskaps naturutveckling kunna icke nå fullt giltiga resultat utan att ständigt inbegripa människan. Genom hennes oavslåtliga påverkan humaniseras vegetationen, som i Norden alltid betytt något väsentligt. Den har alltid utgjort en starkt miljöskildrande faktor. Humaniseringen bestämmes

i detalj av det mänskliga livets och den historiska företagsamhetens lagar. Därav följer å andra sidan, att man av humaniseringens karaktär ofta förmår i landskapet direkt avläsa arten och frekvensen av de arbetsgrenar, som varit positivt verksamma vid landskapets utveckling. Det säger sig självt att i ett skogslandskap, där människan verkat under årtusenden, där måste den strängt naturvetenskapliga granskningen bliva missvisande, om den icke paras med allmänt kulturhistoriskt vetande och en djup inblick i de etnologiska faktorernas betydelse. En brist vid allt landskapsbedömande hittills är att naturvetenskapen och den allmänna kulturhistorien betraktat problemen var för sig, där de i stället borde ha etablerat ett det mest intima samarbete. Det gäller att förstå den landskapliga jämvikt, som är det odelbara resultatet av naturens arbete och människans verksamhet.

Vi ha vid studiet av bygdens problem en viktig ledning i det förhållandet att arbetet var i äldre tid relativt ensidigt. Detta beror därpå, att redskapen voro enkla och att de främsta insatserna gällde brukandet av jorden och tillvaratagandet av speciella naturtillgångar. Industrialiseringen blir orsaken till den nyorientering, som efter hand griper allt djupare in i landskapets yttre. Redskapens utveckling, maskinerna, fartens ökning, omforma numera naturen i ett allt snabbare tempo. Den moderna exploateringen av naturen, som är en utveckling och förstoring av den mycket äldre fångstkulturen, når numera fram till varje punkt i landet med en tidigare icke skådad förmåga att snabbt omgestalta och förändra. Farorna för naturen ha förr aldrig ägt den katastrofala innebörd som nu är fallet. Utvecklingen under det sista seklet har gått så fort, att obygdens förändras snabbare än bygden. Förhållandet framträder särskilt tydligt i Norrland samt inom strandallmänningar vid Sveriges alla kuster. Den tid är icke avlägsen, när de starka ekonomiska intressen, som reglera vår träindustri och dess nödvändiga rationalisering, komma att systematiskt överföra de norrländska skogarna till kulturskogar. Problemen omkring landets framtida folkförsörjning komma att kräva ett omfattande förädlingsarbete med införandet av för landets flora främmande skogsträd.

Vårt naturskyddsarbete har hittills mest omhuldat den »orörda» naturen, men vi behöva naturskydd icke blott i ödemarkerna utan framför allt inom våra bygder. Vi behöva kulturrestat av en sådan omfattning att de göra skäl för namnet. Det är ett ofrånkomligt faktum, även om det låter som en paradox, att inom landets gamla

centralbygder är det odlingen, som slagit vakt omkring naturen. Det är icke ett spel av tillfälligheter, att artfrekvensen inom den självspirade, »vilda» floran är större i bygden än i obygd. Detta är resultatet av fridlysningsförfaranden, som äro i princip lika gamla som vår bofasta odling. De lagarna tillämpades ända till dess bonden efterträdades av lantbrukaren. Bondens landskap i våra gamla hjärtprovinser är det ursprungligaste vi äga inom sydsvenska och central-svenska landskap. Sett i stort förlöper den förändrande utvecklingen snabbare i Norrland än exempelvis i Småland. Det är bristen på traditioner i de norrländska ödemarkerna och de vittgående national-ekonomiska lagar, vilka bestämma den nutida naturexploateringen av Norrland, som göra faran värre på det hållet.

Frågar man när bygden uppstår, kan svaret endast bli svävande. Vi veta emellertid med tämligen stor visshet att med järnålderns senare hälft träda de fasta fornlämningarna i ett mera bestämt förhållande till den nutida bygden. Det finns även flera andra skäl, som bekräfta, att det stora flertalet av våra nuvarande bygder i de gamla hjärtprovinserna uppstå vid den tiden. Detta gäller även om landsdelen i enlighet med fornlämningarnas vittnesbörd är bebodd tidigare. Den bygd, som utvecklas under senare järnåldern, organiseras ut ifrån vattendrag och våta marker. Hela vår kultur från Skåne till Norrland ställes nu i mycket påvisbara förhållanden till vatten, översvämningar, silängar, överhuvud till gränzoner mellan högre och lägre belägen terräng, där vatten på ett eller annat sätt spelar en alldeles avgörande roll för bosättningen. De naturtillgångar, som nu åstundas och bestämma livet äro fodermarker (naturängar) samt sjö- och myrmalmstäkter. Vilken av dessa faktorer, som blir avgörande för bosättningen, kan icke besvaras, men utvecklingen visar att boskapsskötsel och järnhantering länge gå hand i hand. I Skåne spela sumpskogarna en viss roll i de bebyggelsehistoriska sammanhangen, särskilt inom sådana trakter, där den primitiva järnhanteringen lämnat spår efter sig. På sumpskogens grund utvecklas även lövängsodlingen, som efter hand sprider sig på de så småningom upptorkade, tidigare mera öppna kärrängarnas plats.

Den primitiva järnframställningen äger vid grundläggningen av bygden en otvivelaktigt större betydelse än den vi hittills tillagt den. De äldsta skriftliga källor, som sysselsätta sig med vår kultur, tala om betesmarker, järn, skinnhandel och köpenskap. Åkerbruket synes vid den kristna tidens början vara av en helt underordnad betydelse.

Ängsskötseln på naturmarker är också en av de viktigaste mänskliga verksamhetsgrenar, som kommit att stämpla det svenska landskapet. I omfattningen av den äldre naturängen, i granskningen av reträttområdena för den mera ursprungliga ängsfloran och i studiet av de av kulturen danade växtsamhällenas sammansättning erhålla vi en oanad utblick över de äldre tillstånden och därmed viktiga upplysningar om några av förutsättningarna för bebyggelsen.

Vi ha förbisett, att vi i Norden för uppfattningen av vår kultur behöva tillgång till våta marker i bygden. Den allmänna avdikningen har utplånat de viktiga hjälpkällor, som skulle ha lett oss direkt fram till bygdens början.

Våra hembygdsgårdar och bygdemuseer ha bevarat mycket gammalt, men det mesta är livlöst. Det måste bli det ännu mera efter hand som tiden löper, ty de gamla föremålen ha i allt för stor utsträckning skilts ut ur den omgivning, som gav dem innehåll. Som regel ha byggnaderna flyttats och återuppförts i en miljö, som är oförenlig med gammal byggnadsverksamhet och där man tappat sinnet för de grundläggande principer, som bestämde all äldre bosättning. På de platser, där gårdarna bevarats i sin omgivning har denna ofta vanställts, därför att man saknat en klar uppfattning av miljöns betydelse. De flesta av dessa gamla byggnader, som skulle berättas för efterkommande huru det varit, demonstrera nu i deras frigjordhet förhållanden, som aldrig existerat. Eftervärlden kommer att ställas blott inför byggnadsmodeller i naturlig storlek. Detta blir i längden ett dyrbart åskådningsmaterial, och detta har skett trots att vårt svenska kulturlandskap skulle i sin mångsidighet ha kunnat lämna dem även miljön orubbad. Den borde ha bibehållit bygdens äldre hjälpmedel med dess organisation, dess fauna och självspirade flora. Artur Hazelius' idé går igen, men den söker nu en anseelig förstoring på naturens sanningsenliga grundvalar, där sammanhangen träda levande fram på en bredare och djupare scen.

Ansträngningar måste äntligen i tolfte timmen med kraft presteras för förvärvandet av ett stort kulturresevat som en nödvändig parallell till och komplettering av våra nationalparker. Det är en viktig angelägenhet, att detta bygderesevat tilltages i en sådan utsträckning att det inom sig kan samla uttrycken för de flesta av bygdens problem, och vilka endast på detta sätt kunna rätt belysas, studeras och vårdas. Ett sådant nationalmonument över svensk bygd bör leda åskådningen ut ifrån vattentäckta marker. Den bör fortsätta förbi

fornborgen och bygravfälten genom fornbygden fram till den levande bygden med dess kärr, vattenfauna, växtsamhällen, hägnader, stigar, byggnader. Det bör uppmärksammas att reservatet innesluter den grundidé som erhållit sitt fasta uttryck i den markorganisation, som skapade de mer eller mindre hedartade betesallmänningarna och de av stängsel fredade slätterängarna. Detta nationalmonument skall garantera bibehållandet av de mera ursprungliga landskapliga dragen. Det bör i motsättning till den levande bygden slå vakt om stillståndet, faunans och florans vidblivande och bilda den naturliga ramen omkring byskick och byorganisation. Allt sammanhänger ifrån början. Förslaget utgör sannolikt det enda sättet att rätt gagna naturskyddet och samtidigt levandegöra det långa historiska skede, som byväsendet omfattar och vilket kommit att gripa så djupt in i svenskt landskap och svensk flora. Öland kan möjligen ge oss allt detta, om vi äro snabba i handling och gå till verket med samlad sakkunskap fri från hembygdsromantik.

Mårten Sjöbeck.

ROMANTIKENS HEMBYGD OCH VÅR EGEN

Bygdevård och landskapsvård — två sidor av hembygdsvården — måste få en social inriktning. Det konserverande värvet måste lämna rum även åt det konstruktiva. Arbetet för bygden måste decentraliseras, lämnas under ansvar i hembygdsvårdarnas egna händer, samtidsdigt som de stora principfrågorna lösas gemensamt. Självständighet och sammanhållning, kraftiga lokala härdar med spontan verksamhet och en stark riksorganisation — det är vad svensk hembygdsvård av i dag behöver och måste få.

Naturen är bygdens ram och prydnad, oersättlig som kraftkälla för den moderna människan, en nödvändig irrationell regulator på den alltmer fullkomnade samhällsmaskinen. Naturen kan emellertid aldrig renodlas och skiljas bort från kulturen. Att bevara en gammal gård, men beröva den dess lummiga grönska, är att stympa en relik. Ett kulturminne, som mister sin ram, förlorar både mening och charm. Nej, bygden måste ses som enhet, en levande organism. Först då kunna vi lära oss *förstå* den, *vårda* den och *nyskapa* i rätt anda.

Hur har det varit förr? Hos den tidiga renässansens mästare under 1200—1300-talen är naturen ingenting annat än kulisser. Renässansen upptäckte människan men inte naturen. Under medeltiden brottades barbari och kultur. Den nya tiden knäsatte barbariet. Men så länge det ännu låg på lur hotade inte kulturledan. När den kom, då fanns *en* av förutsättningarna för en högre naturuppfattning.

1400-talets konstnärer låta oss ana någonting nytt, som komma skall. I Peruginis »Kristus begråtes» agera människorna med sina sorger och lidelser på scenen, men i fonden skymta Umbriens kullar, en drömlå hägring, ett landskap med gryningsljus. Hur man i själva verket tänkte sig naturen har nog ingen skildrat bättre än Dürer, som för fyrahundra år sedan skapade sina gripande symboler för brytningstidens vanda och nöd; de ha full aktualitet i dag.

I Frankrike under 16- och 1700-talen, hos barockens och rokokons målare, möter oss en ny värld: landskapet är upptäckt. Hos Poussin och Lorrain (1600-talet) är landskapet självändamål: den romerska

Ett av husen i Marie Antoinettes bondgård vid Versailles. De halmtäckta stugorna, det enkla lantlivet var tidens protest mot överkulturen. »Europas första hembydsgård» var mer än hundra år före sin tid.

campagnan, miljö för hjältar och gudar. Sol över stränder och skepp, drömmande havshorisonter, morgonvind i lummiga träd...

Upplysningstiden rymmer två världar, Voltaire och Rousseau äro dess representanter. På den ena sidan nykter klarhet, rationalism, som bl. a. strävar efter att utnyttja naturens tillgångar, och på den andra sidan ett känslokrav att uppleva naturen. Båda dessa världar skapade en kulturreaktion, som har så många beröringspunkter med vår egen tid, att vi måste betrakta den med särskilt intresse. Överklasskulturen och intellektualismen, som aldrig trängde på djupet, skapade hos de övre klasserna en kulturvånda, för vilken naturen och det enkla bygdelivet stod som räddning och lisa.

Ett gripande personligt uttryck för denna flykt från kulturen är den »bondgård» som Marie Antoinette lät bygga åt sig vid Versailles. De halmtäckta stugorna, kvarnen, ladugården, de idylliska vattnen,

dit den olyckliga flydde från salarna i slottet för att leka lantliv, är en protest mot hela tidens tvångströja och artificiella livsföring. I själva verket var det ett slags friluftsmuseum — Europas första! — där inte endast naturen utan också människor och boskap fingo hjälpa till att skapa illusion.

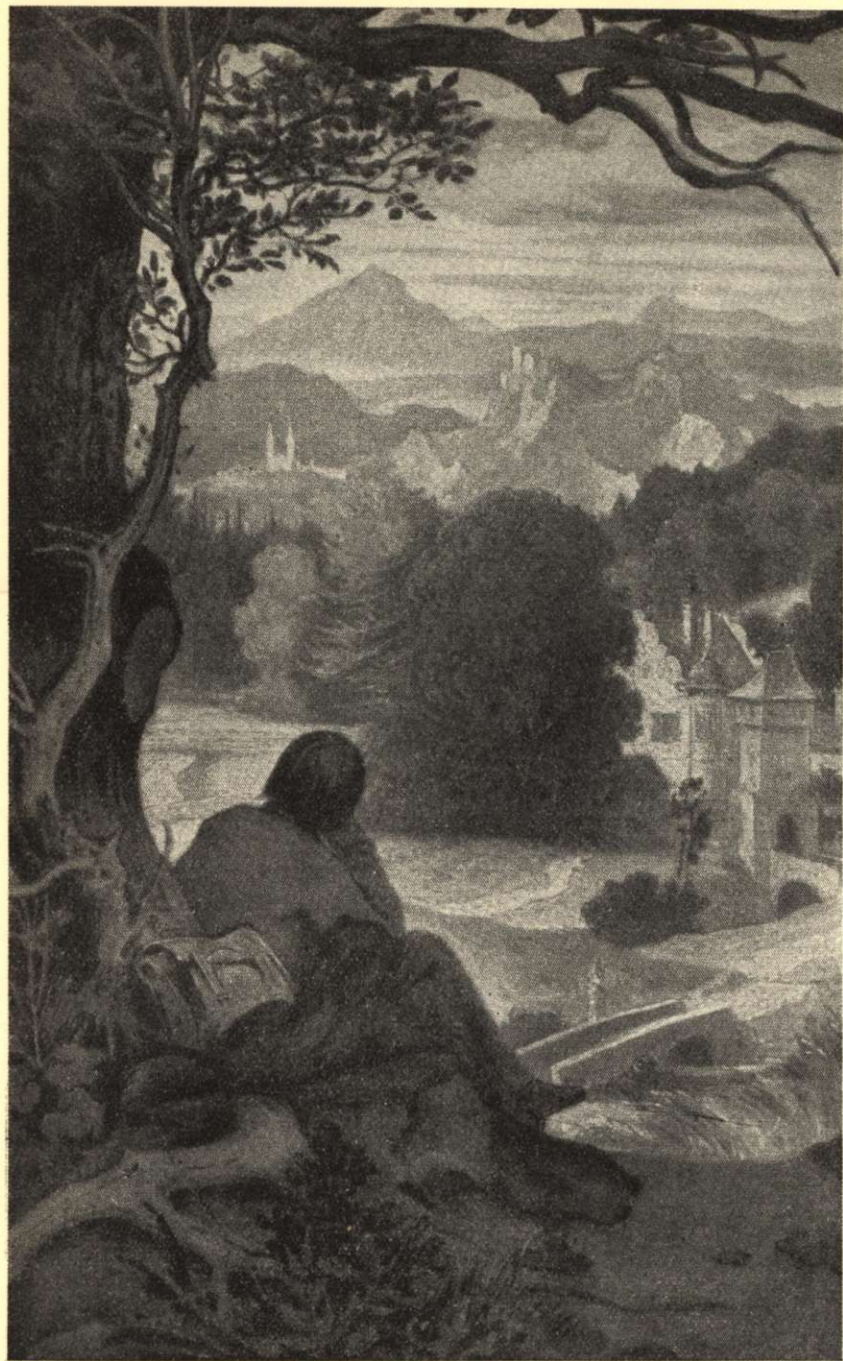
Hur mycket gemensamt har inte denna företeelse med vår egen tid och dess djupt gående kulturreaktion! Varje borgare i 1900-talets upplysningstid har sitt eget Versailles, där parkett och sopnedkast, kvällsnöjen och sällskapsliv kunna inge samma känsla av leda och längtan som de franska salongerna. Hos oss håller denna längtan på att skapa en folkrörelse, som vi med ett fruktansvärt namn kallat »fritidsrörelse»; den bäres upp av en instinktiv känsla för den fria bygden, landskapet, naturen.

Det är till sist romantiken som upptäcker naturen och gör den till människans vän. Människorna lära sig se in i naturen. Moritz von Schwind kallar en av sina tavlor: »En vandrare ser in i landskapet». Den lockar som en modern turistreklam, då den är som bäst.

Romantikens landskapsbild, som länge ansetts naiv och sentimental, börjar tilltala oss igen. Det är det personliga och levande, som fångar oss i den naturtro, av vilken både Stagnelius och Geijer hämtade inspiration. Vår egen upplysningstid saknade inte sinne för naturen, dess lyriska finesser (Bellman), dess klassiska linjer (Ehrenswärds skånska campagna), men nyttsynpunkten dominerade och man ävlades att berika hushåll och näring genom nya naturtillgångar; hela folkuppfostran präglades därav och de första hushållningssällskapen tillkommo i den andan.

Romantiken upptäckte inte endast naturen utan också vår egen historia och här finna vi lätt hembydströrelsens rötter. Götiska förbundet må förefalla oss löjligt och bombastiskt. Men se bort från dess teatraliska later, och hela dess livssyn blir en frisk demonstration *mot* antikkult och fransk nasal, *för* nordiska ideal. De antika gudarna, vilkas namn och bilder aldrig fått någon större publik häruppe, fingo lämna plats för den gamla nordiska olympen, vars hjältar trädde oss livs levande till mötes. Den fornnordiska sagovärlden öppnade sina portar på vid gavel, vår fornhistoria ryckte folk in på livet. Låt vara att mångt blev fraser — mannamod och dygd, redlighet och kraft — men de götiska idéerna syftade högt och voro inte förgäves.

Vilken fantastisk idé lancerade ej bland dessa göter Per Henrik Ling: gymnastiken. För omkring hundra år sedan levde de gusta-

Romantiken lärde folk att se in i naturen. Moritz von Schwinds vackra målning heter också: »En vandrare ser in i landskapet». Den lockar som en god modern turistreklam.

vianska sederna alltså kvar. Folk rörde sig ogärna — att fotvandrade från Drottningholm till Kina slott var en sällsynt strapats — kläder och etikett förbjödo allt verkligt friluftsliv, den personliga hygienens var dålig. Då kommer fäktmästaren Ling och inför motion i radikal form: av med onödiga kläder, rör på armar och ben!

Vid samma tid skriver Geijer sin hyllning till hemmet, hembygden och bonden, Tegnér gör Fritiofs saga till en folkläkning, Afzelius tecknar upp de gamla folkvisorna och Almqvist lämnar Stockholm för att leva som bonde i Värmland. De engelska skalderna, Wordsworth och hans vänner, som sökte sig en fristad vid sjön i Cumberland, voro barn av samma tid och syn. De protesterade i handling mot överkulturen och skapade sina ideal i hembygden och naturen.

Romantikens ideal brötos ned av 1800-talets vetenskapliga rationalism. Natur och naturkunnighet, hembygd och hembygdskunskap, forntid och fornhistoria fingo ny betydelse och inriktning. Vetenskapens landvinningar voro väldiga och beundransvärda, men det folkliga intresset, den personliga upplevelsen i den levande bygden fingo ej sitt.

Det stora *naturintresset* vaknade på 1870- och 80-talen genom nya metoder för naturens utforskande. Då upptäcktes naturen som källa för vetenskapen. När Gerhard de Geer räknade »årsringarna» för is-smältningen, igångsattes över hela landet ett fältarbete, som även för menige man öppnade naturen: man läste i den varviga leran. Vid samma tid populariserades (ofta på ett fruktansvärt sätt) Darwins utvecklingstanke; växter och djur blevo pjäser i en dynamisk utveckling, för att använda ett modernt uttryck. Världsomseglingar och upptäcktsresor (Asien, Spetsbergen, Grönland) gjordes av män sådana som Nordenskiöld och Nansen. De flesta voro naturvetenskapsmän och det kom en särskild glans över deras vetenskaper.

När folkskolan började växa sig stark, låg materialet färdigt för »*naturkunnigheten*». Det blev systematik i knastrande torr form, serier av djur och växter, läroböcker som även på det lägre stadiet voro små försök till kompendier i naturvetenskap. I denna process dog den svenska naturkänslan från Bellmans och Geijers tid. Romantiken blev ett skällsord. När man såg in i naturen var det petrifikat och varviga lera men inte landskapet och ännu mindre naturens »evigt unga bröst». Vårt land hade en rad naturvetenskapare av världsrykte, därför blev deras syn på naturen som forskningsobjekt nästan dominerande. Naturskyddet blev från början naturkonservering för veten-

Ett svenskt stationssambälle, ett Klondyke, som ropar efter trevnad och trivsel. Man har släppt allt samband med tradition och naturlig stil. Resultatet har blivit ett ödsligt nybyggarsambälle. Här behövs b y g g n a d s k u l t u r.

skapligt behov, där det inte var fredande av detaljer och kuriositeter. Det skedde en uppdelning i »naturvetare» och »naturtroende» (uttrycken äro de Geers) och de förra dominerade. Det var det svenska naturskyddets olycksöde, vars verkningar vi ännu lida under.

Hembygdsvården föredde en liknande utveckling. Fornintresset, som kan räkna anor från 1600-talet, hade nästan helt antik inriktning under 1700-talet. Under romantiken slogs fönstret upp mot det förgångna. Det intresset gick ganska djupt ner. Det samlade sig redan på 1850—60-talen i föreningar och sällskap (de första fornminnesföreningarna), som ville främja studiet av vår äldsta historia, folklivet och dialekterna.

På 1870-talet kom omslaget. Oskar Montelius tog hand om den svenska fornforskningen. 1871 lade han fram sina »Svenska fornsaker», det var förresten på en kongress i Bologna. Här introducerades en helt ny metod. Naturvetenskapens utvecklingstanke tillämpades

på det mänskliga arbetet. Föremålen systematiserades, den dynamiska utvecklingen protokollfördes. På ett genialiskt sätt avslöjades med geologers hjälp de äldsta skedena av vår historia. Som en tråkig bi-produkt kom vad Strindberg kallade knappologien. Det passade inte diktaren, som skrev om »Svenska öden och äventyr»!

Nästan samtidigt, 1873, framträdde Artur Hazelius med en annan ny idé: *friluftsmuseet*. Skansen visar hans idé. Kring dess av Hazelius formade program samlades mycket av det bärande i romantikens tankevärld, ty hos upphovsmannen blev den fostrande och undervisande delen aldrig skymd. Skansen blev och är hela Sveriges hembygdsgård. Men även Skansen fick sina knappologiska efterföljare. De gamla föreningarna lämnade rum för hembygdsföreningar och museer. Storartade ting blevo utträttade, kulturresevat av omistligt värde skapades, allt genom offervilja och personlig insats. Men samlandet, systematiserandet tog överhanden. Här låg och ligger än den stora faran, som Heidenstam varnar för redan på 90-talet. En tid såg det ut som om den svenska hembygdsrörelsen, som i sina bästa ögonblick var en frisk ungdomsrörelse, skulle bli en ren museirörelse; en folkrörelse väckt av en man, stor i sin syftning men farlig i sina verkningar, där den gick fram utan tändande idéer och personlig ledning.

Den vetenskap, som systematiserat folkkultur och folkliv, har i många stycken följt Montelius. Den har nått storartade resultat och kan inte klandras. Folkminnesforskning liksom fornforskning ha givit nya kapitel åt vår historia. Men den har lagt en kall hand på mycket av den friska romantik och förståelse för bygdekulturen som skapar trivsel i bygderna och verkar mot förflackningen.

Med andra ord: naturvetenskap, fornforskning och etnologi, lovvärda, ja, nödvändiga i och för sig, ha kommit att dominera över den folkliga, fria hembygdsrörelsen, och gränsen har blivit flytande. Förmedling dem emellan har ofta saknats. Det har varit den svenska hembygdsrörelsens olycksöde.

Kulturlivet i vårt land har blivit lidande därav. Vi ha mött den nya tiden med en brist på naturförståelse utan motstycke. Vi ha vetat mer om naturen än andra, men vi ha inte förstått den. Den rena naturskövlingen har också gått längre hos oss än annorstädes. Nyanläggningar ha gjorts utan hänsyn till landskapet.

Tro och övertro skyddade förr våra minnen från forntiden. Nu hägnas de av lagen, men få folk torde ha så liten känsla för vad fornminnen kunna betyda för den skapande fantasien, som del av ett

I Västanfors har man låtit den gamla gården bli vandrarhem och rastplats. Ett gott uppslag, som visar vandraren sambandet mellan förr och nu, hur intimt landskap och bebyggelse hör samman. Foto: STF.

åldrigt kulturlandskap, som släktsymboler i bygden. Där de inte äro turistattraktioner äro de vetenskapliga dokument, utgrävda, kartlagda; den som skriver detta är själv en syndare!

Det är med själva bygden på samma sätt. Oändlig möda har ägnats att konservera det gamla: en by har uppmätts och fotograferats, föremålen räknats och märkts, en omsorgsfull bouppteckning i ett jättelikt dödsbo. Byn har försvunnit och i dess ställe ha rest sig i tröstlös fullhet skräckvillor med banal nutidskram. Det är ingen som stått upp

och värnat det gamla som var värt att leva. Det har varit en mur mellan gammalt och nytt, där det borde ha varit ett band. *Därför har den nya svenska bygden blivit ett Klondyke som ropar efter trevnad och trivsel.* Både »den utländska lumpaffären» och »den nya sakligheten» släppte sambandet med tradition och släkt, det som växte organiskt med sav nerifrån roten.

Reaktion har kommit! Mitt under storstadskulturens övervälde i teknikens glanstid, med mammon vid rodret! I storfinansens och teknikens eget hemland U. S. A. har naturskydd och bygdevård blivit ett samhällsintresse. Över hela världen visas för fulla hus Walt Disneys Snövit, som är en hyllning till romantikens landskap och miljö.

Intresset för naturen har förskjutits från de ödsliga naturreservaten till det mera inbjudande kulturlandskapet. Mårten Sjöbeck har visat hur starkt kulturpåverkade de flesta landskapstyper äro. Lorentz Bolin har hävdad det fria naturstudiets plats inte minst i biologiundervisningen och hans ledning för »strövtåg i skog och mark» ha lärt tusenden att se ute i markerna. För Sten Selander har det naturvetenskapliga varit ett starkt personligt intresse men han har visat på naturens rikedomar för oss fria vandrare, som söka motvikt för stadsjaktet. Hans ord innebära ofta en lösen: »Ingen kan äga det svenska landskapet och den svenska naturen, om han så äger all jord miltals omkring. Fågelsång och blomdoft, det klara vattnet i sjöarna och solspelet bland träden kunna aldrig bli privategendom — allt detta tillhör oss alla, som bo och färdas i de svenska bygderna och dessa naturvärden, som vi hämta hälsa och glädje ur till kropp och själ, äro realvärden, lika nödvändiga för oss som mat och dryck och husrum. Så sant det är ett samhällsintresse att trivsel och andlig och kroppslig sundhet skall råda bland folket, så sant är det också ett samhällsintresse att bevara orörda marker och vacker natur för oss alla att röra oss i.»

Så blir också bygden enligt vår nya syn en glädjekälla. Det har redan sagts, att den ej kan ryckas bort ur naturen. Gården och den gamla byn liksom runstenen och kyrkan måste ses mot bakgrunden av sin miljö, landskapet. Därför kan man strängt taget ej skilja mellan naturskydd och kulturskydd. Vad vi behöva är ett skydd för det svenska landskapet. En forngård som flyttats är ett stympat kulturminne, ett museum i sämre bemärkelse. En runsten i sin gamla terräng, i knutpunkten mellan väg och vattenled, är hundrafalt mera värd ur bygdens och landskapets synpunkt än sinnrika avgjutningar

eller museets strålkastarljus. Vår tids längtan efter rustik enkelhet i hem och hus, urbaniseringens motpol, finner ofta tillfredsställelse i äldre former. Det är en tendens värd att uppmuntra, där den inte går till överdrift.

Se vi bygden som en livsform blir anknytningen till nutiden lättare. Kulturbygden är ej densamma från tid till annan. Även vi skapa våra former för landskap och bebyggelse, stil och sed. Men traditionen kunna vi aldrig släppa. Gräva vi ner oss i det förflutna, kan vårt land lätt bli ett museum mitt i en nybyggarby. Anamma vi endast det nya i tiden, bli vi lätt en amerikaniserad stad, byggd på en ruin. Detta vill den moderna hembygdsrörelsen förhindra.

Bygdens växt är därför en fråga som i hög grad rör hembygdsvården av i dag. Och vi måste skapa oss organ, som i rätt anda påverka bebyggelsen, landskapet, väganläggningarna, fritidsfrågorna.

I denna omvandlingsprocess ingripa ju statens egna organ. Finns något härutöver att göra? Ja, och åter ja. Den frivilliga bygdevården är nödvändig. Det är den som skall skapa underlaget och förståelsen för nydaningen. Det är den som skall locka fram det individuella och personliga i bygd och natur och bevaka de omistliga värden, som man kan känna och uppleva, men inte inordna bland paragrafer och kungliga förordningar.

För att kunna skapa en rätt uppfattning av landskapet och den växande bygden kräves upplysning, studier. Hembygdsrörelsen måste bygga på folkbildning. Här yppa sig svårigheter. Vetenskapen, som bör gå sin egen väg i bygd och landskap, ger oss materialet. Det måste bearbetas, läggas tillrätta och förmedlas; där ha vi en av våra största uppgifter. Men det gäller att ej ge stenar i stället för bröd. Alla som studera i bygdens natur och historia skola ej bli vetenskapsmän; den som läser litteratur, behöver ej bli litteraturhistoriker. För skola, studiecirkel och menige man skall hembygdens bok slås upp, göras begripligare, inspirera till vård och skapande. Det är inte kunskapen som sådan vi vilja åt, vi sträva efter förståelsen, inlevelsen, känslan. Här ha vi att tillgå våra just nu utkommande studiehandböcker i hembygdsvård och landskapsvård, våra studieledarkurser och skrifter. Kring dessa studier önskade man samla en ny skara hembygdsvårdare, som känna ansvaret och handla; man önskade en ny anda, som kan skapa en fast tro på hembygdens egna värden och en vidgad andlig horisont.

John Nihlén.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Utkommer årligen med sju häften och en årsbok

Årgång 1 • Nr 2 • 1939

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

ÅNGERMANLAND

Änskönt till storleken den sjätte bland Sveriges provinser kan Ångermanland knappast sägas tillhöra våra mera populära eller kända landskap.

Men det är ett land, värt att lära känna. Det är ett land av idyll och drama, ett land med stora vidders lugna storhet, men också fyllt av spänning och överraskningar. När biskop Martin Johansson första gången besökte det vildsköna Nordingrå med dess gytter av branta, skogklädda berg, omramande blåsvarta, förtrollande sjöar och fjärdar, lär han ha utlätit sig sålunda: »Här är en sådan oreda i naturen!» Ja, på sätt och vis kan detta sägas om den ångermanländska naturen i dess helhet. Något motstycke till Upplandsslättens på sitt vis betagande, lätt melankoliska monotoni söker man förgäves här. Här kröka vägarna ofta, och varje vägkrök kommer resenären att haja till. Intrycken krockera varann, och helhetsintrycket blir i förstone en embarras de richesse, som förbryllar. Finns det enhet i mångfalden, så ligger den i varje fall inte på ytan.

Men den som fått lyckan att färdas mer kontinuerligt i dessa nejder, han undgår inte att tjusas av motsatsernas spel och att bindas av detta något, som han förnimmer såsom den djupt liggande enheten därbakom. Och han påminner sig Heraklits sats om en motspänstig

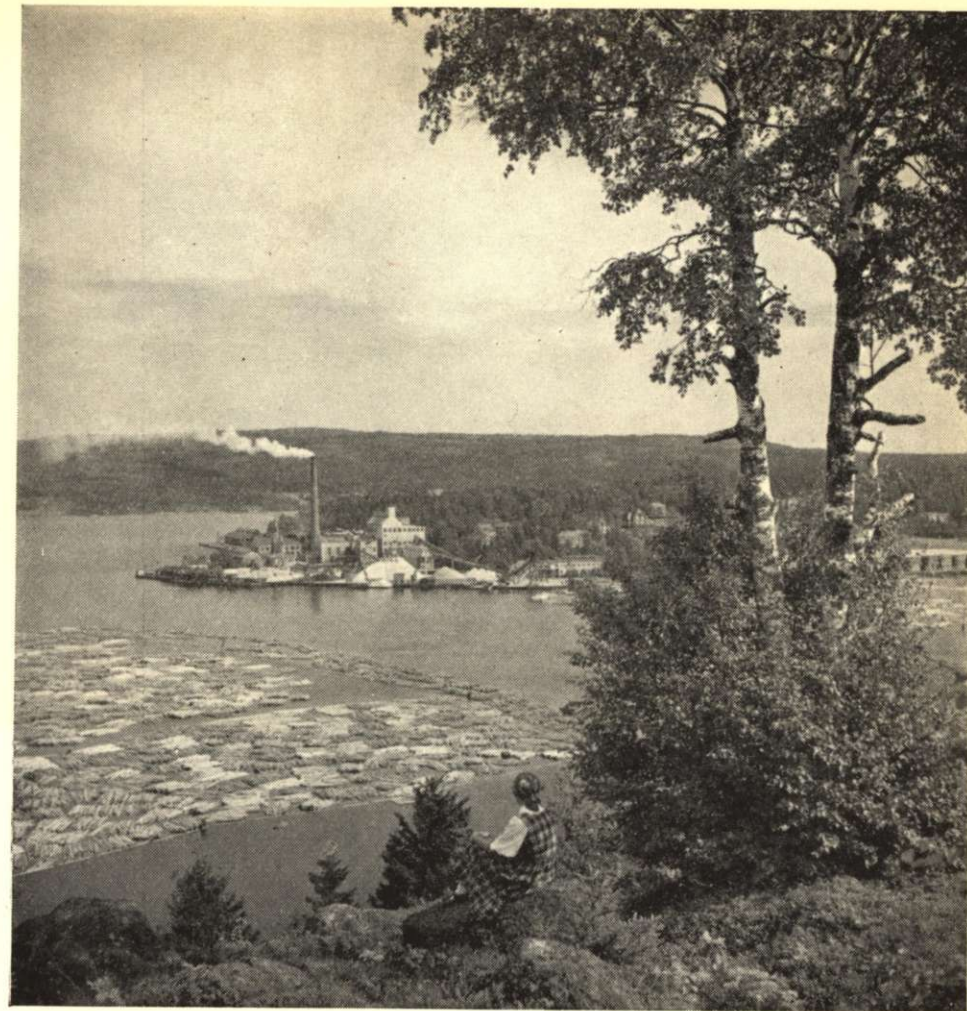

Kustlandskapet mellan Härnösand och Örnsköldsvik är ett unikum i Sverige, trotsigt, överväldigande med stupande berg och smala, djupt inträngande fjärdar. — Nora-fjärden från Ry.

förening såsom vid båge och lyra, ordet om att den dolda harmonin är förmer än den uppenbarade.

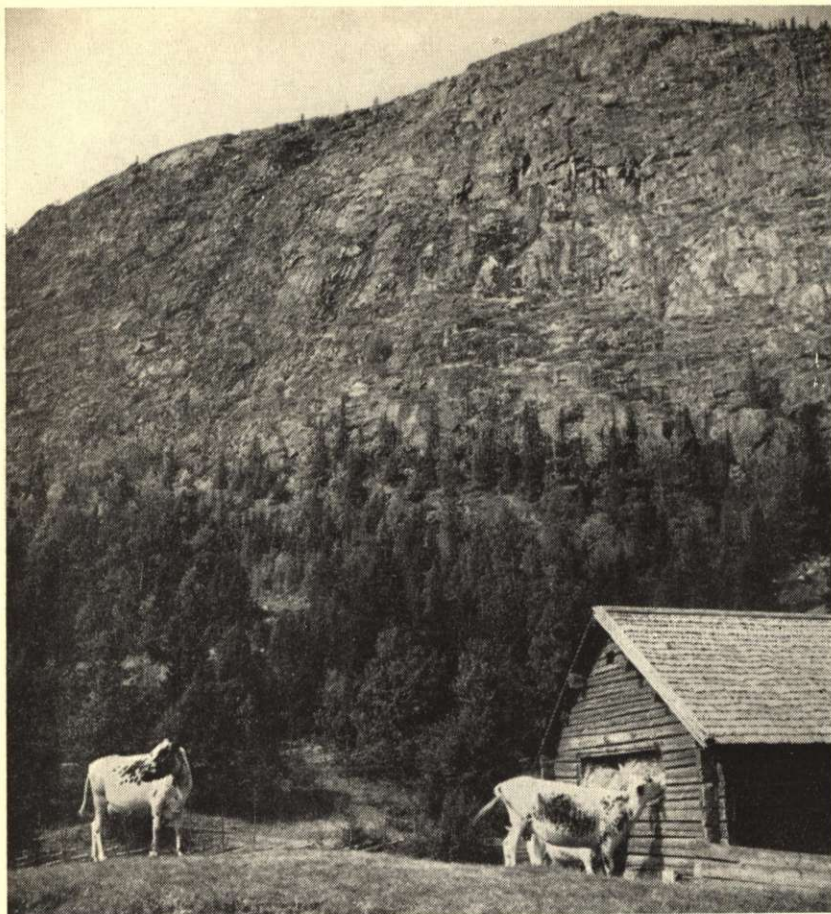
Märkligt är att även gästande främlingar under ett kort besök kunnat upptäcka »Ångermanlands själ». Jag tänker på Ane Randels uppsats under denna rubrik (i Turistföreningens Årsskrift 1920), där författaren med intuitiv säkerhet och oefterhärmligt behag skildrar landskapet såsom ett musikdrama i Wagners stil, med ledmotiven än uppspelade vart för sig av giga, valthorn och oboe, än hopsmultna till en väldig ensemble för jätteorkester. Ångermanland, summerar han, »det är alla Sveriges naturer sammanpressade inom ett område av 20000 kvadratkilometer.»

Vill man gå i ordning med frågorna och i någon mån systematisera den ångermanländska naturen, så ger sig rätt självfallet denna tredelning: kustlandskapet, dalgångarna, skogslandet därbakom.

Ångermanälvens floddal utgör Ångermanlands industriella pulsåder. — Nensjö cellulosafabrik, Gudmundrå sn.

Kustlandskapet mellan Härnösand och Örnsköldsvik är ett unikum i Sverige, trotsigt, överväldigande med stupande berg, vilkas spetsar inom en mils avstånd från själva kustlinjen springa upp ända bortåt 500 meter, och smala, djupt inträngande fjärdar. På Vågsfjärden har jag en julikväll upplevat ett så fantastiskt färgspel över berg, näs och vatten, att själve Carl Johanssons lyriskt violettskimrande Nordin-grådukar tycktes alltför nyktert prosaiska och tama. Ludvig Nordström har en gång träffsäkert liknat hela denna kustformation av ma-

Ångermanland är ett land av idyll och drama — Skuleberget i Vibyggerå sn.

jestätiska åsar, krönte av bergstoppar, vid en hårt tyglad kavalleri-chock. »Med hästarnas huvuden högt lyftade.»

Sporadiskt sällade ligga längs denna kuststräcka små fiskelägen från Gånsvik och Solumshamn på Härnön till Trysunda, Grisslan och däremellan Ulvön, vars kargt vänliga miljö, sedvänjor, folktyper, människoöden tack vare samme författares berättarkonst hör den svenska litteraturen till. Vid norra ändan av Ulvösundet finns ett vattenmärke. Det är inhugget 1822 och utvisar, att nivåförändringen på dessa hundra år uppgår till något över en meter. Men den osak-kunnige får nöja sig med att hänvisa till A. G. Högboms säkra cice-ronskap i Ångermanland-Medelpads hembygdsbok 1934: »Ur Ånger-

På Täsjöbergets hjässa befinna vi oss mer än 600 meter över havet. I djupet nedanförl glimmar den långa Täsjön.

manlands senaste geologiska historia». »Senaste!» Det betyder ett avsnitt på omkring 10,000 år! Redan för 5,000 år sedan, får man här veta, hade Ångermanland börjat tas i besittning, såsom fornfynd och boplatser visa. Havet nådde då 60—70 meter högre och fjordarna sträckte sig mycket längre in än nu. Det var fiskare och jägare, som

först slog sig ned vid fjordar och sjöar i det inre landet. Längre fram kom jordbruket, som tog dalgångarna i besittning, allteftersom landet höjdes, och senare även slog sig ned på liderna i det inre landet.

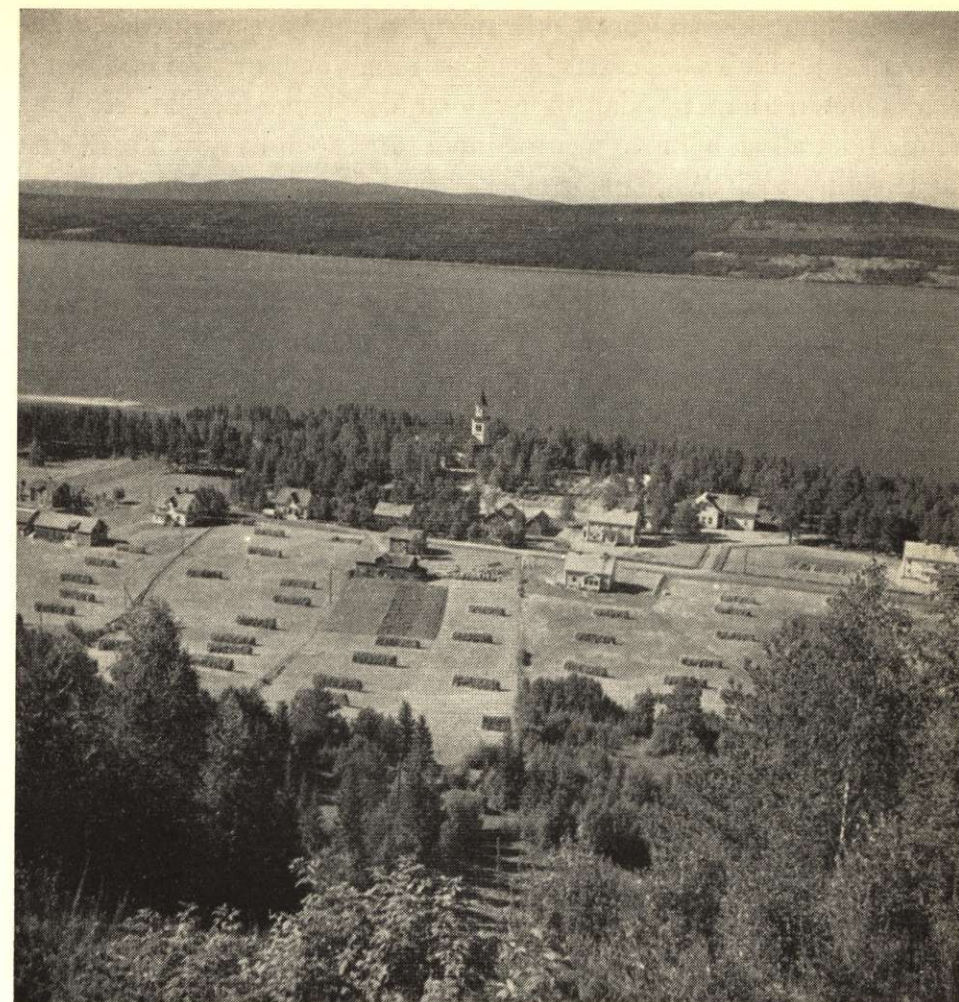
Älvar och åar har landskapet gott om. De flesta äro skogsälvar: Gideälven, Moälven, Nätraån o. s. v. i nordöstra Ångermanland. En plats för sig intar älven, som med konungslig rätt bär landskapets namn, Sveriges mäktigaste älv, fjällfloden, som vinner sin gigantiska kraft genom att sluta förbund med två andra älvar: Fjällsjö- och Faxälven.

Ångermanälvens floddal utgör Ångermanlands sensomotoriska nervcentrum. Skogsbruket och trävaruindustrin äro landskapets näringar par préférence. Visserligen har man att räkna med två stora distrikt för trävaruindustrin. Det ena vid mynningen av Moälven och Nätraån. Här i Själevad var det som Johan III på egen bekostnad lät anlägga en sågkvarn 1573. Men det andra och ännu mer betydande är distriktet längs Ångermanälven upp till Nyland, sågverkens, sulfat- och sulfitfabrikernas förlovade land (vilket tyvärr icke är det samma som landet utan bekymmer!). I Kramfors och Sandö anlades vid 1850-talets början de första ångsågarna i vårt land — bortsett från Vivsta varv i Medelpad — en revolution av sågverkstekniken i jämförelse med de gamla vattensågarna. Vid Sandslån ha vi nu ett av världens största sorteringsverk med många kilometer timmerledare. Varje säsong sorteras närmare 20 miljoner timmer.

Här först och främst uppenbaras landskapets karaktär av *dynamis*, kraftutveckling, handling. Råkar man komma oförmedlat från kustens ödsligt sublimes enslighet mitt upp bland Ådalens rykande fabriksskorstenar, vinande sågklingor, tjutande sirener, så håller man sig för pannan och frågar: är det samma värld? Ändå är det bara några mil, som skilja.

Men bortom sjunga skogarna. Västernorrlands län är det mest skogbärande länet i hela riket, över 78 0/0 av landarealen är skogsland.

Bilen för oss mot nordväst: genom nipstaden och Pelle Molins Näsåker, upp till Fjällsjö, Bodum och Tåsjo. Från den stolta »fiskaradelns» ättlingar med sjöbodar, gistvallar och nät, från industrialismens färglösa hets hamna vi i gammal god bondekultur i dessa långsmala byar, som krypa längs åarnas stränder eller försiktigt klänga sig fast på sjöarnas sluttningar. Den kringbyggda bondgården — fyra längor omslutande gårdsplanen — som enligt Hülpers på 1770-talet var den vanliga typen i Ångermanland, den se vi nu inte många prov

Tåsjo kyrkby med sina gårdar, åkrar, gården, hässjor flockar sig kring den enkla träkyrkan.

på. Men överallt möta renliga, trevna, ibland ståtliga gårdar, och alltjämt lever sinnet för vad fornt är. Jag minns en hösteftermiddag, då gårdens unga dotter förde besökaren upp i »fädernas sal» i övre våningen. Där tändes bara levande ljus, och i deras fladdrande sken beskådades gårdens skatter av kistor, stakar och allskonns förnämlig hemslöjd. Det var som en vision av Karlfeldts »Träslottet»:

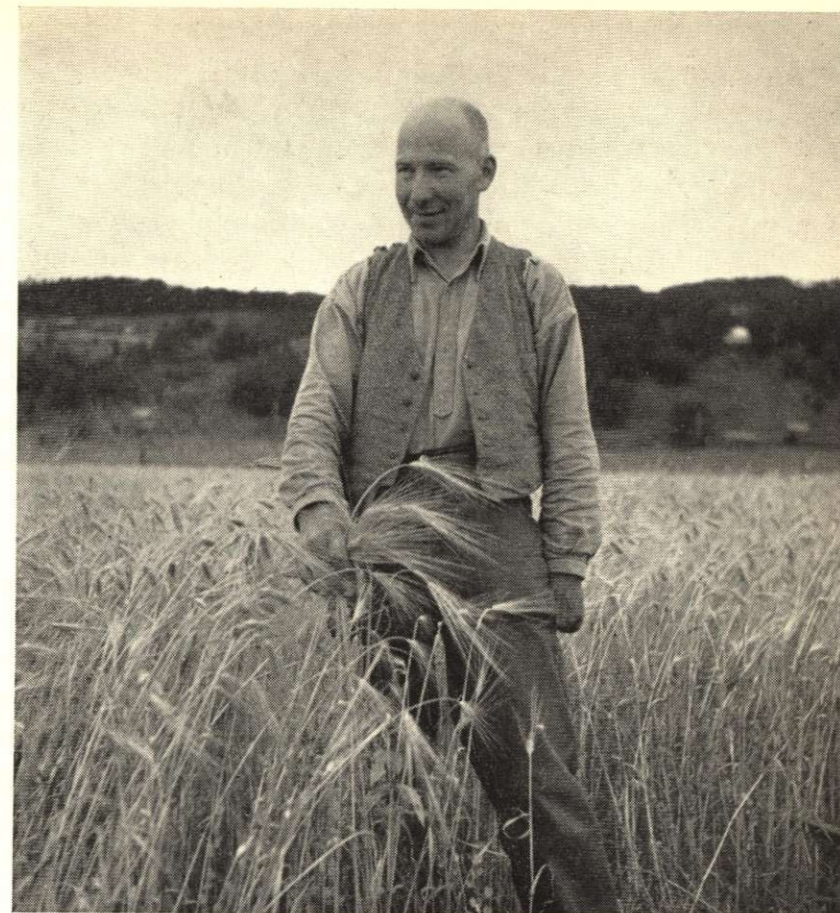
Bred kläden och dukar på bord och bänk
mot sjunkande, skyröd kväll . . .

Längst uppe i kilen, som pekar mot den norska fjällvärlden, väntar oss Tåsjo. På Tåsjöbergets hjassa befinna vi oss mer än 600 meter över havet. I djupet nedanför glimmar den långa Tåsjön, ett ljust leende i det allvarsmörka, tigande landskapet, och kyrkbyn med sina gårdar, åkrar, gården, hässjor flockar sig kring den enkla, rektangulära träkyrkan, som gamle Lars Landgren invigde. Och jag tänker, där jag står, att det ligger en sanning i iakttagelsen, att någonting väsentligt fattas i en svensk landskapsbild, om där inte finns en kyrka som vilopunkt för ögat. Men nu uppslukas alla sinnen av de gränslösa vidderna, som omsvepa oss. Denna natur är hänsynslös i sin övermaktighet, människan förstummas, förintas. Här är definitivt den ångermanländska naturens ena pol, den okuvade, oberörda naturens suveränitet, ett naturens *mysterium tremendum-fascinosum*.

Men låt oss tänka på att det finns *städer* i Ångermanland också. I Jämtland bära alla vägar till Östersund, i Medelpad till Sundsvall. Ångermanland äger ett städernas triumvirat. Detta betyder, att landskapet saknar en självklart accepterad medelpunkt. Men uppväges inte denna brist mer än väl av förmånen, att vi i Härnösand, Örnsköldsvik och Sollefteå äga tre stadscentra, vilka vart och ett på sitt håll verka samlande och framåt drivande och som stå i fredlig tävlan inbördes, en tävlan, som ingalunda utesluter fruktbar kontakt och allskön ömsesidig uppskattning.

Städerna ligga tillräckligt långt ifrån varandra för att äga det önskvärda armbågsrummet, och vardera staden har sin rätt utpräglade egenart. Ångermanlänningen är pigg, vaken, rörlig och saknar ingalunda sinne för penningar och penningars värde. Kanske är affärsbegåvningen i alla fall mest framträdande i bygderna »nordanskogs». Skuleskogen mellan Viabyggerå och Nätra betraktas som skiljemärket mellan norra och södra Ångermanland. Är detta riktigt, så behövs ingen ytterligare förklaring till att Örnsköldsvik, som blev stad 1894, är en så markerad och framgångsrik industri- och affärsstad. Man må blott inte föreställa sig att stadens själ har fastnat i börsnoteringar, växlar och bankkonton. Där blomstrar en mångsidig kultursträvan — jag nämner den livaktiga Konstföreningen och det högt kvalificerade Oratoriesällskapet.

Sollefteå går i militarismens tecken. De båda regementena sätta sin prägel på denna landskapets yngsta stad. Staden smakar likväl på intet sätt instängd garnison eller högdragen officerskamarilla. På-

Folklynnnet i Ångermanland är snarare ljust än mörkt, snarare lätt och skämtsamt än inbundet allvaramt.

fallande är att försvarsväsendet här på ett lyckosamt sätt har kunnat förankras i folkmedvetandet, uppenbarligen en följd inte minst av den militära ledningens kloka och allmänmänskliga inställning.

Men vid sidan av det militära bör Hallstaskidbacken nämnas, också den hör till stadens signatur. Hit voro Europamästerskapen förlagda 1934. Generalmajor Ivar Holmquist framhåller i *På skidor 1939*, att det är först genom Hallstabackens tillkomst, som de svenska backhopparna beretts möjlighet att öva och tävla i en backe av samma dimensioner som de norska och kontinentala storbackar, i vilka de internationella backtävlingarna hållits under senare år. Hallstabacken är »en hela Sveriges hoppbacke», vartill kommer att Sol-

lefteå omgivningarna bjuda på en skidterräng, som ifråga om tillgänglighet och omväxling är svår att överträffa.

Sålunda samverka olika omständigheter till att nipornas stad måste tillerkännas rangplatsen såsom vinteridrottens stad i Ångermanland.

Komma vi på detta sätt först i tredje rummet till Härnösand, så är gammal i alla fall äldst. 1935 kunde staden begå sitt 350-årsjubileum. Åro Örnsköldsvik och Sollefteå två ungdomar, sprängfyllda av framåtanda, så verkar Härnösand snarare en soignerad, lätt åldrande gentleman, som för allt i världen alltså väl ryktar sitt kall men som, vis av år och erfarenheter, ger sig tid till meditativt tillbakablickande. Traditionen är Härnösands fjäder i hatten. Residenset och nuvarande Rådhuset, d. v. s. gamla gymnasiet och domkapitlet, båda byggnaderna färdiga 1791, stå som symboler för stadens ärevördiga historia. Är Örnsköldsvik industri- och affärsstaden, Sollefteå militär- och idrottsstaden, så är Härnösand skol- och ämbetsmannastaden. Utom länsstyrelse och domkapitel, landsarkiv, magistrat, läroverk och flickskola har Härnösand ett tekniskt gymnasium, yrkes- och lärlingsskolor, seminarium, navigationsskola, skogsskola, dövstumskola, diakonissanstalt, vanförestalt, vartill komma länslasarettet och Gådeå sjukhus. Alla dessa institutioner i en stad på knappa 12.000 invånare. Också är det på denna linje, som stadens framtid måste sökas, liksom det var såsom en civilisationens och bildningens fackla, som Härnösands namn i gången tid lyste i Norrlands hävder. Medan landskapets båda andra städer ha fördelen av köpkraftiga, utvecklingsdugliga uppland, ligger Härnösand på sin ö i förnäm, men inlukrativ tillbakadragenhet. Det finns förstas en svävande förhoppning, som heter stadens djuphamn i förening med det faktum, att Härnösands hamn till skillnad från andra norrlandshamnar som regel är öppen året om. Men här rör man sig tillsvidare med ett x.

Härnösands poetiska-romantiska aspekt är det överflödigt att orda om. Ludvig Nordström och Bertil Malmberg ha sört för den sidan av saken på ett sätt, som inte lämnar något övrigt att önska. Rymd, böljande bergåsar, speglade vatten! Nordströms säregna uttryck: »det rosenlysande Härnösand» säger en hel del, och svårligen kan hans omdöme jävas, att Härnösand måste anses vara en av Sveriges vackrast belägna städer.

Men folket, människorna i landskapet? Bäst att ty sig till ett ojävigt vittne, en utsocknes iakttagare. I förordet till sin avhandling om Pelle

Stabbläggare vid Bollstabruk, Ytterlännäs.

Molin bekänner Gösta Attorps, att han »aldrig sett bönder i södra Sverige uppträda med en sådan enkel och naturlig värdighet, som ångermanländska bönder kunna visa». För egen del har jag ofta funnit anledning att underskriva detta hedrande omdöme. Och hur väl även »mannen av folket» uttrycker sig offentligen, också då omständigheterna påkalla ett oförutsett uppträdande, har jag med beundran konstaterat vid åtskilliga kyrkohögtider.

Den som föreställer sig, att det ångermanländska kynnet skulle bära märken av ett arktiskt Norrlands oändliga resignation tar storligen miste. Folkkynnet är snarare ljust än mörkt, snarare lätt och skämtsamt än inbundet allvarsamt. Redan Ernst Moritz Arndt synes ha gjort samma iakttagelse på sin Ångermanlandsresa midsommaren

1804. Om Gudmundrå säger han, att bygden är lika angenäm, som dess invånare äro älskvärda. Priset tar dock enligt honom bygderna »nordanskogs», isynnerhet Nätra. Man påstår, skriver han, att folket i dessa socknar skall vara »det mest muntra och hyggliga i hela Ångermanland».

Olika andliga strömningar ha höjt folklivet och främjat folkkaraktärens ans och styrsel. Nykterhetsrörelsen har sålunda ett starkt fäste i landskapet. Hembygdsrörelsen är stadd i god frammarsch. Murberget i Härnösand utgör en högborg för dessa strävanden, och man önskar bara, att det skall bli möjligt att finna tillräckligt mycket penningmedel för att ännu bättre effektivisera det andliga kapital, som där förvaltas. Olika bildningsrörelser utöva en hälsosam inverkan framför allt på ungdomens intressevärld. Som ett exempel må nämnas att i en enda socken (Gudmundrå) årsredovisades för inte länge sedan för sammanlagt 64 studiecirklar med 720 medlemmar och 853 möten. Största procenten deltagare utgöres givetvis av ungdom. Idrottsrörelsen har också här lämnat sitt viktiga bidrag till lösning av fritidsproblemet och över huvud till en sund utlösning av ungdomens energiöverskott. Betydelsen av landskapets två folkhögskolor, Hola och Hampnäs, är i ständigt växande. Den som sett dem något inifrån vågar påstå, att deras arbete står i samklang med det bästa i den svenska folkskoletraditionen. Kanske ligger det rent av något i en sydsvensk folkhögskolerektors starka ord, att Ångermanland numera är den svenska folkskollhögskolans »kärnland».

Skilda religiösa rörelser ha gjort och göra sin insats i det angelägna värvet att skapa och vidmakthålla ett andligt fäste och en moralisk ryggrad åt Ångermanlands folk. Särskild uppmärksamhet förtjänar i detta sammanhang Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, vars stora namn, Carl Olof Rosenius, f. ö. är knutet till Härnösands läroverk.

Men förunderligt starkt är ångermanlänningens hjärta fäst vid de gamla stenkyrkorna. Vad kyrkan betytt, materiellt och andligt, för de ångermanländska bygderna har ingen kraftigare framhållit än Ludvig Nordström. Alltsedan Härnösands stift bildades 1647 och två hundra år framåt, var det, i stort sett, Härnösands stifts prästerskap, utvecklar han, som behärskade och regerade större delen av Norrland och dess befolkning, »och i den historiska sanningens intresse bör sägas, att denna prästetid var den avgörande epoken i landsändans historia». I anslutning till Bertil Boëthius' undersökning, »Ur de stora skogarnas historia», visar han, huru prästerna även i Ångermanland

Ångermanland är numera den svenska folkhögskolans »kärnland». — Ungdomar från Hampnäs folkhögskola, Själevad.

gingo i spetsen för bönderna ifråga om jordbrukets rationella utveckling. Prästerna, som alltmer rekryterades ur allmogens egna led, tillkommer äran att mer än andra ha skapat uppbyggande sedvänjor och en helhetskänsla i landskapet. Visserligen är allt vordet annorlunda nu. Industrialism. Traditionslöshet. Men ändå: »Under ytan av förfallande gammalt och oestetiskt nytt visar Ångermanland för den skärpta, forskande blicken en glädjande bild av fortsatt frammarsch på den väg, som utlagts av forna tiders banbrytande prästerskap, och därmed kan Härnösand se tillbaka på ett verk, som består: det har

i landskapet fört till liv omistliga andliga traditioner, som länge ingått i var mans liv och blod».

Gammal är kyrkan. Det besannar sig också i Ångermanland. Medan i det sydliga grannlandskapet blott två medeltidskyrkor äro bevarade, finnas i Ångermanland inte mindre än sexton.

Här är icke platsen att skildra Svenska kyrkans liv och arbete av i dag. Men bilden av landskapets andliga villkor och inspirationsmoment skulle vara alltför ofullständig, om det icke gäves åtminstone en erinran om kyrkans aktuella insats såsom folkfostrande faktor.

I viss mån symptomatiskt kan sägas vara att under sista året på initiativ från nykterhetsrörelsen skapats ett »De ideella organisationernas råd» för hela Västernorrlands län. Dess uppgift är att på bestämda praktiska punkter åstadkomma samarbete mellan de religiösa och allmänt ideella organisationer och sammanslutningar, som leva och verka i Medelpad och Ångermanland. Glädjande nog har detta mindre vanliga uppslag mötts med förståelse och anslutning på praktiskt taget alla håll. »Den som sätter sig på isoleringspallen sätter sig på likpallen.» Det hägrande målet är att så småningom — utan allt oklart samröre — få till stånd en de uppbyggande och samhällsfrämjande rörelsernas kraftparallelogram.

Här som överallt annorstädes utövar den andliga tröghetslagen sitt stagnerande inflytande. Allt måste ansas och vårdas för att växa friskt och rakt. Det gäller naturen. Det gäller människan. Ser man på de faktiskt föreliggande betingelserna i Ångermanlands natur, folkpsyke, ideella kraftresurser, måste erkännas att — alla motsatta tecken till trots — läget inger förhoppningar. Det arma landet, som en gång bar »Den stora vredens» dystra insegel, har ur sitt innersta förlöst en handlingskraft, som målmedvetet siktar mot samhällelig utjämning, inbördes trivsel och solidaritet. Släpper inte den handlingskraften taget, fortsätter den att verka med seg hänförelse, då skall också för det osynliga, andliga Ångermanland kunna gälla härnösandssonen Bertil Malmbergs invokation till den ångermanländska naturen:

»Jag tackar dig för denna linjens frihet,
som äger storhet utan tyngd, jag tackar

— — —

för allt det öppet blonda i ditt väsen.»

Torsten Bohlin.

KYRKOR OCH KYRKOKONST I ÅNGERMANLAND

Den stora ådalen kring Ångermanälvens nedre lopp synes en gång ha varit den nordligaste trakt, till vilken kristendomen sträckt sitt välde. Här byggdes i Styrnäs på älvens norra strand vid mitten av 1100-talet en stor kyrka, som med sina båda torn måste ha tett sig som en fästning. Kyrkan nedrevs visserligen vid 1800-talets mitt, men vi känna dess utseende tack vare uppmätningar och beskrivningar, som dessförinnan utförts av en intresserad lantmätare, C. G. Colleen. Kyrkan bestod av ett långhus med ett torn i var ände, det östra högre och smalare, det västra lägre men bredare. Dessutom funnos vapenhus och sakristia, båda utan tvivel senare tillbyggda. Kyrkogården var omgiven av en mur med sadeltak, i vilken också fanns en stiglucka i form av en murad port med spetsbågig öppning. Kyrkans typ anger, att den bör räknas till de byggnader, som tillkommo under missionstiden. Utefter norrlanskusten sträckte sig på denna tid en serie tämligen stora, tornförsedda kyrkor, som länge förblevo de enda fasta kyrkobyggnaderna i landet. I varje fall äro de de äldsta, om vilka vi nu äga någon kännedom. Möjligen byggdes samtidigt här och där någon senare försvunnen träkyrka. Först på 1200-talet tillkommo i allmänhet kyrkorna ute i landsförsamlingarna och måhända var det också först då, som sockenindelningen genomfördes. I Söderåla, Norrala, Hälsingtuna och Harmånger i Hälsingland, i Skön och Alnö i Medelpad, i Brunflo och Sunne i Jämtland reste sig dessa långt från varandra belägna huvudkyrkor, som sammanhängde med kristendomens pionjärarbete. Kyrkan i Styrnäs var den sista länken mot norr i denna kedja av fasta punkter med vilka den nya läran ville stöda eller bekräfta sitt nyvunna herradöme. Den nya världsåskådningens seger betecknade nästan i lika hög grad en politisk som en religiös omvälvning, och vi veta ju, att dess införande icke skedde utan svärdsslag. Det ligger därför säkerligen en mening i dessa äldsta kyrkors fästningslika utseende, ett vittnesbörd om de genomgripande händelser, som satt sin prägel på detta skede i vår historia.

Under 1200-talet har man utan tvivel byggt kyrkor av sten i

många av Ångermanlands socknar. Ingen av dem har emellertid blivit bevarad till våra dagar och säker kännedom äga vi tills vidare blott om en enda, nämligen om den gamla kyrkan i Sollefteå. Innan man här 1773 byggde den nuvarande kyrkan, fanns en medeltidskyrka, bestående av ett långhus samt ett mindre och smalare, rakslutet kor, alltså en typ som vi böra hänföra till 1200-talet. I alla övriga socknar i Ångermanland, som bevara medeltida kyrkor, ha dessa enkelt rektangulär form utan särskild korutbyggnad. De äga med andra ord en gestalt, som de fått under medeltidens senare del. Så gott som alla äro försedda med valv av en för 1400-talets slut och 1500-talets början utmärkande stil. På många håll ha säkerligen kyrkorna byggts långt tidigare, men de ha alla blivit ombyggda vid medeltidens slut. Detta gäller de stora medeltidskyrkorna i Ådalen sådana som Boteå, Skog, Torsåker och Sångå m. fl. liksom också de nordligare kustsocknarnas kyrkor Vibyggerå, Grundsunda och Nordmaling och slutligen även kyrkorna i det inre av landet såsom Sidsjö och Anundsjö. I själva verket beteckna dessa namn en hel liten arkitekturblostring, som Ångermanland upplever under årtiondena närmast före reformationen.

I hela södra och mellersta Norrland var denna tid (omkr. 1490—1530) fylld av en livlig konstnärlig verksamhet: så gott som överallt skaffade man sig nya kyrkobyggnader eller moderniserade gamla, inredningen förnyades, ett och annat altarskåp och en myckenhet skulpturer anskaffades. Med avseende på själva kyrkobyggandet, arkitekturen intar dock Ångermanland en särställning. Dess kyrkor från medeltidens slut bilda en väl avgränsad grupp, som endast har ett fåtal motsvarigheter i grannprovinserna. De ångermanländska byggmästarna ansluta sig som naturligt är till den uppsvenska byggnadstraditionen. De äro förvisso enkla landsbyggmästare, men de förete dock vissa originella drag, som kunna betraktas som en sen utveckling av den uppländska kyrkobyggnadskonsten. Under 1400-talet hade det blivit allt vanligare att täcka även de anspråkslösa landskyrkorna med valv av tegel. För att följa med sin tid kände man sig överallt tvungen att bygga valv i sin kyrka. Valven voro tecken på en viss förnämitet och de blevo så småningom den av byggherrar och byggmästare mest omhuldade och påkostade delen i kyrkorna. Ryktet om de som rika spetsverk utformade valven i kalkstensarkitekturen i Västeuropa och Sydtyskland hade säkerligen nått även till Uppsverige och i varje fall kände man de ganska rikt inde-

Boteå medeltidskyrka med klockstapel.

lade valven i Nordtysklands tegelkyrkor. På 1470- och 80-talen gestaltade man i Uppland genom ökandet av valvstrålarnas antal och insättandet av tvärgående förbindningstrålar ofta sina valv i rika stjärnformer. De ångermanländska byggmästarna fortsätta på denna väg. De sträva efter ännu rikare former och utveckla gärna övergången mellan pilastern och själva valvet som ett kapital, dekorerat med en eller flera rader av urtagningar, motsvarande pilasterns profiler. Dessa valv äro utbredda över Hälsingland, Ångermanland och Västerbotten, men det är i Ångermanland som de mest ha omhuldats, varför vi kunna betrakta dem som en speciellt ångermanländsk företeelse. Själva valvstjärnan är i allmänhet icke rikare än i Uppland. Som en regel måste vi anta, att de mest komplicerade valvformerna, vilka till och med kunna kallas maniererade, tillhöra slutskedet i denna utveckling. Man kan knappast komma längre i att med användande av valvstrålen som medel åstadkomma en rik stjärnbild än man

Interiör från Sång kyrka.

gjort i valven i Grundsunda och Sång. De stå som slutpunkten i denna byggnadskonst. För övrigt är det karakteristiskt, att valvformerna bli rikare ju längre norrut man kommer, vilket i regel betyder att kyrkorna tillkommit senare. Vittnesbörd härom ge oss kyrkorna i Bygdeå, Lövånger och Kalix, vilka böra betraktas som grenar av den ångermanländska byggnadskonsten. Genom jämförelser med förhållandena i Uppland kunna vi utan tvekan draga den slutsatsen, att de rikare valvformerna utvecklas ur de enklare och på grund av de uppländska kyrkornas datering kunna de ångermanländska hänföras till tiden efter omkr. 1480. Säkerligen äro de emellertid ännu något yngre. Valven i Ytterlännäs kyrka kunna på grund av sina målningar hänföras till omkring 1490. Här förekomma ännu icke de egenartade

Interiör från Ytterlännäs kyrka med valvmålningar av Eghil, som kan betraktas som en landskapets egen konstnär.

S. Martin och tiggaren. Målning av Eghil i Torsåkers kyrka.

nyss berörda ångermanländska kapitalformerna, vari vi väl få se en hänvisning om att de icke uppträtt förrän i början av 1500-talet.

Vid sidan av dessa byggmästare verkade en målare, vilken i likhet med sina kolleger på byggnadskonstens område kan betraktas som en landskapets egen konstnär. Hans namn var Eghil och han fyllde på 1490-talet valv och väggar i Ytterlännäs och Torsåkers kyrkor med färgrika framställningar av bibliska och legendariska motiv. I korvalvet i Ytterlännäs återfinner man hans signatur: maalede Eghil. Han har utfört omfattande dekorationer även på andra håll. Målningarna i Enånger, Årsunda och Älvkarleby äro verk av hans hand. Eghil har lärt sig sin konst i en av de uppländska målarskolorna. Han är en lärjunge till den mästare, som utfört målningarna i Tierps kyrka i Uppland, och han har övertagit mycket av dennes ornamentik. Figurstilen är litet stel, men som helhet ansluta sig målningarna på ett förträffligt sätt till arkitekturen och skänka genom sitt väl avvägda färgskimmer liv och omväxling åt interiören.

Även på skulpturens område äro medeltidens sista årtionden en

Madonnan i Ytterlännäs kyrka, utförd före 1514 av den i de norrländska provinserna välkände mästaren Haakon Gulleson, hör till de vackraste och bäst bibehållna av konstnärens enkla men trohjärtade bilder.

verksam period i Ångermanland. Den i de norrländska provinserna välkände mästaren Haaken Gulleson utförde flera bilder även för ångermanländska kyrkor. Till de vackraste och bäst bibehållna av konstnärens enkla men trohjärtade bilder hör madonnan i Ytterlän-näs kyrka, utförd före 1514. En efterföljare av säregen art fick Haa-ken Gulleson i den ångermanländske bildsnidare, som utfört ett altar-skåp med en framställning av Kristi begråtande i Skogs kyrka samt en gravläggningsscen i Gudmundrå. I all sin tekniska primitivitet har han uppenbarligen en sentimental karaktär. Han söker en viss ut-trycksfullhet, som kommer till synes i de lutande huvudena och konst-lade rörelsemotiven.

*

Konsten blomstrar icke alltid samtidigt på alla håll i vårt land. Även provinser och orter, som gränsa omedelbart till varann, kunna skilja sig betydligt i detta avseende. I Medelpad och Jämtland ut-vecklades under 1600-talets senare del en ganska livlig verksamhet särskilt på snickarkonstens område, varom åtskilliga senrenässans-mässiga altaren och predikstolar i dessa landskap bära vittne. Denna period är mycket sparsammare företrädd i Ångermanland. Detsamma gäller den egentliga rokokon, som i Medelpad och Jämtland utveck-lar en sådan överdådig formriktighet på kyrkmöblernas område om-kring och efter 1750. I Ångermanland framträder i stället den karo-linska barocken som en huvudperiod, vilken i de nyss nämnda grann-provinserna icke synas ha haft samma betydelse. Bland de många snic-kare, som vi känna från denna tid, var Måns Gran helt visst den yppersta. Han arbetade på 1720-talet i Härnösands domkyrka och senare i Säbrå, Viabyggerå m. fl. kyrkor. Hans präktigaste arbete är predikstolen i Dals kyrka, utförd 1739. Med sina omvända konsoler, sin snidade dörr och sin fina marmorering röjer den tydligt nog att han lärt mycket av den större bildhuggaren Burckhart Precht i Stock-holm.

Under denna tid uppfördes många av Ångermanlands ännu be-varade klockstaplar. De tillhöra en typ, som är vanlig på båda sidor om Bottniska viken. Planen är fyrkantig, undervåningen är bredare och stapeln avslutas upptill av en karnissvängd huv och däröver en liten lökformig spets. Staplar av denna art byggdes av Josef Schytt i Högsjö 1724, av Måns Gran i Gudmundrå 1740 samt av Per Zakris-son i Kubbe i Anundsjö 1759. Typen är härskande i landskapet. Än-

nu 1794 byggdes av Lars Pettersson Grundström en sådan klocksta-pel vid Grundsunda kyrka. Men det var under århundradets förra del, som den intensivaste verksamheten på detta område inföll. Till denna byggnadsfamilj få vi också räkna klocktornet på Härnösands gamla rådhus, som uppfördes 1726 av byggmästaren Hans Biskop från Österbotten. Även med avseende på denna träbyggnadskonst skiljer sig Ångermanland från sina grannar i söder och väster. Klock-staplarna äro där genomgående av en annan typ, som utvecklats i Hälsingland och Jämtland och särskilt varit omhulad vid 1700-talets mitt och årtiondena närmast därefter. Sin främsta represen-tant har denna i den åttkantiga stapeln i Borgsjö med lökformig ku-pol och däröver uppstigande konisk spira.

Är skillnaden stor på träbyggnadskonstens område så äro däremot de kyrkobyggmästare, som under 1700-talet arbetade i sten och tegel, desamma som i Medelpad och Hälsingland. Det svenska 1700-talets främste landskyrkobyggare, Daniel Hagman uppförde 1758—59 kyrkan i Säbrå, vilken senare blivit ombyggd, samt 1773 den nya stora kyrkan i Sollefteå. Hagmans kyrkor äro alltid utan torn, de ha åt alla sidor brutet tak och huvudingången placerad mitt på syd-sidan, varigenom denna blir en symmetriskt komponerad huvudfa-sad. Uppfattningen av kyrkorummet är för denne mästare mycket ut-märkande. Även här betonas mitten, då kyrkan täckes av trenne stjärnvalv, av vilka det mellersta är dubbelt så stort som de båda sidovalven. Först efter Daniel Hagmans tid inträder emellertid under ledning av hans son Per Hagmansson samt hans lärjunge Simon Geting, den livligaste perioden i kyrkobyggandet i Ångermanland sedan den stora blomstringen vid medeltidens slut. Den förre lade 1786 grun-den till Högsjö kyrka, som året därpå välvdes av Geting. Men lär-jungarna ha övergivit Hagmans ideal. Den centrala uppfattningen av kyrkorummet har försvunnit och därmed också de vackra stjärn-valven, vilka ersättas med ofta av trä och väv konstruerade tunnvalv. Ingenting motväger kyrkans längdriktning, vilken även i det yttre betonas av ett stort i väster placerat torn. Getings verk fortsattes av hans söner, Simon d. y. och Lars David. Den klassicistiska kyrkoarki-tekturen fick genom familjen Geting en stor utbredning i landskapet under 1800-talets förra del.

Henrik Cornell.

TILL EN NY LANDSHÖVDING

Den 1 januari 1939 fick Västernorrlands län en ny landshövding. Enligt den meritförteckning, som varit publicerad i pressen, synes han utom administrativa förtjänster äga även kulturella intressen, och det skulle kunna tänkas, att han just tack vare ett klokt och målmedvetet brukande av dessa skulle kunna komma att beteckna inbrottet av en ny epok i länets historia.

Från äldre tider kvarlever minnet av landshövding Örnsköld, efter vilken staden Örnsköldsvik fått sitt namn. Han står som banbrytare för jordbruket i länet. Landshövding Ryding skall minnas som den outtröttlige förkämpen för vägsystemets och i allmänhet kommunikationernas utveckling. Sedan hans dagar har länet haft att passera den brytningstid, som sammanhängt med sågverksindustriens förvandling till cellulosaindustri, med industriarbetarnas uppmarsch, med oroligheterna, som därav orsakats, med bilväsendets framträdande och utveckling, med utdöendet av de gamla lokala Norrlandsrederierna och Sveabolagets i Stockholm övertagande av kusttrafiken, med det norrländska järnvägsnätets fullbordande. Av de mångfaldiga problem, som dessa genomgripande förvandlingar medfört, ha de fem landshövdingar, som följt efter Ryding, varit fullt upptagna.

Nu synes emellertid de tekniska och sociala förskjutningarnas period vara i stort sett avslutad, striderna ha stillnat, en gemenskapsanda har börjat uppstå i länet, och det förefaller, som om länsbefolkningen under de närmast förflutna decennierna andligen vaknat och lyfts till ett högre plan än tidigare. Det är icke bara de materiella intressena, som nu råda, de andliga ha börjat framträda i olika form.

II

Vad det för detta som för alla Norrlands län numera i första hand gäller, är att, efter de gångna förvandlingstiderna, *skapa trivsel för folkets alla lager*, skapa en stark och levande *hemkänsla*, i städer och samhällen, i byar och gårdar, i fisklägen och hamnar. Det är själva grundförutsättningen för arbetskraft och arbetsglädje hos hela befolkningen, för en *verkelig kultur i länet*.

Karta över Härnösand från 1699. Den taggiga vänsterkonturen är sjöbodar och kartan ger en bild av staden, då den levde med åror och segel.

Det är väl då främst tre huvudfaktorer man bör räkna med: själva *naturen*, därefter *bebyggelsen* och slutligen *traditionen*. Eller, om man så vill, en ny, friskare och allmängagneligare syn på dessa tre makter.

Vad som under senaste halvsekel skett med hänsyn till naturen är närmast, att människornas forna intima samlevnad med naturen i länet har brutits genom industrialisering på alla livets områden, genom naturhushållningens ersättande med penninghushållning, genom ökande samhällsbildning etc. Naturen lever för sig, människan för sig, naturen har i stor utsträckning förvandlats från miljö till blott råvara. I samband därmed har den i människornas ögon fått något av museum — av dött och för det vanliga livet främmande museum över sig. Man betraktar den, som man betraktar rester av gammal bondekultur, man beundrar, man häpnar — men man är skild ifrån den. Ens verkliga liv förflyter i fabriken, i butiken, på gatan, på kaféet, restaurangen, fotbollsplanen, biografen.

På samma sätt har de senaste femtio årens utveckling i länet skilt folket från dess gamla bebyggelseformer. Städerna ha byggts om, landsbygden har byggts om. Och detsamma gäller de gamla traditionerna på livets alla områden.

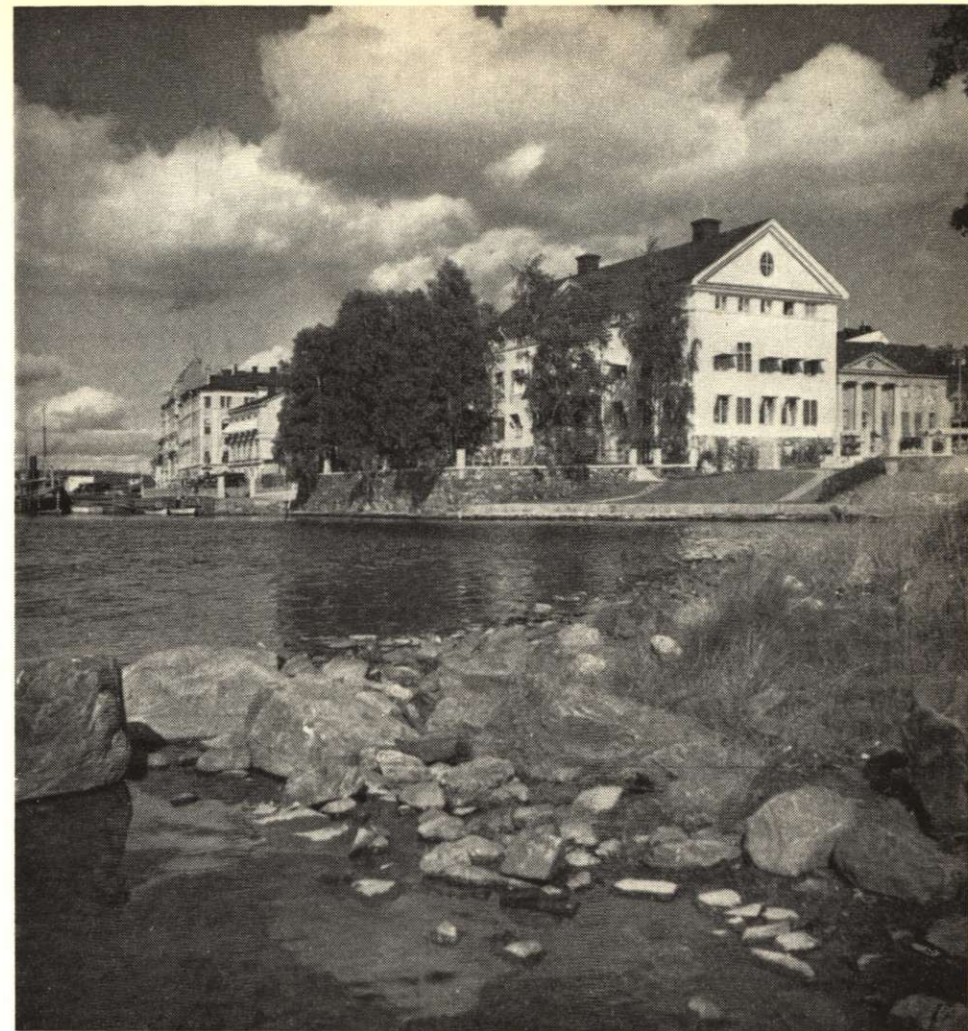
Olof Högberg påpekar i förordet till »Stora Vreden», att denna process började vid förra seklets mitt. Då voro ännu de gamla sägnerna levande i var mans mun. Ett kvarts sekel senare voro de borta. Han räddade denna döende värld i »Stora Vreden».

Man kan fråga: vad har kommit i stället? Har något kommit i stället? Ja. I stället för den ursprungliga vilda naturen har den odlade naturen börjat komma som i sydliga, gamla kulturbygder: trädgårdar, parker, alléer, frukthagar, blomsterodlingar. I den gamla bondebebyggelsens ställe har kommit den moderna standardiserade »villa»-bebyggelsen. I stället för de gamla på primitiv folkreligion baserade traditionerna ha nya mer eller mindre vetenskapligt grundade levnadsvanor börjat vinna mark.

Men i hela denna utveckling, i och för sig endast av godo, saknas något, det väsentligaste: *förankringen i den egna bygdens specifika karaktär*. Det nya liv, som på det gångna halvseket vuxit fram, har fått en tillfällig och konfektionsartad form, det har importerats färdigt utifrån, det har icke vuxit fram inifrån.

Det är detta inre, detta egna, det nu gäller, sedan orons decennier avslutats, att i gemenskapens anda och tecken söka locka fram.

Och där kan en vidsynt, kulturintresserad landshövding betyda

Längs Härnösands hamn ha i de små sjöbodarnas och enkla borgarhusens ställe kommit stenhus på fyra, fem våningar.

oändligt mycket, även i våra dagar. Han kan på länskulturens område utföra ett verk, motsvarande en Örnskölds på jordbrukets, en Rydings på kommunikationernas.

III

Låt oss se på Ångermanland! På dess tre städer: Härnösand, Örnsköldsvik och Sollefteå. På dess kombinerade industri- och jordbruks-

distrikt i Ångermanälvens nedre ådal. På ett fiskläge, som Ulvöhamn, Norrlands största.

Vad är det, som gör en stad »vacker»? Vad åstadkommer, att man förnimmer den som något egenartat, som ett personligt levande väsen, utstrålade andlig värme, så att man känner en odefinierbar trivsel? Svaret måste i sista hand bli: att den bildar en organisk *helhet* och *enhet*. En helhet och enhet av natur och bebyggelse. Och frågar man efter det första villkoret härför, så blir svaret: att naturens egna fingervisningar följas, det vill säga, att *bebyggelsen betongar själva jordytans* rörelse, följer den, kröner den, låter den ge rytm åt staden. Alla berömda städer i världen ha instinktivt lytt denna första grundlag: Aten, Rom, Paris, där de berömda kullarna gett stadsrytmen.

Vad nu Härnösand beträffar, lydde det en gång denna lag, mot vilken ingen stad bryter utan men för sig själv. Härnösand har sedermera brutit mot denna lag och därmed förlorat, vad det en gång ägde och var berömt för i hela Norrland: sin trevnad och sin tjugande om ock anspråkslösa skönhet. Under den tidigare perioden kantades dess stränder av låga sjöbodas, över vilkas tak reste sig stadens likaledes låga hus — en och två våningar — klädande backarna och kullarna, som från stranden stiga uppåt Härnösands bakomliggande bergskäglor. I en enda blick fångade man hela den lilla staden med dess vita, gula, skära och röda hus inbäddade i grönska.

Härnösands olycka ur denna trivselsynpunkt är, att när det utgick ur trähusens epok, rådde högkonjunktur inom sågverksindustrin och ett begynnande välstånd i hela landet, som i arkitektoniskt avseende tog sig uttryck genom försök att överallt i landets städer inplantera kopior av de stora arkitekturstilarnas mästerverk ute i Europa. Skolexemplet, som alla känna, är Östermalm i Stockholm. Samma fenomen möter man i det lilla Härnösand. I de små sjöbodarnas och enkla men stilrena borgarhusens ställe kommo längs hamnen och i stans centrala delar stenhus på fyra, fem våningar i gotik, renässans, barock, blandade med försök till Jugendstil och Gud vet allt. Bland dessa trängdes, som fattigsläkten ur det förgångna, små, alltmer föraktade, allt mer förfallande trähus, och dessa nya stenhus bildade en hög skärm, bakom vilken inte bara det gamla Härnösand försvann utan även naturens spel i backar och kullar. Från en amfiteater förvandlades staden till ett platt, oartikulerat, dött gytter, och få städer i riket erbjuda ett så nedstämmande skådespel som Härnösand, då man nalkas det, speciellt med Stockholmsbåt från havet.

Långgatan i Härnösand. Observera bebyggelsens planlöshet. Det hela är ett dött, stillöst gytter, som skapar olust.

Otvivelaktigt ansågo de, som en gång under denna ombyggnadsperiod voro stadens fäder, att de prydde och hedrade sin kära stad. De gjorde sitt bästa, men de saknade *en* betingelse att lyckas, och därför misslyckades de så kapitalt, de saknade helhetsblicken, de tänkte aldrig på staden som *ett* väsen, de tänkte bara på *ett* hus i sänder, obekymrade om alla andra, och åstadkommo därmed att staden, i stället för att den, som de avsågo, skulle verka »elegant», slutligen framträdde som en »trasfröken».

Ja, detta är nu ett sorgligt kapitel, och det är en ringa tröst, att man inte brutit mindre på samma punkt i snart sagt alla landets städer.

Där står man nu inför ett allvarligt problem: vad skall göras för att rätta till dessa misstag? Att riva ner och bygga nytt kan man inte.

Den gamla stenbron i Härnösand bevarar något av stadens tidigare anspråkslösa trevnad.

Men vad man däremot bör kunna, det är att *stoppa fortsättandet av denna huvudlösa bebyggelse*. Jag säger huvudlös, ty här gäller det inte estetik utan, som nämnts, människornas trivsel, vars avsaknad på ett obehagligt sätt gör sig märkbar i befolkningssiffra, därmed i skatteunderlag m. m. Ford, som är en knivig karl, har gett ett klassiskt exempel på sambandet mellan »estetik» och affärer. När hans konkurrenter byggde alltmer estetiskt tilltalande bilar och hotade hans försäljningssiffror, slog han igen fabrikena, ritade en serie nya, än elegantare modeller, kastade ut dem på marknaden och vann slaget. Vad som gäller för bilar gäller med precis samma ofrånkomlighet för städer. Folk trivs inte i längden i fula, felaktigt byggda städer, det betyder, som vi hört, i sista hand städer, där man icke lytt naturens egen fingervisning genom topografien.

Vad skall man nu tänka sig i fallet Härnösand? Det finns väl knappt mer än en väg, lång och besvärlig visserligen, men förmodligen

Ulvöhamn bestod ursprungligen av en rad sjöbodar, vilka bildade en sluten enhet, som numera sprängts genom att bodarna påbyggts och målats i skiftande färger.

den enda, som erbjuder sig. Man får försöka lära stadsborna att se, man får försöka väcka deras förståelse för vad skönheten av en stad innebär och vad den betyder för allas trivsel, i sista hand för stadens ekonomi, arbetsglädje, framtidsmöjligheter. Det målet nås inte genom »skönhetsråd», det nås endast genom uppfostran i hem, skola, ute i livet av alla stadens medborgare.

Där fordras en stöt, där fordras erfarenhet, klokhets och kunskap. Och auktoritet, samt organisation. Skulle inte här en landshövdinge-gärning skymta?

IV

Vad ovan sagts om Härnösand gäller i samma mån även Örnsköldsvik och Sollefteå. Även i dessa båda städer gäller det att följa naturens egen anvisning för att uppnå målet: människornas trivsel.

Hur ställer det sig med industri- och jordbruksdistriktet i Ånger-

manälvens nedre ådal? Jo, vad man i städerna, speciellt Härnösand, har i koncentrerad form, det möter man i nedre ådalen i över hela bygden utspridd, alltså glesare men icke mindre utpräglad form. Från ungefär Ramvik i söder till Nyland i norr har under detta sekel på södra älvsidan bildats en allt tätare bebyggelse längs stora landsvägen, vilken därmed långa stycken fått nästan gatukaraktär. Liksom i städerna består även här bebyggelsekärnan av från äldre tider kvarstående hus — bondgårdar och torpstugor med ekonomibyggnader — men kring denna kärna ha vuxit fram lager efter lager av nya hustyper: föreningshus, kapell, butiker, dansbanor, baracker och »villor». Det hela utan ringaste hänsyn till topografien, med oundviklig följd, att landskapet ser ut, som om Vår Herre — eller snarare hans Motståndare! — där tömt ut en korg med arkitektursopor. Det genomgående draget är nämligen, att varje husägare eller byggherre byggt utan att ett ögonblick fråga efter helhetsintrycket, var och en har tänkt uteslutande på att åstadkomma något, som *på ett eller annat sätt skulle skilja honom från grannen.*

Och kanhända ger ett fiskläge som Ulvöhamn hela detta fenomen i dess mest tydliga gestaltning, därför att där är det reducerat till bara några tiotal byggnader. Hamnen var ursprungligen sommarhamn för Gävlefiskare och bestod av en rad sjöbodar, stundom vägg i vägg längs den som en månskära böjda stranden. Sammanbyggda med sjöbodarna lågo boningshusen — de s. k. kokhusen — med gaveln mot en gata, som förband alla gårdarna och löpte parallellt med stranden. Ovan denna bebyggelse i omålat grått låg en liten strandmorän, ovan den skogen. Alla bodar voro lika, alla kokhus likaså, det hela var arkitektoniskt en sluten enhet. Numera, med tillkomsten av motorbåtar, salterier, handelsbodar, hotell etc., har denna enhet sprängts. Bodarna ha i vissa fall påbyggt och målats i olika färger, i andra ruttnat ner, kokhusen ha om- och påbyggt och målats i skiftande färger, och ovan hamnvägen upp emot skogen ha byggts »villor» utan någon som helst organisk eller arkitektonisk samhörighet vare sig med varandra eller med den ursprungliga strandbebyggelsen.

Vad har följden blivit? Jo, att när man ser hamnen framför sig eller vandrar igenom den, får man den högst ledsamma känslan att se och vara i Härnösand eller i Örnsköldsvik eller i Sollefteå eller i ett av älvens industrisamhällen.

Det är samma planlöshet, samma skräpighet, samma otrivsel.

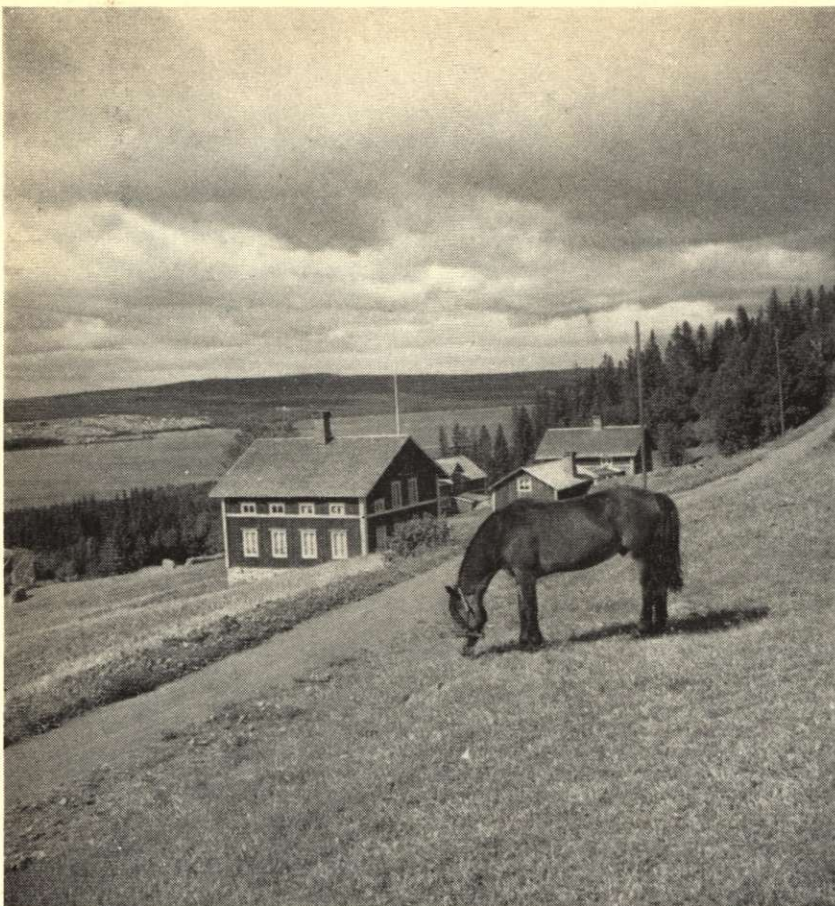
Ångermanland är ett av Sveriges mest kuperade landskap. Här skulle en samhällsbyggnad, som lydde terrängens anvisningar, ytterligare höja traktens skönhet. — Omne, Nordingrå sn.

Och därmed ha vi måhända nått till kärnan av hela det ångermanländska bebyggelseproblemet av i dag — och det torde vara typiskt för de flesta bygder i vårt land men kanske i mest utpräglad grad för Norrland.

V

Det torde nämligen av det föregående ha framgått, att vad man genom senaste halvseklats utpräglade individualism i bebyggelsehänseende ytterst åsyftat och som inneburit:

- 1) att uppnå egen trevnad
 - 2) genom utpräglad olikhet mellan individuella hus
- resulterat, överraskande nog, i ett tillstånd, rakt motsatt det man

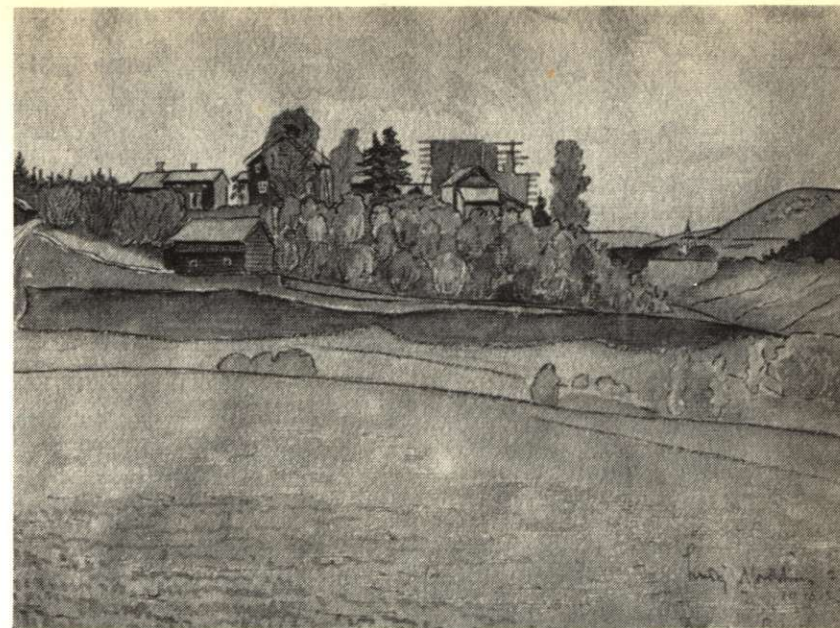

Vad har denna ensliga, på måfå utkastade gård för sammanhang med terrängen? — Östertåsjo, Tåsjo sn.

tänkt sig. I stället för att uppnå ett intryck av *omväxling* har man uppnått ett intryck av tröttande *enformighet* och *likformighet*. Skillnaden mellan land och stad, mellan större och mindre samhällen, mellan industribygd och jordbruksbygd har utplånats i intrycket av en överallt rådande precis likadan skräpighet och tråkighet.

Var ligger då felet? Det finns nog bara ett svar: *i bristen på planmässighet*. Där det individuella godtycket tillåtes fritt spelrum, där är självklart planmässighet omöjlig. Plan förutsätter gemensamma regler för flera och innebär alltså i bebyggelsefrågor, ytterst: enhetliga regler för ett samhälle.

Vägen till trivsel i samhällen innebär därmed, att man ersätter *strävandet att göra de individuella byggnaderna så olika var-*

Här har man utnyttjat topografien, och byn överblickar landskapet. — Bjursta by, Multrå sn. Efter akvarell av Ludvig Nordström.

andra som möjligt med strävandet att göra de individuella samhällena så olika varandra som möjligt.

Och därmed återtar *naturen* och *traditionen* sitt rätta förhållande till *bebyggelsen*.

VI

Ångermanland är ett av Sveriges backigaste, alltså mest kuperade landskap, och det erbjuder därmed större möjligheter till olika utformningar av sina samhällen än de flesta andra bygder i landet. Skulle man nu kunna komma därefter, att ångermanlänningarna vaknade upp till att se de möjligheter, topografien erbjuder för ordnandet av på en gång praktisk och estetiskt tilltalande *samhällsbebyggelse*, vore det påträngande trivselproblemet lätt att lösa.

Vilken ångermanlänning som helst kan tänka sig sin hembygd, sin hemstad, sin hemby ordnad efter denna huvudprincip, och då skall han, om han äger lite hembygdshistorisk kunskap, upptäcka, att han i samma stund är tillbaka i äldre tiders bebyggelse-traditioner. *Ty det är just naturen, som uttrycker sina oeftergivliga krav i traditionen. När man bryter med naturen, bryter man med traditionen och hamnar, som ångermanlänningarna (och vi alla) gjort, i kaos.*

Ur denna synpunkt skall man förstå nödvändigheten av funktionalismens framträdande, och då avses funktionalismen som *idé*, dess i regel misslyckade praktiska tillämpning lämnas åsido. Denna idé utplånar det individuella för att nå fram till planmässigheten och leder på det sättet tillbaka till naturens (terrängens) krav, i samma stund till det *väsentliga* i traditionen, till den naturliga trivselskapande, den av naturen själv anvisade *omväxlingen*.

Tänker man sig, att man i hela Ångermanland började tänka på problemet ur denna synvinkel, så kan man hoppas, att allt det, som materiellt och tekniskt vunnits på senaste femtio år, skulle komma att tas till hjälp för uppbyggandet av ett landskap, trivsammare emedan vackrare och mer omväxlande än de flesta. Jag tänker då på, vad som nu kan åstadkommas med hjälp av betong, glas, plywood, treetex, masonit o. d., med hjälp av hortikulturens utveckling, så att samhällena fylldes av blommor och prunkande frukter, med hjälp av vägkulturen, med hjälp av vattendragen i form av vackra brunnar, springvatten, fontäner. Anordningen av husen i terrängen, av öppna platser, av vägars och gators inbördes spel, av murar, terrasser, trappor, gräsmattor, alléer, blomrabatter etc., allt detta är väntande uppgifter för den nya gemenskapsandan i landskapet, uppgifter, som skola ta arv efter den tidigare hembygdsrörelsen.

VII

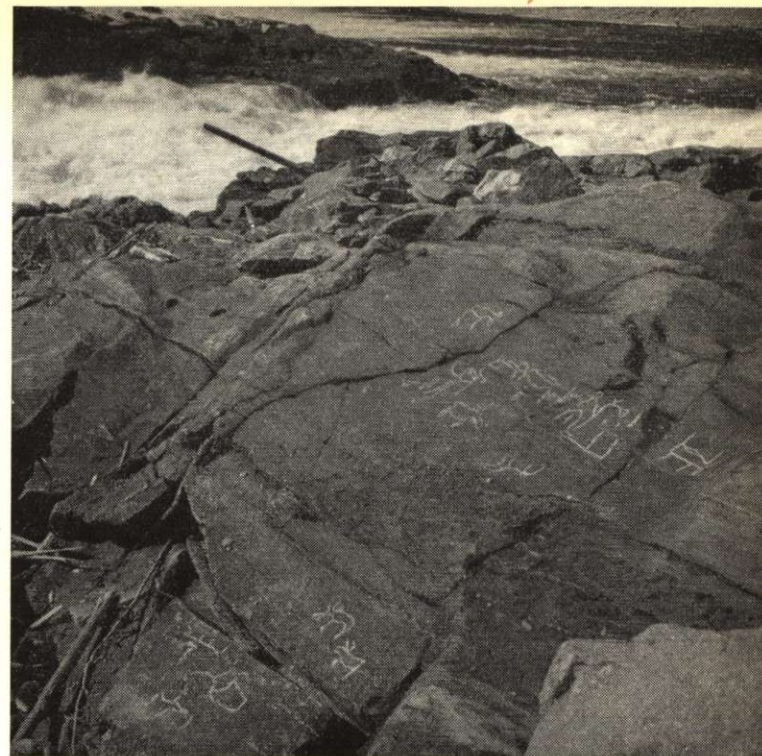
Här kan en landshövding anknyta till gamla ärevördiga landskaps-traditioner. Det var en gång lektorerna vid Härnösands Gymnasium och prästerna landskapet runt, vilka, jämte förmögna borgare i Härnösand och ansvarsmedvetna ämbetsmän på landsbygden, gävo landskapet dess första stora byggnadsformer och i samband därmed gemenskapskänsla eller kultur.

Det är en ledning, motsvarande denna, som nu åter är av nöden, och så, som förhållandena nu gestalta sig, har just en landshövding med blick för vad län och landskap behöva av kulturell enhetlighet en möjlighet, större än någon annan ledares, att fixera det mål, som allmänheten börjar fråga efter, att samordna krafterna i syfte att nå detta mål, som ytterst betyder folkets fördjupade hemkänsla i landskapet och därmed en lycklig framtid för detsamma.

Ludvig Nordström.

FORNTID — NUTID

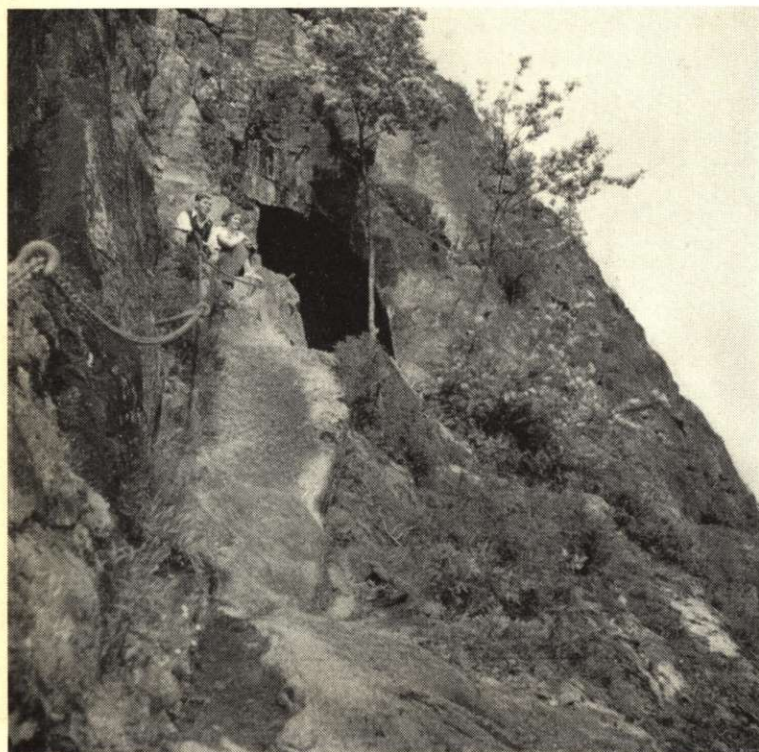
Den rika förekomsten av boplatser samt fynd av lösa föremål från stenåldern tyder på att vi under detta tidsskede hade en förhållandevis rik befolkning. Från bronsåldern kan man däremot ej påvisa mer än ett säkert fynd, en dolkklinga funnen vid Björkå. Men till detta tidsskede hänföres i regel en del av stenkumlen samt den rika förekomsten av hällristningar vid Nämnforsen, där mer än ett tusental figurer finnas, dels på strandklipporna, dels på holmarna ute i forsen. — *Hällristningar vid Nämnforsen.*

Mer än 500 gravkummel äro kända, i huvudsak från landskapets kusttrakter. — *Gravkummel å Murberget, Härnösand.*

Gravhögar förekomma mycket rikligt, allmännast i kustsocknarna norr om älven men även långt upp i ådalarna ända uppe i Tåsjö. Landskapets största gravfält finnes vid Björkå i Överlänäs, ett sammanhängande fält med omkring 40 gravar. — *Gravhög i Frånö, Gudmundrå. En av landskapets största.*

I Skulebergets branta stup är det på c:a 200 meters höjd en grotta och som grottor i allmänhet har den satt folkfantasin i rörelse. Saga och sägn ha spunnit sitt nät kring densamma, men det är mycket som tyder på att ej alla sägnerna ligga helt på fantasins område. I gamla rättegångshandlingar finnas rövarena i Skule omnämnda. — *Skulegrottan i Vibyggerå.*

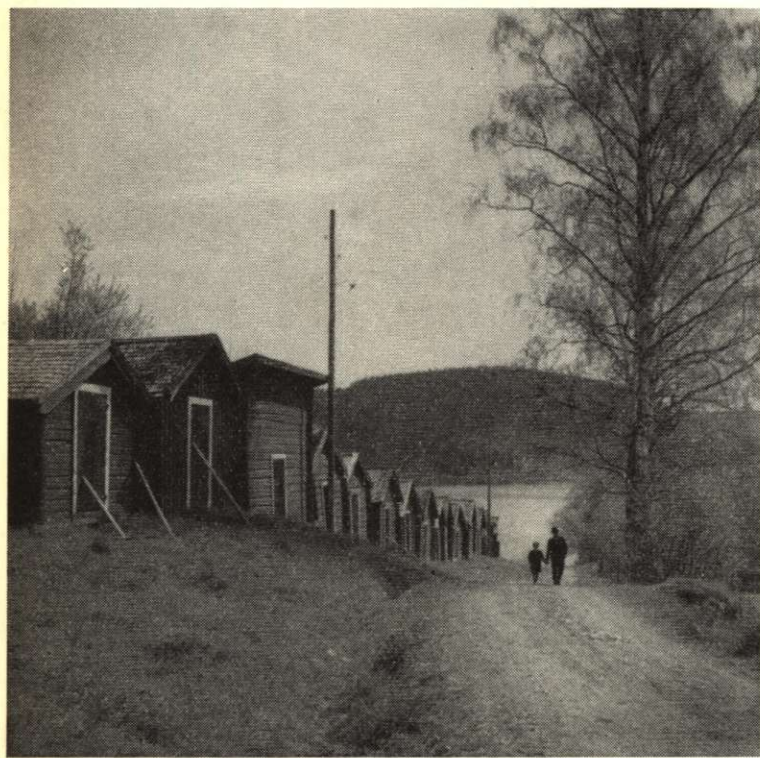
Det enda kända fästet på Norrlandskusten norr om Faxehus vid Söderhamn var Styresholm vid Ångermanälven. Det innehades en tid av de s. k. fetaliebröderna men överlämnades av dem till drottning Margareta. Vid 1400-talets början satt där en dansk ädling, som hade Ångermanland i förläning. Fästet grusades till marken 1434 under Engelbrekts befrielsekrig. Nu visa endast rester av valarna, var det stått. — *Hola folkhögskola, sedd från vallarna vid Styresholm.*

Sägner om striderna vid Styresholm leva ännu kvar hos folket i dessa trakter. 1934 restes en minnessten på en av valarna. — *Minnesstenen vid Styresholm.*

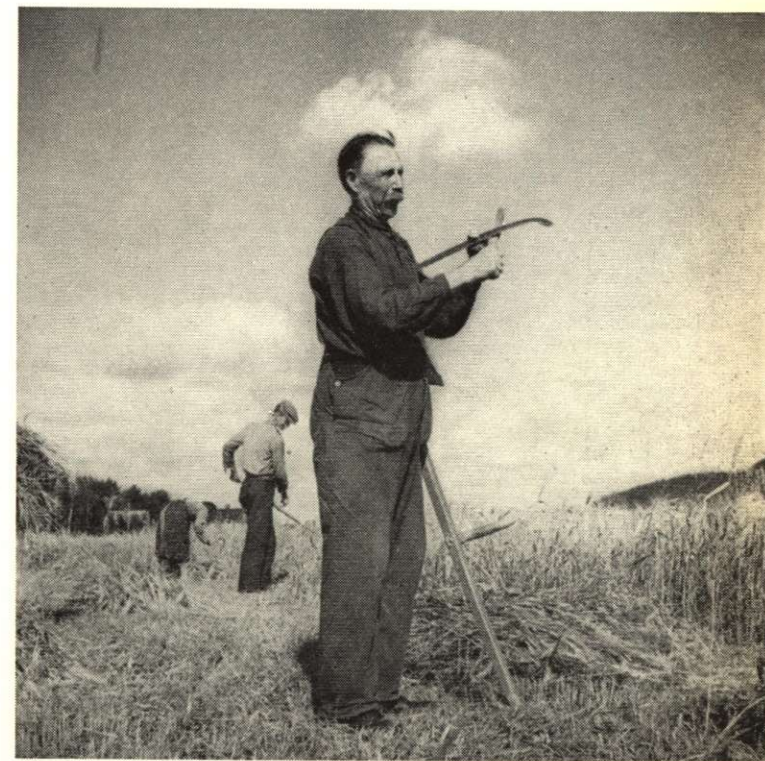
En av de många medeltida kyrkorna i Ångermanland. — *Grundsunda kyrka.*

Några egentliga kyrkstäder i den utsträckning som i t. ex. Västerbotten förekomma ej i Ångermanland, men vid kyrkan hade var och en sitt stall. Det blev långa rader av gråa, timrade stallar, som gävo sin säregna prägel åt »vallen», som kyrkplatserna vanligen kallas här uppe. Det var ett rörligt liv på söndagarna kring dessa vallar, när hela socknen mötte upp. Nu äro kyrkstallarna borta från de flesta kyrkplatserna. Bilen har ersatt hästen. — *Kyrkstallar i Nordingrå.*

En gammal vacker och god bondgårdstyp, allmänt förekommande i dessa trakter. — *Bondgård i Multrå.*

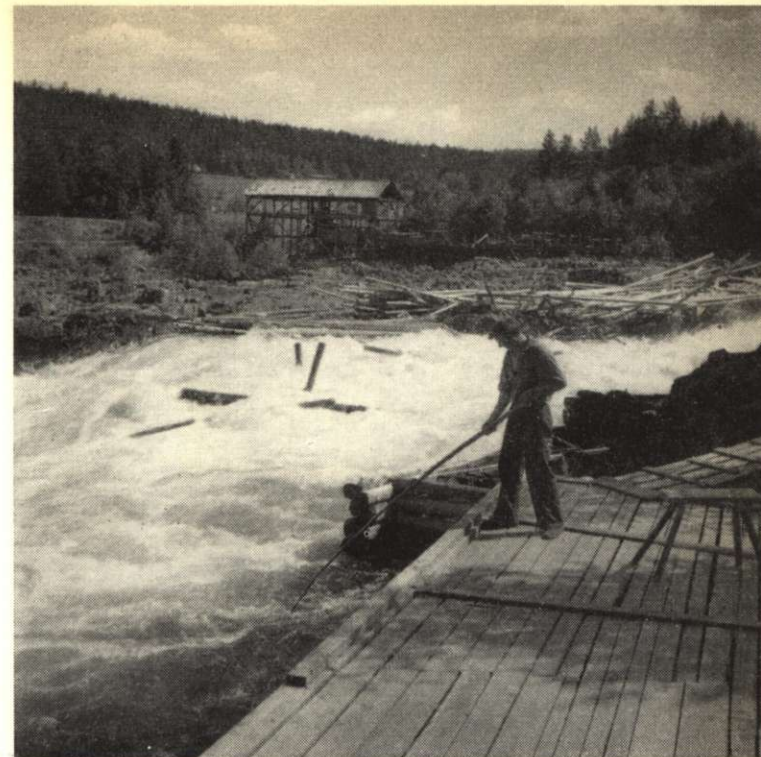
P A. Stenklyft i Nordantjäl, Ramsele, är ättling av en gammal bondesläkt, som i sekler från far till son suttit på samma hemman. — *Kornskörd. Ramsele.*

Man påträffar ofta i kust-trakterna dessa utomordentligt vackra portar, vilka leda sitt ursprung från en på Hemsön i slutet av 1700-talet verksam bygdekonstnär vid namn Pehr Westman. Portarna kallas i regel Hemsöportar eller Westmansportar efter mästaren. — *Port å bondgård i Hultom, Hemsön.*

Linodlingen och linförädlingen ha gamla anor i Ångermanland. Denna verksamhet hade sedan gammalt sin huvudort i Nätra, vars konstväverskor stodo högt i kurs på omgivande socknars äktenskapsmarknad, vilket framgår av skildringar från 1700-talet. — *Linet spinnes. Gådeå, Säbrå.*

Laxfisket var sedan gammalt tillbaka av stor betydelse för ådalarnas folk. Bland hållristningarna vid Nämnforsen finnas flera laxbilder. Noten är för laxfångsten det viktigaste redskapet. På en del ställen finnas laxtinor, på andra ställen fångas laxen genom uppdämning. Ett gammalt fångstsätt är s. k. snarning av lax. — *Laxen snaras. Nässeforsen, Långsele.*

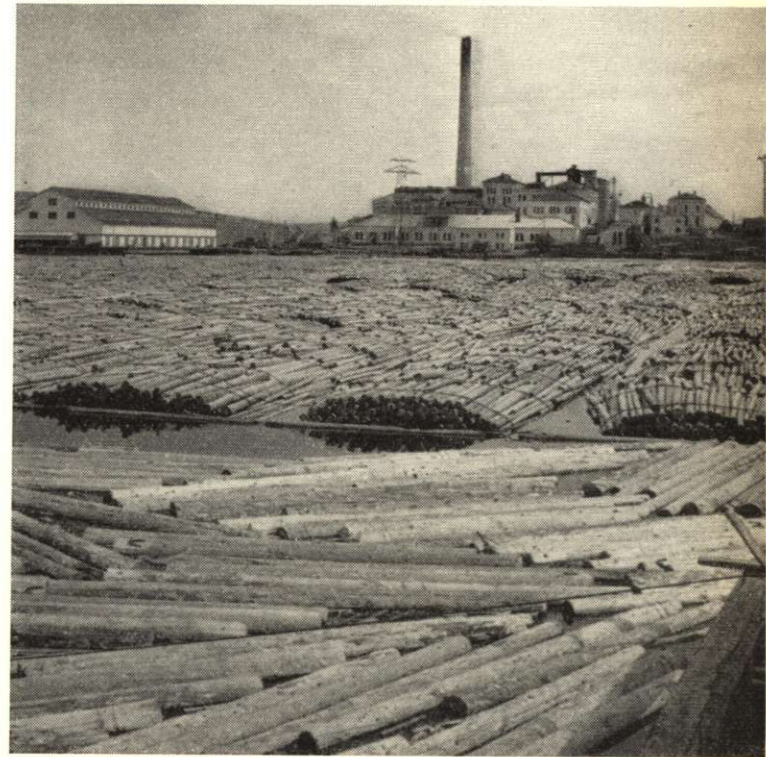
Redan på 1500-talet under Gustaf Vasas tid skattlades laxfisket vid Nämnforsen och laxfisket har ofta vållat långvariga tvister mellan byamännen samt mellan dessa och kronan. Fångsten gav förr ett mycket gott resultat. Efter en tids nedgång synes laxförekomsten efter allt att döma åter tilltaga. — *Laxfiske. Forsmo, Ed.*

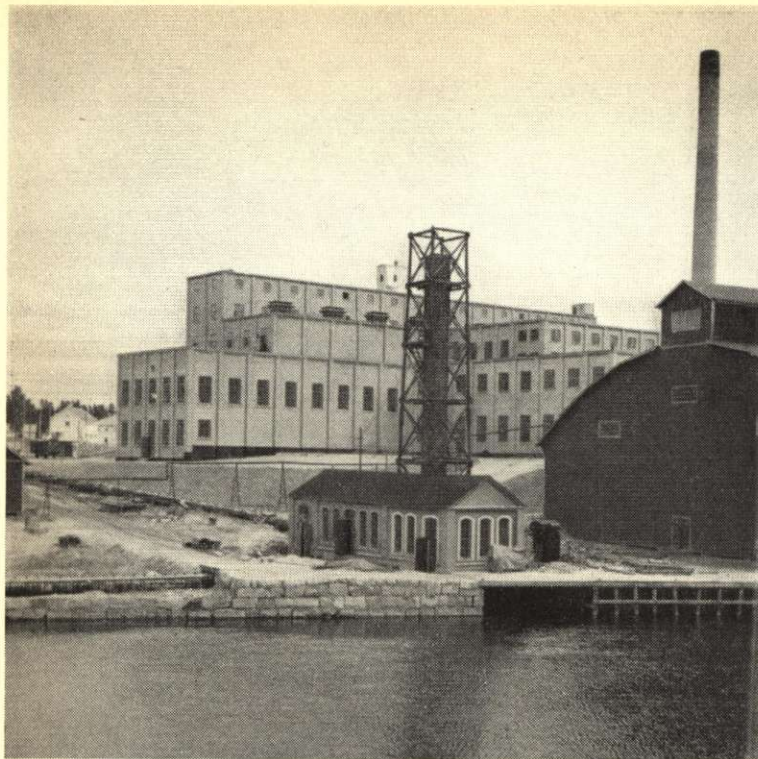
1674 anlades det första järnbruket i Ångermanland, Gräninge bruk. Under 1700-talet anlades flera bruk. Till dessa anslogos stora skogar för kol-fångst, de s. k. rekognitions-skogarna. Nu äro samtliga bruk nedlagda men de skogar, som anslogos till de gamla bruken, ha många gånger blivit det grundkapital, på vilket den moderna skogsindustrin vuxit upp. — *Gamla brukssmeder vid Gålsjö bruk.*

De gamla bruksherrgårdarna äro ofta goda prov på en förnämlig byggnadskonst. — *Bruksherrgård vid Västana bruk, Viksjö.*

De första föregångarna till våra tiders storindustri på skogsprodukter voro de s. k. sågekvarnarna. De första anlades av Johan III, vilken synes ha haft blicken öppen för Norrlands skogars betydelse. Han lät på egen bekostnad anlägga två sågekvarnar i Ångermanland, den ena vid Skorse kvarn i Själevad, den andra vid Lästa i Ytterlännäs. — *Vattensåg i Faxälven vid Österås.*

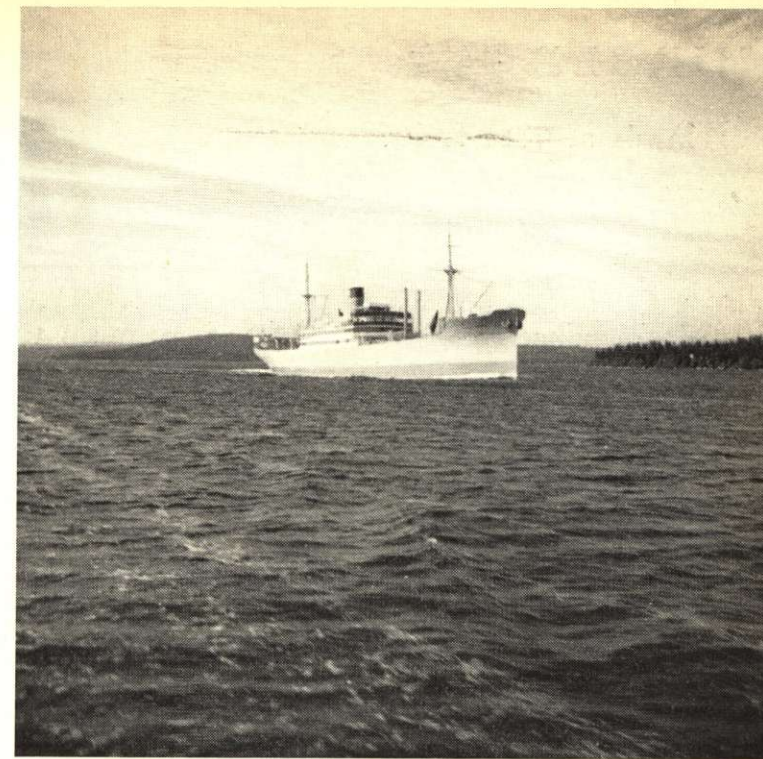
Nu är trävaruförädlingen vårt lands största exportindustri. Hälften av vårt lands export utgöres under normala förhållanden av trävaror och enbart från Västernorrlands län kommer c:a en tredjedel av denna trävaruexport. — *Sandvikens cellulosafabrik, Gudmundrå.*

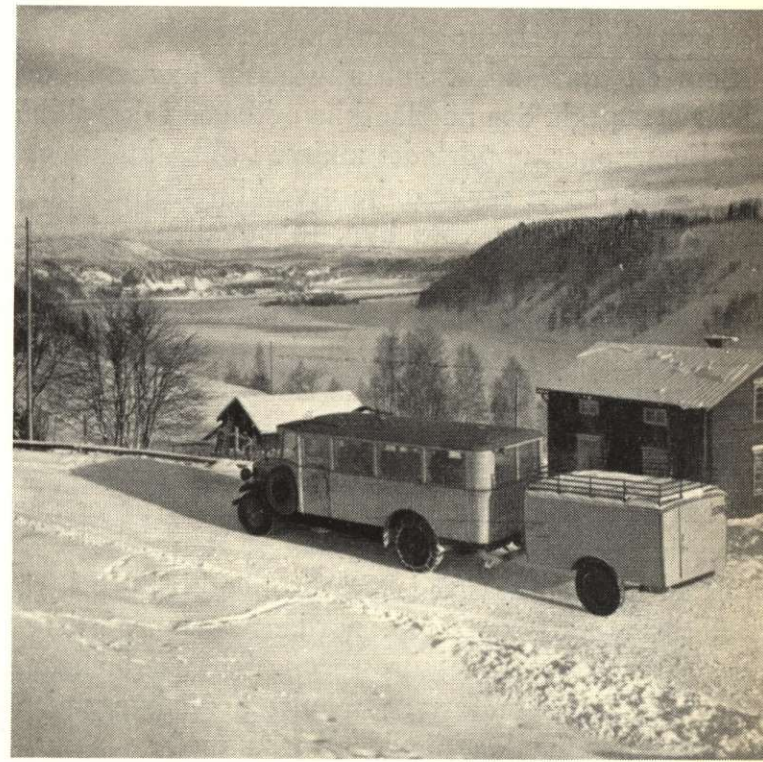
Från våra skogar kommer numera icke endast material till våra hus och möbler, utan trä får allt större och större betydelse som råvara, bl. a. för tillverkning av finaste silke. Under kristiden fingo vi bakverk från samma råvara. — *Kempes fabriker i Alfredshem vid Örnsköldsvik.*

Det är icke alltid industrien bär med sig skönhetsvärden till de trakter, där den slår sig ned. Erfarenheten visar dock att de kunna bli arkitektoniskt vackra, och med god inkomponering i landskapsbilden kunna de till och med få en verklig monumentalverkan. — *Syrtor-net vid Utansjö cellulosafabrik, Högsjö.*

Ångermanälvens nedre del är egentligen en stor havsfjord och här ha vi landskapets förnämsta industridistrikt med utmärkta skeppningsmöjligheter. — *Lastångare på Ångermanälven.*

Kommunikationsväsendet är väl utvecklat. Genom kustbåtarna finnas nära nog dagliga förbindelser såväl norr- som söderut. På Ångermanälven ombesörja ett flertal båtar lokaltrafiken ända upp till Sollefteå. Av järnvägar finnas förutom Norra stambanan linjerna Härnösand—Sollefteå, Örnsköldsvik—Mellansel, en liten bit av Inlandsbanan övertvårar landskapets övre hörn, en del av Ostkustbanan, därtill ett väl förgrenat nät av busslinjer. Postdiligenslinje finnes mellan Sollefteå och Jorm, Hoting—Norråker, Tåsjöberg—Åsele samt Anundsjö—Åsele. — *Postdiligensen Sollefteå—Jorm.*

MURBERGET

Norrlands största friluftsmuseum.

Museianläggningen på Murberget kan i år fira sin 30-åriga tillvaro. Det var på våren 1909 föreningen för norrländsk hembygdsforskning bildades, och redan från början inriktade denna förening sitt arbete på skapandet av ett norrländskt friluftsmuseum. Omfattande undersökningar sattes igång i samtliga norrländska landskap, uppmätningar, beskrivningar och fotografering av gamla byar, fäbodvallar, fisklägen och kyrkstäder samt av gårdar och byggnader verkställdes, och efterhand förelåg ett betydande material. Utifrån detta uppgjordes planen för det blivande museet, det gällde att redan från början ha planläggningen så långt sig göra lät klar i detalj, att för framtiden nya förvärv ej skulle kunna bringa oreda i det hela. Genom det stora, omkring 87 tunnland omfattande markområdet å Murberget, som av Härnösands stad frikostigt upplåtits, gavs också möjlighet för den uppgjorda planens genomförande.

Som ett norrländskt kulturhistoriskt museum, som i stora drag skulle återspegla den norrländska odlingen i dess skilda skikt och utvecklingsepoker, uppdelades museet i olika kulturrenheter, och inom varje sådan enhet skulle olika utvecklingsformer bli företrädade. De upptagna enheterna voro byn, fäbodvallen, fiskläget, kyrkplatsen, järnbruket, stadstorget och lappbyarna.

Under de gångna trettio åren har planen över förväntan kunnat genomföras, och i närvarande stund stå ett sjuttiototal byggnader uppförda, fördelade på de angivna enheterna. Var och en av dessa enheter ligger ute på det vidsträckta museiområdet, avskild för sig och infogad i landskapet så naturligt det låtit sig göra.

Som de norrländska byarna i allmänhet ligger museets by på en jämn sluttning, här ned mot en vik av Bottenhavet. Den är planlagd efter en gammal oskiftad ångermanländsk by och räknar fem gårdar: sörångermannagården, nordångermannagården, gästgivaregården, jämtgården samt torpstugan. Sörångermannagården, en helt kringbyggd gård, omfattar ej mindre än nio byggnader, däribland den typiska ångermanländska långstugan med storstuga, helgstuga och

Gårdsinteriör från ångermannagården på Murberget.

farstukammare, det säregna portloftet med loftkammare samt långlogen med storhässja. I nordångermannagården vittnar det efter medeltida teknik, tralgtimring, uppförda loftet om i byggnadskonst förfarna händer. Över gästgivaregården, uppförd i två våningar i början av 1800-talet, med ett tiotal rum, en del försedda med väggmålningar och med förnämlig inredning i övrigt, vilar något av herremanskultur. Jämtgården, en långstuga med innerkammare, till sin äldre del en 1600-tals gård, påbyggd i slutet av 1700-talet, är en värdig representant för den jämtländska storgården. Torpstugan till sist representerar en av bystugans äldre byggnadsformer med storstuga och kammare.

Under uppförande i byn är sockenskolan, ett av Ångermanlands äldsta skolhus från slutet av 1840-talet. Jämte skolsal innehåller den lärarebostad samt ett slags sockenkontor, och meningen är, att den skall inrymma museets skolhistoriska samlingar, bli till ett skolmuseum.

Skild från byn och bygden, inbäddad i grönska mellan björk och gran med vid utsikt över fjärd och hav ligger fäbodvallen.

Skild från byn och bygden, inbäddad mellan björk och gran med vid utsikt över fjärd och hav ligger fäbodvallen, planlagd efter en av Ångermanlands äldsta fäbodvallar. Vid val av byggnader har också här den byggnadshistoriska synpunkten varit ledande. Från de äldsta formerna för det nordiska huset, sådant det bevarats uppe på »fjället», kan man här följa dess utveckling fram till våra dagars enkla bystuga. Museets fäbodvall omfattar ett tiotal byggnader, såväl kokhus som mjölkbodar, fähus och lada.

Vid en havsvik ligger fiskläget med kokhus, sjöbodar och fähus från kustens fisklägen. Även här äro olika typer företrädda, och fähusets förekomst på fiskläget är ett minne från den tid, då på många håll fiske och fäbodliv ännu voro intimt förenade.

Värdigt på museiområdets höjdplatå ovan byn ligger kyrkplatsen med kyrka, klockstapel, kyrkvall med sockenmagasin, kyrkstugor,

Värdigt på museiområdets höjdplatå ovan byn ligger kyrkplatsen med kyrka och klockstapel.

kyrkstallar och lärftmangel. Kyrkan och stapeln ligga inom bogårdsmuren, varigenom två stigluckor leda. Kyrkan av sten är kopierad efter en av Norrlands äldsta kyrkor från 1100-talet, med långhus, kor och absid. Kyrkorummet är försett med vägg- och takmålningar samt äldre kyrkliga inventarier. Vinden är inredd som kyrkligt museum och här inrymmer museets avdelning av medeltida kyrklig konst från 1100-talet fram till 1520-talet.

Sommartid hålles gudstjänst i kyrkan och ofta förekommer här vigsel.

Järnbruket är hittills på Murberget endast representerat av bruks-herrgården. På grund av de dryga kostnaderna ha nämligen smedjan och hamrarna ännu ej kunnat flyttas och uppföras. Herrgården med dess två fristående flyglar härstammar från Åvike bruk och uppfördes som envåningsbyggnad i mitten av 1700-talet. I början av 1800-

Järnbruket är representerat av bruksherrgården, som härstammar från Ävike bruk.

talet påbyggdes den en våning och erhöll därvid sin nuvarande karaktär. Den har jämte flyglarna ett 20-tal rum, varav trenne större salar.

Nedre våningen upptar en del av museets allmogeavdelning med interiörer från de olika norrländska landskapen. Den övre våningen är ägnad herremanskulturen, sådan den häruppe var företrädd på bruksherrgårdar och i prästgårdar. Möbelstilarnas utveckling från 1600-talet fram till 1850-talet åskådliggöres sålunda i denna våning rum för rum från renässansen genom barocken, rokokon, den gustavianska tiden, empiren fram till 1800-talets blandade stilar. Utrymmet medger ej att här närmare ingå på alla de dyrbara vägg- och takmålningar samt möbler och bohag, som här äro utställda, många äro i sitt slag unika.

Stadsbilden räknar för närvarande fyra byggnader, Härnösands

Härnösands gamla rådhus från 1720-talet, som är en av stadens äldsta och märkeligaste byggnadsminnesmärken, representerar museets stadsbild.

gamla rådhus från 1720-talet, den s. k. rysstugan, använd av ryssarna år 1721 som kokhus, samt ett garveri och en repslagarbana. Rådhuset, ett av Härnösands äldsta och märkeligaste byggnadsminnesmärken, är ett tvåvåningshus med klocktorn och inrymmer jämte stora rådstusalen ett tiotal rum. Alla äro tagna i anspråk för museets samlingar. Stora rådstusalen inrymmer den omfattande vapensamlingen, som räknar cirka 1500 nummer. Hela nedre våningen är ägnad stadskulturen och hantverket. I ett 20-tal hantverksverkstäder kan man följa redskapens utveckling och förändringar, i många fall från 15- och 1600-talen fram till vår tid.

Till stadsbildens kompletterande har museet som gåva erhållit ett gammalt borgarhus från Härnösand i nyklassicistisk stil, och med detta uppfört vinnes lokaler för ytterligare interiörer, framförallt från stadshemmen under 1800-talet.

Visten och njalla på fjällappläget.

Museets sista kulturenhet äro lappbyarna, skogs- och fjällappbyarna. I skogslappbyn äro samlade och bevarade de sista resterna av den nu så gott som utdöda skogslappkulturen och dess timrade kåtor, dess öppna och täckta torkbodar, härbren och stolpbodar torde icke längre stå att finna inom svensk lappmark. Fjällappbyn bär en annan primitivare prägel med torvkåtor och av fjällbjörk timrade bodar.

Som friluftsmuseum har Murberget sålunda så gott som allt framställt i interiörernas form. I stugor, på logarna och i bodarna står allt som ordnat för användning och arbete, i herrgården skänka salarna hemtrevnad och i verkstäderna ligga verktygen färdiga till bruk. Det har gällt att söka ordna det så, att de besökande få intryck av levande, bebodda gårdar, där arbetet och stöket liksom blott för stunden stannat av. Bilderna bli fylligare, sambanden ges omedelbart, många långa förklaringar bli onödiga — det hela blir liksom lättare och mindre tröttande vid vandringen från gård till gård.

Th. Hellman.

HEMBYGDEN OCH SKOLAN

»... Vi äro inte på långt när tillräckligt allmänt och djupt intresserade för eller hemma i kulturhistorien, varken den allmänna eller nationella, varken landets eller socknens, kanske allraminst den sistnämndas. Hur många ha närmare reda på traktens bebyggelsehistoria, dess första invandrare och vägrödjare, dess senare utveckling och öden — hur många äro närmare bekanta med sin egen släkt mer än några få släktled tillbaka?

Men det finns också ett annat område, där vi vanligen (...) äro än mer okunniga och bortkomna, likgiltiga och slöa. Det är själva landskapet, bygden från naturvetenskaplig synpunkt, vår omgivning av fri och vild natur.

— — —
Naturen är stor, alltför stor för att kunna kännas eller ens överblickas av en människa. Vi måste göra ett snitt av den och lägga det under mikroskopet. Det finns knappast något lämpligare sådant snitt för oss vanliga människor, icke fackmän, än vår bygd. Det blir ett bestämt begränsat område, som kan överskådas och genomsnokas — och på samma gång en fläck nog stor för att kunna vara tillräckligt mångsidig, kunna rymma åtminstone en hel del av livets märkligaste former och naturens viktigaste verk. Det är inte därför meningen, att man aldrig ska gå utanför den fläcken. Men den kan och bör vara det första och det sista, utgångspunkt och rot liksom mål och krona.»

Dessa ord (Karl-Erik Forsslunds) täcker en stor del av begreppet syfte och mål i skolans hembygdsundervisning. Men — tyvärr — mellan innehållet i dessa ord och skolans arbete på detta område är avståndet alltför stort. Detta så långt förhållandena kunna överblickas. Visserligen kan förhållandet också förklaras, men därmed vinnes ju intet annat än en viss klarhet i läget. Nåväl, hurudant är detta och vilka är lägets krav?

Undervisningsplanen förklarar högtidligen

att »Hembygdsundervisningen i folkskolan har till syfte att genom planmässiga, av barnen i deras omgivning gjorda iakttagelser och genom till dessa knutna enkla beskriv-

Jag och mina elever vid Tannflo skola.

ningar och berättelser samt lämpliga arbetsövningar för barnen förmedla övergången från hemmet till skolan, utveckla deras iakttagelseförmåga, ordna och vidga deras föreställningskrets och giva dem tillfälle till övning i att på olika sätt giva uttryck åt sina föreställningar, samt på samma gång främja deras kännedom om hembygden, framför allt dess natur och arbetsliv.»

Och ytterligare

Hembygdens geografi blev en spännande historia.

att »Hembygdsundervisningen avser tillika att lämna en grundläggande undervisning i geografi och naturkun-
nighet samt i någon mån även i historia...»

Erfarenheten förklarar ganska kyligt, att (i det stora flertalet av fall) äro vi lärare inte tillräckligt utbildade i och förtrogna med detta ämne. Seminariet? Nej. Och ingen litteratur, inga läroböcker äro helt tillräckliga i detta fall. Läroböckerna i geografi, historia och naturkunnighet ha mer eller mindre generella upplysningar, helt naturligt.

Nipan ovanför skolan tjänstgjorde som en jättestor, mångtusenårig uppslagsbok. Med en skyffel vände vi blad efter blad.

En uttömmande skildring över en viss bygd saknas i de flesta fall. Är ofullständig i alla fall. Hur skall förresten en allmän skildring vara, som ska ge historia inte enbart åt det förgångna utan också ge innehåll åt dagens liv i naturen, bland människorna, ge dess ton och rytm? Hur är bokstaven, som tolkar hembygdens speciella atmosfär, där det nya möter det förgångna, där band äro knutna mellan slakten, människan och jorden? I hembygdsundervisningen tvingas läraren att stiga ner från katedern och bli — om inte förr — arbets- och färde-

Det lilla — för så många andra likgiltiga — sockennamnet Resele i det ljusgröna låglandsområdet i Ångermanälvens floddal, blev namnet på en av oss upptäckt underbar liten värld.

kamrat med sina elever, söner och döttrarna av en bygd, och med dem vandra ut *ur skolan*, ut till studier och upplevelser i hembygdens värld och mottaga en levande känsla, en stimulans och rikt utbyte, erfara *kontakten* med livet, utvecklingen och historien — hembygden.

II.

Det var i början på vårterminen 1938. Samfundet för Hembygdsvård och Radiotjänst utlyste genom skolradio en tävling: Skriv en hembygdsskildring!

Vi, d. v. s. i det här fallet var det jag och mina elever i 5—6 klas-

Gravarna nere vid kyrkan ligga på Prästinget, sida vid sida, gräsmjuka och runda.

sen vid Tannflo skola i Ångermanland — blevo intresserade. Det var ett uppslag i skolarbetet, som vi förut något provat på, och så började vi.

Två månader skulle vi få hålla på. En rundligt tilltagen tid, tyckte vi vid det laget. Och vad skulle vi nu skriva om? I skolradio hade vi fått några tips, därtill kom några trevande försök till förslag från eleverna själva. Men, ingen tvekan, vi delade upp klassen i arbetsgrupper, fem stycken, här skulle det bli arbete och tävlan, inte minst mellan grupperna, tycktes det åtminstone. I vänstra hörnet av svarta

Vi sätter oss vid stortallens fot och samtala om tider, som såg gravarna fyllas, i tallens krona susar det av dagens vindar, men de skrovliga rötterna gå in i högens mull och hämtar näring.

tavlan antecknades förutsättningarna, m. a. o. ett försök till disposition. Det blev fem, säger fem punkter. Antagligen syntes det också redan på oss, att vi hade uppgifter framför oss i tiden, som fordrade mera av oss än vad vi kunde se möjligheter till att uppfylla. Men Arne, klassens frispråkige tröstare, lugnade oss med beskedet:

— Min morfar kan göra bra historier, om det behövs!

— — —

Men redan under nästa dag och under många andra nästa dagar visade det sig, att Arnes morfar var i det närmaste obehövlig. Mitt

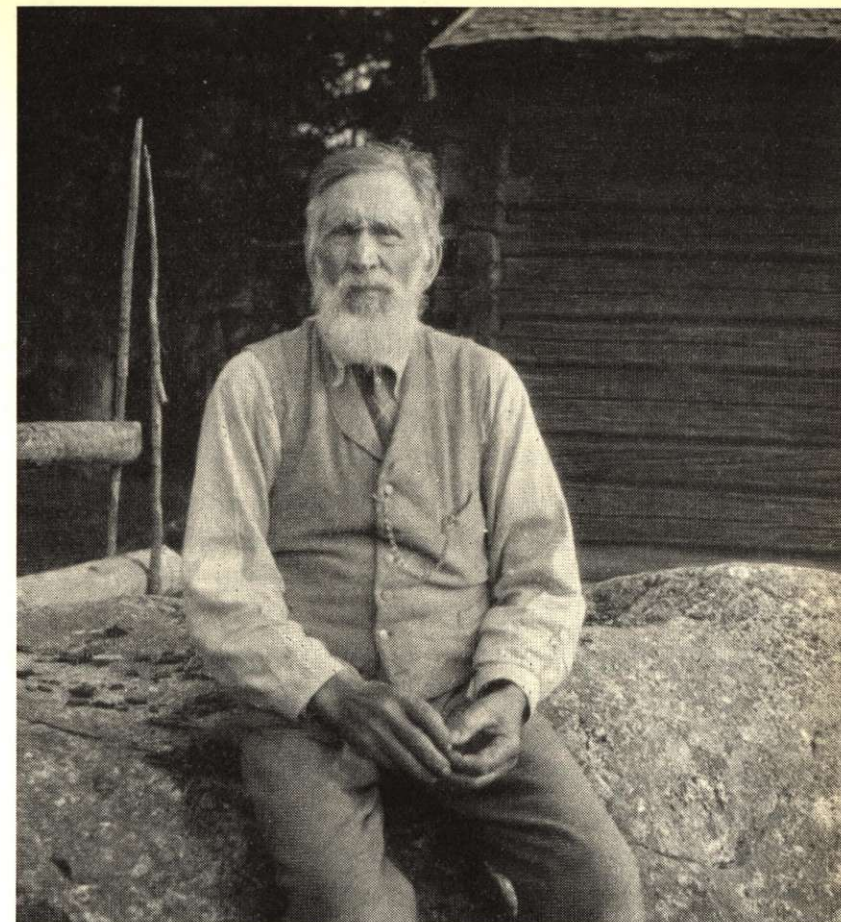

Gammal gård i Noretanflo. Den lämnar plats åt det nya, som byggs på annan grund.

arbetsbord vid foten av svarta tavlan blev mer och mer fullbelagt med manuskript av alla möjliga typer och med alla de trevligaste bilder och andra bidrag. Vårt laboratorium med dess tre avlånga bord fullbelades också. Och ändå hade vi ju bara börjat!

Vi fullföljde emellertid den systematiska linjen. Vi skulle samla först, sovrå och komplettera sedan. De olika arbetslagen gingo som parhästar sida vid sida. Deras inbördes tävlan hörde jag aldrig av under tiden arbetet pågick. Själva arbetet var så roligt, var och en hade så mycket att berätta, att få reda på, att få hjälp med, att snart var två månader bakom oss i tiden.

Under naturkunnighetstimmarna planlade vi och förberedde un-

Gammalfar berättar om vittrar och oknytt, och svårigheter och onda tider men också om hur svårigheterna övervunnos.

dersökningar och utfärder, kontrollerade de insamlade uppgifterna. De kunde handla om djurlivet i skogen, i åkern, i älven eller i sjöarna; och om växterna: vilka växa här? Var? Finns den? Är den invandrad? Utdöd? Lavar, mossor? Skogsväxter? På ängen? I niporna? Kan vete odlas här i vår bygd? Vem odlar vete här och var? Av plommon ser vi rika skördar i skolans trädgård . . . Frågor och svar. Uppgifter och kontrollarbete, teckning och skrivning. Men roligt och intressant. En del kommer med, en del påbörjas och mest blir ogjort. Skogens undervegetation, insekterna och fåglarna äro kapitel, som vi ska fortsätta att arbeta på. Och när vi arbeta med de kapitlen, kommer vi troligen att möta nya intressanta uppgifter.

Hembygdens geografi blev en spännande historia. Nipan ovanför skolan tjänstgjorde som en jättestor, mångtusenårig, illustrerad uppslagsbok. Med en skyffel vände vi blad efter blad, vi grävde oss bokstavligen ner genom tiderna. Lerans varvighet och nipplataernas ytplan, bäckarnas och åarnas deltabildningar, ravinerna och dalarna, allt detta och mycket annat, som vi studerade, blev intressanta kapitel i bygdens utformningshistoria. Det lilla — för så många andra likgiltiga — sockennamnet Resele i det ljusgröna låglandsområdet i Ångermanälvens floddal, det blev namnet på en av oss upptäckt underbar liten värld. Vi följde gränserna kring socknen, vi återupptäckte floder och sjöar, berg och dalar, byar och bygder, människor och hus, blommor och djur och allt detta var just vår egen hembygd! Och vilken historia hade inte denna bygd? Sex kilometer ovanför vår sockengräns tala hållarna med sitt rika bildspråk om flertusenårig bebyggelse i dessa trakter, 3—4000-åriga minnen, det ger näring åt fantasien och sporre till nya undersökningar. En utflykt förberedes till jordgravarna nere vid kyrkan. De ligga på Prästinget, sida vid sida, gräsmjuka och runda äro gravhögarna. Sedan vi mätt dem, tecknat in dem på kartan och tecknat av dem i våra skissblock, sätter vi oss vid stortallens fot och samtala om tider, som såg dessa gravar fyllas, i tallens krona susar det av dagens vindar, men de skrovliga rötterna gå in högens mull och hämtar näring. — Vid Holmebäcken finns en gammal skvaltkvarn och en torkbastu. Morgonkylan kommer gräset att knastra, då vi gå till färde målet längs den av så många släktled upptrampade kvarnstigen. De sammetsgröna stenarna sticka upp sina trollhuvu'n ur vårbäckens bråda vatten. Vi stå vid bryggan till bäckkvarnen och låter oss påminnas om utvecklingen, om det trägna arbetets lön, om skördar, om framsteg, om förbättringar av redskap och hjälpmedel, om uppfinningar och maskiner och utvinning av bröd och kraft av naturen, en Antaios saga så god som någon annan.

En annan dag går vår färd oppåt byn till. Vi rasta vid en mossig sten. Ett hörnblock i en fyrkantig grundmur, som ligger kvar på Holmes byägor. Det är en torr backknös, en bäck väsnas nere i sänkan, annars är det tyst och stilla. Härifrån är det en öppen utsikt ner utefter älven, som tycks krypa in i grönskan någonstans vid Mo by. Längst ner se vi Sehlsberget; det är bålen på en jätteelefant eller en stor rund sten, som täpper till dalen in mot Resele. Här på denna plats, berättas det, stodo Holme' byamän och skuggade med händerna mot Sehlsberget, då det var orostid. På det berget fanns fordom en

vårdkase. Strax ovanför Holme by, på Hundforsberget, stod också en vårdkase av knotiga tjärgaddar. Detta samtala vi om, nu då vi stå på grunden till Hermansgården, huvudgården i Holme by, som före storskiftets dagar låg hopträngd med sina hus på denna backe. Frosten lär inte heller ha varit närgången i denna by, som här hade en bra försvarsställning mot både kölden och andra fiender.

Gamle gubben Bergkvist, Viktor Person, åttioåringen, och många andra besöka vi. Från dem övertar vi många talesätt, ordspråk och säregna ord. Deras berättelser och sagor teckna vi opp. De handla om vittror och oknytt, om svårigheter och onda tider men också hur svårigheterna övervunnos. De minnas hur kosten gjordes dryg med barkmjöl och renlav, de smacka, när den beska smaken kommer dem i minnet. Sida efter sida fyllas med anteckningar och uppgifter om bygdens historia, om hur tegar brötos opp och gårdarna byggdes, vägen kom och järnvägen drog förbi, skolan blev till och Ordenshuset. Den första handelsboden i byn var en minnesrik händelse, så ock när postbäraren kom, fast han gick ojämt till en början. Ibland kunde han stanna vid någon gård för att hjälpa till i slåttern eller med trösken, om det var brått. Vi hör berättas om husförhören och kyrkogången, om kyrkstämmorna och tingen, marknaden och uppbördsdagen, om slädfärder och knytkalasen med fioler och dans, vi få uppslag och anvisningar, som vi sedan försöka följa. Gå vi ut på nipans gröna skans drar det förbi vindar, som föra med sig bensin och kolrök; ibland, då det är lågt lufttryck, stryker en från odör förbi från massafabrikernas skorstenar. Oppför en nipbrant klättrar en traktor, på andra sidan av älven syns en häst knega och dra en harv uppför niptegen. Det är livet av i dag, som också blir historia. Vi försöker att beskriva och avbilda även detta.

— — —
I skolsalen samlas anteckningarna och vänta, att vi ska redigera ut det hela. Ett roligt arbete! Men var ha vi våra fem dispositionspunkter? Undanknuffade och ensamma ligga de fem teserna, blodlösa och torra. Hembygden hade varit rikare än så. Vi hade under de två korta tävlingsmånaderna funnit en värld — om ock en liten — som inte kunde trängas ihop i ett hörn av svarta tavlan . . . eller helt fångas av penndrag.

Vi renskrevo uppsatserna och kontrollerade uppgifterna, putsade teckningarna, vi klistrade och klippte, målade och hoppades, tiden led och vi svettades för att få med så mycket som möjligt. Innehålls-

förteckningen kom att få ett långt utseende. Men vi voro stolta och glada åt den!

Nu, när vi se på den igen, så minns vi de roliga tävlingsdagarna med det myckna arbetet, med utflykter och uppgifter, arbetsglädje och upptäckarlust, gemensamhetskänsla, hembygdsupptäckter, samarbetet, som blev ett vidgat kamratskap i klassen. Kvar står också erfarenheten, att den direkta kontakten med hembygden ger ett värdefullt innehåll åt undervisningen långt större än vad katedervisdomen kan ge ensamt. Jag tror också (som ju förut dr Th. Hellman genom sina utblidningskurser i hembygds-kunskap för lärare visat och Karl Salmonsson i denna tidskrift i en uppsats framhållit) att skolorna genom att samla och utarbeta material för sockenbeskrivningar ha tacksamma och behövliga uppgifter för sitt hembygdsarbete. Uppgiften har åtminstone skänkt oss ett arbete, som vi med glädje vill minnas tillbaka på och fortsätta med.

Arthur Norlén.

KUST och FOLK

Vårvinter med dravis utanför kustens klippor. Längst ute vid horisonten synes öppet vattnet. — *Klubben, Härnön.*

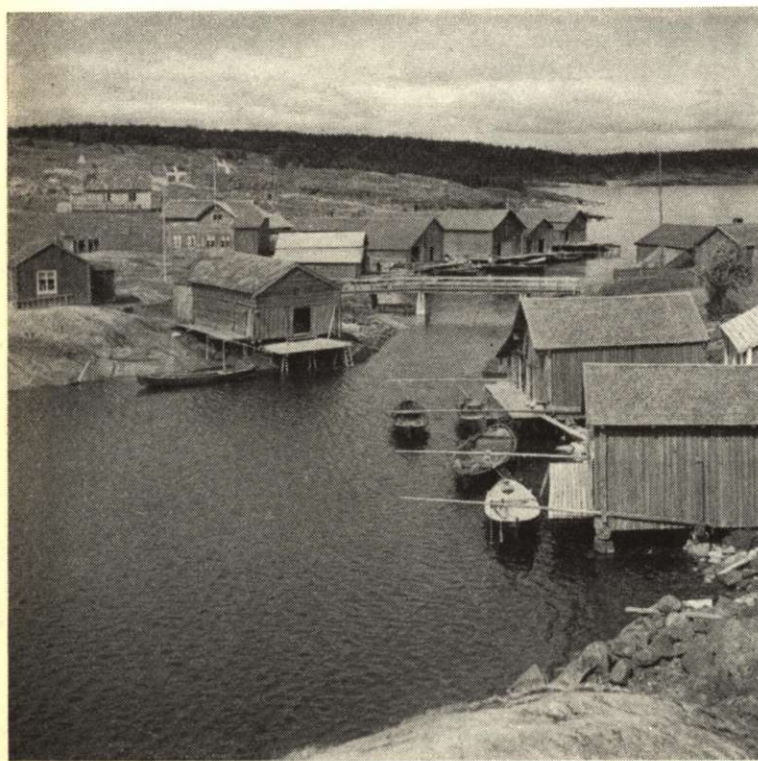

Nu är isen förintad och kampen står mellan havet och strandens klippor. — *Härnön.*

Vad som först lockade till besök vid våra kuster, var villebrådet i skogarna, laxen i älvarna och strömmingen i havet. Man for hit upp på fiskefärder och i de skyddade vikarna längst ute vid havet fann man lämpliga hamnar, där sjöbodar och kokhus byggdes. — *Prästhushamn, Hemsön.*

Fiskets betydelse för de mellansvenska städerna framgår av Ströms avhandling om Ångermanland från år 1705: »hit upp komma otaliga borgare, i all synnerhet komma de från Köping, Gävle, Norrtelge, Södertelge, Strängnäs och Upsala och fiskade här sommaren över och draga de, när hösten kommer åter till sina hem igen med rik lön för sin möda». Under senare tidskeden var det i huvudsak gävlefiskare, som besökte de ångermanländska hamnarna. — *Grisslan i Örnsköldsviks skärgård, en gammal gävlebohamn.*

Invid stranden med gavlarna över vattnet ligga fiskebodarna och ovanför ligga bostäderna, vilka oftast äro sammanbyggda med bodarna. Högre upp ligga gästgårdarna (nätplatserna). I en del hamnar ha vi en befolkning, som bor där året om. På andra ställen är det endast under sommaren, som man bor därute och liksom under det gamla gävlefiskets tid vänder man, när hösten kommer, hem till bygden igen. — *Norrfällsviken i Nordingrå, ett sommarfiskeläge.*

Än idag tillverkar man i regel själv sina nät och skötar. Underhållet av desamma upptar mycken tid såväl för männen som för kvinnorna. — *Farmor lagar skötar. Trysunda.*

Uppe i gistgården ovanför hamnen hänga nät och skötar och fladdra för vinden. Efter varje begagnande skola de torkas, och några gånger under fiskesäsongen kokas garnen i något konserverande ämne. — *Gistgården i Norrfällsviken.*

Förr tillverkade man alla sina konserverings- och förpackningskärl i hamnen. I mindre utsträckning fortsattes därmed än idag men i huvudsak användas dock smärre plåtförpackningar som försäljningskärl. — *Gammelfar gör strömmingsfjärdingar. Trysunda.*

Vid de långt ut till havs belägna fiskelägena med de knappa och magra betena äro sedan gammalt de förnöjsamma getterna den förnämsta boskapen. — *Getter i skogen. Trysunda.*

I de flesta större fiskehamnar finnas kapell. Många av dem äro mycket gamla. Av de nuvarande kapellen äro flera uppförda av gävlefiskare. Några av kapellen ha vackra målningar. — *Interiör av kapellet i Trysunda.*

Vid de norrländska fiskelägena, i all synnerhet vid de ångermanländska, utbildas genom hävd och tradition vissa hamnordningar. Dessa ha i många fall blivit fastställda av K. B. och ha således laga kraft. Hamnordningens efterlevnad övervakas av hamnstämman och mellan stämmorna av hamnordningsmannen. — *Hamnstämman i Bönhamn, Nordingrå.*

Skötar äro de förnämsta fångstredskapen för strömming. De bindas på sina ställen ända till 35 alnar djupa med en masktäthet, varierande från 28 till 40 maskor pr aln. — *Nedtagning av skötar. Bönhamn, Nordingrå.*

Storryssjor äro fångstredskap, vars storlek kan variera högst betydligt. Mynningsgarnet kan vara från 3 till 12 meter djupt, sido- eller krokarmarna kunna vara från 12 till 30 meter och landarmens längd kan variera mellan 50 och 180 meter. Dessa redskap härstamma från Finland. De användas för fångst av större fisk, i huvudsak sik, lax och öring. — *Storryssjan sättes på tork. Allsta, Nora.*

På eftermiddagen eller kvällen ha skötarna lagts ut på sina platser och på efternatten eller i den tidiga morgonen är man åter ute vid fiskeplatserna och tar upp garnen och den eventuella fångsten. — *Upptagning av skötar. Trysunda.*

När man väl kommit till hamnen få kvinnorna hjälpa till med att få strömmingen ur skötarna. Ulvön är det största fiskeläget på norrlandskusten och har gamla anor som fiskehamn. Redan i början av 1700-talet nämnes den som »den bästa hamn som i Bottenhavet är». — *Urskakning av skötar. Ulvöhamn.*

Fiskelyckan är helt naturligt mycket varierande. Ofta kan det vara så klenkt att katten knappast blir mätt. Men är lyckan god så kan det bli 50 à 60 fjärdingar, ja någon enda gång ännu mera, men det hör till sällsyntheterna. — *Strömmingen öses upp ur båten.*

Allt efter som skötarna gjorts fria från strömmingen, bäras de upp till gistgården och hängas upp på torkställningarna. Det är männens göra under det att urskakning, nackning, gälning och inläggning oftast äro kvinnogöra. — *Fiskarflicka. Bönhamn, Nordingrå.*

Vad som ej kan avsättas av strömmingen i färskt tillstånd konserveras på olika sätt, vanligast genom insaltning. Före inläggningen nackas och gälas strömmingen. — *Gammelmor gälar strömming. Sund, Nordingrå.*

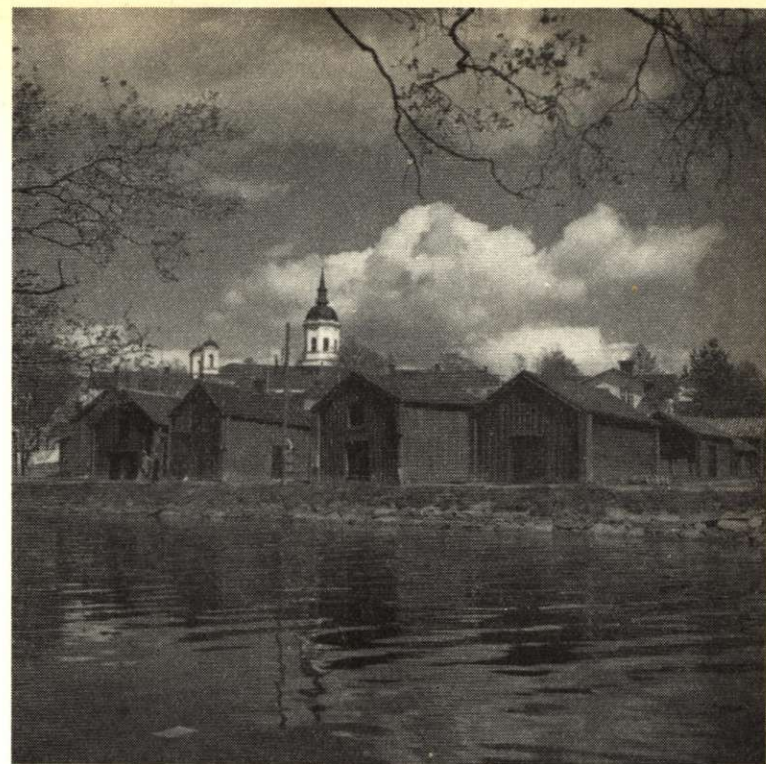

En av norrlänningar mycket uppskattad delikatess är surströmmingen. Den försäljes numera i regel i plåtförpackningar, men de verkliga finsmakarna vilja helst ha den i de gamla träförpackningarna. — *Inläggning av surströmming i träkaggar. Norrfällsviken, Nordingrå.*

Surströmmingskonserveringen är en jäsningsprocess och det fordras stor kunnighet för att få just den rätta aromen. Det är i första hand på lukten, man bedömer, när den är färdig. — *Gamle Bergqvist tycks vara belåten med resultatet. Bönhamn, Nordingrå.*

Ehrenmalm säger i sin år 1743 utgivna beskrivning om Härnösand: »Om våren reser nästan var man till sjöss på sina fiskelägen, ther fiske the hela sommaren öfver och insalte själfva, dels sälja de färskt till bonden, som thet sedan saltar». Härnösand kan alltså räknas till de gamla ångermanländska fiskelägena och än i dag möta oss idyller, som påminna om den tid, då fisket var för staden en mycket viktig näring. — *Kanalparti från Härnösand.*

Handeln med färskströmming och distribution av densamma har under de senaste åren blivit väl organiserad. Redan tidigt på morgonen komma båtarna in till städerna med den nyfångade varan och någon timme senare är den fördelad över hela landskapet. — *Fiskbörsen i Härnösand.*

FUNDERINGAR UNDER FÄRDER PÅ NORDÅNGERMANLÄNDSKA VÄGAR

»Åkrarna, sädesfälten, ängarna, vägarna genom markerna äro ett verk, som är lika fyllt av etisk innebörd och uppfyllda öden som Greklands akropoler.» *Gaston Roupnel. Prof. i Dijon.*

Vart styr den människa sina steg, som helt och fullt och så ostört som möjligt vill lära känna och njuta av svensk natur? Reser hon till staden för att där vandra gata upp och gata ned, för att få se en skymt av himlen mellan husraderna eller för att trängas i folkvimlet? Ingalunda. Bor hon i en stad, söker hon sig utanför dess tull så långt som möjligt. Det förefaller henne, som om de asfalterade och permanentade infartsvägarna på något sätt voro henne till hinder för att få ett rätt grepp på naturen. Asfalten stämmer inte ens stadsbon till naturbetraktelser. Han fortsätter gärna utåt landet. Råkar han där komma in på en gammal landsväg, kanske nu gräsgången och avlyst från underhåll, erfar han en underlig känsla av trivsel och rofylldhet. Det är, som om han helt plötsligt förflyttats från det hetsiga nuet till ett mera tidlöst *då*, då även något så prosaiskt som en landsväg hade något vackert och högtidligt över sig.

*

Vägar funnos i vårt land, redan innan människorna togo det i besittning. Jag tänker då inte endast på vattenvägarna, som Skaparen i rikligt mått begåvat oss med; jag tänker även på de stigar, som de fyrfota djuren och fåglarna då som nu trampat upp.

Den frågan har diskuterats, huruvida det till äventyrs varit djuren, som lärt människorna att gå upp vägar. Ingen kan definitivt besvara den frågan. Men att djuren i detta stycke skulle ha varit människornas läromästare, låter föga troligt. Djurens stigar gå oftast i kors och kleger utan slutmål. Människans första vägar vittna om målmedvetenhet.

Vi få nämligen ha i minne, att de första människovägarna icke byggdes — de trampades upp. Det var stigar, på vilka fotgängare och

De första vägarna voro stigar, på vilka fotgängare togo sig fram genom täta urskogar och annan svår genomtränglig terräng.

med tiden även ryttare togo sig fram genom täta urskogar och annan svår genomtränglig terräng.

Då människorna försågo sig med dragdjur, blev det en släpväg av den förra gångstigen eller klövjevägen. Spängerna över myrarna ersattes till en del med »kavelbroar», som bestodo av tvärs över vägen på marken lagt rundvirke. Sådana primitiva övergångsformer mellan släp- och körväg finnas och äro i bruk i Norrland ännu den dag som är. Körväg för vinterbehovet kunde anläggas var som helst genom markerna, då snö fallit och myrar och vattendrag frusit till.

Det var under 1600-talet, som den egentliga grunden lades till våra dagars förnäma vägkultur. Från detta århundrade ha vi också våra

tidigaste vägböcker, d. ä. förteckningar över vägar. Så finns i Uppsala universitetsbiblioteks förnämliga handskriftsamling en liten ännu otryckt bok med titeln »Itinerarium eller Wägebok öfwer alla de störste och förnämste Landzvägar uti Sveriges Rigke Anno 1688 den 25 Majj», den veterligen äldsta vägvisare i landet, som finnes bevarad. De i denna bok lämnade uppgifterna ha samlats av direktören i d. v. Lantmäterikontoret Carl Gripenhielm. Vad som intresserar särskilt en ångermanlänning, är att genomfartsvägen genom detta landskap där första gången upptages bland »de störste och förnämste». »Wägeboken» nämner 20 sådana vägar, och den femtonde bland dessa utgör: »Landsvägen från Stockholm till Åbo norr omkring havet igenom östra och västra Norrland». Med denna väg, som stundom går under namnet »Norrstigen till Torneå», sammanfaller än i dag i huvudsak den s. k. kustlandsvägen genom de norrländska landskapen. Vissa sträckor hava på senaste tid rätats ut och förbättrats. Men mångenstädes, exempelvis norr om Hudiksvall och på de ännu oomlagda delarna inom Arnäs och Grundsunda socknar, bevara den alltså mycket av den uråldriga krokiga och backiga »Norrstogens» karaktär. Inte har den alla gånger prisats av de många och ofta framstående resenärer, som i de gångna århundradena i sina resvagnar eller på gästgivarkärror skakats fram på densamma. Man skulle ur deras dagböcker och resebeskrivningar kunna framdraga många pinohistorier på grund av vägens bedrövlige beskaffenhet — och dessa ha inte slutat än. Men den var dock tillräckligt fargill för att t. o. m. kungar, såsom Karl XI och Adolf Fredrik, och kungars vederlikar, färdemän med världsrykte, såsom blomsterkonungen Linné, skulle våga anförtro sina liv åt den. Svårigheterna voro ej större, än att de kunde övervinnas. Så förtäljes från konung Adolf Fredriks eriksgata genom Finland och Norrland år 1752, att »Hans Majestät i de besvärliga Vi-byggerås backar» (Skuleskogen) måste utbyta den relativt bekväma resvagnen mot hästryggen och »kom ridande till Essia» (n. v. Äskja).

1700-talet följde i fråga om vägar det föregående århundradet i spåren. Utvecklingen var dock i stort sett mera av kvantitativ än kvalitativ art. Den svenska papperskvarnen började mala vägförfattningar. Från 1734 års väglag ha vi den ända till 1934 både i ordalag och till syftemål gällande, föredömligt exakta och fåordiga normen för allmän väg: »Väg skall läggas, där den tarvas och där den genast och jämnast göras kan». Numera har man utbytt den senare föreskriften mot det ganska tänjbara förbehållet: »där den utan oskäl

Då människorna försågo sig med dragdjur, blev gångstigen en släpväg. Primitiva övergångsformer mellan släp- och körväg finnas ännu i Norrland. — Fäbodväg i Vi-byggerås.

kostnad bäst kan göras», vilket av vägbyggare i våra dagar torde iakttagas mindre än den gamla bestämmelsen.

När järnvägarna på 1800-talet kommo till, ändrades kommunikationsförhållandena i hög grad. Nu föredrogo, särskilt de långväga resenärerna de snabbare och bekvämare tågkupéerna framför diligen-sen, postskjutsen och gästgivarkärran. Transporterna av handelsvaror övergingo också till stor del att befordras med järnväg; bl. a. upphörde så småningom de i dessa trakter mångomtalade sörkörarna att göra sina äventyrliga långresor till och från huvudstaden. Intresset för byggande och underhåll av landsvägar fick under en lång tid stå tillbaka för järnvägarnas skull.

En vändpunkt inträdde emellertid, då bilen under de första

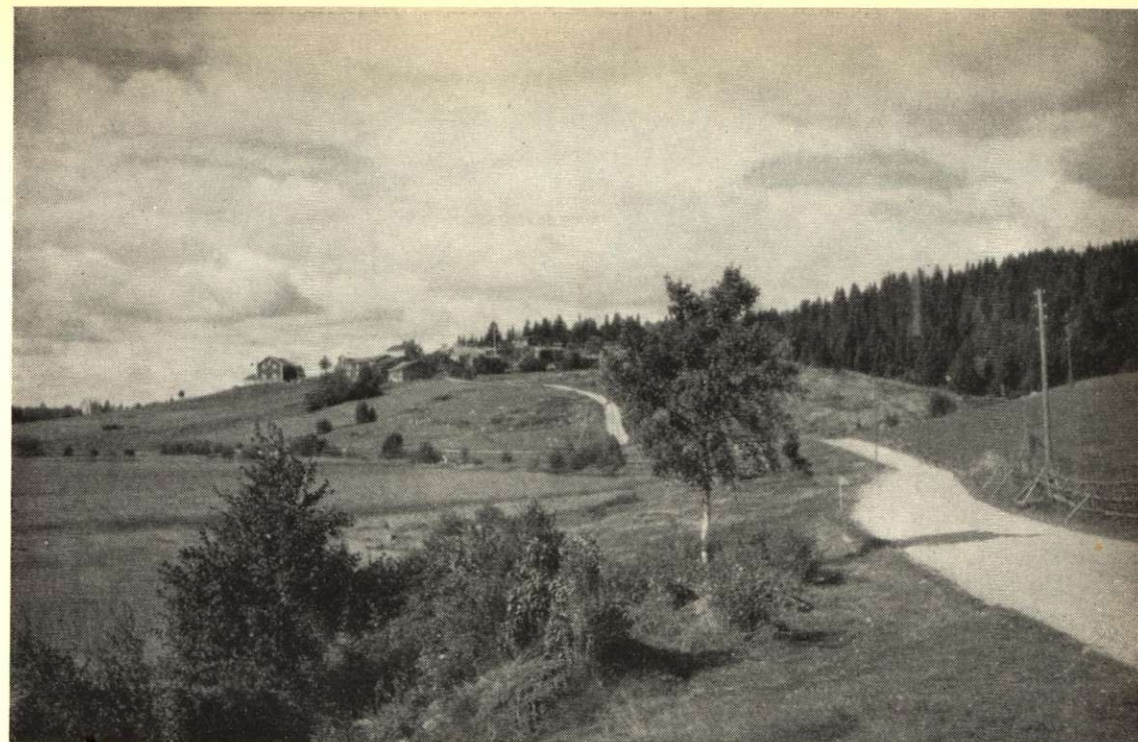
årtiondena av detta sekel började erövra landsvägarna och trafiken. Ett intensivt och undan för undan förbättrat vägbyggande vidtog ånyo. Nu dög det ej med backiga och krokiga, smala och spåriga vägar. Nu måste de bli förstklassiga, och dit hörde, att de skulle vara så spikraka som möjligt. Förr hade de gått från by till by, från gård till gård, precis som salig Dumboms floder, vilka av försynens nåd placerats, »där stora städer stryka fram». I fortkörningens intresse måste nu vägen gina genom byn nedanför eller bakom gårdarna. Både bostadshus och ekonomibyggnader hade hittills vänt sitt ansikte mot vägen och visat sin vackraste sida. Nu blev det inte så noga med den saken; ladugårdsbyggnadernas baksida med gödselstackar och andra jordbruksnäringens guldgruvor fick nu bli den förbi-resandes ögonfägnad. Ej sällan hände det, att vägen, även där den utstakats över öppna fält med klar sikt, kom att skära sönder lantbrukarens bästa åkertegar. Olägenheterna för denne ökades därigenom, att han nu nödgades bygga nya utfartsvägar, varigenom hans ägor styckades upp och många gånger kommo att bestå av oformliga figurer, trianglar och andra svårbrukade parceller.

*

De vägar till lands, som människorna under århundradenas lopp trampat upp eller anlagt, torde i huvudsak nätt och jämnt ha motsvarat deras behov. Därför skall här inga invändningar göras mot de högre krav på kommunikationsleder, som vår tids högt uppdrivna anspråk på bekvämlighet och människornas jäktande fart genom livet uppställt. Detta hindrar emellertid icke, att vissa gensagor kunna göras mot onödiga sårbildningar i naturen eller mot bygdernas förfulning på grund av vägbyggarnas bristande känsla för vad de olika landsändarna ha att erbjuda av säregen byggnadskultur o. d.

Lyckligtvis har naturen danat den del av Ångermanland, som närmast föresvävat nedskrivaren av dessa reflexioner, så, att dess terrängförhållanden själva satt stopp för ett allt för flitigt bruk av linjalen. Vi äro därför, vad vägar beträffar, i denna landsända i stort sett förskonade från det störande intryck, som de långa snörräta vägar utgöra. Däremot få vi nog dras med dem i de ändlösa gatorna i skogen, där kraftledningarna gå fram. Den långa raka linjen är ingenting, som hör ihop med naturen — om man undantar yttersta synranden på havet. Den är en senfödd konstprodukt.

Bland vägfolk och naturskyddare torde det knappast finnas någon,

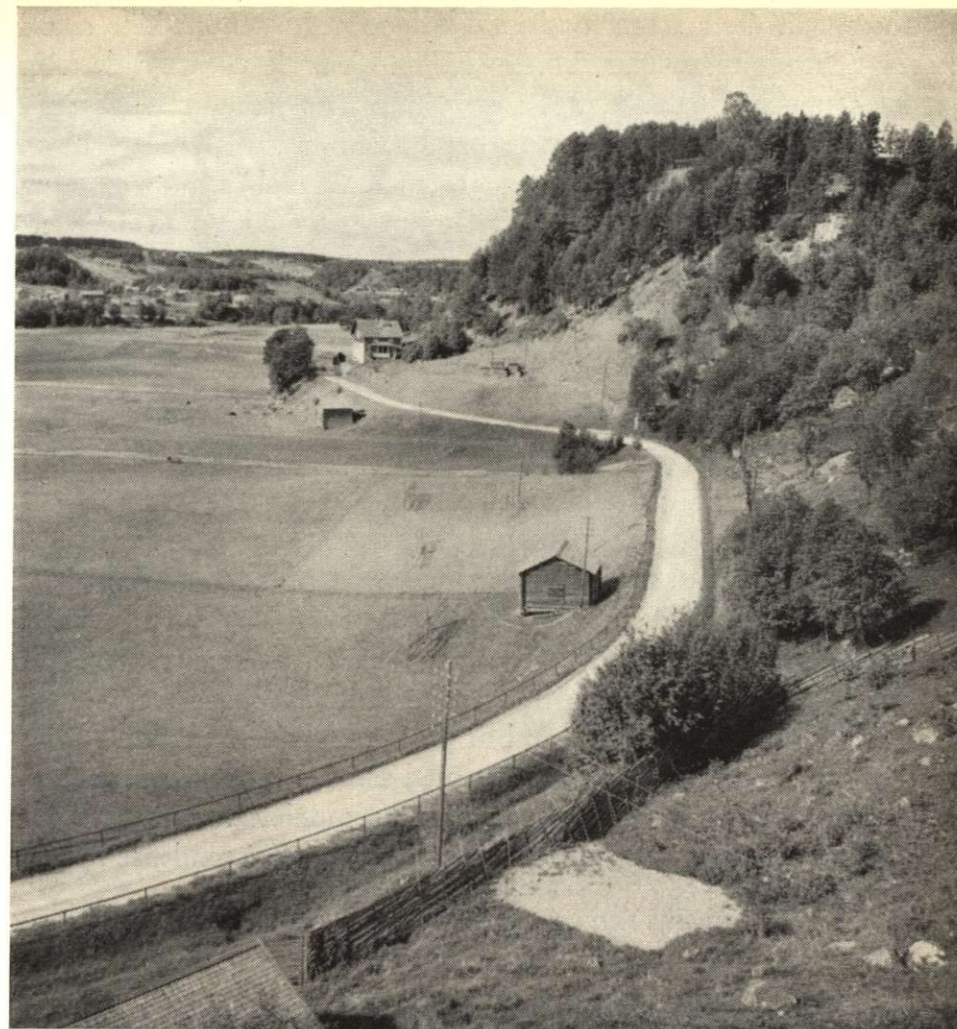
Från stora landsvägen utgrena sig smärre bygdevägar, vilka ofta äro väl inpassade i landskapet. — Bindböle, Nordingrå.

som icke teoretiskt är av den meningen, att vägarna skola på ett smidigt och harmoniskt sätt inpassas i naturen och i denna s. a. s. försvinna så mycket som möjligt. Men då det gäller den praktiska utformningen av denna lofvärda idé, gör sig inte sällan den förmenta nyttan bred på naturskönhetens bekostnad. Ett enda exempel skall anföras. Den gamla kustlandsvägen genom detta län har längst i norr — i Grundsunda socken — på några ställen tangerat havskusten, där utomordentligt storslagna utsikter öppnat sig för den resande. Efter nu verkställd stakning skall den nya riksvägen gå genom den mest oländiga och fula vildmark, som uppletas kan. Man undviker härigenom några kurvor vid kusten och vinner kanske några hundratal meter. Förlusten i skönhetsvärde är emellertid oersättlig. Det skulle innebära ett dåligt betyg åt våra vägingeniörer, om någon försvarade det nya förslaget med att sträckningen närmare kusten av »naturhinder» vore ogenomförbar.

De gamla vackra landsvägsbroarna ha sitt värde icke endast därför att de äro gamla, utan därför att de utgöra prov på verklig broslagningskonst.

Men här är fråga om en riksväg, och man tycks ha enats om att när folk reser på en sådan, ska de inte se åt sidan utan bara stirra rakt fram. Fortsättningen av nyssnämnda väg längre mot norr — genom Umeå landsförsamling — bestyrker denna förmodan. Där är vägen kilometervis så spikrak, att bilföraren vid körning i mörker under många och långa minuter oupphörligen bli besvärad av bländningen från mötande bilar. Denna olägenhet tycker man, att vägkonstruktören bort kunna räkna ut på förhand och undvika den

Den gamla vägen följer naturens anvisningar och undviker att stycka sönder lantbrukarens åkertegar. — Resele.

samma genom någon svag böjning eller kurva med stor radie, då sikten är öppen. Härigenom skulle också enformigheten i någon mån kunna bli mindre tröttande för såväl motorföraren som övriga resande.

Vad man i fråga om vägens raka och gina sträckning kan försvara, när det gäller de stora, tätt trafikerade sträcklederna, borde dock kunna lämnas åsido vid byggande eller omläggning av smärre, enklare bygdevägar, som endast i ringa utsträckning trafikeras. Blir trafik-

säkerheten på dessa någorlunda väl tillgodosedd genom klar sikt i kurvor och vägkorsningar, borde skäliga anspråk vara fyllda. Att flytta en massa jord endast för att vinna litet jämnare vägbana i vågig terräng eller att göra en dyrbar bank i en sjö, för att kurvan runt viken skall förkortas med några meter, innebär mången gång inte bara ett oförsvarligt slöseri med allmänna medel utan även ett klåfingrigt mästrande av i sig själv vacker natur. På sådana vägförbättringar finns det många avskräckande exempel, vilka tyvärr icke kunna tillräckligt klart åskådliggöras med fotografier. Det finns också gamla, erfarna vägbyggare, som förklara, att varje onödigt »sår» i markytan eller väggrunden undergräver vägens stabilitet. Det här sagda innebär en kritik av alltför långt gången jämnstrukenhet i vägens horisontalplan; det berör alltså rent vägtekniska frågor, något — det måste medgivas — som lekmannen på området svårigen kan yttra sig om. Men se på dessa gamla vägar, som i sina mjuka böjningar i huvudsak följa de anvisningar, som markens egen vågrörelse eller vattendragens strandlinjer lämna, det är som om en konstnär med tanke på deras effekt i förhållande till omgivningen lagt in dem på naturens stora kartblad. Man blir glad för varje gång man färdas utefter en modern väg, som anlagts med samma linjeföring. Sådana väl avvägda och med terrängen försynt harmonierande vägar finns det dess bättre många prov på, och det ser ut, som om tendensen ginge i denna riktning.

*

I ett inledningsanförande vid ett vägmöte för tio år sedan yttrade vår framstående trädgårdsarkitekt Gösta Reuterswärd bl. a. följande: »Många finna det kanske egendomligt att i samband med en modern, väl anlagd väg tala om träd och blommor. Men där människan går fram och enligt tidens krav på ändamålsenlighet nödgas mer eller mindre göra våld på naturen, är det också hennes plikt att i någon mån ersätta de skönhetsvärden, som då ofta gå förlorade. Vägen, som för oss ut i naturen, bör givas den förmedling, det intima samband med landskapet, som är förutsättningen för en vilsam och harmonisk enhet.»*) Dessa kloka ord och vad talaren i övrigt vid samma tillfälle anförde skorra helt visst illa i öronen på de aktiva handelsresande, som nyligen gjort en framstöt hos kommunikationsministern för borttagande av redan befintliga landsvägsalléer. Som enda rätta

* Ref. i Svenska Vägföreningens tidskrift 1928, häft. 4.

Vägarna gå från by till by, från gård till gård. — Utsikt från Svedjeberget, Ytterlännäs.

svaret på begäran om en slik vandaliserande skogsavverkning har en versfabrikant i en Stockholmstidning föreslagit följande:

»Hr minister, läs skrivelsen riktigt,
och ta sen en dräpande penna och skriv,
att handelsresandekåren, aktiv,
i stället får bila försiktigt!»

Skriver inte statsrådet under en sådan resolution, så göra vi det, vi alla, som älska dessa alléernas ståtliga pelarrader »med susande löv i sommarens dar». Men vi gå längre och begära ytterligare försköning av våra landsvägar genom trädplantering invid dem, antingen i form av alléer — på raka sträckor — eller i enkla rader på kurvornas ytersidor. Planteringen behöver icke alla gånger ske i regelbundna led. Det kan se naturligare ut att plantera enstaka träd här och där eller strö ut dem i grupper på lämpliga platser. Att sådana lövträd skola

Alléernas ståtliga pelarrader ge vägen ett intimt samband med naturen.

flyttas fram till vägen, som finnas i närmaste skog — i våra trakter björk och rönn — borde vara så självfallet, att ett påpekande härom kunde anses obehövt.

Det finns också ett annat problem, som tränger sig på den moderna vägbyggaren. Vad skall han göra med de gamla vackra landsvägsbroarna, där de äro otillräckliga för den nutida vägens breddning eller ligga så till, att de icke kunna tagas i bruk för den nya vägen, som har en annan sträckning än den gamla? Dessa broar ha sitt värde icke endast därför, att de äro gamla, utan än mera därför att de icke sällan utgöra prov på verklig broslagningskonst. De kunna helt visst mången gång, om god vilja finnes, få stå kvar och vara till gagn för lokaltrafiken. En gammal vackert välvd stenbro bör i varje fall icke i onödan rivas. Låt den, såsom vår riksantikvarie en gång föreslagit*), få stå kvar som »ödebro». Han tillägger: »Det kommer helt visst att

* Se Svenska vägföreningens tidskrift 1937, häft. 5.

Järnväg och landsväg följa älven. Den nya vägen ger genom sitt höga läge en vacker utsikt och undviker den farliga korsningen med järnvägen. — Kramfors.

en dag gå med den, som det nu går med våra gamla ödekyrkor, man är glad att åter kunna sätta dem i stånd för bygdens mer intima bruk och för dess ögonfröjd.» Men givetvis bör bron underhållas, så att den ej faller isär. Är den i gott stånd, lär den enligt sakkunnig uppgift kunna bevaras för långa tider på ett så enkelt sätt som genom injicering med cementbruk.

Vad som här sagts om gamla broar, gäller även om de vägmärken, milstolpar och länsgränsmärken från gången tid, som stå kvar vid äldre landsvägar. Hällar av gjutjärn med inskriptioner stå fästade i

Den spikraka vägen ger ett enformigt intryck och är tröttande för motorföraren. — Junsele.

fyrkantiga postament av murad sten. Dessa äro uppförda med mycken omsorg, och milstolparna skilja sig fördelaktigt från de skrikande och anskrämliga vägmärken av olika slag, som blivit obligatoriska i våra dagars Sverige. De enda »prydnader», dessa svart-gula vägvisare framgångsrikt kunna tävla med, äro de mer eller mindre snedställda telefon- och ledningsstolparna längs vägarna, för att ej tala om de visserligen nyttiga men tråkiga snöskärmarna, som kanta vägen. — Vad skulle vi säga om ett försök att ersätta dessa med en häck av rönn eller videbuskar på sådana platser, där snöskärmarna utan olägenhet kunna kvarstå året om? — Så mycket gladare blir färde- mannen, då han i vissa vägdistrikt finner, att vägstyrelsen varit om- tänksam nog att reparera stenpostamenten till de gamla milstolparna

Modern bro över Ängermanälven vid Junsele.

och nita ihop sönderslagna järntavlor på desamma. Sådan pietet för dessa gamla minnesvårdar har förf. lagt märke till bl. a. i Anundsjö socken.

Det ligger nära till hands att bedöma ett landskaps eller ett lands allmänna kulturnivå efter beskaffenheten av dess vägar och det intryck man får från en färd på dessa. Det är ofta som man inte ser mer av en bygd än det som skymtar genom bilrutan. Och därifrån lägger man givetvis mest märke till vägens närmaste grannskap. Den som är mån om sin landsdels goda namn och rykte, är mången gång glad,

att bilens fart försvårar en närmare granskning av vad som befinner sig tätt utanför landsvägsdiket. Ty där tar ofta vägkulturen slut. Där finns, särskilt efter en nyanlagd väg, bråtar av kullvräkta träd, stubbar och stenar, plankstumpar och annat skräp. De sargade och ojämna sidoschakten påminna om maskstungna tandgårdar. Det ser ut som om erforderliga byggnadsämnen tagit slut, då sista spadtaget på själva vägbanan togs, eller som om vägbyggaren dött knall och fall, innan han hunnit städa efter sig. På byggnadsplatsen efter ett hus får entreprenören inte kvarlämna avfall och skräp. Denna regel borde i någon utsträckning tillämpas även beträffande så förnämliga och dyrbara byggnader som våra turistvägar.

Om det tillåtes oss naturskyddsvänner och »hembygdsvårdare» att uttala önskemål på en idealväg, skulle de i korthet lyda ungefär så här: Idealvägen bör för trafikens skull i möjligaste mån bereda bilisten fri sikt samt hava en god och bred körbana, men den bör ej göra sig bred på landskapets och den omgivande naturens bekostnad. Den behöver m. a. o. ej synas så mycket, men den bör låta den vägfarande se så mycket som möjligt av vackra utsikter och av den förbiilande bygdens odlings- och arbetsliv. Ty om det är sant, att få ting förmå återspegla vårt kynne, våra fordringar, vår kulturella nivå tiderna igenom så som våra vägar, så är det lika sant, att det är från dessa som vi erhålla det första bildmaterial, som närmare förtydligar och stärker våra iakttagelser. Det är därför så nödvändigt, att såväl vägen själv som det som syns från vägen är ägnat att skänka åt resenären och icke minst främlingen en sann bild av den höga kultur vi förmena oss äga.

Georg Bergfors.

DRAG AV ÄNGERMANLÄNSK BYGGNADSKULTUR

Hem och bygd äro begrepp ovillkorligt förbundna med byggnade, och när vi tala om *hembygdsvård* bör detta även intressera varje byggnadsman. Hans uppgift inom hembygdsvården är att verka för byggnadskulturen, och där har han ett aldrig sinande arbetsfält, antingen det gäller den enskilda bostaden eller bygden i sin helhet, antingen det gäller nyanläggningar eller vården av äldre byggnadsverk. Då det här skall sägas något om Ångermanland ur byggnadssynpunkt är det helt naturligt att dessa rader ägna sig åt något av det byggnadskulturella arbetet inom dess gränser och samtidigt även visa på några exempel av dess byggnadskultur.

Man torde kunna säga att förståelsen för byggnadskulturellt arbete varit mycket ringa åtminstone under de sista tiotalen av år. Den enskilde har skött sin byggnadsverksamhet ungefär som han behagat och ur egnahemsledningens led har det hörts uttalanden som betyga »att den, som bygger sitt eget hem gör det bästa han kan, och mer kan man icke begära». Man har slagit sig till ro med att var och en gör det bästa han kan, och därmed är också förutsatt, att vilken som helst *kan* tillräckligt för att utföra en byggnad. I överensstämmelse härmed har man även i stor utsträckning lyckats undvika fackmässig beräkning och planering av byggnadsverken. Som byggnadsverksamheten i landskapet varit mycket livlig har det även satts synnerligen »livliga» spår av det fullt fria byggnadssättet. »När jag bygger mitt eget hem bör jag få bygga som jag vill» är ett annat belysande uttalande, som jag hört många gånger upprepas. Att man skulle ha skyldighet ta hänsyn till grannar och allmän byggnadsplan ha på sina ställen tytts som förtryck. Och man får förstå att det mången gång *känts* så för den, som förut bott fritt på de stora vidderna och plötsligt sattes under kulturlagarnas räckvidd.

För egnahemsbyggaren i staden eller dess utkant ligger det annorlunda till. Om han lyckats bra med sitt eget, står han risken att bli omgiven av byggnadssätt, som drar ned omgivningen och således i hög grad kan minska värdet på hans egendom. Detta bl. a. skulle en god byggnadskultur förhindra.

Med den lössläpplighet i byggnadsverksamheten, som en tid rått, uppstod slutligen ett gytter av hus, särskilt vid industrisamhällena, hus riktade än hit, än dit, med låga tak, med branta tak, med torn, med färgskalor från laxrött till sjögrönt. Denna oreda och brist på ledning har väckt utomstående kritiska uppmärksamhet, varav vårt f. ö. vackra Ångermanland haft föga heder. Vi ha haft en period byggnadskultur, som kanske sannast betecknas med ett typiskt engelskt namn — »carpentermade».

Denna period avbröts genom energiskt ingripande av »Ådalens byggnadskulturförening» — sedermera utvidgad till »Byggnadskulturföreningen i Västernorrlands län» — vilken bildades 1923 under ordförandeskap av konsul John Ekman i Väja.

Dess verksamhet började med anordnande av en tävlan för åstadkommande av bättre typer till egna hem i Ångermanland, en tävlan som blev mycket belysande för det byggnadskulturella läget och skiftningen i uppfattningarna från deltagarna, bland vilka funnos snickare, byggmästare samt skolade arkitekter från när och fjärran. Redan denna tävlan gjorde god verkan, ty med den gavs goda riktlinjer samtidigt som vederbörande fingo klart för sig vad som icke längre kunde anses för gångbart. »Carpentermade» lades på hyllan.

Föreningen anställde en arkitekt, som kostnadsfritt lämnade råd och anvisningar till egnahemsbyggare, som ordnade föreläsningar med byggnadsaktuellt innehåll, ävensom kortare kurser för byggmästare och byggnadssnickare. Då dessa föreläsningar och kurser hölls på skilda ställen inom landskapet torde en ganska stor publik nåtts av desamma. Arkitektens kostnadsfria konsultation bland egnahemsbyggarna bar goda frukter, ty under resonemangen — och dessa voro hundradetal — lärde fackmannen i grund känna egnahemsbyggarnas problem och egnahemsbyggarna lärde sig inse att fackmässigt bygga innebär bättre resultat och billigare byggnader. Man lärde sig att *förlägga* byggnaden rätt å tomten eller terrängen samt i förhållande till väderstrecken, att tillgodose köksarbetets krav, att ordna varma garderober för kläder, att planera för sovplatser så att de ej kommo under fönster m. m. för bostadshygienen viktiga regler. Även fick man upplysningar om moderna byggnadsmaterialier, varigenom inredningsarbetet i mycket omskapades. Det var ett för arkitekten mycket tacksamt arbetsfält, visserligen i skymundan, men till verklig nytta.

Även upptogs av föreningen ett givande samarbete med industriella

Intressanta drag ur ångermanländsk byggnadskultur finna vi i fiskelägena med sina klippgrå stugor. — Gård i Norrfällsvikens fiskeläge, Nordingrå.

företag och sist, men viktigast, med länets egnahemsnämnd, vilken gav byggnadskulturföreningens arkitekt tillstånd att granska till nämnden inkomna egnahemsförslag. Härigenom kommo många hundra egna hem, som utplanterades i bygderna, snabbt under fackmässig planläggning och verkan blev snart märkbar ute i bygderna.

Byggnadskulturföreningens arbete bekostades huvudsakligen genom enskilda bidrag, men föreningen hade några år ett blygsamt tilltaget landstingsanslag, som emellertid indrogs. Byggnadskulturarbetets betydelse insågs fortfarande ej. Under sådana förhållanden tyngdes och försvårades arbetet och på enskilda kommo så betydande krav att föreningen beslöt sin upplösning — efter nära tio års verksamhet.

Den hade aldrig haft tillfälle till ingripande i planeringen av någon samhällsplan, ehuru det flera gånger i årsberättelserna erinrats om

De ångermanländska bondegårdarna visa sedan gammalt en mycket respektabel bebyggelse med renodlade former. — Viken, Ramsele.

huru *detta* arbete vore för våra trakter ännu mer överhängande och aktuellt problem än egnahemmens gestaltande. Ty huru väl egnahemmet än utformas blir helhetsverkan skev och sammanhållningen lös, om ej en sorgfälligt utarbetad generalplan för bebyggelsen ligger till grund för det hela. Så mycket viktigare är detta, som den starkt kuperade ångermanländska terrängen ofta sätter betydliga svårigheter i vägen för bebyggelsen — men även kan ge tillfälle till konstnärliga lösningar, där den rätt studeras.

Den gamla bruksgården vid Graninge bruk.

Då det sedan ett par år tillbaka även i vårt lands finnes ett länsarkitektkontor, som bevakar dessa intressen, torde detta för framtiden vara en god borgen för en bättre bebyggelse av vårt kuperade, skiftande Ångermanland.

Av ovan sagda framgår hur vi småningom kommit ut ur 1890-talets kända byggnadssätt. Vi ha under de sista åren även fått små inslag av funkisandan, vilken dock i huvudsak ej gått utom städerna och deras omgivning. Bygden är ännu skonad från den och torde så

Säbrå gamla biskopsboställe är ett vackert prov på ångermanländsk byggnadskultur. Byggnaden, som här synes på sin ursprungliga plats vid kyrkan, är nu flyttad och bevarad genom att den inköpts och inrättats till bygdegård av Säbrå S. L. U.-avdelning.

bli, förutsatt att det ej sättes igång särskild agitation. Den nyaste bebyggelsen går gärna tillbaka till äldre huvudformer, med modernisering av planläggning, och kanske även av fasader, genom införande av moderniserade fönster.

Vår bästa egnahemsbebyggelse är att söka närmare kusttrakterna och vid de stora industrierna, från de Kempeska m. fl. i Örnsköldsvikstrakten till dem i Ångermanälvens ådal. Betydligt klenare är i synnerhet bostäderna inåt landet, men hittills ha över 4.300 i länet fått statshjälp till bättre bostäder — således ett gott steg framåt.

De ångermanländska *bondegårdarna* visa sedan gammalt en mycket respektabel bebyggelse med renodlade former. Men, komna fram till vår tid åvilar dem stora krav på modernisering, icke för exterörernas skull, ty de höra till det bästa av gammal ångermanländsk byggandskultur, men för underlättande av arbetet och för åstad-

Den bästa egnahemsbebyggelsen är att söka vid de stora industrierna. — Arbetar-egnahem vid Dynäs, Gudmunrå.

kommande av dräglig bostadsstandard. Med de stora kostnader modernisering av fastigheter numera innebär synes det ligga snart sagt oöverkomliga hinder i vägen för den verkligt jordbrukande befolkningen. Skola vi ej råka in i en än hastigare avfolkning av landsbygden och nedläggande av jordbruken måste vi finna utvägar även för bondebygdens bostadsförbättring. Den ligger för långt efter annan bostadsstandard. I första hand fordras vatten- och avloppsledningar.

Kommunernas och församlingarnas byggnadsverksamhet under de senaste åren visa prov på tilltalande kommunalhus (ex. Hemsö), församlingshem (ex. Torsåker), ivrigt restaurerande och modernisering av kyrkor, och senast anläggande av centralskolor, vilka arta sig att bli verkliga utropstecken i den f. ö. anspråkslösa landsbebyggelsen.

Av industriella anläggningar i Ångermanland finnas flera som ut-

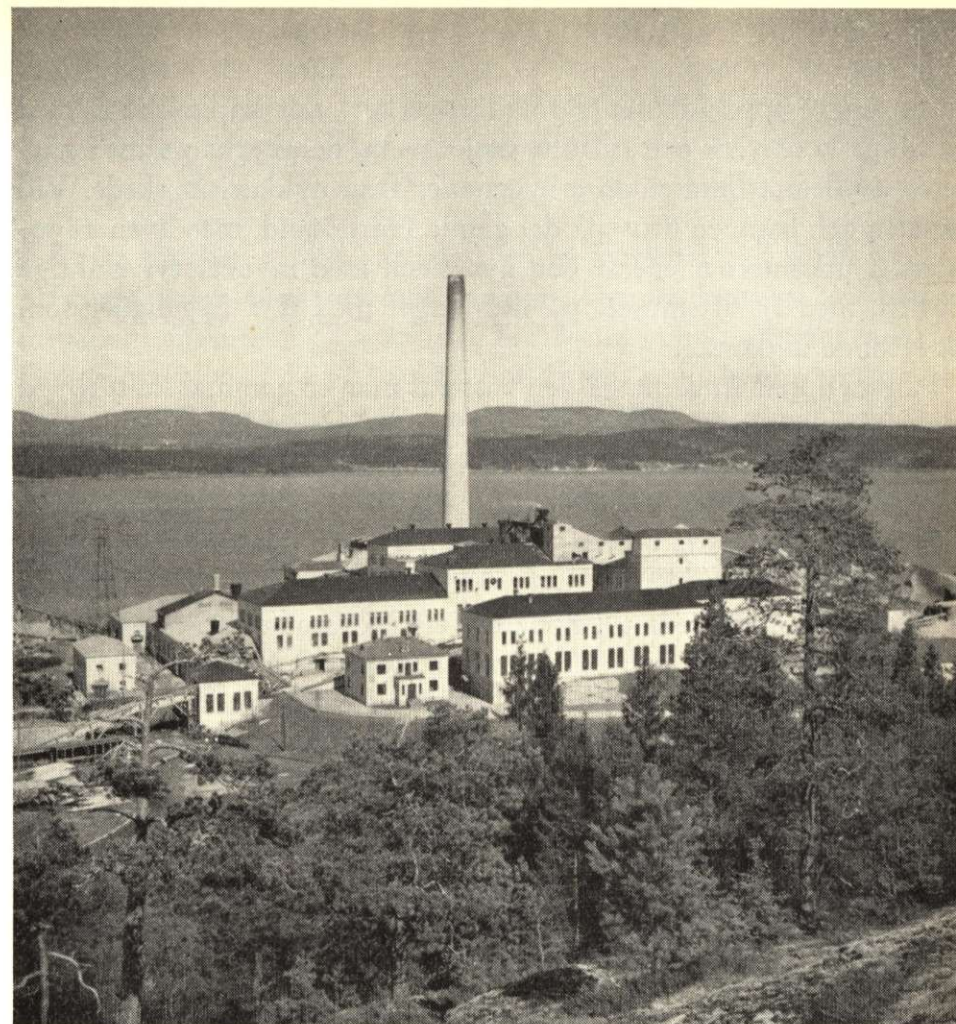

De snabbt växande ådalssambällena visa ofta en oreda i bebyggelsen, som illa stämmer överens med den omgivande naturens skönhet. — Kramfors från Öd.

göra ståtliga inslag i landskapet såsom Kramfors, Sandviken vid Ångermanälven och Alfredshem vid Örnsköldsvik.

Intressanta drag av ångermanländsk byggnadskultur, finna vi även i fiskelägena vid kusten med sina klippgrå stugor och sevärda, stämningsfulla små kapell (Barsviken, Barsta, Bönhamn, Ulvö m. fl.).

Bereser man Ångermanälvens ådal en solklar dag exempelvis i slutet av september lägger man snart märke till något mycket karaktäristiskt — den mot söder vettande strandslutningen badar i sol, den mot norr ligger i djup skugga — hela dagen — men här ligger ty-

De industriella anläggningarna i Ångermanland utgöra ofta ståtliga inslag i landskapet. — Sandvikens fabrik, Gudmundrå.

vär den övervägande delen av bebyggelsen. Hundratals hem få icke en solstråle genom fönstren från början av november till slutet av februari, således en tid av fyra månader. Tack vare vår kuperade terräng är det ej ovanligt finna hela byar liggande i vinterskuggan, utan direkt sol i månader, ett förhållande som naturligtvis i de flesta fall kunnat undvikas om man reflekterat över vad solen betyder i värmebesparing. För ångermanländsk bebyggelse är detta en mycket viktig faktor att räkna med.

Den som på ort och ställe vill ta del av den ångermanländska

byggnadskulturen kan fördelaktigt börja i Härnösand. Vid torget ligger landshövdingeresidenset (Tessin), polishuset och Edelsvårdska huset, längre upp rådhuset (gamla läroverket), domkapitelshuset med åtskilliga konstverk och stilfullt sessionsrum, domkyrkan samt i närheten av denna flera enklare byggnader från nyklassiskt skede. Vid kanalen och hamnen prov på det gamla Härnösand, men även 1890-talets. I utkanterna regerar den nya tiden med mycket tvivelaktiga värden, med friluftsmuseet på Murberget med sina byggnader som ett lysande undantag.

På resa uppåt Ångermanälven passerar man en gammal kulturbygd kring Mörtsjön intill vilken finnes Utansjö vackra herrgårdsanläggning samt Högsjö båda kyrkor, den ena medeltida. Även får man där vid Veda vägskäl tillfälle studera äldre ångermanländsk bebyggelse, en av dess bästa gårdar, vid sidan av en avskräckande, begynnande nybebyggelse.

Därefter följer, ända till Sollefteå ett rikt studiefält, rikt på gott och ont. De snabbt växande ådalssamhällena, med Kramfors i spetsen, både vad naturens skönhet och bebyggelsens oreda beträffar. Där finnes dock en idylliskt belägen, vacker herrgård samt tendenser till bättre bebyggelse under år som komma. Med moderna kommunikationsmedel ligger sedan, inom räckhåll på en dag, sevärdheter som Bollstabruks och Väja Herrgårdar, Holms säteri, Ytterlännäs, Torsåkers, Kyrkdals, Boteå, Överlännäs och Sänga medeltidskyrkor, och mellan dessa senare samt i det närliggande Bjärträ äro goda tillfällen till studier av högklassiga ångermanländska bondgårdar.

Det inre av landskapet, norr om Ångermanälven, visar även synnerligen god bondebygd och bl. a. i Ullånger, Vibyggerå, Sidensjö och Anundsjö ha vi åter medeltida kyrkor av intresse.

Till sist nämnes den präktiga bygden kring Själevad och Örnsköldsvik, som för *norra* Ångermanland är vad Ådalen är för södra.

Av vad som här i korthet nämnts bör framgå hurusom vi ha betydande byggnadskulturella värden att vårda och tillvarata, för värdefulla att lämna vind för våg och utan fackmässig översyn, — både ur praktiska och estetiska synpunkter. För övrigt bör ihåggkommas att knappast något lämnar ett sannare fotografi av samhällets ledning än byggnadskulturen genom tiderna. Svag eller stark, god eller underkunnig eller okunnig, vaken eller försumlig, avläses som i en öppen bok.

David Frykholm.

LÄRDOMSSTADEN HÄRNÖSAND

Det är mycket vanligt, att de svenska städerna vid sidan av sina officiella namn begåvats med binamn. Genom Ludvig Nordströms romaner har namnet Öbacka för Härnösand vunnit allmänt burskap. Denna benämning har han själv uppfunnit utan kännedom om att det finnes en ort vid Umeå, som verkligen bär detta namn. Öbacka är småstaden, belägen på sluttningen av en ö och befolkad främst av olika representanter för borgerliga yrken, handelsmän och sjökapteener, hantverkare och fiskare.

Men kärt barn har många namn. Vida äldre än Öbacka är en annan beteckning för Härnösand, nämligen Norrlands Aten. Detta namn har en stolt klang och säger oss, att staden är ett lärdomscentrum för de norrländska landskapen. I det följande skall Härnösand betraktas ur denna synpunkt, och vi skola söka visa, i vad mån beteckningen Norrlands Aten är berättigad.

Härnösands grundläggningsår är 1585. Vid nya tidens början fanns i Norrland blott en stad, nämligen Gävle. Den förste svenske konung, som systematiskt sökte få till stånd flera städer inom de vidsträckta norrländska landskapen, var Johan III. Resultatet blev anläggningen av Hudiksvall och Härnösand. Att Härnösand var en av de tre äldsta norrländska städerna och därigenom fick ett försprång i utvecklingen framför de närmaste grannarna i norr och söder, har ingalunda saknat sin betydelse.

Förekomsten av skolundervisning i Härnösand är säkert betygd alltsedan 1595. Den skola, som fanns i staden vid denna tid, hörde till den typ, som kallades barnaskola. Den hade allenast en lärare, vilken samtidigt var komminister i staden.

Gustaf II Adolfs och Kristinas regeringar voro en tid av framåtskridande på samhällslivets alla områden såsom kanske ingen annan period i vår historia. Bildningsväsendet främjades på ett storartat sätt. I en år 1620 uppgjord plan för skolväsendet inom riket upptogs en trivialskola i Härnösand. Denna skoltyp motsvarar närmast en nutida realskola, ehuru de ämnen, som lästes, voro helt andra. Trivialskolan blev en verklighet genom beslut på Nyköpings riksdag år 1640.

Härmed hade Härnösand börjat sin utveckling till lärdomsstad. Den nya skolan besöktes av en talrik och växande ungdomsskara från Norrlands bygder. Förut hade alla norrländska ynglingar, som önskade bedriva lärda studier, måst resa ända ned till den berömda skolan i Gävle. Nu hade ett lärdomssäte uppstått mycket längre norrut.

Före 1600-talets mitt lydde hela Norrland jämte Uppland under Uppsala ärkestift. Detta stift var så stora ofantligt stort. En delning blev ofrånkomlig, sedan Jämtland och Härjedalen år 1645 införlivats med svenska staten. År 1647 avskildes från ärkestiftet alla norrländska landskap utom Gästrikland och Hälsingland, och ett nytt stift bildades. Dess chef fick titeln superintendent, och skulle residera i Härnösand. År 1772 ändrades hans titel till biskop.

Det stift, som sålunda bildades, ägde bestånd ända till 1904, då det delades i nuvarande Härnösands och Luleå stift. Det gamla härnösandsstiftet omfattade mer än hälften av det nuvarande svenska riket, och inom detta jättelika område var sålunda Härnösand kyrkligt centrum. I en stiftstad måste finnas ett gymnasium, ty gymnasierna voro ursprungligen i främsta rummet avsedda för utbildning av präster. Två år efter stiftets tillkomst beslöts inrättandet av ett gymnasium i Härnösand, och år 1650 började detta sin verksamhet.

Under tvåhundra år, alltså fram till mitten av 1800-talet, var Härnösands gymnasium den enda högre läroanstalten inom stiftet, d. v. s. inom norra hälften av Sverige. Trivialskolor funnos även på ett par andra platser men gymnasium allenast i Härnösand. Det är detta, som skapat Härnösands ställning som Norrlands lärdomsstad.

Den förste stiftschefen, superintendenten Petrus Steuchius, hade tidigare varit lektor i Strängnäs och han organiserade Härnösands gymnasium efter mönster av nämnda stads gymnasium, det näst äldsta inom riket. År 1670 besöktes Härnösand av riksråden Gustav Posse och Johan Gyllenstierna, vilka voro medlemmar av en kommission för granskning och reformering av förvaltningen inom de norrländska landskapen. De gävo Härnösands gymnasium ett mycket gott betyg. Steuchius hade sålunda heder av sin skapelse.

Det bildningsliv, som århundraden igenom blomstrade vid Härnösands gymnasium, fick givetvis under olika tider sin färg av de kulturströmningar, vilka efter varandra blevo de härskande. 1600-talet var den ortodoxa teologiens och de kraftfulla kyrkomännens tid. Flera av gymnasiets lärjungar nådde kyrkans högsta ämbeten. Den

Härnösands gamla läroverkshus, numera stadens rådhus. — Originalritning av år 1785, undertecknad av K. F. Adelcrantz och Ol. Tempelman och försedd med Gustaf III:s påskrift om godkännande.

förste superintendentens son Mattias och hans sonson Jöns blevo ärkebiskopar. Både Karl XI och Karl XII hade förutvarande gymnasister från Härnösand till biktfäder, den förre Vibyggeråsonen Göran Wallin, som slutligen blev superintendent över stiftet, den senare Johannes Sandman, som var född i Härnösand och till slut blev kyrkoherde i Borås.

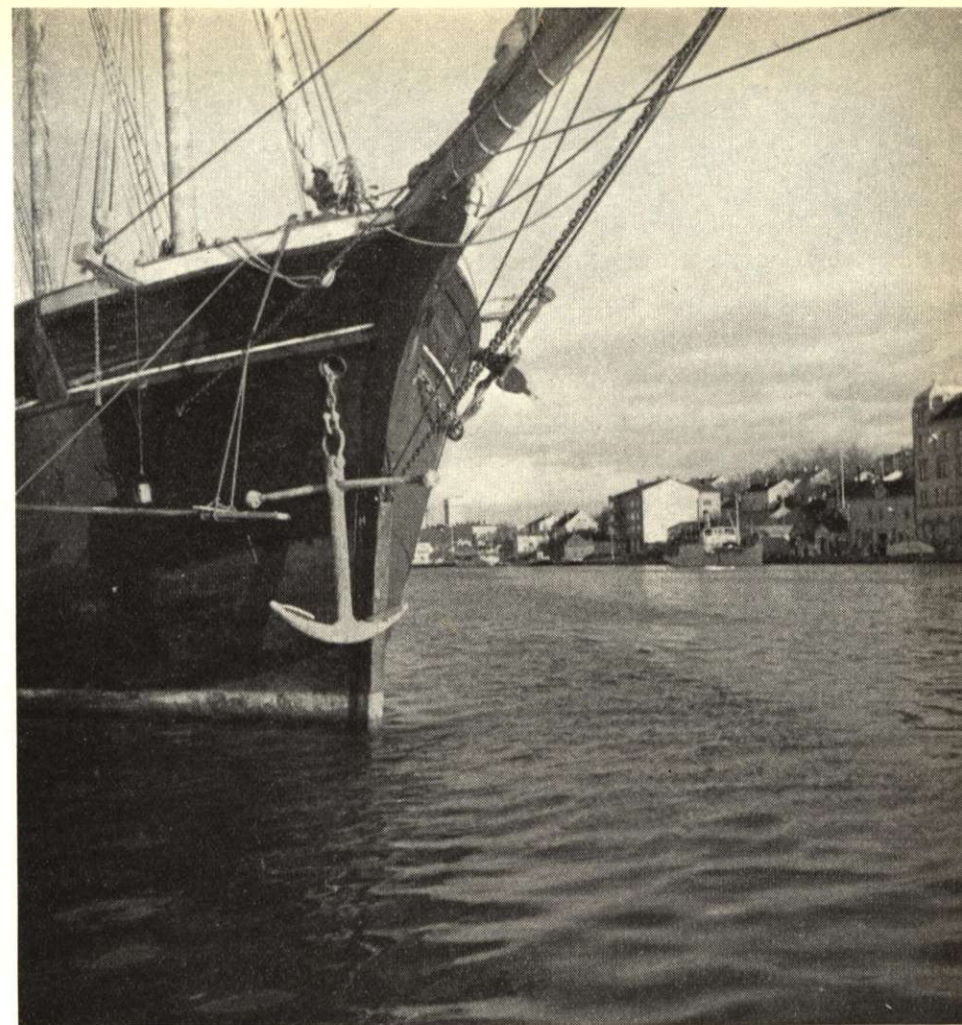
Under det stora nordiska kriget inföll Härnösands olyckligaste tid. Det äldsta gymnasiehuset nedbrann jämte hela staden i övrigt år 1710. Ett nytt gymnasiehus uppfördes snart nog men gick upp i lågor jämte en stor del av staden år 1714. Och slutligen kommo ryssarna år 1721 och brände och plundrade längs större delen av Norrlands kust. Härnösand lades fullständigt i aska och därjämte nära hälften av alla bondgårdar inom Ångermanland.

Sedan dess har Härnösand allt intill nutiden helt förskonats både från fiendebesök och från stora eldkatastrofer. Bildningsarbetet inom

staden har kunnat bedrivas under fredliga och lugna förhållanden. Det intresse för naturvetenskap och uppfinningar, som utmärkte vår frihetstid, hade flera bemärkta representanter bland härnösandsgymnasiets lärare och lärjungar. Studiekamrat och vetenskaplig medtävlare till Linné var Petrus Artedi, vilken från kyrkoherdehemmet i Nordmaling kom till Härnösand och efter att ha genomgått gymnasiet fortsatte sina studier i Uppsala och utomlands. Hans specialitet var läran om fiskarna. Men hans bana blev kort. Till Linnés stora sorg drunknade Artedi i en av Amsterdams kanaler. Vid 1700-talets mitt märkes bland lärarna vid Härnösands gymnasium lektorn och titulärprofessorn Magnus Stridsberg, uppfinnare av nya jordbruksredskap och även i övrigt framstående specialist på jordbrukets område. Kanske ännu mer berömd blev lektorn Nils Gissler, som tillika var provinsialläkare i Ångermanland och Medelpad. Gissler, som även han var en vän till Linné, publicerade såsom medlem av Vetenskapsakademien ett flertal naturvetenskapliga och medicinska arbeten i denna akademis handlingar.

Ännu på 1780-talet voro Härnösands läroanstalter inrymda i trähus. Dessa blevo nu ersatta av ett stenhus, som innehöll lokaler för gymnasium, trivialskola och domkapitel jämte samlingssal för prästmötet. På den ritning som uppgjordes för denna byggnad, tillfogades vid granskningen inom överintendentsämbetet en pelarhall i nyklassisk stil. Detta skedde 1784, omedelbart efter Gustav III:s återkomst från Italien, och enligt traditionen skall konungen själv ha tagit initiativet till denna ändring. Byggnaden blev färdig år 1791, och dess klassiska stil betonades ytterligare genom dekorationerna. I samlingsalen var på väggen bakom katedern anbragt en dekoration med ett Apollohuvud och därifrån utgående strålar, och på sidorna av katedern funnos två sfinxer. I pelarhallens tak voro målade Apollobilder och lyror, och längs taklisten å fasaden fanns en latinsk inskription, utgörande två versrader ur Horatius. Detta var lärdomens tempel i Norrlands Aten. Byggnaden som alltjämt kvarstår så gott som oförändrad till det yttre, är numera rådhus för Härnösands stad.

Bland de män som medverkade vid denna byggnads tillkomst, må två särskilt nämnas. Lektor Per Hellzén, som bar huvudansvaret beträffande det praktiska utförandet, var icke allenast pedagog utan även industriman och har i denna egenskap gjort sig särskilt bemärkt såsom grundläggare av Vivstavarv. Lektor Karl Gustav Nordin var en lärd historisk forskare och därjämte även en mycket framstående

Härnösand är en av rikets främsta sjöstäder och Norrlands enda navigationsskola är förlagd hit.

politiker, under vissa tider högt i gunst hos Gustav III. I denna egenskap var han ovärderlig, när det gällde att utverka anslag av konungen till gymnasiebygget. Senare blev Nordin biskop över Härnösands stift.

Nya idériktningar nådde vårt land vid 1800-talets början. Till dem hörde den idealistiska filosofien. Två av dennas mest bemärkta representanter inom Sverige ha utgått från Härnösands gymnasium. Den ene var Nils Fredrik Biberg, lektorsson från Härnösand, vilken

blev professor i Uppsala. Den andre var Kristoffer Jakob Boström, som kom från Piteå till Härnösands gymnasium och där blev intresserad för filosofien genom lektor Nils Magnus Berlins undervisning. Även Boström knöts såsom professor till Uppsala universitet, och han har som känt utövat större inflytande på sin samtids tänkesätt än någon annan svensk filosof.

Det gamla härnösandsgymnasiet fostrade alltjämt många ynglingar, som blevo framstående män i svenska kyrkans tjänst. Fram emot mitten av 1800-talet uppstodo emellertid i mer eller mindre utpräglad opposition till statskyrkans härskande uppfattning nya religiösa rörelser, och även dessa hade sina representanter bland de män, som utgått från Härnösands gymnasium. Det är tillräckligt att nämna Lars Levi Læstadius och Karl Olov Rosenius, båda upphovsmän till mäktiga väckelserörelser inom olika delar av vårt land.

Under åren 1831—1847 innehades biskopstolen i Härnösand av en av Sveriges främsta skalder, Frans Mikael Franzén. En annan representant hade skaldekonsten i hans svärson Anders Abraham Grafström, som varit lärjunge vid Härnösands gymnasium och ett par år tjänstgjorde som lektor vid samma läroanstalt. Elev vid gymnasiet under 1820-talet var skalden Elias Sehlstedt.

Musiken stod högt i Härnösand alltifrån 1800-talets mitt. Den bedrevs i främsta rummet inom Härnösands musiksällskap, som grundades 1842 av konsistorienotarien och musikläraren Anders Sidner.

Nyromantikens tid, som vi nu sysselsatt oss med, var företrädesvis humanistiskt betonad, och naturvetenskaperna intogo en mycket underordnad ställning inom skolundervisningen. Detta hindrade ej, att vissa av lärjungarna vid Härnösands gymnasium under denna tid blevo framstående vetenskapsmän på det naturvetenskapliga eller medicinska området. Bland dem må nämnas fysikern Anders Jonas Ångström och läkaren Magnus Huss.

Det gamla härnösandsgymnasiets historia slutade år 1849, då den förutvarande trivialskolan, senare kallad högre lärdoms- och apolo-gistskola, sammanslogs med gymnasiet till ett enhetligt läroverk. Vid denna tid upphörde även Härnösands monopolställning i fråga om den högre skolundervisningen inom stiftet. Andra städer fingo fullständiga högre läroverk, nämligen Östersund 1847, Umeå och Luleå 1858 samt Sundsvall 1877.

Men samtidigt med att Härnösands läroverk på detta sätt fick ett mycket mindre lärjungeområde än förr och miste sin betydelse för

Kyrkan på Murberget, ett av vårt lands största friluftsmuseer.

stiftet i dess helhet, utvidgades lärdomsstaden Härnösand så att säga på bredden. Långt in på 1800-talet voro gymnasiet och trivialskolan de enda läroanstalterna i staden. Detta ändrades nu. Lagstiftningen på folkundervisningens område medförde inrättandet av folkskolor, och ur flickpensionerna utvecklade sig ett modernt flickläroverk, som 1876 fick sin egen byggnad. Häri ligger dock ingenting för Härnösand särskilt egenartat. Men dessutom tillkommo i Härnösand flera olika bildningsanstalter för speciella ändamål. Den gamla stifts- och lärdomsstaden ansågs vara den lämpligaste platsen och skänka den bästa miljö för ett mångsidigt undervisningsarbete.

Härnösand var på en gång ett gammalt lärdomssäte och en av rikets främsta sjöstäder. Det var därför naturligt, att den enda navigations-skolan för Norrland skulle förläggas till Härnösand. Den invigdes år 1842.

Sedan folkundervisningen blivit obligatorisk, måste anstalter vidtagas för utbildning av folkskollärare. Folkskoleseminarier inrätta-

des i stiftsstäderna, och ett dylikt seminarium kom till stånd i Härnösand år 1843. För utbildning av småskollärarinnor grundade biskop Landgren år 1877 i Säbrå biskopsgård ett seminarium, vilket år 1896 flyttades till Härnösand. Folkskoleseminariet nedlades år 1935 i samband med den stora reduktion av seminarieorganisationen, som då ägde rum, och småskoleseminariet fick övertaga dess lokaler.

En teknisk elementarskola inrättades i Härnösand år 1901. Den har senare omdanats till tekniskt gymnasium och är den enda läroanstalten av detta slag i Norrland.

Dessutom kan nämnas, att i Härnösand finnes Norrlands enda dövstumskola och Norrlands vanförestalt, vid vilken en omfattande skolundervisning bedrives. Ytterligare ett par läroanstalter av praktisk art böra tilläggas för att göra bilden av skolstaden Härnösand fullständig.

Härnösand är ej blott stifts- och skolstad utan har även en stor civil ämbetsmannakår. Detta beror främst därpå, att staden är säte för länsstyrelsen inom Västernorrlands län. Härnösand var dessutom länge förläggningssort för sjätte arméfördelningens expedition, och då funnos på en gång Norrlands biskop, Norrlands general och en av dess fem landshövdingar i staden.

Det talrika inslaget av ämbetsmän har varit av den största betydelse för Härnösands andliga fysionomi och i hög grad bidragit till skapandet av stadens bildningstraditioner. Skolmännen äro ingalunda ensamma Norrlands atenare. Naturligtvis ha bildningsintressena icke heller varit begränsade till de hittills nämnda samhällsgrupperna. Särskilt i vår tid, då lärdomen i högsta grad demokratiserats och alla vilja bereda sina barn den bästa möjliga undervisning, är kunskapen ett intresse även för de bredare samhällslagren och är på väg att bli allas egendom.

I äldre tid var klyftan mellan olika stånd skarpt uppdragen. Den stora utjämningen skedde genom 1860-talets omdaning. I stadsfullmäktige fingo städerna representationer, vari alla samhällsgrupper voro företrädde. Det borgerliga och det ecklesiastiska Härnösand sammanslogos; Öbacka och Norrlands Aten blevo en enda stad. Märkligt är nu att se, vilka det blev som placerades i spetsen. Staden representeras i våra dagar främst av stadsfullmäktiges ordförande. Under de 75 år, som stadsfullmäktigeinstitutionen ägt bestånd, har ordförandeposten under 48 år innehafts av representanter för kyrka och skola, och under nästan hela den återstående tiden av andra per-

Det nya landsarkivet i Härnösand, vars område utgöres av hela Norrland utom Jämtlands län.

soner i olika tjänstemannaställningar. På 1880-talet dominerade Härnösands läroverk fullständigt. Inom stadsfullmäktige voro både ordförande och vice ordförande lektorer, en adjunkt var sekreterare, och till på köpet voro tre av läroverkets lärare under 1870- och 1880-talen riksdagsmän.

Även under denna tid räknade läroverket bland sina lärare män med utmärkt förtjänst såsom vetenskapsidkare eller pedagoger. Här må blott nämnas latinaren Adolf Fredrik Wimmercranz, historikern Wilhelm Mauritz Carlgren, lingvisten Karl Johan Blomberg, romanisten Alexander Teodor Malmberg.

Betydelsefulla insatser i vårt lands kulturella liv ha gjorts av elever, som tillhörde Härnösands läroverk under de sista decennierna av 1800-talet. Särskilt märkbara äro dessa insatser dels på kyrkans område, dels inom skönlitteraturen. Vad särskilt den sistnämnda angår, så ha Pelle Molin och Olof Högberg infört landskapet Ångerman-

land i den svenska diktningen. Olika författare av en yngre generation ha hämtat sina motiv från Härnösand, som därigenom kommit att intaga en framskjuten plats inom den nutida skönlitteraturen.

Här skall inte närmare beröras, vad ännu levande och till Härnösand på ett eller annat sätt anknutna personer betytt eller utfört. Icke heller skall något försök göras att avväga det nuvarande Härnösands betydelse som bildningscentrum i jämförelse med andra norrländska städer. Det må blott framhållas, att lärdomsstaden Härnösand icke står stilla i utvecklingen. Bland det nya, som tillkommit under 1900-talet böra två institutioner särskilt nämnas. År 1909 bildades Föreningen för norrländsk hembygdsforskning på grundval av ett redan år 1880 av biskop Landgren grundat museisällskap. Den nya föreningens samling av museiföremål och alldeles särskilt dess fri-luftsmuseum på Murberget höra till de största i sitt slag inom vårt land. År 1935 fick Norrlands arkivfråga äntligen sin slutgiltiga lösning genom att landsarkivet i Härnösand började sin verksamhet. Dess område utgöres av hela Norrland utom Jämtlands län.

Även om vissa bakslag inträffat, såsom folkskoleseminariets nedläggande år 1935, går utvecklingen i stort sett oavbrutet framåt, och de nutida härnösandsborna hysa den fasta förhoppningen, att deras stad i framtiden icke skall visa sig ovärdig sina gamla traditioner såsom Norrländskt kulturcentrum.

G. Bucht.

EN BÄVERDAMM I ÅNGERMANLAND

När dessa rader läsas är våren på väg mot norr. I syd- och mellansvenska bygder sjunga lärkorna över grågula stubbåkrar och stararna pröva sina första knäppningar och visseltoner i gårdens träd. Men över det stora nordsvenska skogslandet härskar ännu vintern, där ligger snön meterdjup över myrar och bäckdrag, där pågår nu som bäst skogsarbetet — huggarna knoga med fällning, barkning och kapning och på vintervägen, basvägen, streta körare och hästar med tunga foror.

En annan skogsarbetare är också i full verksamhet. Bävern, den lille timmerhuggaren och byggmästaren, lämnar på kvällen sitt hus vid bäcken, simmar under istaket bort till en vak, kravlar sig upp på isen och in i skogen till sitt hygge. Det är björkarna han vill åt. Barrträden bryr han sig inte om, dem få människorna ta. Han fäller björkarna för att komma åt det savrika bastlagret under barken och få färsk mat nu när det börjar ta slut med det stora förråd av barkgrenar han samlade i vattnet vid sitt hus i höstas, innan isen kom.

Bävern, som för ett par hundra år sedan fanns över nästan hela vårt land, var ett värdefullt pälsdjur och bävergället, en körtelav-söndring som användes till läkemedel, stod högt i pris. Det gjorde att bävrarna fångades överallt, med giller och stockfällor, ända tills bäverhusen stodo tomma. På 1870-talet var bävern till sist fullständigt utrotad i Sverige.

Men år 1922 gjordes början till de inplanteringar, som sedan dess utförts på ett tjugotal ställen i landet, från Småland till Lappland, och redan givit oss en ny livskraftig bäverstam. Det var länsantikvaren Eric Festin i Östersund, som genomförde den första bäverinplanteringen, en gärning som för alltid skall bevara hans namn i det svenska naturskyddets historia. Djuren hämtades från Norge, där en rest av den gamla bäverstammen i tid blivit skyddad och nu räknar många tusen individer.

En av de mest lyckade inplanteringarna gjordes i östra Jämtland år 1925. Det var bygdens eget folk, en sammanslutning av ungdomar i byn Görvik, som skaffade ihop de erforderliga 800 kronorna för

Det äldsta bäverhuset vid Fråstan en vårvinterdag 1938. — Foto förf.

ett bäverpar. På Görviks skogar uppstod snart ett präktigt samhälle och härifrån ha bävrar sedan utvandrat åt olika håll och anlagt dotterkolonier, bl. a. i Fråstans bäckdal i det ångermanländska skogslandet söder om Faxälven.

Det var där jag ville se hur det stod till på eftervintern, och en solklar stilla dag i mars 1938 gick jag på skidor ditin i skogen tillsammans med Erik och Axel Bränholm, två av initiativtagarna till inplanteringen i Görvik.

Från stora vägen bar det av över den snötäckta Kängsjön till Tun-

Den stora bäverdammen i Fråstan, byggd 1937. Bäckdalen är förvandlad till en liten sjö i skogen. — Foto förf.

åsen, en väglös by i skogen. Här rastade vi en stund i en av gårdarna; det var kraftig dagsmeja och skidorna måste vallas. Vi togo in dem i köket för att få dem ordentligt upptinade. Medan vi höllo på med vårt bestyr inträdde i köket en reslig gubbe, 86-åringen Erik Persson. Hans ögon spelade som en pojkes när han hörde vad färden gällde.

Bävern — jo, i hans ungdom fanns det rester av dammar och bäverhus litet varstans i dessa trakter. Vid en å som faller ut i Kängsjön ligger Bäverhusmyra. Nu är bara namnet kvar efter bävern, då kunde man ännu se hans hus i vattnet, eller rättare husgrunderna;

det var de nedersta lagen av virke som skyddats av vattnet, stammar och grenar lagda i kryss över varandra. De kallades laknytningar, eftersom de hade en viss likhet med timrade hus. Pojkarna brukade vada ut i tjärnarna för att undersöka dessa »laknytningar» — man förstår att de lockade pojkfantasien. Av dammarna var det bara landfästena som lågo kvar; ute i strömdragen var allt bortspolat.

Detta var i slutet av 1850- eller början på 60-talet. Då fanns det kanske ännu någon bäver i livet, en och annan enstöring som irrade omkring, ständigt hotad och förföljd. Erik Perssons far ville inte gärna tro att han tagit den allra sista i sina fällor.

Bävergäll stod högt i anseende och förvarades långt efter bäverns tid mycket omsorgsfullt av många »vismän» och kloka gummor. Det var nyttigt mot allt möjligt ont. Antingen tog man in det i uppkokt mjölk eller också användes det upplöst i brännvin till smorning. Mor i huset försäkrade att hennes far, som led av gikt i händerna, blev botad av sådan smorning. Värken flyttade sig allt efter som man smorde, det var bara att fortsätta med smorningen tills det onda var utdrivet.

Här i det ångermanländska skogslandet funno vi alltså bävern i gott minne, och nu var han själv kommen tillbaka i sina gamla marker. Innan vi gingo vidare hörde vi också berättas att en skogshuggare som just gått på skidor förbi bäverhusen vid Fråstan sett en hel mängd nyfällda träd kring bäcken. I första ögonblicket hade han tagit det för en vanlig avverkning, men på närmare håll såg han ju vad det var för ena huggare som arbetat där.

Detta lät lovande och med glad förväntan fortsatte vi på våra nyvallade skidor över nästa sjö, genom skog och björksnärj, över en stor slättermyr, där gamla fallfärdiga hässjeställningar stodo som spinkiga skelett mot snön, och slutligen nedåt i Fråstans försumpade bäckdal.

Helt plötsligt hade vi framför oss en bländvit hög kupol — det första bäverhuset, täckt av snö i en fulländat vacker kurva. Vidare en halv kilometer. Ännu ett bäverhus lyste fram mellan träden, större och mäktigare, mer än manshögt och säkert 25 meter i omkrets.

Spår av rävar, hermeliner, småvesslor, sorkar och ripor löpte som fina broderier över snötäcket. Men intet spår av bäver och inga fällda träd. Var fanns det omtalade hygget?

Vi vände och följde bäcken uppåt. Snart gjorde vi en upptäckt, en ny hög och fin dammbyggnad, synlig som en jämn tröskel tvärs

En del av dammbyggnaden. Grenar och buskar ligga med grovändan nedåt och tvärs över, vinkelrätt mot strömmen ha bävrarna placerat ett par grova stamstycken till förstärkning av dammbordet. — Foto förf.

över bäckdalen, och ett stycke ovanför dammbordet ett bäverhus, som ingen förut hade sett. Ovanför bäverdammen krökte bäcken mellan tuvorna, det var strömt vatten där, det porlade och kluckade under snön och svarta hål gapade i istäcket. Genom dessa hål hade bävrarna gått upp i skogen, det stod färskas spår i snön, och kors och tvärs över varandra lågo fällda björkar med stammar och grenar fullständigt avgnagda, så att de lyste gulröda som barkat timmer. Likheten med vårt eget arbete i timmerskogen var förbluffande. Överallt kring björkstammarna lågo massor av näverbitar som bävrarna fläkt av för att komma åt det mjuka näringsrika bastlagret. Nävern ratas; den är för hårdsmält till och med för en bävermage.

En del stammar och grenar hade bävrarna kapat av och släpat över snön bort till sina hål i istäcket; det var regelrätta basvägar ner till flottleden. Under isen hade de tydligen flottat matveden vidare till sitt hus. Men det mesta av den goda maten hade som sagt avnjutits på själva hygget, och därav kunde man förstå att bävrarna känt sig trygga i skogen.

Så såg det ut vid Fråstan en dag i mars.

Tre månader senare, på själva midsommardagen, rodde jag över sjön mot bäverlandet — samma väg som vi gått på skidor i marsvintern. Från Tunåsen tog jag sommarvägen genom skogen till Hakvin Perssons fäbod, som vi passerat i mars, tom och översnöad. Nu stod vallen grön och full av blommor och väntade på slåttern. Och nu var det liv i fäboden: hela familjen hade flyttat dit från Tunåsen. Kreaturen betade i skogen. Jag hörde skällorna pingla på avstånd då jag fortsatte mot Fråstan.

Återigen går jag ensam som så många gånger förr genom skogslandet. I den ljusa björkgrönskan stå granarna mörka, smäckra som spjut. Bortom närmaste skogsås stiger en annan och en tredje, det gröna förflyktigas i luftiga mil av blått under himlen. Det är en storhet, en oändlig klarhet över denna nordiska värld, där allt, ända till himlens gräns, är välbekant och förtroligt, örterna vid stigen, fågellätena i skogen, spelet av ljus och färger.

Mellan höjderna grena sig bäckar, strömmar, älvar, outtömliga flöden av rent, klart vatten. Man fyller sin bägare med detta element, friskt, genomskinligt som av skapelsen, och man släcker törsten utan en tanke på någon risk. Det rena obesmittade vattnet är *conditio sine qua non* för levande natur. Där vattnet är förstört är naturen dömd, skönheten grumlad, behaget, själva livet härjat.

Därnere i sänkan söker sig Fråstan genom kärr och videmarken och stilla bäverdammar ned mot den djupa skogsdal, där Faxälven går i vita forsar mot kustlandet och Östersjön.

Mellan granarna i bäckdalen blänkte nu en vattenyta, på avstånd lik en vanlig tjärn i skogen. Men vid stranden såg det underligt ut. Genom det klara vattnet syntes botten tydligt nog. Därnere växte inga vattenörter utan blåbärsris, mossor och gräs, alldeles som i skogsslutningen runt omkring mig, och granar och björkar stodo i vattnet. Skogsmarken hade blivit sjöbotten. Det var som om det hänt igår, men jag visste ju att den märkliga förändringen inträffat för mer än ett halvår sedan, någon gång mot hösten, när bävrarna gripit

Dammbordet bildar en bro från strand till strand. — Foto förf.

sig an med att bygga den stora fördämningen. Bävern, det enda djur som är i stånd att förändra landskapet i stort, hade här fullbordat en ny skapelse. Björkarna hade slagit ut för sista gången. Granarna stodo ännu gröna, men såg man efter ordentligt, märkte man att de började skifta svagt i rött. Skogen var i färd med att dö.

Nu kunde jag i detalj studera det mäktiga byggnadsverket. Från slutningen i söder, det ena landfästet, sträckte sig spärrdammen tvärs över själva Fråstan ungefär femton meter och därefter in under träden, där den gick fram omkring fyrtio meter över jämn mark till en svag höjning i terrängen, som erbjöd ett landfäste på norra sidan. På den långa sträckan över flat mark var dammen på flera ställen försedd med öppningar, där vattnet forsade ut ur sjön, varigenom trycket mot vallen i dess helhet blev betydligt mindre än om allt vatten

fått sila över dammbordet. Fördämningen var som vanligt byggd av grenar, stammar och buskar, alla lagda i riktning mot strömmen med tjockändan nedåt. Kvistverk och grenklykor vette alltså mot sjön och voro fullstoppade med jord, torvor och dy så fint och jämnt att dammväggen mot vattnet var alldeles slät. Den tycktes inte släppa igenom en droppe; allt vatten som inte rann ut genom öppningarna silade över krönet. Invid den största porten, där påfrestningen var svårast, hade bävrarna förstärkt dammbordet med ett par kraftiga, tunga stamstycken, lagda ovanpå, vinkelrätt mot strömmen.

Det är ett stycke av forntidens landskap som tagit gestalt härinne i Fråstans skogsdal. Så har det sett ut en gång i tiden vid otaliga bäckar och åar hela det stora svenska skogslandet igenom. Och så ser det ut än idag i avlägsna delar av den kanadensiska vildmarken, där bävern alltså lever kvar i talrika stora kolonier.

Här vid Fråstan finnas alltså för närvarande två dammar. Den nedersta upptäcktes i älgtiden 1930 och var det första tecknet till en utflyttning hit från Görvik. Bävrarna bodde till en början provisoriskt i en jordkula i »tuvramset» nedanför dammen. Hösten 1931 var denna första bostad utbyggd till en mindre hydda. Året därpå tillkom det nedre av de två stora bäverhusen. Det påbyggdes 1933 och stod sedan oförändrat 1934, då det andra huset anlades. På eftersommaren eller hösten 1937 måste bävrarna ha byggt den övre dammen och hyddan där, som vi funno i mars månad 1938. Då voro redan de två stora husen övergivna, och anledningen härtill var lätt att begripa. Genom avverkningen och ännu mera genom uppdämningen, som dödat träden i hela det sidlänta området kring boplatsen, hade bävrarna helt enkelt gjort slut på all matved inom räckhåll. Det var tid att flytta uppåt bäcken.

På samma sätt som här vid Fråstan gå bävrarna i regel uppför vattendragen med sina anläggningar. När landet är utnyttjat, flytta de ett stycke uppåt ån, där de bygga en ny fördämning. Efter ett par år är det slut med matveden också här, nästa damm anlägges ännu längre upp, och så vidare genom åren, tills möjligheterna äro uttömda; då flytta bävrarna över till ett annat vattendrag och det samma upprepas där.

Under de åtta år som gått sedan bävrarna koloniserade Fråstans dalgång ha sannolikt flera ungkullar vuxit upp här och utvandrat åt olika håll. Men vid Fråstan finns säkert bara ett enda par bosatt. Så har utvecklingen förlupit också i Görvik, där bävrarna flyttat upp-

för sin bäck, anlagt nya dammar och ett nytt hus och övergivit det gamla. Här finns också bara en enda familj.

De många bäverhusen ha frestat till en överdriven uppskattning av djurens antal; man har velat räkna med många tiotal där det i verkligheten bor ett enda par med eller utan ungar.

En hel ljus midsommarnatt satt jag i skogssluttningen vid Fråstan och väntade på att få se bävrarna. Mellan stammar och buskar ute i den nya sjön simmade en knipa i spetsen för sina små kvicka ungar. Mitt emot i den översvämmade skogskanten låg bäverhuset gömt mellan träden. Och i öster vid dammbyggnaden porlade vattnet.

Men ingen bäver syntes till. Dammens bebyggare voro tydligen ute på sommarvandring, så som bävrarna gärna göra, när de inte hindras av försörjningsplikter. Här fanns säkert inga ungar för året. Först mot eftersommaren kunde bäverparet väntas tillbaka till sin damm.

Så gick det också. I slutet av oktober fick jag brev från en son till Hakvin Persson, som berättade att nu var det åter liv och rörelse vid bäversjön. Flera björkar voro nyss fällda, den stora dammen var påbyggd och förstärkt, huset betydligt förstorat. Nu stod vintern för dörren, det gällde att arbeta in i sista stund för att få allt klart till övervintringen. Den första nattisen hade redan lagt sig utmed stränderna, men ännu höll bävern rännen öppna, där han flottade sina björkgrenar till ett vinterförråd vid huset. Snart skulle isen stänga honom inne för långa dunkla månader tills bäveråret fullbordat sin kretsgång mot en ny vår.

Carl Fries.

EN VIT FLÄCK PÅ SVERIGES BOTANISKA KARTA

Inget svenskt landskap har en tråkig flora den må än vara fattig. Det svenska landet har överallt ljuvliga blommor som fröjda våra ögon och den mera yrkesbetonade botanisten möter överallt gåtfulla och fängslande problem. Det norrländska kustlandet och det inre väldiga skogslandet blev under långa tider försummat, intresset drogs oemotståndligt mot fjällen. Den ökade kännedomen om skogsland och kust resulterar i en omvärdering. Floran är ingalunda så fattig som man en gång var böjd att tro och växtvärldens problem äro många och svårlösta. Under mitten av 1800-talet fick Ångermanland i likhet med så många andra landskap en flora. Sedan R. F. Fristedt 1857 skrev sin växtgeografiska skildring över Södra Ångermanland har emellertid inget sammanfattande och uttömmande verk över hela landskapets flora sett dagens ljus. I anslutning till några bilder kan man av naturliga skäl endast göra några häntydningar om ett botaniskt så rikt land som Ångermanland. Från spetsen i nordväst till den långa kustlinjen i öster ändrar sig växtvärlden och bjuder ständigt nya aspekter.

Inom Tåsjö finns många fjällväxter. En del sträcka sig icke längre söderut, andra åter, som stormhattens trogne följeslagare, toltan, vandrar ned i rikliga bestånd ända till kustlandet. I själva kustlandet åter uppträda här och var i branterna fjällarter, vilka helt saknas i andra trakter av landskapet. Om dessa dröjt kvar som minnen från istidens slut är man icke helt klar över, även om det är troligt.

Skogslandets gräsängar äro ofta delvis kulturprodukter. Genom slåttern hålles aldern och videarterna borta. Starrmyrarna äro däremot ofta naturliga växtsamhällen, som under århundradenas lopp exploaterats av människan.

Långt upp i Ångermanland finns den fridlysta och märkliga Storsippan, *Pulsatilla patens*. Närmsta lokal och enda förekomst i hela övriga Sverige är Gotland. Det bör vara en äresak för landskapet att bevara den vackra blomman och stödja den som kan förklara den ytterst märkliga utbredningen, ett par små fläckar vid en ångermanländsk älv och ett par fläckar på Gotlands kalkrika mark. Foto Ture Carlsson.

De berömda niporna ha en märklig flora. En rad gräs och örter äro i sin utbredning huvudsakligen bundna till nipornas egenartade naturförhållanden. Marken är här torr och varm och genom ras blottas ständigt ny jord.

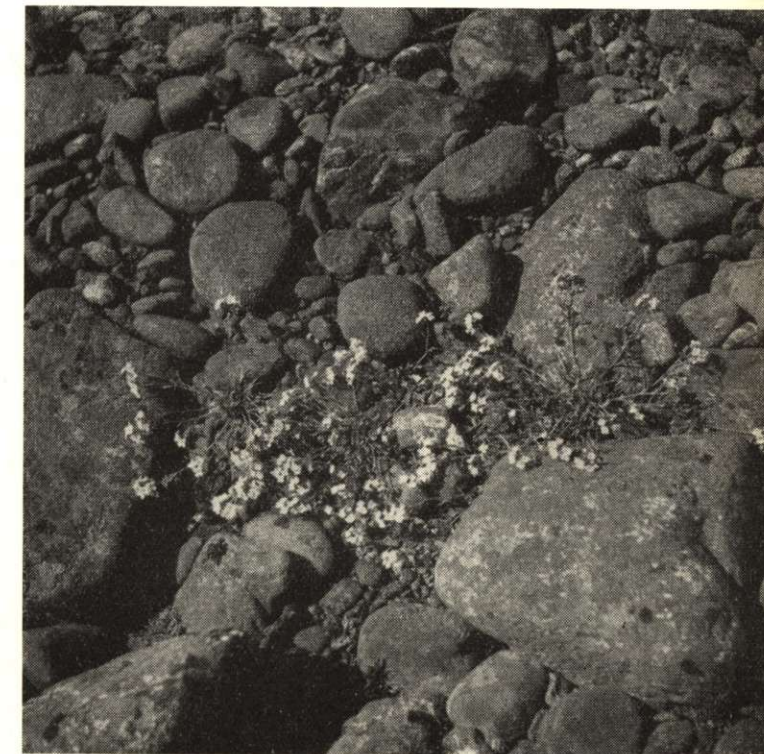

Sydbergen äro märklige ur många hänseenden. I branternas rasmarker trivs en rik och omväxlande flora. Här finnas de nordligaste utposterna för en rad sydsvenska arter och de sydligaste förekomsterna av några fjällväxter. Om man med sydberg menar berg vars vegetation innehåller sydliga arter är namnet riktigt. De sydliga och ömtåliga arterna finnas nämligen icke endast i branter som exponeras mot söder utan lika ofta i nordliga branter eller i branter som vetta åt andra väderstreck. Förklaringen till den rika floran i dess brantberg synes ligga i den näringsrika vittringsjorden.

I alderkärren är vårfloran vackert utvecklad. Vitsippan har en egendomlig utbredning i landskapet. I södra kustlandet är vitsippan vanlig men saknas i det norra och i de inre delarna, men uppe i nordväst och inom Västerbotten finns åter vitsippan i ymniga bestånd. Orsaken till de stora luckorna i utbredningen är ännu delvis en gåta.

En växt i Ängermanland är landskapets egen blomma. Strandtraven, *Arabis petraea*, finns i Sverige uteslutande på några kustlokaler i Ängermanland. I de norska fjällen kan man åter möta den.

Den förra bilden visar strandtraven i strandklapper på Härnön och denna i vittringsmark i Sikkisdalen i Jotunheimen.

Strandtravens historia i Skandinavien är ej klarlagd och utbredningen — högfjäll och kust — är ännu en gåta.

Foto The Svedberg.

Artikeln rubrik innebär givetvis en överdrift. Ångermanland är icke ett botaniskt okänt land. Kännedomen om växtvärlden har visserligen ökat år efter år tack vare några trogna och ihärdiga forskares arbete, men syntesen av hela vårt nuvarande vetande om Ångermanlands växtvärld är alltså ogjord. Att bildreportaget dock fått denna rubrik beror på en önskan att någon skulle besluta sig för att skriva en sammanfattande landskapsflora och därvid söka klarlägga de stora problemen som alltså vänta sin lösning. Var och en bör ha möjlighet att hjälpa till i detta arbete. För att man skall kunna klara problemen måste materialet finnas kvar. Vården och skyddet av den ångermanländska floran är en uppgift som vilar på alla. Genom omtanke och hänsyn kan man bevara mycket men utan gemene mans vilja och insats går intet att rädda. Vad vi vilja bevara är dock allas vår egendom, naturen, och vi skola vårda den åt människan, åt oss alla.

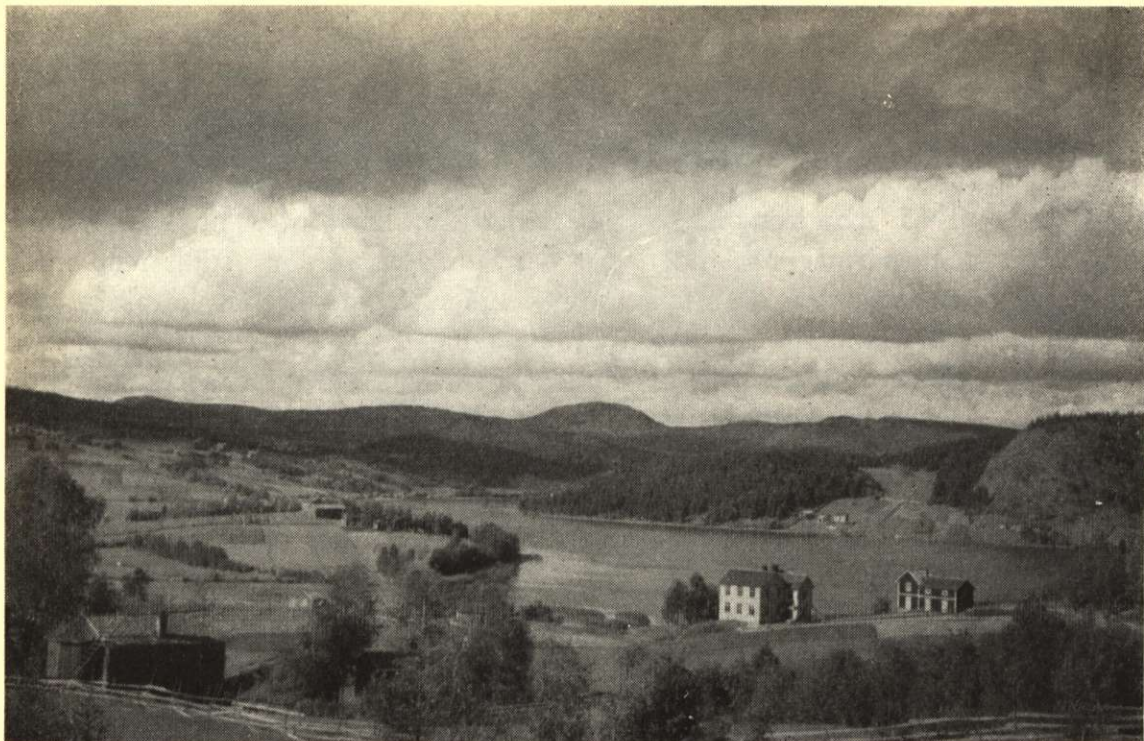
Nils Dahlbeck.

ÅNGERMANLÄNSK KUST

När man kommer seglande söderifrån, har löpt ut ur Brämösundet och närmar sig landet norr om Sundsvallsfjärden, ställs man inför en av de mest dramatiska omkastningar av landskapets karaktär, som vårt land har att bjuda på. Försvunna är de låga stränderna med långa, granskogsklädda kullerstensrevlar, som man mötte överallt i södra Bottenhavet. Och bergen, som förut mest skymtat långt inåt land som mjukt bulliga, molnblå kupoler, har plötsligt trängt ända ut i havsbandet och störtar huvudstupa rätt ned i havet.

Det ångermanländska fjordlandskapet är den del av hela vår kustlinje, från Svinesund till Torne älv, som reser sig högst över havsnivån. Högsvedjeberget sydväst om Örnsköldsvik betecknar med sina 349 m. högsta punkten i den svenska kustzonen; vid Skuleberget stiger terrängen på en kilometer från vattenytan till nära 300 m., en kustbrant som säkerligen icke har någon like i vårt land; och Mjältön någon mil öster därom, vars topp når upp till 235 m., torde i det hänseendet överträffa alla andra öar i Sverige. Dessa höjder motsvaras av lika våldsamma havsdjup; Ulvödjupet sänker sig ned till 270 m. under havsytan, och ännu långt inne i fjordarna träffar man liknande djupsiffror — i Gaviksfjärden t. ex. 112 m.

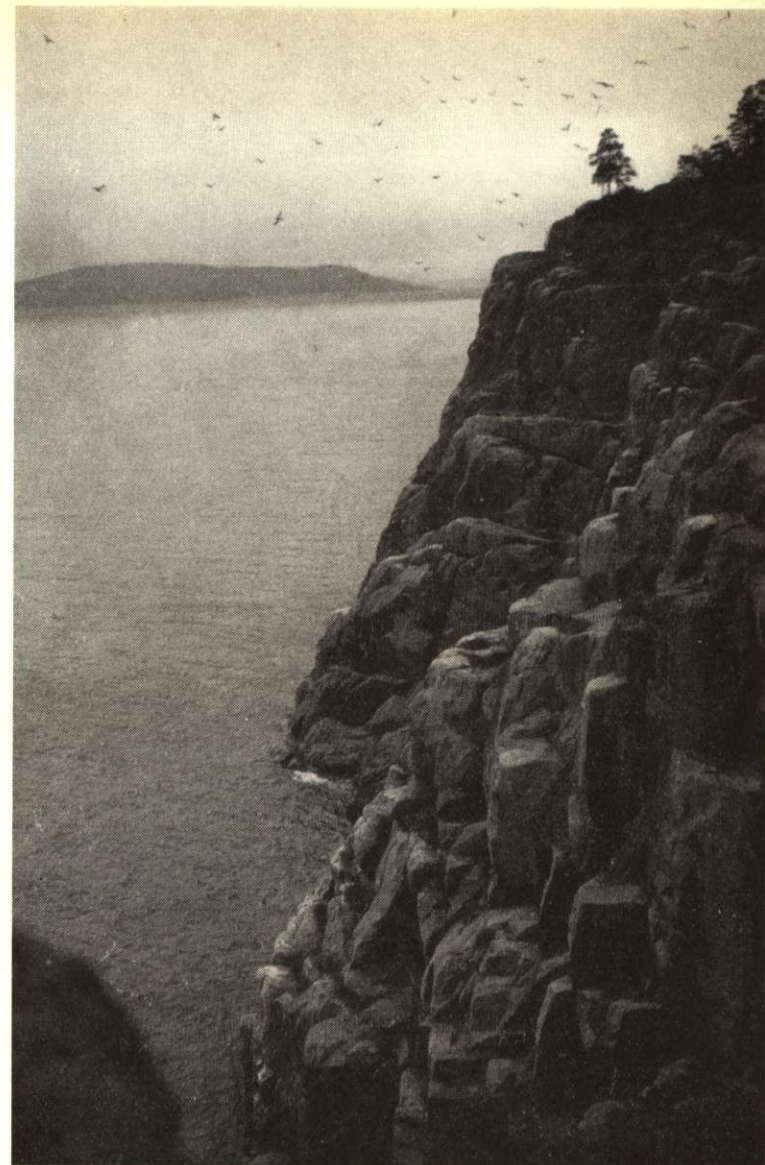
Dylika egenartade landskapsformer tyder ju nästan alltid på ett särpräglad geologiskt skeende, Så också här. Det ångermanländska kustmassivet hör till de yngsta delarna av det svenska urberget; det består av postarkeiska eruptivbergarter, tegelröda graniter, svart gabbro och längst ute på öarna grönsvarv diabas, jämte en med diabasen jämnåldrig sandsten. I prejotnisk tid ägde här våldsamma störningar rum, varunder de graniter och gabbror bröt fram, som nu bildar särskilt de mer rundade bergen i kustområdets inre delar; granit uppträder framför allt kring Ullångerfjärden, gabbro huvudsakligen mellan Gaviksfjärden och Omnefjärden. Ovanpå dessa eruptivbergarter avlagrades sedan sandstenen under en långvarig denudationsperiod i jotnisk tid; och samtidigt inträffade de vulkanutbrott, som speciellt i havsbandet givit upphov till taffelformade diabasberg med tvärstupande sidor. Sista vittnesbördet om händelserna under denna epok av stark vulkanism ger de väldiga förkastningar med ända till

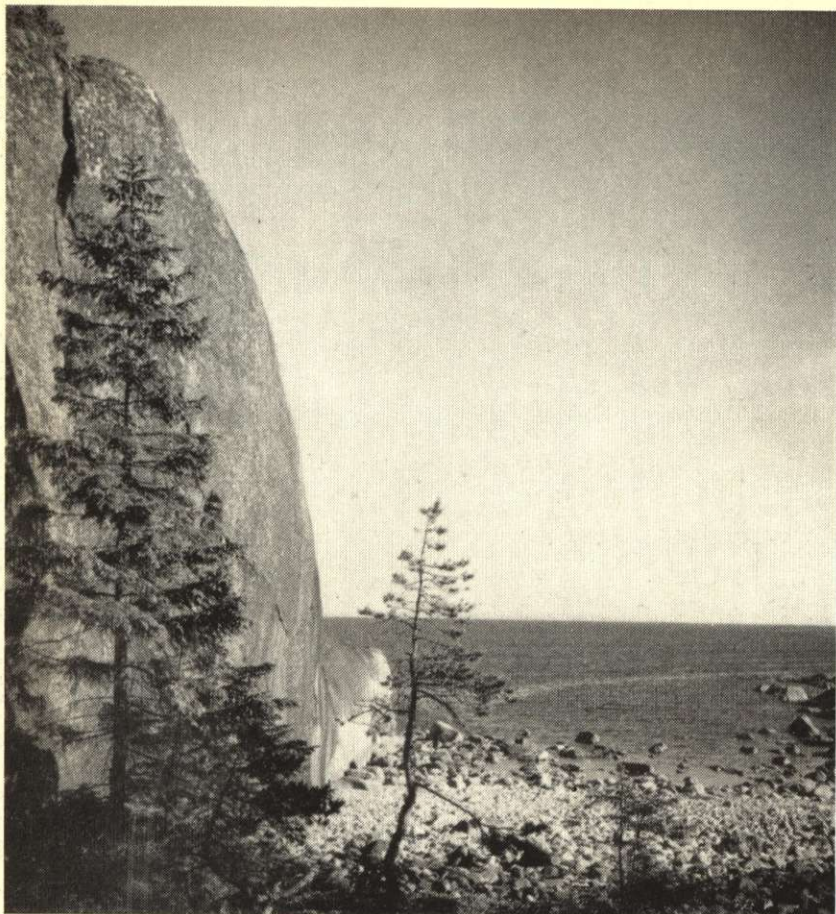
*Granit och gabbro bildar framför allt de mer rundade bergen i kustområdets inre delar.
— Utsikt över Ulvvik och Omne, Nordingrå.*

ett par hundra meters språnghöjd, som sänkt hela blocket med sandsten och diabas i förhållande till terrängen längre in och framkallat de för Bottenhavet exceptionella havsdjupen i fjordarna och tätt utanför den yttersta ökedjan.

Att man för geologien på tal är här mer motiverat än i de flesta andra trakter. Ty det ångermanländska kustlandskapet får inte bara sin form, utan till stor del också sin färg av berggrunden. Däruppifrån medför jag sedan åtskilliga år ett synminne, som ännu inte hunnit förblekna. Det var en tidig sommarmorgon, då jag kom ned till stranden på Södra Ulvön. Solljuset föll snett genom det svagt akvamarinfärgade, klara vattnet och bröts i otaliga skimrande och spelande reflexer. Och under det tunna vattenskiktet lyste granithällen klarröd med fläckar av blågröna cyanophycéer. Silverskimret i vattnet, den intensiva juvelglansen hos algerna och bergens saftiga tegelton — det var ett färgackord av sådan praktfull klang, att jag

Ett fågelberg som Skrubban är uppbyggt av diabas; det märks på den branta resningen, den kubiska förklyftningen och den djupt grönsvarta färgen.

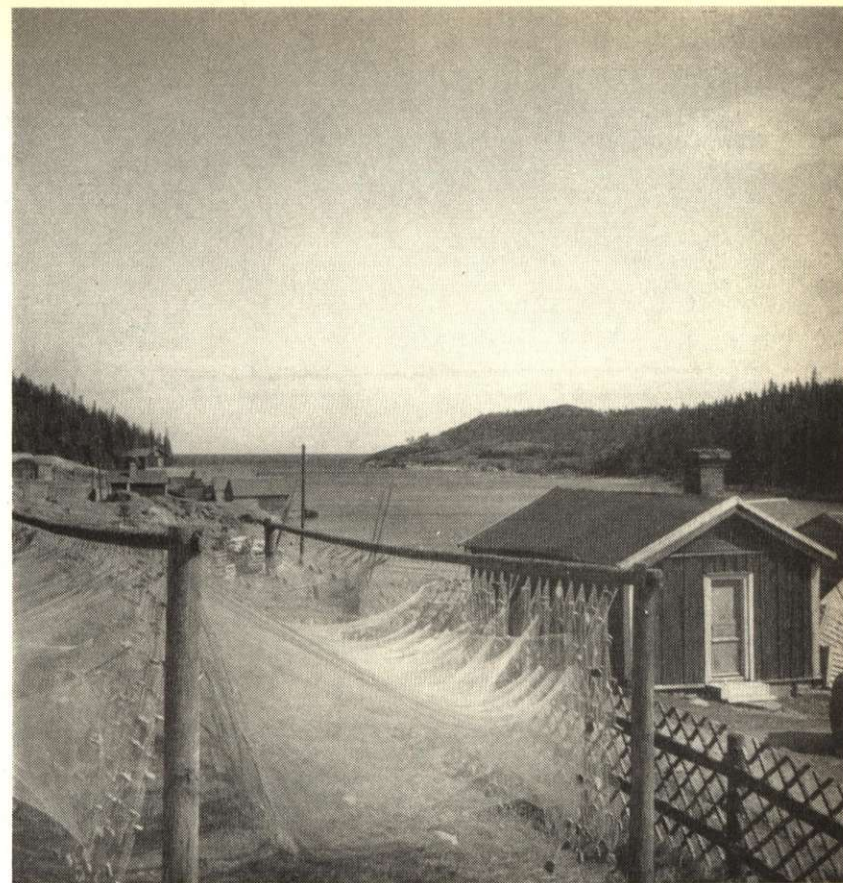

Ingenstans på hela den svenska kustlinjen möter man så våldsamma nivåskillnader som i Ångermanland. — Klubberget på Härnön.

knappast någonsin ute i naturen mött dess like. Och det dominerande inslaget skapades just av själva berggrunden.

Detta gäller inte bara detaljer som den nyssnämnda. Även det egenartade intrycket exempelvis av ett fågelberg sådant som Skrubban beror på bergarten; att den är uppbyggd av diabas märks ej blott på dess djärva resning med den karakteristiska, kubiska förklyftningen, utan även på dess djupt grönsvarta färg, som så effektivt kontrasterar mot det vita i fåglarnas fjäderdräkt.

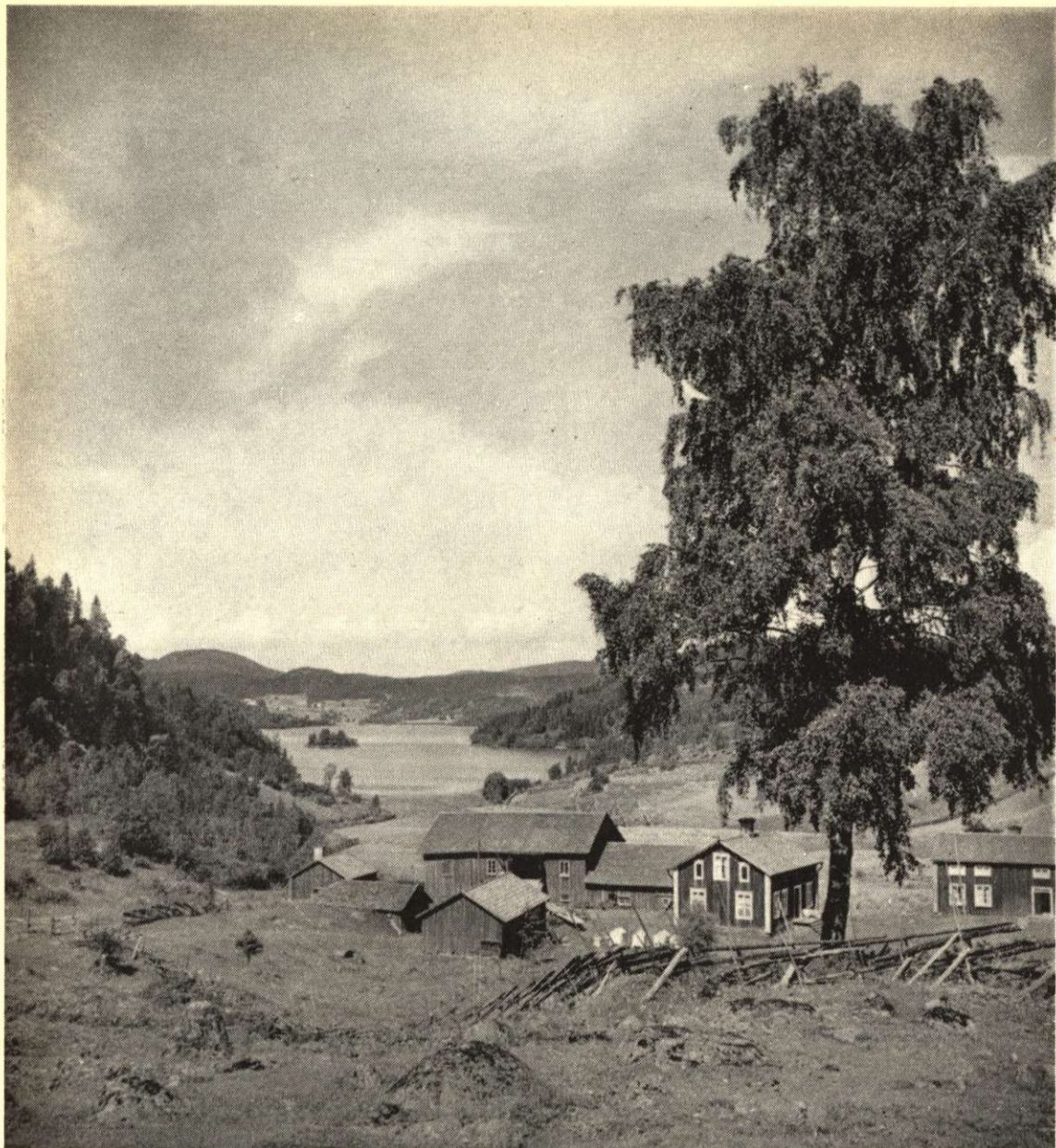
När man betraktar de fotografier, som illustrerar dessa rader, får man en stark känsla av hur svårt det är att vare sig i bild eller ord återge det ångermanländska kustlandskapets särprägel: det på en

Inne i fjordarna lyser odlingarna fram som leenden i det allvarliga barrskogslandskapet. — Gångsvikes fiskeläge nära Härnösand.

gång storvulna och drömska, mjuka och majestätiska, som gör denna trakt till den måhända skönaste i Sverige. Svensk natur nedanför fjäl- len har sällan stora, kraftiga linjer. Dess behag skapas mestadels av de idylliska detaljerna — små sjöar, små lövdungar, små skogsgläntor. Det är ju i förbigående sagt just denna karaktär som mer än något annat gör den syd- och mellansvenska landskapsbilden så särskilt ömtålig för okänsliga ingrepp från människans sida och orsakar att naturskyddet är en viktigare angelägenhet hos oss än snart sagt någonstans eljest.

Inte heller dylika älskvärda, blonda inslag saknas vid Ångermanlands kust; naturen här har ingenting av de norrländska skogsvid-

Björkängarna med sin granna flora är minst lika ljusa och färgglada som några ängsmarker söderut. — Nordingrå, Vågsfjärden från Sund.

Kusten är inte överallt brant; i vikarna kan också gömma sig de mest inbjudande sandstränder. — Sandvikens fiskeläge på Norra Ulvön.

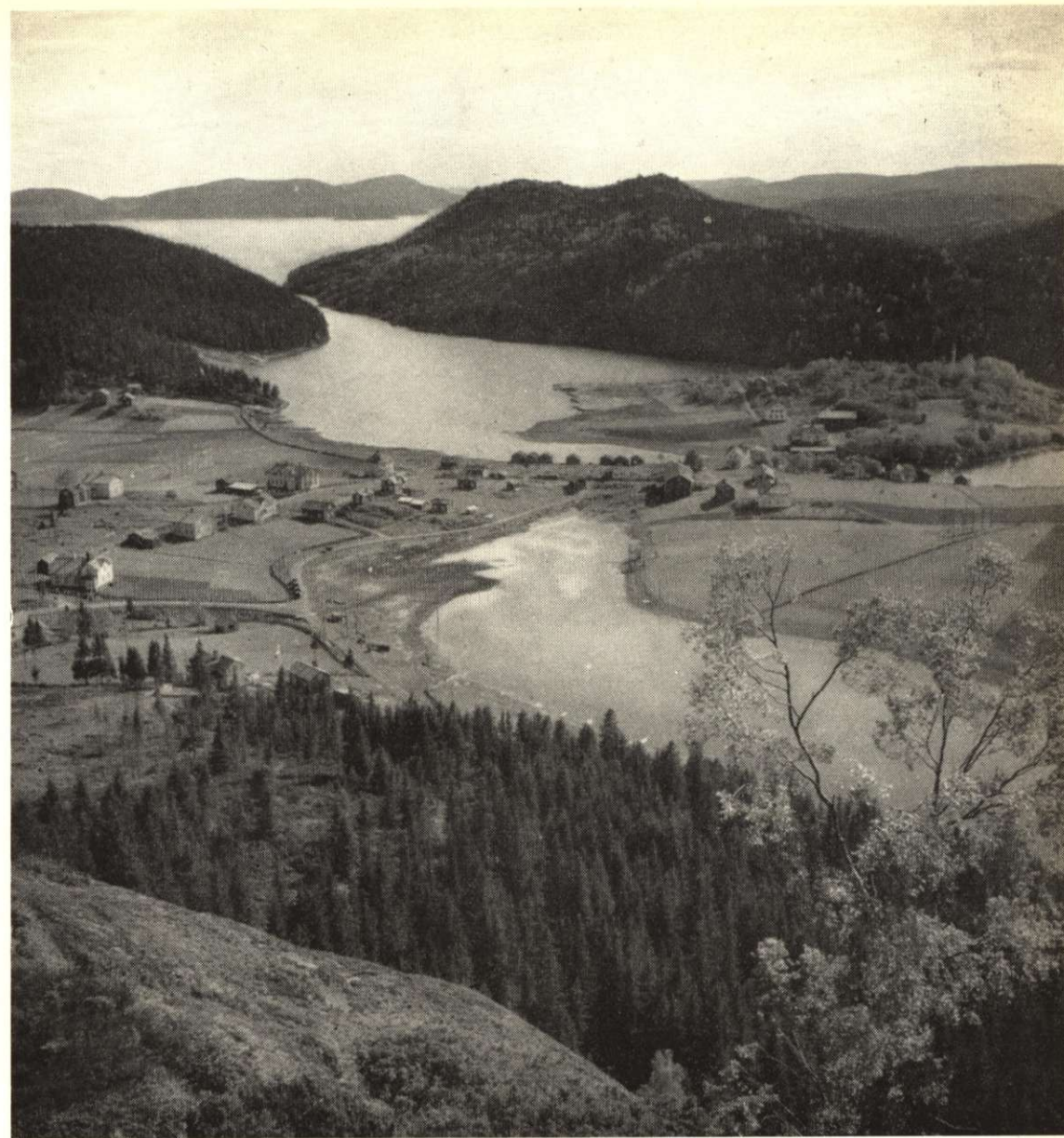
dernas tungsinta monotoni. Vid sydbergen möter vi ju sålunda just här de nordligaste utposterna av den sydsvenska lövängsfloran, björkängarna med sin granna växtlighet av brudborste, daldockor, midsommarblomster och blåklockor är minst lika yppiga och färgglada som några ängsmarker söderut; och fråga är väl om någon annan socken i vårt land har lika många småsjöar och näckrostjärnar som Nordingrå. Men de små idyllerna blir knappast mer än fioriturer i landskapsmelodien; det stora temat spelas upp av berg och vatten, och det är dess omväxling och rikedom som först och sist skapar Ångermanlandskustens säregna skönhet.

Man har jämfört den med det norska fjordlandskapets. Men en dylik jämförelse tycks mig knappast riktigt träffande. I en norsk fjord har man ofta känslan av att vattnet är instängt mellan de tvärstupande bergväggarna, och landskapets dramatiska våldsamt kan verka alltför överväldigande och orolig, nästan skrämmande. I

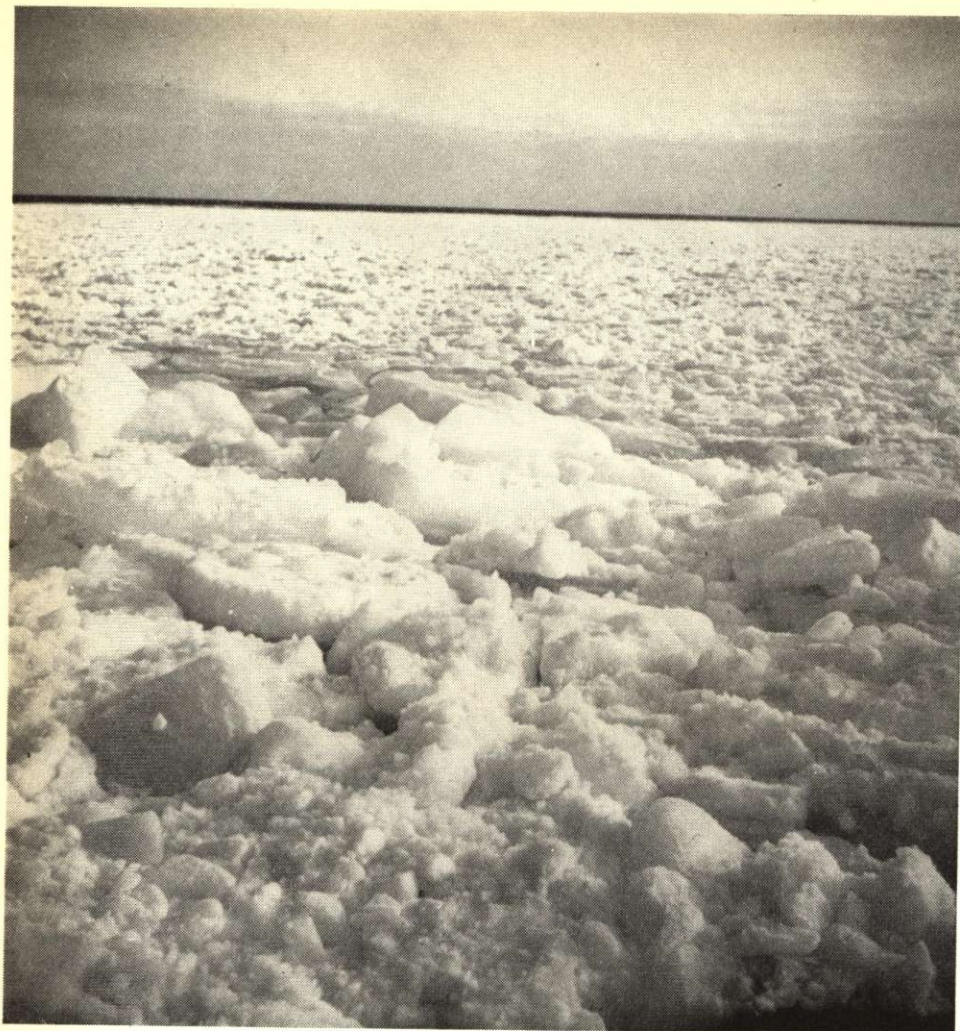

Vid sydbergens fot möter man ofta de nordligaste utlöparna av den sydsvenska lövängsfloran. — Röberget vid Esätersfjärden, Nordingrå.

Ångermanland möts hav och berg på vänligare fot, och hela nejden har en annan prägel av lugn vila, av majestätisk ro. Då man utifrån havet ser in i fjordarna, är det som om de yttersta, mörka kustbergen skulle öppna sig som portar till ett överkligt drömlandskap. De väldiga höjderna stiger i våg på våg allt högre mot himlen, och det blåa fjärrdiset insveper dem i allt mjukare töcken, tills de avlägsnaste bergskupolerna, många mil inåt land, svävar som stackmoln borta vid horisonten. Mellan de tunga bergsskuggorna blänker vattnet i fjorden med en silverglans, mer intensiv än någonstans eljest genom kontrasten mot barrskogsbergens svartgröna och djupblå toner. Och här och var tindrar det allvarliga landskapet upp i ett ljust leende, där

Kustlandskapets skönhet har ibland jämförts med de norska fjordarna; men hav och berg möts här i Ångermanland på vänligare fot, och hela bygden har en mer rofylld och vilande prägel. — Nordingrå, Häggviken.

När drivisen packar sig, får Bottenhavet ett arktiskt tycke. — Härnön, drivis utanför Klubben.

När man ser inåt de ångermanländska fjordarna, har man ofta förnimmelsen av att blicka in i ett drömlandskap. — Gaviksfjärden i Nora.

de odlade bygderna breder sig med björkdungar, ängar och vita kyrkor. När man betraktar detta landskap, där man inte vet om havet flutit in bland bergen eller om bergen trängt ut i havet, förstår man väl att fjällväxter just här kunnat nå ut på skärgårdsöarna och i sydbergen trivs sida vid sida med hassel och lind. Ty den ångermanländska kusten är mer än någon annan svensk trakt de harmoniska motsatsernas land.

Sten Selander.

NÅGOT OM STRÖMSTARARNA VID TYRESÖ

En verkligt god representant för nordiskt fågelliv är strömstaren. Lika bra hör han hemma vid forsen i ett mellansvenskt vinterlandskap som vid vårens brusande vatten i de norrländska älvarna.

Han är en tätting, som har den för en småfågel originella förmågan att kunna dyka och simma nära nog som en and. Till storleken är han ungefär som en vanlig stare, och dräkten är som helhet betraktad brunsvart med en stor vit haklapp. På nära håll urskiljer man en varm, brun färg på huvud och hals och en vackert skiftande vattring på ryggen.

Som häckfågel förekommer han över hela vårt land, från nordligaste Lappland ned till mellersta Skåne, men vi här nere i södra Sverige göra nog i allmänhet hans bekantskap mest om vintern. Han är ingen egentlig flyttfågel utan drar sig söderut endast så mycket som isen tvingar honom. Är det blott öppet vatten, kan man få se honom så långt norrut som vid Överkalix mitt i vintern, och i Mellansverige skall han vid denna tid vara en ganska allmän fågel.

En vårsöndag — det var den 13 mars 1932 — kommo sålunda 21 stycken strömstarar i min väg under en sex—sju kilometers vandring i Stockholms omgivning. En vecka senare for jag ut för att se, hur det stod till med de strömstarar, som bruka vara vintergäster i bäcken vid Nyfors några kilometer från Tyresö. Det hade blivit ordentligt kallt, köldskotten dånade i Albysjöns is, och i gryningen följande morgon, när jag tassat ned från mitt sköna nattkvarter på en höskulle, kunde jag utan större entusiasm konstatera att termometern visade — 14° C.

Men denna kyla bekommer strömstararna föga. Det var fjorton av dem, som höllo till vid den korta, knappt ett par hundra meter långa bäck, som förbinder den lilla sjön Flaten med den sju meter lägre liggande Albysjön. Redan tidigt på morgonen sutto åtskilliga av dem och sjöngo under alla tecken till ypperlig trivsel. Den enkla men trevliga och ingalunda osköna sången, som strömmade fram från de i kölden alldeles klotrunda »fjäderbyltena» här och var vid forsen, var under denna senvinterdag oemotståndligt tjusande.

Nyfors-bäckens nedre lopp och mynningen i Albysjön. Det är ingen ödemarksstämning kring strömstararnas bäck. Foto förf. jan. 1937.

Det är inte någon ödemarksstämning vid Nyfors. Det smala näset mellan sjöarna domineras av en mindre kvarnanläggning, och nu på senaste åren ha moderna sportstugor trängt sig inom både syn- och hörhåll.

Men vintern 1932 skymtade man strömstarar i alla vrår. Någon brukade hålla till där Flaten avlämnar sitt vatten till bäcken, ett par ägnade sig troget åt forsen strax nedanför dammluckan, och mitt på näset, där bäcken brusar fram mellan glesa alar och rönnar under en brant, mossklädd urbergsvägg, brukade flera par hålla till. Fyra — fem stycken sutto på iskanten vid bäckens mynning i den för övrigt tillfrusna Albysjön eller döko i vattnet där. Det såg ut som grodlek, när flera strömstarehuvuden samtidigt höjdes över vattentytan för att ett ögonblick försvinna och gång på gång dyka upp på samma ställen igen.

Strömstararna äro ju kända för att vara en smula trätgiriga och noga med att hålla på rätten till de områden, de utvalt åt sig. Det borde alltså vara trängt om utrymme för dem vid Nyfors, när fjorton stycken skola tillbringa hela sina dagar vid en bäck, som är

knappt tvåhundra meter lång. Saken underlättas dock av att en del av dem även nu under vintern — åtminstone under senvintern — uppträda parvis. Var och en har sitt lilla område, som han håller styvt på, när humöret intalar honom, att så skall behövas, men samtidigt visa de en påfallande tolerans i sin trångboddhet.

En stor del av småträtorna äro uppgörelser könen emellan. Långfredagen 1932 satt en av strömstarehannarna på sin ägandes sten ute i forsen, när hans hona kom flygande uppför bäcken rakt emot honom. Han slängde sig upp, och de båda strömstararna bröstade sig emot varandra i luften, som doppingar bruka göra i vattnet, och näbbades. Så höjde de sig omkring 60 cm, därpå skildes de och läto sig falla på var sitt ställe knappt en meter ifrån varandra. När honan tagit mark, vände hon sig genast bort från hannen, pressade bröstet mot marken med indraget huvud, gapade krampaktigt och dallrade ivrigt med halvt utslagna vingar.

När hannen ej syntes villig att antaga frieriet, hoppade hon närmare på stenen alldeles inunder honom och upprepade proceduren med en gapning så stark, att man fick intryck av att hon väste åt honom. Men han satt alltjämt ointresserad. Då kastade hon sig till synes rasande över honom, jagade upp honom och bröstades med honom. Men fortsatta tigerier och anfall voro alltjämt förgäves.

Då kom det upp en hanne, som suttit och sjungit på en sten längre ned i forsen, och tätt efter honom en hanne till. Dessa två satte sig att jollra i närheten. Honan reagerade omedelbart, jagade med raseri bort dem och förföljde dem, tills de kommit ur hennes område. Därmed svalnade också hennes känslor, hon slutade tigga hos hannen och flög genom dammluckans gluggar upp till utloppet ur Flaten.

Någon trängsel för födans skull tycks inte råda. Strömstararna leva av animalisk föda, insektlarver, små kräftdjur etc., som de hämta från bäckens botten, ofta genom dykning i forsens allra värsta skumvirvlar. De ha en fenomenal förmåga att röra sig i vattnet och på vattenomspolade stenar, och man får ibland tillfälle att se, hur de vid nästan varje dykning få tag i något utvalt. Än låta de sig vackert glida ned i vattnet och skjuta sig jämnt och oemotståndligt ned i strömmen, än kasta de sig genom luften handlöst ned i vattnet några steg ifrån sittplatsen. Det är inte gott för ögat att uppfatta någon klar bild av dem då, men har man en snabb kamera, får man se, hur stjärten i dykningen är solfjäderformigt utspärrad som på en dykand. Benen sträckas nedåt, när de försvinna i vattnet, förmodligen

En strömstare generas ej av att hans ben och fötter överspolas av iskallt vatten. Foto förf. mars 1932.

för att vara redo att taga emot på botten, ty enligt alla auktoriteter begagnas vid dykningarna endast vingarna som simredskap.

Under morgon- och förmiddagstimmar, när de äro som ivrigast, har man all anledning att bli imponerad av deras energi. *Ivar Hortling* anger i »Ornitologisk handbok», att de i stark köld dyka omkring tre gånger i minuten. Frekvensen varierar naturligtvis. Jag försökte en av påskdagarna 1932, sittande bland buskarna på sluttningen vid bäcken, att »taga tid» för en strömstare några tiotal meter framför och nedanför mig. För att få ett något så när användbart medelvärde på dykningarnas frekvens gällde det att passa på under de perioder, då han ej hade något annat än sitt näringsfång att

Ett strömstarepar i forsen. Foto förf. mars 1932.

intressera sig för. Det tillfälle, då han längst fick vara ostörd, varade 11 minuter, och han hann under denna tid göra 73 dykningar, varvid han var under vattenytan sammanlagt 279 sekunder (mätt med vanligt fickur). Han hade med andra ord genomsnittligt gjort inte mindre än 6,6 dykningar per minut, vardera på 4 sekunder! För övrigt varierade tiden för undervattensoperationerna mellan 2 och 8 sek. Hans grannar arbetade på samma sätt och hade ungefär lika dykningstider men höllo ej på under så långa perioder och gävo alltså mindre användbara anteckningar. De avbröto måltiderna allt som oftast för att sjunga en stump. De ha ju gott om tid så här tidigt på året — från klockan fem till aderton ha de intet annat att göra än att äta, vila och sjunga, såvida de inte kivas eller kurtisera.

Några dagar tidigare, när jag i gryningen kommit fram till forsen, var det ännu så mörkt, att stenarna ej börjat antaga skarpa konturer

Termometern visade -14° C, men denna kyla bekommer strömstararna föga. Foto förf. mars 1932.

i bäckens mörka vatten. Klockan var fem, och den första strömstaren kom just svirrande utmed forsen. Strax därpå skymtades en slå ned på en liten sten strax framför mig. Den satt och knixade en stund, men syntes inte riktigt skarpt, man såg bara en mörk fågelkropp med något vitt, som följde rörelserna — den såg verkligt nymornad ut, hoppade ned och doppade näbben i vattnet ett par gånger litet förstrött och prövande och flög sedan bort.

Strax därpå kom en mellan alarnas kronor och så en till på stor höjd! Var kommo de ifrån med denna flyghöjd? En av dem plum-sade rakt ned i vattnet, när han anlände till forsen. Kl. 5.15 kom min bäst kände strömstare (fågeln på bild 2) fram från sitt nattkvarter under det valv av is, som hängde ned från en timrad ränna — enligt uppgift en s. k. ålkista — vid kvarnbyggnaden, och flög ned till de andra.

Redan några minuter över 5 — en dryg halvtimme före soluppgången — började den förste sjunga, och kl. 5.10—5.15 sjöngo »en hel massa», om man får tro de i hast nedskrivna anteckningarna.

Först klockan 5.40, just i soluppgången, dök en av dem i vaken i Albysjön. Kl. 5.45 dök den förste i forsen uppe i bäcken.

Deras sätt att anlända på morgonen, var emellertid intressant. Det såg ut, som om de övernattade på helt annat ställe. Efter flera dagars övning blev det den 28 mars möjligt att hålla ett säkert öga på 8 av de 14 strömstararna, när det blev tid för dem att söka upp sina nattplatser.

Nr 1 flög kl. 17.50 till sin vanliga bjälke, dold under nyssnämnda isvalv vid en ålkista. Nr 2 satte sig kl. 18 på sitt likaledes invanda ställe under en av broarna. Nr 3 flög samtidigt till en mindre gran, som växte på slutningen ett 30-tal meter söder om bäcken, och nr 4 satte sig i en vedstapel strax intill granen. Nr 5 försvann i ett av de gamla stenvalv, som böja sig över bäckens vatten. Nr 6 flög på mycket stor höjd långt bort och försvann över skogen sydöst om Albysjön. Nr 7 styrde rakt österut, och nr 8 rakt västerut över skogarna norr om Flaten. Den senare flög på samma sätt och i samma riktning som en tidigare kväll, då han kunde följas, ända tills hans bild i kikaren förintades, när han syntes befinna sig långt borta över skogarna norr om Långsjön.

Alla de tre sistnämnda flögo på stor höjd, 40—60—80 m under enstaka typiska strömstareläten, »kritt». De fingo på detta avstånd en viss likhet med sträckande enkelbeckasiner genom sin korta, satta kropp och de svirrande vingslagen. De för en del småfåglar typiska avbrott i vingslagen, som bestå i momentartade indragningar av vingarna mot kroppen, voro ytterst korta. Flykten gick ej alldeles rakt utan något slängigt, vilket ökade likheten med beckasin.

Av de övriga fåglarna tycktes några stanna vid bäcken, andra styra långt bort över sjöarna. Fråga är, vart de senare togo vägen. Det är väl knappast troligt, att de skulle till de skogar, över vilka de syntes försvinna — de hade ju mer än tillräckligt med skog på närmare håll — utan målet var troligen mera egenartat, t. ex. någon plats vid Drevviken i väster och Albysjöns förbindelser med Kalvfjärden i öster.

— — —
Tyvärr har det några av de senare åren inte varit samma rika skådespel vid Nyfors. Redan 1934 hade strömstararnas antal minskats

till 4 par. Den 17 januari år 1937 var det endast två par, och den 28 februari voro de sju stycken vid bäcken. Troligen hade de tre senaste flyttat dit, sedan de strömdrag på andra sidan Albysjön, där några strömstarar en månad tidigare uppehållit sig, frusit till.

Vägen över näset vid Nyfors synes på senare år ha blivit delsträcka i en allt vanligare promenadtur till eller från Tyresö, och efter 11-tiden på helgdagarna är det vanligen relativt mycket folk, som mer eller mindre högljutt passera bäcken. Strömstararna äro vid dessa tillfällen ofta märkbart besvärade — och mindre intressanta att iakttaga — men skulden till att deras antal nu är mindre än för fem år sedan kan därför inte utan vidare läggas på de i stort sett oförargliga söndagspromenerande. För övrigt är det ju att märka, att fåglarna endast äro vintergäster, som redan i april draga bort mot sina häckplatser i norr eller nordost.

I varje fall bör den, som önskar få njuta av »vinterspelet» i bäcken, komma tidigt på morgonen, innan folkvandringen börjat, och han bör givetvis förkorta avståndet till sina starar mera med kikaren än med benen!

Per Olof Swanberg.

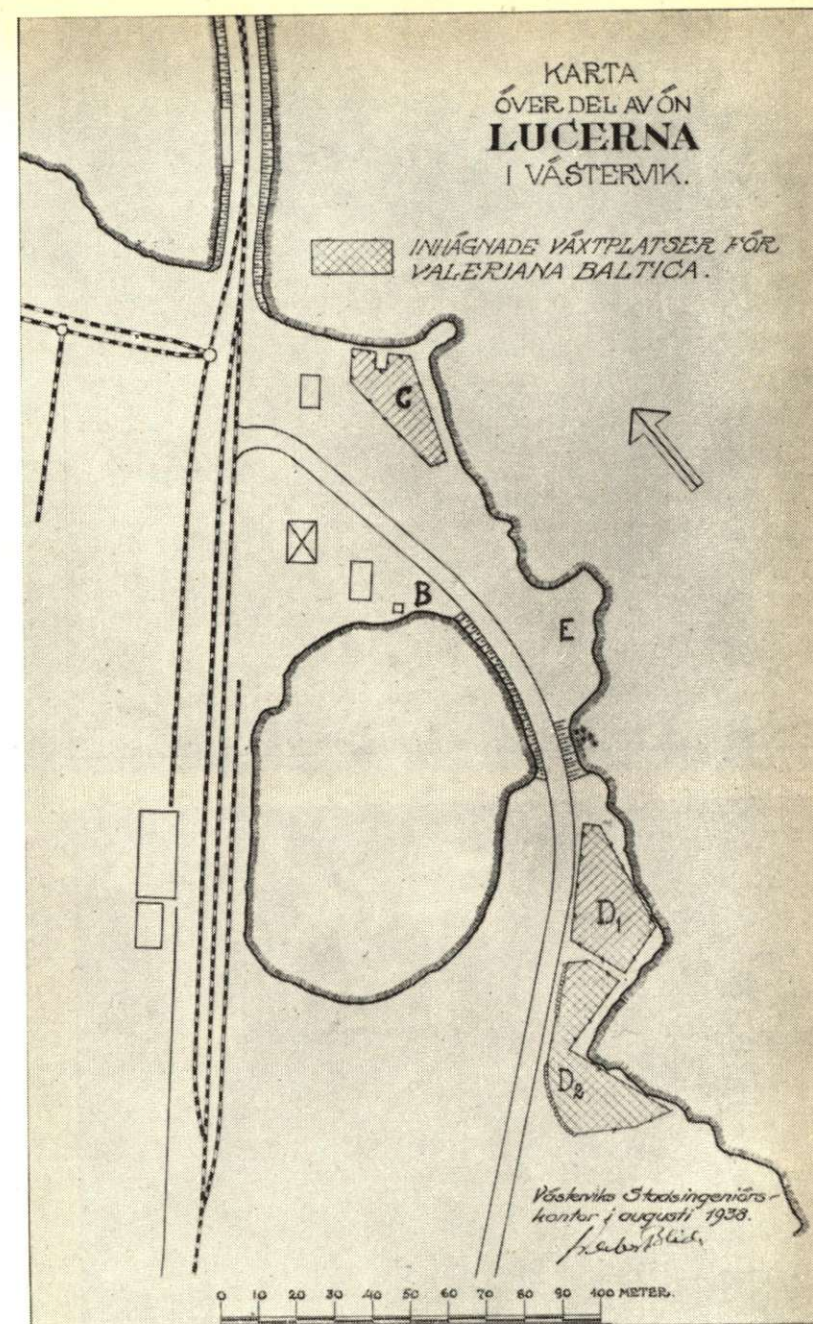
VALERIANA BALTICA FRIDLYSES PÅ LUCERNA

I förra årets »Sveriges Natur» och »Botaniska Notiser» redogör amanuensen Erik Runquist för en av honom sommaren 1937 företagen inventering av Valeriana-bestånden på ön Lucerna utanför Västervik. Han kommer till den nedslående slutsatsen att Valeriana baltica är i utdöende — blott fyra blommande individ anträffades trots noggrant sökande.

Under en vistelse i Västerviks skärgård förliden sommar undersökte vi de av Runquist angivna lokalerna för Valeriana baltica och dess hybrid med V. officinalis samt den närmaste omgivningen. Till vår stora glädje funno vi förutom talrika exemplar av hybriderna icke mindre än 36 blommande baltica-individ jämte åtskilliga bladrosetter. De fördelade sig ungefär jämnt på de av Runquist med C och D betecknade lokalerna. Ett par exemplar anträffades vid B och på den udde som skjuter ut mellan C och D.

För att få en fridlysning av de viktigaste förekomsterna till stånd vände vi oss den 1 aug. till borgmästare Hilding Brändström i Västervik, som genast visade det allra största intresse för saken. En fridlysningsexpedition till Lucerna företogs redan följande dag. Vid »förrättningen» närvaro borgmästare Brändström, stadsombudsman Annerstedt, stadsingenjör Blide, konsul Steinholtz med dotter (i egenkap av sågverksägare på Lucerna), redaktör Åkerman (såsom representant för Västerviks-Tidningen) samt undertecknade. Sedan vi demonstrerat förekomsterna diskuterades den bästa metoden för att få till stånd ett effektivt skydd. Det beslöts att huvudförekomsterna vid C och D skulle inhägnas och fridlysas under det stranden i övrigt skulle lämnas öppen. Härigenom komma troligen baltica-lokalerna att bättre lämnas ifred än om en större del av stranden med sedan gammalt använda badplatser, klappbryggor m. m. skulle avstängas.

Det har vid tidigare fridlysningar av enskilda växtlokaler hänt att förbudet att beträda området respekterats så bokstavligt att den fridlysta växten efter några år i det närmaste dött ut på grund av förkvävning genom uppväxande buskar. Även denna sida av saken

Karta utvisande de inhägnade växtplatserna för Valeriana baltica (upprättad av stadsingenjör Herbert Blide). Bokstavsbeteckningarna äro desamma som på Runquists karta med det tillägget att D uppdelats i D₁ och D₂ och udden mellan C och D benämns E. De blommande individer av V. baltica som iakttoges den 26 juli 1938 fördelade sig sålunda: 2 på B, 17 på C, 14 på D₁, 2 på D₂, 1 på E.

Valeriana baltica växande på lokal D₁. Foto The Svedberg, 26 juli 1938.

Valeriana baltica × *officinalis*, *V. baltica* och *V. officinalis* (från v. till h.) på lokal D₁. Foto The Svedberg 26 juli 1938.

Fridlysningsexpeditionen till Lucerna: lokal E undersökes. I förgrunden stadsingenjör Blide, i bakgrunden från vänster till höger: fröken Steinholtz, konsul Steinholtz, stadsombudsman Annerstedt, borgmästare Brändström och redaktör Åkerman. Foto Ingrid Svedberg, 2 aug. 1938.

dryftades. Representanterna för Västerviks stad lovade att kärleksfullt vårda baltica-lokalerna sedan de inhägnats så att den nuvarande vackra strandvegetationen icke skulle förkvävas av al och förvandlas till ett för *Valeriana baltica* ohemtvärligt snår.

Redan samma kväll beslöt drätselnämnden på hemställan av magistraten att inhägna de utvalda växtplatserna samt att utfärda förbud mot lokalernas beträdande. Den 15 sept. begärde magistraten hos länsstyrelsen i Kalmar att området måtte fridlysas. Länsstyrelsens beslut förväntas i början av mars.

Därmed torde Sveriges kanske sällsyntaste växt vara tillförsäkrad en tryggad framtid.

The Svedberg, Ingrid Svedberg.

FALU RÖDFÄRG

De svenska
bygdernas färg

M E D D E L A N D E N

Ett nytt friluftsreservat.

Stockholms stad har nu förvärvat Nacka gård. Det 715 hektar stora området skall i första hand bevaras som friluftsreservat. Förslag om att bevara Nacka-området som friluftsreservat framfördes för många år sedan av Svenska Naturskyddsföreningens dåvarande ordförande, professor Rutger Sernander, och sekreterare, Thor Högdahl. Nackaområdet är orört och omväxlande med ett rikt djurliv och utgör en synnerligen värdefull del av de friluftsreservat som Stockholms stad med nödvändighet måste bevara åt sina invånare.

Naturminnesarkivet.

Svenska naturskyddsföreningen söker att skapa ett arkiv över de fridlysta naturminnena. Det bör inte vara någon orimlig uppgift att få åtminstone en bild över varje naturminne. Om var och en som har tillfälle att fotografera ett fridlyst naturminne gjorde detta och sände in bilden till föreningen skulle det inte behöva dröja så värst länge förrän arkivet vore komplett.

Man får inte glömma bort att lämna ordentliga uppgifter om vad bilden föreställer och när den togs. En flitig fotograf och trogen rapportör var den nu avlidne majoren Arvid Wollert i Västerås. De här publicerade bilderna äro tagna av honom. Och han lämnade alltid vackra bilder med goda uppgifter.

En av »kungstallarna» inv. Hallsta gård i Romfartuna sn, Västmanlands län. Foto: A. Wollert.

Föreningen hoppas att alla som kunna också vilja hjälpa till med att skapa ett komplett naturminnesarkiv. Sänd därför in bilder till föreningen från hemtrakten eller från resorna i andra bygder.

Svanen är icke skadlig för fisket.

Svanarna i Bråviken misstänktes av fiskarna för att vara skadedjur för fisket. Fiskeriintendenten i östra distriktet fick därför i uppdrag att verkställa en utredning och ålades att fälla några svanar för att undersöka maginnehållet. Under den gångna hösten har fiskeriintendenten fil. dr E. Dahr lämnat sitt utlåtande, som innebär ett fullständigt frikännande av svanarna. Doktor Dahr påpekar att svanarna knappast kan antagas vålla men för fisket på annat sätt, än att de genom sin inverkan på bottenbeskaffenheten här och var minska miljöns tjänlighet som uppehålls-

»Länsmansstenen», ett fridlyst flyttblock i Skeribe sn, Västmanlands län. Foto: A. Wollert.

ort och lekplats för fisken, samt — i än mindre grad på det sättet, att de vid sitt näringsupptagande förstöra en del fiskrom. Doktor Dahr anser att icke någon decimering av svanarna får ifrågakomma. Såväl sång- som knölsvanen behöver alltså i vårt land det strängaste skydd för att icke ånyo utsättas för faran att bli utrotade ur vår fauna.

Fågellivet och mul- och klövsjukan.

Mul- och klövsjukans fruktansvärda härjningar, som nu åter hemsökt vårt land, har med rätta upprört oss alla. Hur den allvarliga farsoten sprides är tyvärr ännu icke klarlagt, men en rad olika smittovägar ha blivit misstänkta. Under den gångna hösten har från många håll fåglarnas roll livligt debatterats. Man måste dock med skärpa framhålla att det icke framkommit något, som av de sakkunniga kan tolkas så att fåglarna ha något som helst att göra med denna sjukdom. Flyttfåglarna måste ju med naturnödvändighet frikännas. Spridningen av sjukdomen går ju rätt emot flyttningsriktningen. Man skulle ju kunna tänka sig att smitta kunde lokalt överföras genom fåglar från gård till gård. Dessbättre är icke något sådant fall bekant trots ivriga efterforskningar. Naturskyddets representanter böra lugnt och sansat berätta detta, så att icke en ogrundad misstanke kommer att skada vår fågelvärld.

De farliga örnnarna.

Det finns inte många örnnar kvar i vårt land. Men de som finnas måste vara ovanligt vilda och blodtörstiga. Det är verkligen beklagligt att se de med jämna mellanrum uppdykande notiserna om dödade örnnar. Och alla dessa notiser berätta att »jättefågeln» anfallit en stor stark karl, som i rent självförsvar tvingats skjuta eller slå ihjäl fågeln. För att göra det riktigt dramatiskt berättas t. o. m. att »hela befolkningen drar en suck av lättnad» när det farliga rovdjuret dödas.

Det tycks vara en hopplös kamp som landets naturvänner föra då de söka rädda de fåtaliga kvarvarande örnnarna. De äro visserligen totalt fridlysta. (Enligt den nya jaktstadgan får man inte ens döda en örnn, som »gör intrång» i gård eller trädgård.)

Och staten utbetalar ersättning för den skada de eventuellt skulle göra sig skyldiga till, men det tycks inte hjälpa. Men vi få inte uppge hoppet om att det blir bättre. Under de två sista åren har man med glädje fått läsa notiser i rakt motsatt anda. Endast för några år sedan funnos sådana överhuvud taget inte alls. Målet bör vara att inga örnnar eller andra fridlysta rovfåglar alls bli dödade och att notiser av den ovan skisserade typen helt och hållet försvinna ur den svenska pressen.

Man blir varm om hjärtat när man läser en artikel, vars rubrik lyder »Luftens konung trivs vid Bergvik. Kungsörnen från Djupvik fick äta sig mätt och släpptes, men stannar i trakten», och får se hur en trötthugen ungörn blir behandlad, trots att den spatserat in i en hönsgård och kallas på fru Fernlunds bästa värphöna. Heder åt herrskapet Fernlund.

Studieledarkurs i Dalsland

hölls den 3—5 februari vid Samfundets skola i Steneby, som håller på att utveckla sig till en härd för den nya bygdevården i landskapet.

I kursen deltaga omkring 20 personer, de flesta från landskapet, och bland dessa märktes bland ungdomarna två rektorer och en kyrkoherde. Studierna grupperades kring tre huvudämnen: människan, naturen och bygden. Lärare voro lektor Lorentz Bolin, fil. dr John Nihlén och konsulent Sven Rydberg. Som utgångspunkt användes Samfundets nya studiehandbok, vilken här för första gången kom i bruk. Litteratur och studieplaner genomgick, varefter gemensamma förslag upprättades för studiecirkel i de olika bygderna.

Ett levande intresse visades för de nya uppgifter, som lades fram. Studiegrupper kommer att bildas av flera deltagare i olika delar av landskapet, allt så långt möjligt i samarbete med andra organisationer.

Resterande blå klotpärmar

för Sveriges Natur kunna fortfarande rekvideras direkt från Svenska Naturskyddsföreningen. Priset kr. 1: 50 pr styck, omfattande två årgångar. Likaså kvarstår erbjudandet att köpa Sveriges Natur 1910—14, 1918—38 för 50 öre pr årsbok.

Den moderna bussen

sätter oss i stånd att både bekvämt och billigt bese vårt vackra land.

En bekväm åkning beror i hög grad på karosseriets utförande.

Vår karosseritillverkning är erkänd för sin komfort, stil och kvalitet. Bussar med våra karosser erbjuda även den komfortablaste åkningen.

Aktiebolaget

Hägglund & Söner

Örnsköldsvik

PIXOLIN

är ett beprövat träkonserveringsmedel för impregnering av äldre träbyggnader såsom kyrkor och andra kulturbyggnader. Vi åtaga oss arbeten till humana priser med garanti. Bland andra arbeten märkas taken på Adelsö och Munsö kyrkor, vilka av oss impregnerats.

För att bättre kunna bevara gamla byggnader för eftervärlden är en impregnering enligt PIXOLIN-metoden effektiv. Ni kan själv utföra dessa arbeten genom att erhålla arbetsbeskrivning från oss gratis. Prisuppgifter lämnas efter förfrågan till vårt kontor.

A.-B. GUNNAR WESTHOLM
Stockholm 3

Telefoner: 10 20 04, 10 20 05, 10 20 09,
10 20 19, 10 20 33, 10 20 69.

Oersättliga värden

för hembygdsvården förstöras av råttor och möss, det är därför av allra största betydelse att med vissa mellanrum verkställa en systematisk råttutrotning med RATOPAX för att därmed skydda de gamla, oersättliga byggnaderna och inventarierna.

Vi stå gärna gratis till tjänst med råd och kostnadsförslag för en effektiv råttutrotning med RATOPAX.

Aktiebolaget PROBAT, Stockholm

Sänd in denna kupong för att erhålla närmare upplysningar!

Till A.-B. Probat, Kungsholmsgatan 31, Sthlm.

Undertecknad anholder att kostnadsfritt få emotse prospekt o. närmare upplysningar om RATOPAX:

Namn:

Titel:

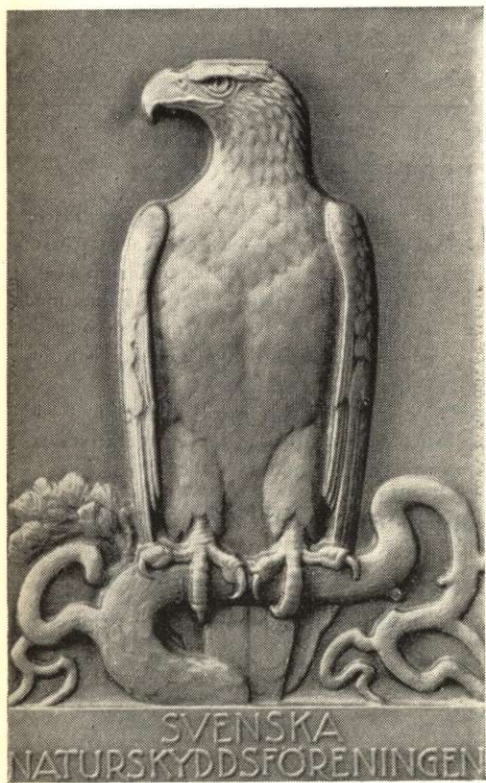
Bostad:

Postadr.:

Fågelsektion inom Svenska Naturskyddsföreningen.

För att skapa en ordentlig och välbehövlig kontakt mellan alla Sveriges många fågelvänner, för att noggrant och målmedvetet samla värdefullt material om landets fåglar — uppgifter om numerär, åtgärder för skydd och befrämjande av fågelstammen, propaganda för sann förståelse för fåglar, holkars uppsättande, häckplatser anordnande och skyddande statistik över fågelvägar osv. — bildades den 10 februari å Stockholms Högskolas Kårhus en sektion för fågelskydd, till vilken allmänheten ägde tillträde.

Detta första sammanträde samlade c:a 150 personer, som alla med stort intresse deltog i sektionens konstituerande. Ett arbetsutskott på 7 personer valdes, som närmast fick till uppgift att draga linjerna för första arbetsåret. De valda äro: kand. U. Bergström, folkskollärare S. Durango, Tä-

Svenska Naturskyddsföreningens förtjänstplakett.

by, kand. N. Linnman, amanuens G. Rudebeck, Lund, konservator D. Sjölander, Göteborg, läroverksadjunkt R. Söderberg och jägmästare E. Wibeck.

Ordförandeklubban sköttes av dr R. Söderberg, som senare även höll ett kort inledningsföredrag. Härefter kom läroverksadjunkt Folke Persson, som enkom för denna sak välvilligt rest upp från Karlstad, och talade om sin kära Tåkern, ett föredrag som också högt uppskattades. Dr G. Lekander, Radiotjänst, berättade sedan till skioptikonbilder och grammofooninspelade fågelsånger om konsten att på rätt sätt upptaga och återge fågelkvitter på stålband och skivor. Åhörarna fingo bl. a. höra härfågel, trastsångare, rördrom och andra rariteter.

Vid den efterföljande supén framförde flera av de 105 nyförvärvade medlemmarna sitt tack för att denna sektion kommit till och gladde sig redan nu att kunna få tillfälle att ventilerat fågelproblem och annat i tidskriften *Bygd och Natur*, som kommer att ställa spaltutrymme till förfogande.

De av tidskriftens läsare, som önska tillhöra den nybildade sektionen, torde anmäla namn och adress till Svenska Naturskyddsföreningens expedition, Mästersamuelsgatan 3, Stockholm. Den som är medlem i denna förening, ingår utan extra kostnad i Sektion för Fågelskydd.

Skärgården vildmark eller kulturbygd?

»Stockholms skärgård och skärgårdsborna måste på nytt vända sin front ut mot havet, det är enligt min tro lösningen av det så ofta fruktlöst diskuterade skärgårdsproblemet. Den yttre skärgården är icke en steril vildmark utan en traditionsriktad kulturbygd. Skärgården, även den yttre, behöver människan, och den kan inte nöja sig med en människa, som blott kommer någon månad om året.»

Denna åsikt uttalas av docenten Erik Jonson, som nyligen utgivit den praktfulla boken »Skärgårdshav» med förnäma illustrationer av fotografen Per Kjellén. Den ger både vardagsliv, natur och kulturhistoria i den skärgård, som vi ofta ensidigt se ur sommargästernas synvinkel. Docenten Jonson framhåller att den tillfälliga bebyggelsen på utskären i samband med fisket en gång haft en ansenlig omfattning; där fanns

Studera hembygden!

Samfundets för Hembygdsvård

Handbok i Hembygdskunskap utkommer i mars!

För lekmannen, läraren, studiecirkeln
en oundgänglig vägledning.

Rikt illustrerad, innehållsrik.

PRIS 3 KR.

Rekvireras genom bokhandeln eller direkt från
Samfundets för Hembygdsvård expedition.

Hugo Gebers Förlag

STOCKHOLM

fiskarekapell liksom ännu på norrlands-kusten. Det var trafikrevolutionen i farfars tid, som gjorde slut på saltströmmingen, skärgårdsbornas främsta näringsfång. Och sedan flyttade både den fasta och den tillfälliga bebyggelsen längre in mot fastlandet.

Allt detta visar att det är ett misstag när botanister och naturskyddsentusiaster komma och tala om den yttre skärgården som det största svenska ödemarkslandet näst fjällen, som ett naturskyddsreservat. Strandhällarna därute ha trampats av flera fötter än det mesta hälleberget längre in.

Och skärgården behöver sitt folk, helst skärkarlar, som känna skärgårdens behov och som icke av ren okunnighet begå sådana dödssynder som att gå i land på kobbar, där sjöfågeln ligger på sina ägg. Det är många synder mot skärgården stockholmar-na begå utan att veta det. Det viktigaste är att underlätta livet för de bofasta.

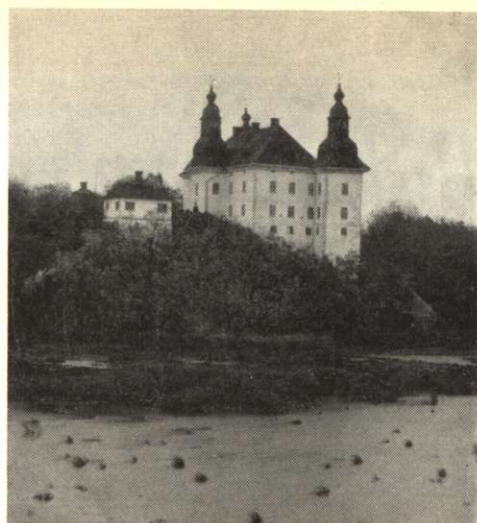
Föreningarnas bildarkiv mottaga storartad donation.

De båda syskonföreningarna, Samfundet för Hembygdsvård och Svenska naturskyddsföreningen äro i hög grad beroende av ett gott bildarkiv. Desto mera glädjande är det då att föreningarna mottagit en gåva på nära 8.000 bilder. Det är direktör Carl Nilsson i Djursholm som på detta sätt visat sin uppskattning av föreningarnas arbete.

Professor The Svedbergs utomordentliga gåva till naturskyddsföreningen består nu

Dir. Nilssons bilddonation genomgår en första granskning.

Tyresö slott, Uppland. En bild ur den donerade fotografisamlingen.

av mer än åttahundra förnämliga växtfotografier.

Bilderna hålla nu på att ordnas. De sätts upp på kartong och förses med ordentlig etikettering. Men då det är fråga om så många bilder tar det sin tid innan allt är klart. Detta bör dock inte avskräcka andra donatorer, som skulle vilja rikta föreningarnas bildsamling med ytterligare gåvor. Det kan inte nog framhållas hur viktigt det är för föreningarna att ha tillgång till många och goda bilder. Dels ha de ett ideellt värde, ett bevarande av det nutida svenska landskapet, som har ett oskattbart värde för framtidens svenskar, dels fylla de ett direkt praktiskt värde för föreningarna i deras publikationsverksamhet.

Sådana som inte ha råd att överlämna reproduktionsrätten till föreningarna, kunna dock göra föreningarna och sig själva en tjänst. Om de sända in bilder och angiva att de förbehålla sig reproduktionsrätten kunna de dock komma till användning. Var och en som letar efter en passande bild, kan på så sätt finna den i bildarkivet och sedan vända sig till den som fotograferat densamma och begära tillstånd att få använda den.

Föreningarna vädja till alla att hjälpa till och skapa ett den svenska naturens och bygdens eget bildarkiv.

Kungligt villebråd
på kornet.

GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

Granlunds Snickerifabrik

Sellnäs. Tel. 4

★

Byggnadssnickerier och
inredningar.

★

Infordra offert.
Reell behandling och moderata
priser.

En idealisk brunn

med kristallklart vatten, får Ni
på Eder tomt om Ni låter borra
några meter i berget. För vidare
upplysningar tillskriv eller ring

Nordiska Brunns- borrningsfirman

Duvbo, Sundbyberg

Tel. (Duvbo 4 36)
28 24 36.

Hembygdsvård och hembygdsundervisning.

Samarbetet med skolan och dess män har alltid varit en av hörnpelarna i Samfundets för Hembygdsvård verksamhet. Redan 1916 söktes denna kontakt, då Samfundets första hembygdskurs hölls för Stockholms folkskollärare.

Redan följande år anordnade Samfundet en stor debatt, då Torsten Fogelqvist höll ett föredrag om *Hembygdsvården i undervisningen*. Man enade sig då kring en önskan, som alltså är aktuell: att *hembygdsvården måtte bli en princip vid all undervisning*.

I samband med Samfundets nyorientering under de senaste åren har detta samarbete med skolan utvidgats och fördjupats. Många av våra bästa medarbetare och rapportörer äro att söka bland skolans folk, och det har uppstått en personlig kontakt mellan hembygdsvård och skola, som redan burit god frukt. Man behöver endast nämna spridandet av hembygdsbilder till skolorna, studiearbete inom skolans ram, hembygdsbeskrivningar o. s. v.

Men framför allt har samarbetet gällt kursverksamheten, där erfarenheter redan nåtts, vilka helt säkert komma att öva stort inflytande både på skolans undervisning och den folkliga hembygdsvården. Det är som om isen lossat och vårflödet kommit in i vår rörelse sedan vi på detta sätt fingo skolan med oss. Och det må i detta sammanhang erinras om vad redaktör Nils Wikströms förnäma initiativ — Svensk Lärartidnings stora hembygdsnummer 1936 — betydde för hela saken liksom redaktörens varma intresse och handlingskraft.

I en ledande artikel denna höst i samma tidning har hela detta problem ånyo tagits upp till behandling, varvid Samfundets verksamhet på ett smickrande sätt vidrörts. Det heter där bl. a.:

»Hela vårt samhälle genomgår för närvarande en genomgripande förvandling, och för hembygdsvården gäller det att påverka de faktorer, som skapa förändringarna. Den synnerligen livliga byggnadsverksamheten omskapar landskapets karaktär i mycket hög grad. Den ökade biltrafiken kräver nya vägar, den växande industrien fordrar nya markområden. Vår moderna tid behöver fritidsområden och rekreationsmöjligheter. Detta bara nämnt

som exempel på vilka slags problem hembygdsvården av i dag gjort till sina.

Studiet av hembygden har även kommit på en annan bog. Hembygdsstudiet har väckts till liv på ett sätt, som är ägnat att förvåna, då vi lever i en tid av utveckling och framåtanda. Bildningsorganisationer och studiecirklar med modern hembygdsvård på sitt program lever ett rikt liv ute i bygderna, och man har anledning hoppas, att på denna väg skall komma fram en sund balans mellan intresset för det fäderneärvda och den moderna kulturen.

Det är ju en ganska självklar sak att denna nyorientering inom hembygdsvården även måste inverka på skolans hembygdsundervisning, ty hembygdsvård och hembygdsundervisning hänger intimt samman. Linjerna är kanske inte så klara ännu, och det är av vikt att gå fram med försiktighet, man måste pröva sig fram. Pristävlingen i skolradion sistlidna vårtermin om hembygdsskildringar torde bli av stort värde. Erfarenheterna från de båda fortbildningskurserna för lärare — i Simrishamn och Steneby — kommer även att bli till gagn vid uppdragandet av utvecklingslinjerna. Problemet är inte i första hand den undervisningstekniska sidan av saken utan gäller fastmer stoffurvalet. Särskilt gäller kanske detta hembygdsundervisningen under sista skolåret. Vi får tillfälle att längre fram ta upp dessa frågor till diskussion, men vi vill redan nu framhålla nödvändigheten av att erfarenheter samlas och att de synpunkter, som utkristalliseras på basis härav, blir beaktade vid den revision av undervisningsplanen, som hr Engberg bebådat i sin valbroschyr.

Det är nu tre år sedan Samfundet för Hembygdsvård — hembygdsrörelsens riksorganisation — lanserade sitt nya program. Det var då för Samfundets sekreterare en naturlig sak att söka kontakt med folkskolans lärarkår och därför vände han sig till den lärarorganisation, som representerar hela kåren, Sveriges allmänna folkskollärarförening. År 1936 utgav Svensk Lärartidning ett specialnummer om hembygds-vård och hembygdsundervisning. Förra året anordnade centralstyrelsen för SAF tillsammans med Samfundet för Hembygdsvård hembygdskursen i Steneby under ledning

Byggmästare

J. A. Andersson

Vindhemsgatan 9, Uppsala

Tel. 1897

★

Utför allt inom branschen

Infordra kostnadsförslag

Tillberga Cementgjuteri

E. ANDERSSON & Co.

Tel. Tillberga 93. Västerås 30 94.

Tillverkar under ständig kontroll: Cementrör, Kulvert, Brunnsringar, Brunnar, Hålsten, imit. Natursten, Slaggplattor, Nopsategel, Grindstolpar m. m.

Utför: Murningsarbeten och Septiktankar. Infordra offert.

Reelt bemötande. Äldsta på platsen.

BYGGMÄSTARE

K. V. HANSSON

Parkgatan 1 B · KARLSTAD

Telefon 24 64

UTFÖR ALLA SLAGS

Byggnadsarbeten

INFORDRA OFFERT!

Byggmästare

DAVID BJUR

Norra Rosendal, Sjöändsvägen

Telefon 1599

★

Byggnadsarbeten av alla slag.

Ombesörjer Ritningar och
utför Kostnads-
förslag

av hembygdsundervisningens förkämpe nummer 1, hedersledamoten i SAF L. G. Sjöholm. Det är att hoppas, att det pågående samarbetet skall resultera i en nyorientering inom och ett fastare underlag för skolans hembygdsundervisning, så dennas betydelse sträcker sig utöver det dagliga skolarbetet och skänker ungdomen blick för de bestående värden, som den egna bygden äger.

Naturen och fideikommissen.

Då Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen nyligen gjorde sin hemställan till justitieministern om att fideikommissavvecklingen bör bero till dess fritidsutredningen fått fram klara linjer för sina önskingar var det bara en antydan om en lösning, en reflexion av mera principiell natur. Några rent praktiska förslag om hur en sådan process som fideikommissområdets förvandlande till landskapsreservat skall genomföras finnas ännu inte. Men frågan är värd en diskussion och det är glädjande att se vilket livligt intresse, som ägnats denna fråga. Pressdiskussionen har visat att den verkligen är aktuell.

Det är tydligt, att en sammankoppling av den stora frågan om fideikommissens avveckling med problemet om fritidsreservaten är väl värd att slå in på. En rad fideikommissarier, som uttalat sig, ha ingenting emot att frågorna prövas under den synvinkeln. Förresten har samordningen redan skett i praktiken på ett ställe, nämligen i Skokloster. Friherrinnan Wera von Essen berättar:

— 20.000 besökare hade vi på Skokloster förra året, och av allt att döma få vi lika många i år. Allt har hittills gått alldeles utomordentligt, vi ha ordnat en stor campingplats, som är flitigt begagnad hela sommaren, vi ha en särskild badplats och för övrigt ha vi gjort allt för att besökarna skola trivas.

En fixerad ståndpunkt till dessa problem har den unge herren till Ericsberg, friherre Carl J. Bonde, som för inte så länge sedan ålades att betala en arvskatt på en miljon vid sitt tillträde till det ståtliga Sörmlandsslottet och dess 30.000 tunnland mark.

— Vore inte skatterna så betungande,

anser jag för min del att det vore bäst om det gamla fideikommissystemet lämnades orört, det har skyddat oersättliga värden under långa tider och behövs ännu, säger han. Men under nuvarande förhållanden är detta omöjligt, och enda utvägen är att ge fideikommissarierna rättighet att exploatera, för att kunna betala skatterna.

Att delar av fideikommissområden användas för fritidsreservat tycker jag är en god tanke, men självfallet beror allt på de villkor som kunna erbjudas. Någon statlig tvångsinlösning tror jag inte skulle upptas väl bland fideikommissarierna. Att fideikommissystemets avveckling fördröjes genom att dessa fritidssynpunkter prövas anser jag för min del spelar mindre roll, huvudsaken är att man kommer fram till ett väl övervägt förslag och ett gott resultat i denna viktiga fråga.

Fideikommissarien till Sandemars slott vid Dalarö, överste Braunerhielm, som tidningen även talat med, anser att fideikommissinstitutionen bör bibehållas. Den har en viktig uppgift att fylla. Av fritidsutredningens arbete hoppas man på Sandemar mycket, då man där har mindre goda erfarenheter av fritidsgästerna på slottets marker. De ha åstadkommit en hel del skada. Den styckning och försäljning som tidigare med regeringstillstånd ägt rum på Sandemars ägor mot Grenöfjärden är nu avslutad. Något tillstånd till nya styckningar har inte begärts.

Museet som folkbildningsorgan.

Frågan om museerna och deras uppgift som vetenskapliga källor och som hjälpmedel för folkbildningen är för närvarande en av de aktuella frågorna. Det framhölls nyligen, att man vid besök på våra hembygdsmuseer ofta gör den reflektionen, att besökaren har en ganska klen behållning av sina studier. Många betrakta fortfarande hembygdsmuseerna som kuriositetskabinett. Vi ha i denna tidskrift i anslutning till Hjalmar Gustafsons uppslag framhållit önskvärdheten av att museerna livas upp bl. a. därigenom att man också tar hänsyn till de senare årtiondenas förhållanden; de stora folkrörelserna och deras historia har man nästan alltid förbigått.

Vestmanlands Läns Tidning har tagit upp samma problem till debatt och skriver:

Ritningar

Kostnadsförslag och kalkyler på större och mindre ny- och ombyggnader utföras snabbt och billigt. Små och stora ny- och ombyggnader utföras på entreprenad eller löpande räkning

ERNST SUNDH

Avesta

Medlem av Samfundet för Hembygdsvård.

Telefon: 51 34, 52 96

Begär kostnadsförslag.

Tillverkning av: Metallmodeller och gjutflaskor av smide. — Bearbetning av metall och allt slags gjutgods. — Dessutom utföres övriga mekaniska arbeten. — Gas- och punktsvetsning.

K. LARSSON & Co.

MEKANISK VERKSTAD - ESKILSTUNA

Telefon 27 39.

Lev. till Statens järnvägar och Arméförvaltningen.

David Carlssons

CEMENTGJUTERI · ÖREBRO

Telefoner: Verkst. 5226, Bost. 5326.

TILLVERKAR OCH FÖRSÄLJER:

Cementrör och Rördelar, Brunnar och Brunnsringar, Diskbänkskivor och Plansten i mosaik.

SPECIALITET:

Cementhåltegel för grunder, garage, ladugårdar m. m. Rännor för avledning av dagvatten. Gravvårdslist och Grindstolpar m. m.

B E G Ä R O F F E R T !

W. WIKMANS Snickeri- & Möbelfabrik

Bäsna

Byggnadssnickerier och Möbler

Specialité: Dalamöbler

Billiga priser. — Reellt arbete.

Införda kostnadsförslag.

TELEFONER:

Fabriken Duvnäs 57. Bost. Duvnäs 47.

»Det händer så lätt att man glömmer bort museets väsentligaste uppgift: att bjuda åskådningsmaterial, att giva nu levande en bättre inblick i gångna tiders förhållanden än vad böcker kunna skänka. För det ändamålet få föremålen icke stå isolerade, de måste kunna placeras in i sitt historiska såväl som lokala sammanhang.»

Hur skola museerna göras mer tillgängliga och brukbara i folkbildningsarbetet? Tidningen har ett par förslag att komma med:

»Enklast och bäst skulle dock den fråga, det här gäller, kunna lösas genom att vid värdefullare museiföremål, främst de olika stugorna, särskilda anslag sattes upp, innehållande historiska och kulturhistoriska uppgifter om dem av värde. I första hand borde det angivas från vilken tid och plats varje stuga stammade. Vidare borde det karakteristiska för ifrågavarande stugutyp framhållas. Skedde så, bleve ett besök på hembygdmuseet annat än ett betraktande av kuriositeter, det kunde bli något av en kulturhistorisk föreläsning. Hembygdsrörelsen kan endast vinna på att förståelsen för en gången tids odling, anknytningen därtill på alla håll vidgas.»

Samfundets kursverksamhet.

Under förra året anordnades ett flertal kurser i olika ämnen landet runt. Denna kursverksamhet kommer under detta år ytterligare att utökas. Förutom de byggnadskurser, som redan avhållits i Dalarö, Örebro, Uppsala och Linköping äro kurser bestämda att hållas i Karlskrona, Storvik, Avesta och någon lämplig plats i Västmanland. Dessa kurser vända sig som bekant företecknesvis till de yngre byggmästarna på landsbygden liksom Samfundets byggmästarskolor i Åkarp och Dals-Långed. Starka krafter äro i rörelse att få till stånd en byggmästarskola för nedre Norrland, men de tekniska frågorna äro dock ännu inte lösta. Vid sidan av byggnadskurserna anordnar Samfundet mera populära kurser och föreläsningsserier i hemvård och bostadshygien, ofta understödda av utställningar med motto »bo bättre». Kurser av detta slag komma att hållas på ett flertal platser. Utställningar komma att anordnas i Grängesberg och Nässjö.

Det intima samarbetet mellan Samfundet och S. A. F. har resulterat i en rad kurser för lärare. Under våren och sommaren kommer kurser att hållas i By, Hälsingborg, Falköping, Söderköping och Härnösand.

En viktig uppgift för den folkliga hembygdsvården är att söka få fram ledare för hembygdsarbetet i allmänhet och det från hembygdsåll försummade studiearbetet i synnerhet. För att söka bot häremot har Samfundet tagit upp studieledarkurserna. På annat ställe refereras kursen i Dals-Långed, och förutom denna äro planerade kurser i Ångermanland, Dalarna, Halland, Skåne och Småland. Dagligen komma förfrågningar om dessa kurser, men ännu har Samfundet icke ekonomiska resurser att kunna tillmötesgå alla önskingar om dylika. Till hjälp i hembygdsstudiet har Samfundet under utgivande en handbok, som säkerligen kommer att uppmärksammas, då den är den enda i Skandinavien, som tar sikte på det folkliga studiet av bygden och naturen.

Namn på de svenska huvudvägarna

Varför skola de stora landsvägarna i vårt land förbli odöpta, när både järnvägar och vattenleder ha namn? Den frågan framställes av kaptenen och skriftställaren Måns Mannerfelt, som även framlägger ett fullständigt förslag till namnlängd för de s. k. rikshuvudvägarnas vidkommande. Kapten Mannerfelts förslag går från S:t Olofs väg i norr via Engelbrektsvägen, Birgittas väg och John Ericssons väg i Mellansverige till Knut den stores väg längst i söder, men han medger att det kan finnas olika meningar om detaljerna i hans doplängd. Huvudsaken är, menar förslagsställaren, att Sverige liksom de flesta andra länder bör återgå till äldre tiders sed att ge de viktigaste vägarna klara och entydiga namn.

För närvarande råder fullständig anarki i fråga om namngivningen av vägar. En väg har många namn, en annan intet alls.

Låt oss gå genom de utvalda rikshuvudvägarna, som äro lika bestämda som då t. ex. Gustav Vasa åren 1540 och 1559 lät utropa »menige landsvägar» och andra stråk.

Två aktuella möbelböcker!

FOLKLIG MÖBELKULTUR I SVENSKA BYGDER

av Sigurd Erixon

Ny väsentligt omarbetad upplaga. 416 sidor med över 1.000 bilder i koppardjuptryck med 16 färgplanscher.

Ett praktverk av första ordningen... bundet i ett halvfranskt band som bara det är en fröjd för ögat... Boken är delad i en textavdelning och en bildavdelning. I den senare återges i en reproduktion som står på höjden av vad tekniken för närvarande förmår åstadkomma något över tusen fotografiska bilder... Färgreproduktioner av målade skåp och kistor m. m., var och en reproduktionstekniskt sett ett sannskyldigt konstverk.

Sv. J—n i D. N.

Pris inb. i halvfr. band kr. 80: —.

Nordiska museets

MÖBLER FRÅN SVENSKA HERREMANSHEM

av Sigurd Wallin

Ett standardverk av monumental betydelse. En outhärlig uppslagsbok för alla som ha intresse för finare möbelkonst och inredningar. Ett underbart vackert och instruktivt arbete.

3 delar, tillsammans 796 sidor med 1.280 bilder i koppardjuptryck och 20 färgplanscher. Format 21×29 cm. Pris pr del: pappb. kr. 28: —, klotb. kr. 32: —, halvfr. band kr. 40: —.

NORDISK ROTOGRAVYR

**Kalk och Kalksten
Cement och murbruk
Eldfast tegel och lera**

AKTIEBOLAGET

KARTA & OAXENS KALKBruk

Box 168 — STOCKHOLM I — Namnanrop »Karta & Oaxen»

Örnsköldsviksortens Mejeriiförening

ÖRNSKÖLD SVIK

Telefon 2420

Bästa inköpskälla vid behov av

Mjök - Smör

Ost

När det gäller inköp av
Jordbruksredskap

är den rätta inköpskällan

Aktiebolaget

J. Näslunds Jernhandel

Storgatan 20. Tel. 20 83, 2355

Örnsköldsvik

Bundna primärlån

å fastigheter, huvudsakligen avsedda för bostadsändamål eller till affärslokaler och belägna i städer och vissa stadsliknande samhällen, tillhandahållas av de till

Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa

anslutna

STADSHYPOTEKSFÖRENINGARNA

Konkurrens

är ett fult ord, särskilt när det användes inom vår rörelse. Men ändå finner det ibland användning kanske mest bland dem som betrakta hembygdsvärden som ett slags »företag» och som inte fattat betydelsen av olika krafterns anspänning för att nå vårt mål: *en levande bygd*. När ordet och begreppet konkurrens bortarbetats ha vi hembygdsrörelsen så samlad att den blir en kraft att räkna med i bygdevärden.

Under de sista åren, när Samfundet gått fram kraftigt i olika landsdelar, har vid ett par tillfällen ordet konkurrens dykit upp. Man har fruktat att riksorganisationen skulle »konkurrera» med de lokala organisationerna, framförallt ifråga om medlemmar. En sådan uppfattning måste med kraft tillbakavisas. Samfundet har sökt att få ut sina publikationer till så många människor som möjligt och har därigenom velat skapa större resonans och verksamhetsområde för bygdevärdens idéer; samtidigt har vår organisation velat företräda hembygdsvärden i några av de stora aktuella hembygdsfrågorna, där de mindre enheterna måste samordnas, och skapa sakkunniga instanser på dessa områden (byggnadsvård, vägvård, landskapsvård, studiearbete o. s. v.).

En verksamhet av den arten konkurrerar icke, den söker vinna nya krafter till arbetet och i den mån det lyckas kommer det omedelbart de lokala organen till godo. En tidskrift, som gäller hela landet, konkurrerar aldrig med en lokal tidskrift, i de flesta fall är motsatsen fallet.

Om jag i ett visst landskap kan få många prenumeranter (vilka hos oss automatiskt bli medlemmar) har jag icke därigenom gjort det svårare för landskapets egen publikation. Det inträffar ytterst sällan att någon slutar med en lokal tidskrift för att övergå till en publikation för hela riket, men motsatsen äger ofta rum. Vi ha alldeles färskt exempel därpå.

Riksorganisationens organ ger ofta isolerade hembygdsvårdare goda uppslag från andra håll, han kan hålla sig i kontakt med vad som rör sig på hembygdsfronten, det är en viktig sak. Men därtill kommer möjligheten att genom en allmänt hållen, väl illustrerad tidskrift skaffa rörelsen nya pro-

selyter och sympatisörer. Deras intresse kan sedan på olika områden komma bygdevärden till godo. Om detta kallas konkurrens, då be vi att få mycket mer av den varan!

Nej, låt oss sluta med dessa meningslösa inbördesgruff, tolerera och hjälpa varann i ett arbete, som nu mer än förr kräver intensiv sammanhållning. Vad vi alla vilja är att hålla hembygds känslan vid liv, att skapa och vårda vår bygd med rätt hand. Därtill fordras trägna och hängivna arbetare och grupper, som måste påverka fritt och spontant utan paragrafer och tyngande organisationer. Dessa goda krafter måste sedan kunna samordnas, alla de små ansatserna lyftas på ett högre plan och göras dugliga för större uppgifter och syften. Här har den gemensamma organisationen och dess publikation sin stora roll. Ser man det så blir enbart ordet konkurrens vrängt och förhatligt.

J. N.

Friluftslivets problem.

Dr Lars-Gunnar Romell har utgivit en trevlig liten broschyr om friluftslivets problem. Samtidigt som den orienterar i den betydelsefulla frågan om fritiden och friluftslivet, innehåller den stor rikedom på ideer och uppslag. Broschyren kan rekvideras hos H. S. B:s och Hyresgästernas Riksförbund i Stockholm.

Nässjö 25 år.

Många samhällen i vårt land ha under det sista kvartseket visat en enorm utveckling. Ett gott exempel på denna expansion är Nässjö. Staden har fyllt sina 25 år, och händelsen kommer att celebreras med en mässa, som går i hembygdens och samfärdselns tecken. Även kommer att anordnas en hembygds kurs som får sin höjdpunkt i föredrag av landshövding Kjellman och dr Nihlén, ett historiskt festtåg genom staden, spelmansstämma och folkdansare.

Nässjö stads drätselkammare har låtit utarbeta en minnesskrift som skildrar stadens öden genom de 25 åren. Publikationen är med sina vackra bilder mycket tilltalande.

Korsnäs Stängseliabrik

K O R S N Ä S

Tel. 146

Tillverkar

och levererar förstklassiga

FLÄTVERKSSTÄNGSEL

till Tomter, Tennisplaner, Inhägnader

och alla slags andra ändamål,

efter egna ritningar och

önskemål.

Humana priser!

Begär offert!

Axel Öhlin

BYGGMÄSTARE

S. Valbo. Tel. Valbo 100

Entreprenör

inom cementvaru-,
betong- och bygg-
nadsbranschen

Med Buss

ser Ni bäst vår bygd o. våra naturminnen

Till Viksjö, (Västanaålfallet 32 km. från Härnösand) genom Säbrå och Stigsjö socknar längs de vackra sjöarna Långsjön och Gussjön. Avgång från Busstation vard. kl. 8.00, 11.00, 15.00, 18.00. Sön- o helgd. 9.35, 15.30, 21.00.

Till Smitingen och Klubberget

med grottbildningar, vilka kvarstå som monument efter landhöjningen sedan flera tusen år. Avgång från Rådhuset varje tim. enl. turlista.

BUSSAR FÖR SÄLLSKAPSRESOR. TEL. 1234

Johanssons Omnibustrafik

En av de senaste grottbildningarna i Klubberget.

Ingeniör

J. ANDERSSONS

Byggnadsbyrå

Örnsköldsvik

Tel. 2349. Bostaden 2374

Ritningar och förslag, kostnads-
beräkningar, kopieringar,
kontrollantskap

Modernt och prisbilligt utförande!

Bygg Edert hus med »Arco»-tegel

Högisolerande cementtegel av slagg- och grusbetong. Passande till böningshus, ladugårdar, garage m. m. Levererat till bl. a. ladugårdar vid Glanshammars Ervalla, Fellingsbro och Arboga Ålderdomshem, med flera kommunala byggnader.

TILLVERKARE OCH FÖRSÄLJARE:
**BRÖDERNA JOHANSSONS
CEMENTVARUFABRIK**
Tel.: Fabriken 156 FELLINGSBRO Bost. 48

OHLSSON & ANDERSSON

Snickeri- & Byggnadsfirma
NORRKÖPING

★

Utföra:

*Alla slags byggnadsarbeten,
Snickerier, Fullständiga kyrko-
restaureringar, Inredningar,
Nybyggnader, Reparationer m. m.*

Telefoner: Kontoret 22164, 22853

Hembygdens kulturbärare
anlita alltid

Byggnadsfirma
J. U. Olsson

Strindbergsg. 6. Tel. 1086
Nyköping

★

Utför Nybyggnader,
Ombyggnader och
Reparationer.

Begär kostnadsförslag!

Möbler
Butiksinredningar
Byggnadssnickerier

från

**LINGBLOM
&
ERIKSSON
SNICKERIFABRIK**
Korsnäs • Telefon 28

Låga priser. Snabb leverans.

Västerås Ornamentsmidesfabrik

Inneh.: A. J. Ask

★

TILLVERKAR:

Järnkonstruktioner, Ornamentsmiden, Hiss- o. Balkongräcken, Trädgårds- o. Nätstaket, Koppar, Mässing, o. andra metallarbeten.

Slottsgatan 6, Västerås.

Tel. 15 94, 34 88.

Barkens Sågverks A. & B.

VAD

Tillverkar och försäljer:
Sågade och hyvlade trävaror, cementhålsten till grunder och cementtaktegel och monteringsfärdiga trähus.

Tel. Söderbärke 14, 42, 114.

Myggbo Sågaktiebolag VÄSTERÅS

Hyvlade och ohyvlade
Trävaror, Listverk, Fibrex, Ankarboard, Rockboard, Plywood och Byggnadspapp.

Telefon 467, 428.

Kalkstensarbeten

till

TRAPPOR GOLV, FÖNSTERBÄNKAR, SPISLAR m. m.

i

HYVLAT, SLIPAT OCH
POLERAT UTFÖRANDE

Telefon Hällabrottet 7

**A.-B. Mossby Kalkbrott
KUMLA**

FRÅN SKILDA LÄNDER

Internationellt naturskydd.

Den internationella naturskyddsorganisationen i Bryssel söker sammanställa uppgifter från olika länder och verkar för ett intimare samarbete länderna emellan i olika naturskyddsfrågor. För närvarande göres en sammanställning över naturskyddsområdena i Europa. Svenska Naturskyddsföreningen har inlämnat en rapport över de svenska förhållandena.

Den internationella kommittén har riktat en vädjan till de rederier, som ha nöjeskryssningar. Det har nämligen hänt att de resande inköpt småfåglar och apor, då de anlöpt tropiska hamnar. Djuren få emellertid dålig skötsel och dö innan hemkomsten. Det vore glädjande om detta osmakliga oskick kunde avskaffas. Kommittén anmodade Svenska Naturskyddsföreningen att vända sig till de svenska rederierna, vilket även föreningen gjort. Oskicket florerar dessbättre icke på de svenska båtarna, så denna vädjan kanske är onödig, men det har en viss betydelse att kunna meddela att allt sådan oskick redan är förbjudet i Sverige.

Svenska Naturskyddsföreningen har ingått som medlem i den internationella fågelskyddsorganisationen, International Committee for Bird Preservation och utsett ordföranden författaren Sten Selander och intendent Carl Fries till föreningens representanter.

Frankrike:

Idgranen räknas även i Frankrike, som ett naturminne. För den skull har man nu genomfört en inventering av idgranens förekomst i Pyrenéerna. Glädjande nog visade det sig, att idgranen var talrikare än man förmodat inom tre större områden. Idgranen växer här i blandskog av bok och gran och nederbörden inom områdena är anmärkningsvärt hög — 2.225 mm om året.

Det långsamma försvinnandet av idgranen inom Pyrenéerna synes i likhet med vad man tidigare konstaterat i Skandinavien och Tyskland, helt bero på människans direkta ingripande. Om man skyddar idgranen från det mänskliga rofferiet, så kommer den också att bli bevarad.

Schweiziska föreningen för hembygdsvård

uppmannas att påverka de kantonala myndigheterna därhän att åt skolbarnen anslås en hel dag för natur- och hembygdsstudier. Med glädje noteras det, att vissa kantoner redan infört dylika »hembygdsvårdsdagar». Man skulle dock önska, att effektivisera dessa »dagar» och detta ämne genom någon sorts ädel tävlan skolpojkar emellan. Man kunde t. ex. tänka sig en *uppsatstävlan* med rubrik: »Vad som gläder ögat och vad som gör det ont». (En skolpojkas iakttagelser under en promenad.) Vidare kunde man tänka sig en *teckningstävlan* (»Huru man förskönar eller förfular hembygden» — skisser efter naturen.) Eller en *fotografitävlan* (ävenledes hembygdsbilder, både vackra och avskräckande). De bästa av dessa arbeten införas i tidskriften. Detta skulle även kunna bidra till att finna nya prenumeranter.

Men eftersom hembygdsvård är ett vidlyftigt kapitel kunde man dela upp ämnet under t. ex. en 4-årsperiod. Det första året ägnas »hembygdsvård i skog och mark» — det andra: »hembygdsvård i stad och by» — det tredje: »hembygdsvård på kyrkogården» — det fjärde: »hembygdsvård i hemmen». — Och så redogöres i korthet för vad som inbegripes under de olika rubrikerna.

B. K—spr.

Bayerska hembygdsförbundet

utger som bekant en tidskrift »Schönere Heimat». Som bilaga till denna följer »Der Bauberater», vars uppgift skall vara att bispringa alla dem, föreningar som enskilda, som önska råd och anvisningar i byggnadsfrågor (byggnadsstyrelser, högskolor, arkitekter, byggmästare o. s. v.).

Numera är också genom bayerska statsministeriet upprättat en central, »die Landesstelle für Volkskunde», som sorterar under Bayerska hembygdsförbundet, vilket anses vara ett synbart bevis på detta förbunds viktiga funktion. Detta »Landesstelle» med sitt bibliotek, bildmaterial m. m. står givetvis till allmänhetens förfogande. Till detta ansluter sig också en avdelning för bondgårds- och en för folkviseforskning.

B. K—spr.

Mexiko:

Även i Mexiko spelar numera naturskyddets idéer en framträdande roll. Nyligen har det införts totalförbud för jakt på all slags sjöfågel. Förbudet gäller tillsvidare och innebär förbud mot dödande av fåglarna och handel med dem. Dessutom är det förbjudet att insamla ägg och taga guano.

Leguanen betraktas i Mexiko som en särskild läckerhet. Odlan har nu blivit helt skyddad i en rad delstater under fem år framåt, då stammen är i fara att bli utrotad.

Tysk hembygdsvård.

I slutet av förra året höllos de tyska hembygdsdagarna i Hamburg. Vid detta tillfälle hade, liksom ofta tidigare, »Denkmalspflege» anslutit sig till högtidligheten. Själva öppnandet ägde rum i Hamburgs ståtliga rådhus i närvaro av bl. a. tyska hembygdsförbundets ordf. landshövding Haake, ett flertal ombud från de tyska provinserna samt de inbjudna representanterna från utlandet, i detta fall Holland och Sverige.

De första dagarna anslogos till rundvandring i Altonas gamla stadsdelar med hus från den danska tiden samt en rundfärd i båt i Hamburgs hamn. Ett särskilt intresse tilldrog sig en liten elegant utställning i Hamburgs historiska museum, som kallades »Heimatspflege in der Stadt», vilken i ett antal väl valda tavlor och teckningar sökte bibringa besökaren den rätta uppfattningen av en stads skönhetsvärden, i detta fall företrädesvis husmotiv från Hamburg-Altona.

De följande dagarna voro huvudsakligen anslagna åt dels enskilda, dels offentliga sammanträden och föredrag. Den sista dagen erbjöd den kanske intressantaste delen av programmet, nämligen ej mindre än trenne olika utfärder i stadens omgivningar. Man fick fritt välja vilken man önskade medfölja: »die Denkmalspflegefahrt», »die Volkskundefahrt» eller »die Naturschutzfahrt», den hembygdsvårdande eller den arkeologiska. Ett i allo väl upplagt och genomfört program.

K—spr.

Succéböcker!

VISOR OCH SÅNGER

Tonsatta av Alice Tegnér.

6:e tusendet. Innehåller 70 av tonsättarinnans mest kända verk. Förmått utförande. Pris kr. 2:10 + porto.

»Det är en förtjusande bok, där man möter pärlorna bland de betagande verk, som Alice Tegnér slösande skänkt både unga och gamla.» Hertha.

I VÄVSTOLEN

Av Anna Skeri-Mattsson och Ingrid Osvald.

30:e tusendet. C:a 200 ill. 180 sidor. Pris inbunden kr. 1:85 + porto.

»Föreliggande bok är faktiskt en av de fullodigaste handböcker rörande vävning som signaturen känner till.»

M. N. i Lantarbetaren.

LANTHUSHÄLLET

Av Ingrid Osvald m. fl.

35:e tusendet. 300 sidor.

Pris inbunden kr. 1:85 + porto.

»Lanthushället är en förträfflig bok. Just vad vi behövde och just den enkla, kloka och sakliga framställning, som vi sätta värde på.»

T. T. i Östergötlands Dagblad.

KAJSAS KOKBOK

Av Karin Fransén och Astrid Knudsen.

150:e tusendet. Över 500 recept.

Pris inbunden kr. 1:75 + porto.

»Det finns en fläkt av kultur över den och välskrivna, kloka, lättillgängliga introduktioner till matlagningens olika moment.» Colomba i Dagens Nyheter.

KAJSAS KALASMAT

Av Karin Fransén och Astrid Knudsen.

10:e tusendet. Över 300 recept.

Färgplanscher och konsttryck.

Pris inbunden kr. 2:35 + porto.

»Det är verklig kalasmats, det kan jag försäkra.» S. O. i Lantmannabladet.

Ovanstående böcker rekvideras från

L. T:s Förlag

Klara Ö. Kyrkogata 12, Stockholm

Finns även i varje bokhandel.

Röste Tegelbruk

BOLLNÄS

(Innehavare Olsson & Engström)

Tel. Röste 30

★

*Tillverkar
och försäljer prima murtegel
till synnerligen förmån-
liga priser.*

K. MOSSBERGS Kopparslageri

SÖDERBÄRKE - Tel. 45

Utför alla inom branschen
förekommande arbeten

**SPECIALTILLVERKNING:
Varmvattensberedare**

Reparationer snabbt och billigt

Strömsholmens Nya Mek. Verkstad

Inneh.: K. W. Larsson - Holmen, Tranås. - Telefon: Verkst. 435, Bost. 317.

Är för närvarande platsens förnämsta reparationsverkstad, försedd med goda arbetsmaskiner, och därtill 29 års praktik inom den mek. reparationsbranschen.

Reparerar: ångpannor, lokomobiler, fotogenmotorer, tröskverk, lantbruks-, mejerimaskiner, kvarnmaskiner & turbiner.

Tillverkar på beställning efter modeller och ritningar: kapsågar & kantverk, band- & cirkelsågar, latsverk, balkonger & räck, stolskruv & beslag, smides- & svetsningsarbeten. Rörarbeten för vatten och ånga. Mindre ångpanneprovningar.

Emottager beställningar å Järn- och Metallgjutgoods. - Reellt arbete. - Bästa möjliga priser.

Nils O. Guldén • Möbel- & Konstaffär

Storgatan 56, Tel. 5388. LINKÖPING Verkstad: Eklundsg. 9, Tel. 445

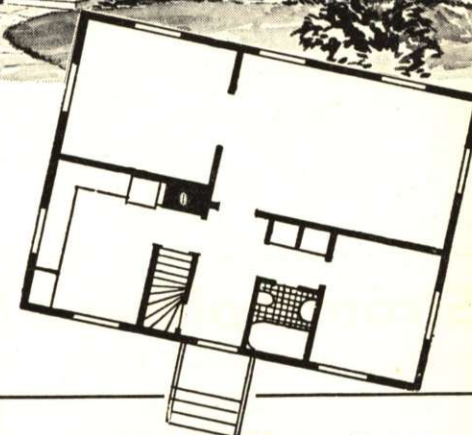
Tillverkar och försäljer MÖBLER för varje miljö. Utföras även efter egna ritningar. Stilfulla sorteringar. Förmåliga antikviteter finnas alltid till försäljning. Omsorgsfull renovering av antika möbler utföras under full garanti.

TILLTALANDE "yttre" VÄLPLANERAT "inte"

ge SVENSKA TRÄHUS villatyper varje egnahemsbyggare.

Från nordligaste Norrland till sydligaste Skåne har Svenska Trähus levererat egna hem till minst 60.000 människor. Olika klimattyper och olika livsföring ställa vitt skilda krav på den egna villans yttre och inre egenskaper. För att kunna betjäna *alla* egnahemsbyggare på bästa sätt har Svenska Trähus c:a 250 villatyper färdiga i ritningar. Varje villaspekulant får sitt hus efter sina speciella behov och han får det av bästa material och yppersta konstruktion — härför svarar dels den ständiga minutiösa kvalitetskontrollen vid de 10 anslutna trähusfabrikerna och dels Svenska Trähus mångåriga erfarenhet inom villabyggeriet.

Tillskriv A/B Svenska Trähus, Birger Jarlgatan 27, Stockholm, uppgiv önskad stil och storlek och Ni erhåller förslag å lämpliga hustyper.

A/B SVENSKA TRÄHUS
är försäljningsorganisationen för
10 TRÄHUSFABRIKER
belägna i distrikt med landets
yppersta råvara.
Stordrift skapar låg prisnivå.

A/B SVENSKA TRÄHUS
SVENSK BYGGSTANDARD FÖR SVENSKA HEM

BYGGNADSKULTUREN

Byggnadskultur

är ett begrepp som är relativt okänt i många delar av landet. Det är, som bekant, en av Samfundets viktigaste uppgifter att öka förståelsen både för byggnadskulturen och bostadsstandarden. Ett gott uppslag när det gäller detta upplysningsarbete har kommit från folkskollärare Bertel Persson, Erikstad i Dalsland, som samtidigt är lärare i den yrkesbestämda fortsättningsskolan. Han har här att handleda barnen i ritning av byggnader vid lantbruk, både bostadshus och ekonomibyggnader. Beträffande de senare finnas många goda förebilder, men ifråga om bostadshusen äro de förslag som finnas att tillgå varken vackra eller ändamålsenliga. I Dalsland som på andra håll förekommer en livlig byggnadsverksamhet avseende såväl nybyggnader som ändring och ombyggnad av äldre hus. Tyvärr är det därvid mest stationssamhällenas mer eller mindre stillösa byggnader, vilka tjäna som förebilder, trots att byggnadskulturen i Dalsland kan uppvisa verkligt förnäma förebilder. Magister Persson har nu av Samfundet begärt att erhålla ritningar till stil-trogna och praktiska hus, vilka skola användas i undervisningen.

Detta är säkert en väg som man bör gå vidare på. Sinnet för ett sunt och vackert byggande bör upparbetas redan i skolan. Och då den yrkesbestämda fortsättningsskolan i detta fall ger utmärkta möjligheter böra de givetvis användas. Visserligen kan man icke räkna med att de tämligen enkla ritningar, som barnen utföra komma att omsättas i praktiken, men som underlag för diskussionen vad som är ändamålsenligt och praktiskt i byggnadsväg är det viktigt att ha tillgång till verkligt goda förebilder särskilt då lärarna i allmänhet, icke äro fackmän.

Den ecklesiastiska boställsordningen

blir föremål för kritik i G. H. T., som kräver skydd för arkitektoniskt intressanta ecklesiastiska byggnader. Tidningen anser, att detta är ett krav, som är särskilt ak-

tuellt för västra Sverige, där man äger så få minnesmärken från den gångna kultur-epoken bevarade på det kyrkliga området. Den folkliga schartauanska väckelsen för cirka 100 år sedan ersatte de gamla intressanta kyrkorna på många håll med de tämligen likartade s. k. Karl Johansladorna och närmare seklets slut med ett och annat krokanliknande mästerverk i den nygotiska gips- och tegelstilen. Nu har turen kommit till det, som finns kvar av värdefulla prästgårdsbyggnader att rivas ned och ersättas med villor i tysk saklighetsstil.

Orsaken till detta förfall är helt enkelt bristande föreskrifter rörande sakkunnig arkitektonisk handledning vid nybyggnad eller mera omfattande ombyggnad av prästgårdarna, fortsätter tidningen. Att förstöra ett medeltida byggnadsverk går numera inte längre för sig, men att riva ned ett vackert 17- eller 1800-talshus, om än kanske uppbyggt av hållbart, kärnfriskt timmer går tyvärr för sig. Därest icke besvär anföras hos stiftsnämnden, eller olika meningar råda inom boställsnämnden, saknar nämligen stiftsnämnden befogenhet att påverka boställsnämndens beslut, då det gäller en ny- eller ombyggnad. Stiftsnämnden i Göteborg, som för några år sedan tog upp denna sak genom en skrivelse till Kungl. Maj:t, fordrar i stället, att man vid alla dylika byggnadsarbeten skulle bli tvungen att anlita biträde av speciellt sakkunniga personer. Tänkbart vore också, att alltid underställa större ny- eller ombyggnadsfrågor stiftsnämndens prövning med skyldighet för denna att inhämta yttrande i ärendet av sakkunniga personer.

Frågan kommer nu av Kungl. Maj:t att föreläggas kyrkomötet, och det är att hoppas, att den kan finna en lösning, som kan skapa garantier för, att spolieringen av de gamla prästgårdarnas kulturvärden upphör. Vi hänvisa för övrigt till den uttömmande artikel rörande prästgårdarnas ombyggnadsproblem, som landsantikvarie Bengt Cnattingius haft införd i Tidskrift för hembygdsvård, häfte 5—6, 1938.

Mantorps Snickerifabrik

Tel. 9

levererar allt slags
Byggnadsvirke till verkligt
humana priser.

★

Begär offert.

GRÄSBERGS Snickerifabrik

tillverkar alla sorters
BYGGNADSSNICKERIER
INREDNINGAR o. TRAPPOR
SOMMARSTUGOR av egen
tillverkning lev. prompt o. billigt

Telefon Gräsberg 4

Obs! Ångtorkat virke.

A/B E. BJELKES Snickerifabrik

Tillverkar alla slag av
BYGGNADSSNICKERIER
Försäljer alla sorters
BYGGNADSMATERIALIER
såsom plank, listverk, glas,
masonite m. m.

KARLSKOGA - Telefon 316, 1116

Carl Strands Snickerifabrik

SMEDJEBACKEN

Tel. 186

tillverkar alla sorters
Byggnadssnickerier, Inred-
ningar m. m.

★

Allt av ångtorkat trä.

Vardagsrummet. »Vi Bo.»

Samfundets nya skola i Dalsland.

Den 1 februari 1939 öppnade Samfundet under högtidliga former sin nya byggmästarskola i Steneby, Dalsland.

Det var ett stort ögonblick i Samfundets historia, och händelsen gynnades av strålende sol över det vackra Skogs-Dal, god tillslutning både av elever och gäster och ett intresse för vårt arbete, som nu på allvar börjar observeras.

Den nya skolan, som är inrymd i Steneby skola för yrkesundervisning, Dals Långed, rektor Erland Borglunds skapelse, omfattar första året en tvåmånaderskurs, vilken sedan kommer att utbyggas. Skolutypen är i stort sett densamma som för Samfundets första byggmästarskola i Skåne. Det gäller att ge unga, duktiga byggnadsarbetare och byggmästare kunskap och förståelse för de tekniska, ekonomiska och estetiska frågor, som hör samman med byggandet. Endast genom en rätt uppfostran av de utövande byggmästarna kan man i positiv riktning påverka byggnadskulturen.

Det har varit värdefullt att få anknyta denna nya gren av Samfundets verksamhet till Steneby skolor, där hantverk och hemslöjd har ett av sina högsäten och där lärarkrafter varit tillgängliga för undervisning i en rad biämnen. Därtill kommer att Dals Långed har en idealisk belägenhet i ett landskap, som har både väl bevarad tradition och modern industri, livsföring och anda.

Öppnandet skedde i Dals Långeds Folkets hus inför en talrik församling, representerande utom Samfundet, länsstyrelsen, hushållningssällskapet, landskapets och ortens ledande män inom skola, kommunalliv, handel och industri. Rektor Borglund hälsade de närvarande välkomna, varefter dr John Nihlén talade å Samfundets vägnar. I ett med ljusbilder belyst föredrag utvecklade dr Nihlén den nya syn på hembygdsvården i allmänhet, om byggnadskulturen i synnerhet, som Samfundet gjort till sin. Slutligen tog landshövding von Sneidern till orda för att inviga den nya skolan. Han uttalade i samband därmed sin fullständiga anslutning till de framförda synpunkterna och underströk särskilt bostadsfrågans betydelse för landsbygden. Tal. framhöll också faran av att introducera den stadsbetonade funktionalismen på den svenska landsbygden. Under uttalande av de bästa välönskningar för den nya skolan förklarade hövdingen Samfundets byggmästarskola öppnad.

Samfundet för Hembygdsvård och Steneby Hemslojdsförening gav efter invigningen lunch för den nya skolans lärare, elever och ett antal inbjudna i det vackra elevhemmet, som dagen till ära badade i sol. Bland de närvarande märktes utom landshövdingen landskamrer Malm, landstingsdirektör Härde, sekr. Faust i Hushållningssällskapet, länsarkitekt Berglund, arkitekt Åkerlund, rektorerna Borglund och Runestam, representanter för ortens industrier och kommunens styre m. fl. Telegram anlände från Samfundets ordförande, landshövding Kjellman och dr Fr. Hazelius.

Samfundet hade glädjen att vid denna högtid se som sin gäst arkitekt John Åkerlund, vår förste sekreterare och under flera år ledare för byggmästarkurserna. Han höll efter invigningen ett givande och uppskattat föredrag om gammalt och nytt i svensk bebyggelse, belyst med talrika, vackra ljusbilder.

Skolans föreståndare är arkitekt Ernst Auby och överlärare ingenjör Eric Rudman. Icke mindre än 24 elever ha antagits till den första kursen, som nu tagit sin början.

Ängelholms gamla rådhus.

På stora torget i Ängelholm ligger en liten pittoresk byggnad som en gång varit stadens rådhus. Såväl byggnaden som dess gamla vårdträd, en jättestor kastanje, skulle enligt nya stadsplanen få lov att försvinna för att lämna större svängrum på torget.

Samfundet har nu av Ängelholms stadsfullmäktige fått uppdrag att avgiva yttrande i detta ärende samt att utarbeta förslag till ändring av stadsplanen i den mån den berör det gamla rådhuset och trakten närmast torget och kyrkan. Avsikten är att finna en lösning varigenom det gamla rådhuset kan bevaras.

Samfundets styrelseledamot, antikvarien i Riksantikvarieämbetet, fil. dr Erik Lundberg jämte Samfundets arkitekt E. Auby besökte Ängelholm den 10 febr. för konferens med stadens myndigheter, vilka visade stor förståelse för de hembygdsvårdande synpunkterna. Samfundet skall nu utarbeta närmare förslag och yttrande i ärendet.

Byggnadskurs i Dalarö.

Den 9—19 januari anordnade Samfundet sin första kurs för byggmästare i Stockholms län. Den var förlagd till Dalarö och öppnades av landshövding Karl Levinson. Då den särskilt tog sikte på kustbebyggelsen motsågs den med stort intresse, Initiativtagare var fröken Anna Lindhagen och lärare voro arkitekterna L. M. Giertz och E. Rudskog.

Under kursen anordnades en offentlig föreläsningsserie om god och dålig bebyggelse med praktiska råd och anvisningar för husbyggare.

Just nu!

En levande studie bjuder oss
LORENTZ BOLIN i

STRÖVTÅG I SVENSK NATUR

Lektor Bolin är inte endast en skicklig naturvetare — han är en naturpredikare av stora mått. De nya friska synpunkter och uppslag, som framläggas i denna bok, komma i hög grad att påverka vårt folks naturuppfattning.

Häftad 3: 50 — Inbunden 5: 50

Finnes i boklådorna eller kan rekvireras från Samfundet för Hembygdsvård, Mästersamuelsgatan 3, Stockholm.

Vid bosättning

och komplettering av Edert
hem vänd Eder till oss

Specialitet: Allmoge-
möbler, Bord, Stolar,
Skåp, Kistor m. m.

Välgjort arbete. Humana priser.

Delsbo Snickerifabrik

J. Larsson

Telefon 66

Hembygdsvården

måste även omfatta

brandskyddet

Om hemmet brinner ned
finns det intet att vårda.

Bliv medlem av

Svenska Brandskyddsföreningen

Brunkebergstorg 15, Stockholm

Ordförande: Landsbövding Sven Lübeck

Medlemsavgift 5 kr. Gratis erhålles månadstidskriften Brandskydd

HUDIKSVALLS STADS SPARBANK

★

Egna fonder 1.100.000

Gottgör högsta gällande ränta å insatta medel

Utlämnar lån på billiga villkor

★

TILLHANDAHÅLLER HEMSPARBÖSSOR

NATURSKYDDSLITTERATUR

Tryckt i Sverige 1938 (jämte äldre tillägg).

Av Fr. E. Åblander.

Anmärkningar och kompletterande uppgifter mottagas med tacksamhet under adress Stockholms Stadsbiblioteks filial, Götgatan 68, Stockholm.

1. *Almqvist, Lennart*, Ett litet bidrag till kännedom om nötkräkan i Sverige. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 181—183, 2 textfig.
2. *Arwidsson, Th.*, Studier över floran och vegetationen på Gotska Sandön med särskild hänsyn till nationalparken. — Sthlm, Vet.-Akad. Avhandl. Natursk., n:r 1, 1938, 71 s., 6 tabl.
Barnekow, R., se n:r 196.
3. Betänkande med förslag angående reglering av strandbebyggelsen m. m. Avgivet av Fritidsutredningen. (Statens offentliga utredningar 1938. 45. Socialdepartementet.) — Sthlm 1938. 8:o. 66 s.
4. *Bifurkation*. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 296, 2 textfig.
5. *Bill*, En småländsk hägerkoloni. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 26, 1938, s. 295—297, 1 textfig.
6. *Bjurulf, Hjalmar*, Bondberget vid Jönköping. Ett lund- och lövängsområde med natur- och kulturminnen, som böra skyddas. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 47—53, 3 textfig.
Björck, John, se n:r 189.
Björklund, L. A., se n:r 196.
7. *Bolin, Lorentz*, Folkligt naturskyddsarbete. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 496, 1 textfig.
8. —, Hedens blommor. — Tidskr. f. Hembygdsvård, Sthlm, Årg. 19, 1938, s. 4—9, 5 textfig.
9. —, Naturskydd och hembygdsvård. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 496.
10. *Bollvik, Rune*, Limosa limosa vid Hjälsaviken i Uppland. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 190.
11. *Bromée, Folke*, Jaktlagstiftningen, viltvården, djurskyddet och skogsvården. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 84—89.
12. *Bång, Fredrik*, Skogsbruk och landskapsvård. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 253—257, 9 textfig.
13. Båvrarna på kronoparken Håckren. — Ibid., s. 246.
14. *Carlsson, Einar*, Ett småländskt idegransbestånd. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 136—137, 1 textfig.
15. *Cube, Arvid*, En fågelstrand inpå storstadens knutar. — Sveriges natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 54—60, 3 textfig.
16. *Dahlbeck, Nils*, Svenska naturskyddsföreningen. (Vänner och fränder 7.) — Sv. Turistför. Tidn., Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 174—176.
Danielsson, A., se n:r 197.
17. *Douglas, O. W.*, En fastare och bredare vetenskaplig grund för svensk naturvård. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 149—151.
18. *Durango, Sigfrid*, En fågelholme i Mälaren. Ibid., s. 7—9, 2 textfig.
19. —, Fågellivet på Fårön. Iakttagelser under somrarna 1935—1938. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 145—164, 193—212, 11 textfig.
20. —, Hjälp våra övervintrande fåglar. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 78—82, 3 textfig.
21. —, Nytt fågelskyddsområde på Fårön. — Ibid., s. 115—123, 8 textfig.
22. —, På spaning efter gräshoppsångaren. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938, n:r 1, s. 6—8, 4 textfig.
23. —, Skäggdoppingarna i Vallentunasjön. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 89—93, 3 textfig.
24. —, Snöintern och småfåglarna. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 33—39, 3 textfig.
25. *Du Rietz, Einar G.*, Vårblommor i skärgårdsängar. — Segel och Motor, Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 361—364, 6 textfig.
26. *von Eckermann, Harry*, Viltskyddet i våra marker. — Södermanlands läns Jaktvårdsför. Årsskr., Nyköping, 1937, s. 69—71, 1 textfig.
Egnell, Wiktor, se n:r 188.
27. *Egerström, B.*, Våra skyldigheter ute i naturen. Tio enkla bud, som var och en kan och bör följa. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 320.
28. *Eklundh, Carin & Hanström, Bertil*, Kvalitativa och kvantitativa undersökningar av fågelfaunan på Hallands Väderö 1937. Med bihang: Ytterligare uppgifter om vertebratfaunan på Hallands Väderö av Bertil Hanström. — Sthlm, Vet.-Akad. Skr. Natursk., n:r 35, 1938, 43 s., 3 textfig.
29. *Ekman, Sven*, Våra husdjurs gamla lantraser böra bevaras! — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 23—46, 7 textfig.

Samfundets för Hembygdsvård HANDBÖCKER och SMÅSKRIFTER

Handböcker:

Studiehandbok i hembygdskunskap.
Av fil. dr John Nihlén. Pris kr. 3:—.
Strövtåg i svensk natur.
Av lektor Lorentz Bolin. Pris häft. kr. 3:50, inb. kr. 5:50.

Småskrifter:

Handledning i släktforskning.
Av konsulent Sven A. Rydberg.
Pris 25 öre.

Stadsbefolkningens rekreativsmöjligheter.
Allmänna förutsättningar för en generalplan. Av trädgårdsarkitekt Sven H. Linde.
Pris 40 öre.

Modernisering eller rivning.
Ett aktuellt problem på landsbygden. Av arkitekt Ernst Auby. Pris 40 öre.
Landskapets skydd och vård.
Av lektor Lorentz Bolin. Pris 25 öre.

Romantikens hembygdsvård och vår egen.
Några synpunkter på den svenska hembygdsvården och dess möjligheter. Av fil. dr John Nihlén. Pris 40 öre.
Vägar och naturen.
Av trädgårdsarkitekt Sven H. Linde.
5 häften à 25 öre.

Folkminnesinsamlingen i hembygdssamfundens föreningsgarna.
Av fil. lic. David Arill. Pris 75 öre.

Rekvireras från

Samfundets för Hembygdsvård exp.
Mästersamuelsgatan 3, Stockholm.

30. von Essen, K., Bävvar i Småland. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 138.
31. —, Gråärulan i Jönköpingstrakten. — Ibid., s. 92—93.
32. Florin, Rudolf, Förteckning å svenska nationalparker samt å fridlysta naturminnesmärken. 4 uppl. På föranstaltande av k. vetenskapsakademiens naturskyddskommitté sammanställd. — Sthlm, Vet.-Akad. Skr. Natursk., nr 34, 1938, 115 s.
33. Fridlysning av vaktel. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 26, 1938, s. 142.
34. Fries, Carl, Fria fåglar på Skansen. — Sv. Turistför. Tidn., Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 234—237, 3 textfig.
35. —, Kamerajaktens tjusning. — Sunt Förf., Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 197—198, 2 textfig.
36. —, Stora och Lilla Sandböte. Ett nytt naturskyddsområde i Stockholms skärgård. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 124—126, 2 textfig.
37. —, Vår vinter i bäverskogen. — Sv. Turistför. Tidn., Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 74—78, 4 textfig.
38. Frändén, Carl Axel, Strandskatpar (Haematopus), som häckar vid Vänersborg. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 286—287.
39. Fröman, Ingmar, Karlsöarnas blomsterskat-ter. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 5—22, 12 textfig.
—, se Wöhler, Willy, nr 261.
40. Fågelinventeringen i Stockholms skärgård. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 79.
41. Fågelliv i Stockholms skärgård och i Stockholms stad. — Skogvaktaren, Sthlm, Årg. 48, 1938, s. 27—28.
42. Fågelreservat för flyttfåglar. — Jakt och Fiske, Sthlm, Årg. 14, 1938, s. 50.
43. En fågelsjö som ej bör torrläggas. [Tämnaren i Uppland.] — Ibid., s. 147—148.
44. Förslaget till ny jaktlag. Jaktlagstiftningen, viltvården och skogen. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 67—68.
45. Geete, Erik, Den danska heden och naturskyddet. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 83—92, 4 textfig.
46. —, Hallands Väderö. Några anteckningar från en semesterresa. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 93—96, 8 textfig.
47. —, Några vägmärken. — Sv. Vägför. Tid-skr., Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 453—461, 16 textfig.
48. —, Plantera lövträd vid vägar och gårdar! Björken ett utmärkt allé- och prydnads-träd. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 173—177, 196—198, 16 textfig.
49. Gertz, Otto, Anderstorpsenarnas ålder. — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 59—61.

något stort sker i vårt land...

År från år bygger en växande skara svenska män och kvinnor vidare på ett storverk. Det är de tusentals människor, unga och gamla, på land och i stad, som efter en arbetsfylld dag skapa något av sin fritid — det är den elit som, på självstudiernas väg målmedvetet ökar sin andliga ut-

rustning och förbättrar sin utbildning. I det tysta växer självstudiernas storverk fram. För varje år ökas den elit, som själv danar sin framtid och bygger morgondagens samhälle. Låt Brevskolans kostnadsfria studie-rådgivning hjälpa Er att planera Edra studier.

Här äro några av självstudiernas vägar:

Svenska (sats- och
formlära)
Rättskrivning
Uppsatsskrivning och
stilistik
Teaterkunskap
Engelska språket
Nationalekonomi
Sverges näringsliv

Offentlig hushållning
Stat.-kunskap
Kommunalkunskap
Föreningskunskap
Talarekurs
Mötesteknik
Alkoholfrågan
Handelsjuridik
Socialpolitik

Arbetskyddslagstiftning
Bokföring, dubbel amerikansk
Fortsättningskurs i bokföring
Lantbruksbokföring
Föreningsbokföring
Praktisk räkning
Matematik
Fysik
Tekniska kurser

BREVSKOLAN

KOOPERATIVA FÖRBUNDETS KORRESPONDENSSKOLA

STOCKHOLM 15

Sänd mig närmare upplysningar om den kurs jag understrukit. Jag önskar begagna mig av Eder studierådgivning.

Namn:

Adress:

(Sändes i öppet kuvert, frankerat med 5-öres frimärke.)

B. o. Nat., mars

Stor pristävling

om en

Svensk gillesdräkt

Ändamålet med tävlingen är att få fram en för kvinnlig ungdom avsedd billig, gedigen och vacker dräkt, som skall kunna användas vid fester och samkväm, folkdanser och lek.

PRISJURY:

Amanuensen vid Nordiska Museet Fru Gunnel Hazelius-Berg. Chefen för Hemslöjdsförbundet för Sverige Fru Maja Julinder. Doktorinnan Ida Gawell Blumenthal (Delsbostintan).

2000 kronor i pris!

Alla upplysningar om tävlingen lämnas i veckans nummer av

VÅRT HEM

50. Gertz, Otto, Bilder från Hallands Väderö. [Undert. O. G.] —, Skånes natur, Lund, 25, 1938, s. 52—58, 10 textfig.
51. —, Några äldre uppgifter om vårdträd, deras plantering och öden. — Ibid., s. 48—51.
52. —, Rösjöholm den 23 maj 1937. Tal vid Skånes Naturskyddsförenings vårutflykt och årsstämma den 23 maj 1937. — Ibid., s. 5—10.
53. —, Trapa natans i Immeln. Några minnesord. — Ibid., s. 26—29, i tavla.
54. —, Viktigare av föreningen handlagda naturskyddsärenden 1937—1938. — Ibid., s. 68—90.
55. Gotlands myrar som naturreservat? — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 455.
56. »Gotlands Tåkern» bör bevaras. — Ibid., s. 87—88.
57. Grönvall, John, Finländska fågelskyddsområden. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, 1937, s. 31—40, 5 textfig.
Gustavson, John, se n:r 187.
58. Haglund, Bertil, Fågelnotiser från Västerbotten. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 49—65, 3 textfig.
59. Hamrin, Harry, Skogen och villebrådet. Radioföredrag. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 406—413.
Hansson, Erik, se n:r 195.
Hanström, Bertil, se: Eklundh, Carin & Hanström, Bertil, n:r 28.
60. Hasselberg, G. B. E., Några ångermanländska växtlokaler. — Sv. Bot. Tidskr., Sthlm, Bd 32, 1938, s. 100—107.
61. Hasselroth, T. E., Trenne nya lokaler för Cornicularia normoerica (Gunn) DR på svenska Västkusten. — Ibid., s. 209—212.
62. Hedin, J. Aug., Jordbrukar-ungdomens förbunds (J. U. F:s) natur- och djurskyddsverksamhet 1937. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 149—150.
63. —, Ny flyttfågelsundersökning. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 134—135.
Behandlar även fågelskydd.
64. Hemberg, Jarl, Något om fridlysningsbestämmelserna. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 362—363.
65. Henrici, Paul, Om uttern och utterstammen på Västkusten. — Göteborgs Jaktsällskaps Årsb., Göteborg, 1937, s. 24—31, 1 textfig.
66. Hermelin, E. M., Mitt naturskyddsområde. — Södermanlandsbygden, Nyköping, Årg. 7, 1938, s. 34—38, 4 textfig.
67. Holm, Otto, Lövvångers högre djurvärld. — Västerbotten, Umeå, 1938, s. 21—58, 3 textfig.
68. —, Några ord med anledning av »Fågelnotiser från Västerbotten» av Bertil Haglund. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33 1938, s. 187—188.

Mejeriföreningens produkter tala för sig själva!

Ring blott:

Kontoret 912. 326. Mejeriet 326

B U T I K E R:

Storgatan 13 tel. 506

Trädgårdsgatan 7 . . . » 1523

Viktoriagatan 12 . . . » 743

Långgatan 5 » 1357

N. Kyrkogatan 18 . . » 1888

H Ä R N Ö S A N D

Sparbanken i Härnösand

grundades år 1827 och är länets äldsta och största sparbank. Banken har under sin hundraåriga verksamhet utvecklats till en sund och stabil penninginrättning. Vill Ni sätta in pengar i en bank och få högsta ränta eller taga ett lån mot så låg ränta som möjligt, vänd Eder då till

Sparbanken i Härnösand

HILMER GUSTAFSSONS Snickerifabrik

N. Bryggaregatan 9 (f. d. Folkbladet)

NORRKÖPING

Tel. 22 83.

Byggnadssnickerier
Butiksinredningar

Reparationer

INFORDRA OFFERT!

FALU Byggnadsindustri

åtager sig alla till yrket hörande
arbeten såsom: SNICKERI, MUR-
NING, MÅLNING, CEMENT- o.
GROVARBETEN samt KAKEL-
ARBETEN m. m.

Utför samtliga arbeten med största
omsorg och till humana priser.

Tel. 881, 1096. - Box 2910.

Infordra alltid vårt anbud.

69. Holmgren, Erik A., Glimtar från verksamhetsfältet. — Populär Biol. Revy, Sthlm, Årg. 1, 1938, n:r 2, s. 1—2, 24.
70. Hässler, Arne, Nordens mistel i forskning och sägen. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938 n:r 5, s. 3—5, 35, 7 textfig.
71. Höst, Per, Viltvård i Amerika. Några intryck från en studieresa i U. S. A. [Ur Norges Jæger og Fiskerforbunds Tidsskrift.] — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 313—332; tillägg av G. L-k, s. 331—332.
72. H—n, N., Sjönot (Trapa natans L.). — Tappan, Lund, Årg. 62, 1938, s. 142—144, 3 textfig.
73. H. A., Från kungsörnens liv. Apropos Skansens örnar, som fått friheten åter. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 12—14, 2 textfig.
74. Ett imponerande enträd. [Kronoparken Rejmyre.] — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 298.
75. Jakt på björn i Norr- och Västerbotten. — Ibid. s. 367.
76. Johansson, Nils-Gerb., »Den sista träsk-sjön.» — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 52—53.
77. Johansson, Ragnar, Gråärta sedd vid Ramsjön. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 143—144.
78. Johansson, Sven, Norrländsk idealtall. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 195, 1 textfig.
79. Johansson, Valton, Fardume träsk — en fridlyst fågelsjö. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 93—106, 9 textfig.
80. —, Den förblödda fågelmyren som fick liv igen. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938, n:r 2, s. 18—21, 5 textfig.
81. —, Hos de vilda husdjuren på fårens och fåglarnas ö. — Ibid., n:r 4, s. 14—18, 35, 11 textfig.
82. —, I tördarnas rike. — Ibid., n:r 5, s. 12—15, 10 textfig.
83. —, I »vattensvalans» rike. En dag hos svarttärnorna i Lina myr. — Ibid., n:r 3, s. 6—10, 8 textfig.
84. —, Rödspoven i Lina myr. — Populär Biol. Revy, Sthlm, Årg. 1, 1938, n:r 1, s. 10, 20.
85. —, & Åström, Einar, Pilgrimsfalken som häckfågel på Gotland. En orientering i samband med Faunistiska Sällskapets fågelinventeringar. — Ibid., n:r 2, s. 29—32, 24, 3 textfig.
86. Jonsson, Ella, Av vetenskapsakademien och domänstyrelsen under år 1937 handlagda viktigare naturskyddsärenden. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 161—179.
87. Jägerskiöld, L. A., Lodjur i västra Sverige. — Göteborgs Jaktsällsk. Årsb., Göteborg, 1937, s. 45—48, 2 textfig.
88. Jätteenar. [Madesjö socken i Småland.] — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 402.
89. Jättelönn fälld av stormen. [Alsike gästgivaregård i Uppland.] — Ibid., s. 208.
90. Jönsson, N., Naturskydd i Skåne. — Önnestads Elevförb. Årsb., Kristianstad, Årg. 24, 1938, s. 24—51, 12 textfig.
91. Kjellman, Hilding, Fritidsutredningen. — Sv. Turistför. Tidn., Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 131—136.
92. Knöppel, Olof, Om våra rovfåglar. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 26, 1938, s. 337—342, 5 textfig.
93. Krav på minskning av björnbeståndet. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 343—344.
94. [Kungörelse ang. begärd] Fridlysning av martorn. [Eryngium maritimum, utf. d. 8/1 1938.] — Hallands läns Allm. Kung., 1938 Landskansliet, Ser. A, n:r 4.
95. —, Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärke. [Ek i Ljungby s:n, utf. d. 10/1 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 16.
96. —, Ang. [begärd] fridlysning av ett å fastigheten Skämningared i Hyssna socken växande bokträd. [Utf. d. 10/1 1938.] — Älvsborgs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 3.
97. [Kungörelse ang. begärd] Fridlysning av växtart. [Eryngium maritimum, utf. d. 10/1 1938.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 31.
98. —, Ang. fridlysning inom Göteborgs och Bohus län av växten Eryngium maritimum (martorn). [Utf. d. 14/1 1938.] — Göteborgs och Bohus läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 16.
99. —, Ang. fridlysning av växten Eryngium maritimum. [Utf. d. 15/1 1938.] — Länsstyr. i Malmöhus län Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 25.
100. — ang.] Fridlysning. [Eryngium maritimum, utf. d. 22/1 1938.] — Kristianstads läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 35.
101. —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ek och gran i Ljungby s:n, utf. d. 21/2 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 66.
102. —] Ang. fridlysning av ett enträd å hemmanet Skalleröd i Foss s:n. [Utf. d. 26/2 1938.] — Göteborgs och Bohus läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 55.
103. —] Ang. [begärd] upphävande av fridlysning av naturminnesmärke. [Bok i Halltorps s:n, utf. d. 14/3 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 77.
104. [Kungörelse ang.] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ek i Ljungby s:n, utf. d. 14/3 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 78.
105. —] Fridlysning av vissa växtarter. [Pulsatilla patens jämte hybriden Pulsatilla patens × pratensis, Cypripedium Calceolus, Orchis palustris, Eryngium maritimum, Helichrysum arenarium, utf. d. 7/4 1938.] — Gotlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 31.
106. —] Ang. [begärd] fridlysning av sju ekar å kronoegendomen Leckö eller Sikajocki kungsgård i Otterstads socken. [Utf. d. 9/4 1938.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 65.
107. — ang. begärd] Fridlysning av almar i Getinge. [Utf. d. 11/4 1938.] — Hallands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 65.
108. —] Ang. fiske i sjön Tåkern. [Utf. d. 19/4 1938.] — Östergötlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 70.
109. —] Ang. fridlysning. [Ö. i Tisnaren i Skedevi s:n, häckplats fiskgjusar, utf. d. 25/4 1938.] — Ibid. n:r 77.
110. — ang.] Fridlysning. [Stora och Lilla Sandböte i Ornö s:n, utf. d. 14/5 1938.] — Sthlms läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 89.
111. —] Fridlysning. [Uddeboö jätteek i Estuna s:n, utf. d. 14/5 1938.] — Ibid. n:r 90.
112. —] Kommuncerad ansökning om fridlysning av naturminnesmärke. [Enträd i Amnehärads s:n, utf. d. 21/5 1938.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 42.
113. — ang.] Fridlysning av dolkstekeln, Scolia unifasciata Cyr. [Utf. d. 1/6 1938.] — Gotlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 52.
114. —] Lag om ändrad lydelse av 2 § lagen den 25 juni 1909 (n:r 56, s. 7) angående nationalparker; given ... d. 3/6 1938. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1938, n:r 276, s. 541—542.
115. —, Kungl. maj:ts, angående ändrad lydelse av 7 § reglementet den 22 december 1911 (nr 156) rörande nationalparkernas förvaltning; given ... d. 3/6 1938. — Ibid. n:r 277, s. 542.
116. — ang.] Fridlyst naturminnesmärke. [Ek i Bankeryds s:n, utf. d. 8/6 1938.] — Jönköpings läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 56.
117. —, Kungl. maj:ts, angående tillfälliga ändringar i fridlysningstiderna för vissa djurslag; given ... d. 30/6 1938. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1938, n:r 480, s. 1017 1019.

118. [Kungörelse ang. begärd] Fridlysning. [Ek i Stehags s:n, utf. d. 2/7 1938.] — Länsstyr. i Malmöhus län Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 86.
119. [— — —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Quercus sessiflora f. subintegrifolia, utf. d. 2/7 1938.] — Kristianstads, läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 100.
120. [— — —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ek, 2 bokar i Östra Broby s:n, utf. d. 2/7 1938.] — Ibid., n:r 101.
121. —, Domänstyrelsens, angående gällande jakttider för vissa djurslag m. m.; given ... d. 6/7 1938. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1938, n:r 505, s. 1069—1073.
122. [— ang.] Fridlysning. [Sveriges holme i Nacka s:n, utf. d. 9/7 1938.] — Sthlms läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 137.
123. [— —] Fridlysning av naturminnesmärken. [Flyttblock och blockpariet »Trollröset» i Asarums s:n, utf. d. 15/7 1938.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 116.
124. [—] Ang. fridlyst naturminnesmärke. [63 ekar i Kungs-Barkarö s:n, utf. d. 16/8 1938.] — Västmanlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 116.
125. [—] Ang. fridlysning av ett enträd å 1/112 mtl. Midskog, Amnehärads socken. [Utf. d. 3/9 1938.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 145.
126. [Kungörelse] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [Valeriana baltica på området Lucernan i Västervik, utf. d. 19/9 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 53.
127. [—] Ang. [begärd] fridlysning av Ändsjön och dess stränder. [Utf. d. 28/9 1938.] — Jämtlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 58.
128. [—] Ang. ändrade bestämmelser för fisket i sjön Tåkern m. m. [Utf. d. 3/10 1938.] — Östergötlands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 163.
129. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [2 ekar i Äby s:n, utf. d. 3/10 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 236.
130. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [2 enar i Ålems s:n, utf. d. 3/10 1938.] — Ibid., n:r 237.
131. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [Anacamptis pyramidalis (salep), utf. d. 3/10 1938.] — Ibid., n:r 238.
132. [—] Ang. fridlysning av ett idegransbestånd å den till kronoegendomen Ljungby Övra med Kiddön i Tanums socken hörande ön Porsholmen. [Utf. d. 10/10 1938.] — Göteborgs och Bohus läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 263.
133. [Kungörelse] Ang. [begärd] upphävande av fridlysning av naturminnesmärke. [Grannen »Grevinnan» i Dörby s:n, utf. d. 17/10 1938.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 247.
134. [—] Om yttrande över ansökning om upphävande av fridlysning av naturminnesmärke. [Upphävande av generell fridlysning av Adonis vernalis på Öland till att gälla endast Torslunda s:n samt fridlysning av ett med samma växt bevuxet område å fastighetn Mörbylilla 3, utf. d. 17/10 1938.] — Ibid., n:r 248.
135. [— ang.] Framställning om fridlysning av vissa naturminnesmärken. [Flyttblocket »Stenhönan» i Rödeby s:n, flyttblocks-komplexet »Galte gryta» i Karlskrona, flyttblocket »Aftonsängsstenen» i Sillhövda s:n, ett historiskt skärv, »snapphastuan», i Sillhövda s:n, flyttblocken »Gnetterudsstutarna» i Tvings s:n, flyttblocken »Fårastenen» i Tvings s:n, grottorna »Pukestugan» och »Pukes lagård» i Fridlevstads s:n, bergsformationen »Skaf-taskärv» i Ronneby s:n, »Djupadalsklyftan» i Ronneby s:n, bergspartiet »Borgamostad» i Ronneby s:n, flyttblocket »Kungakoppen» i Ronneby s:n, flyttblocket »Trollakyrka» i Bräkne-Hoby s:n, flyttblocket »Hoby sten» i Bräkne-Hoby s:n, jättegrytor å Sternö udde i Karlshamn, flyttblocket »Altarehall» med intilliggande jättegrytor i Karlshamn, flyttblocket »Notvalla kyrka» i Asarums s:n, flyttblocket »Björnamåla julost» i Asarums s:n, flyttblocks-komplexet »Emneboda julost» i Asarums s:n, ett flyttblocks-komplex nära Stora Bäckasjön i Kyrkhults s:n, klippartiet »Klinta hallar» i Kyrkhults s:n, ett »jättefjät» och en jättegryta invid Skrubbebodaån i Kyrkhults s:n, en jättegryta 300 m. väster om kyrkan i Äryds s:n, utf. d. 27/10 1938.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 40.
136. [— —] Kommunicerad ansökning om fridlysning av naturminnesmärke. [Stora tallen i Norra Härene s:n, utf. d. 5/11 1938.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 94.
137. [— —] Utomplansbestämmelser och byggnadsordning för två områden i Harplinge socken. [Utf. d. 10/11 1938.] Hallands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 236.
138. [—] Angående upphävd fridlysning av naturminnesmärke. [Lind i Källviken, Hedemora s:n, utf. d. 18/11 1938.] — Kopparbergs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 224.
139. [Kungörelse ang. begärd] Upphävd fridlysning. [Boplat för hägrar, utf. d. 22/11 1938.] — Hallands läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 335.
140. [—] Ang. [begärd] fridlysning av ett enträd. [Öjaby s:n, utf. d. 5/12 1938.] — Kronobergs läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 39.
141. [— ang.] Framställning om fridlysning av fågelliv. [Inom inre delen av Sölvesborgsviken, utf. d. 5/12 1938.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. B, n:r 44.
142. [— —] Fridlysta naturminnesmärken. [»Ässbole höktall» i Hallsbergs s:n, »Hissjö inägotall» och »Hissjö ängstall» i Lerbäckes s:n, »Skylbergs arkivtall» i Lerbäckes s:n, flyttblock i Glanshammar s:n, 3 tallar i Svennevads s:n, utf. d. 12/12 1938.] — Örebro läns Allm. Kung., 1938, Landskansliet, Ser. A, n:r 171.
143. —, Kungl. maj:ts, angående skydd för djurlivet å vissa platser; given ... d. 16/12 1938. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1938, n:r 743, s. 1687—1693.
144. Lapp och ren fördärva ej nationalpark. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 168.
145. Larsson, Gottfrid, Naturvård vid planerandet av betesvallar. — Ibid., s. 205, 1 textfig.
146. Lenander, A., Vägstakningen och naturskyddet. — Sv. Vägför. Tidskr., Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 197—201, 465—466.
147. Lina myr i fara att förstöras. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1938, s. 41—42.
148. Lina myrs öde ännu ej avgjort. — Ibid., s. 431—432.
Lindahl, Lars, Se n:r 198.
Lindhagen, Carl, Se n:r 193.
149. Lindquist, Bertil, Dalby Söderskog. En skånsk lövskog i forntid och nutid. — Acta Phytogeogr. Suecica, Sthlm, 10, 1938, 273 s., 99 textfig.
150. —, En urskog i Danmark. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938, n:r 3, s. 22—27, 10 textfig.
Lindström, Richard, se n:r 190.
151. Lobhammar, Gunnar, Glyceria lithuanica, Carex remota, C. pseudocyperus och Polygonatum multiflorum funna i Dalarna. — Sv. Bot. Tidskr., Sthlm, Bd 32, 1938, s. 437—439.
152. Lundevall, Carl-Fredrik, Nötkräkor i Uppsalatrakten. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 137—138.
153. Lönnberg, Einar, Högvilt i Polen. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 301.
154. —, Roskarlen, Arenaria interpres L., hächande i Vänern. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 184—186.
155. Magnusson, [Karl Hilding], Interpellation. [Lina myrs bevarande som naturminnesmärke.] — Riksd. Prot., 1938, 2 Kam. 3 Bd, n:r 31, s. 6—8.
Mannerkrantz, Axel, se n:r 192.
156. Markendahl, Ivan, Omkring jättegrytorna i Steneby. — Hembygden, utg. av Dalslands Fornm.- och Hembygdsförb., Göteborg, 1938, s. 93—97, 2 textfig.
157. Melin, Sven A., Våra falkar. En intressant fågelgrupp med flera representanter i svensk fauna. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 471—475, 1 textfig.
158. Mikaelsson, M. O., Bävrarna i Harrsjön. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 300—301, 2 textfig.
159. Modéer, Ivar, Fågeljakt och äggplundring. — Segel och Motor, Sthlm, Årg. 6, 1938, s. 213—215, 4 textfig.
160. Mohnzen, G. A., Om rävens nytta. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 26, 1938, s. 383.
161. Munthe, Henr., Djupadalen i Västergötland. Ett intressant geologiskt naturminne som hotas av förstörelse. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 67—77, 7 textfig.
162. —, Mindre pietetsfull behandling av rauk-område. — Ibid., s. 137—138, 1 textfig.
163. Nathansson, Robert, Skärgårdsjakten förr och nu. (Minnen från Nassa och Möja skärgårdar.) — Sthlm, Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, Årsskr., 1937, s. 22—28, 2 textfig.
164. Nationalparker, naturparker och naturminnesmärken samt skyddade områden. — Svenska Kalendern, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, (tr. 1938), s. 56—60.
165. Nationalparkerna böra skyddas mot skadegörelse av lappar. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 450.
166. Naturminnesmärke i stället för badort. [Stenshuvud.] — Ibid., s. 169—170.
167. Naturskyddsärenden. [Under år 1937.] Sthlm, Vet.-Akad. Årsb., 1938, s. 104—110.
168. Naturvärnets organisation. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 209—210.
169. Nilsson, F., Studieledarkurs i hembygds-vård i Lia. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 18, 1938, s. 338, 1 textfig.
170. Nilsson, Nils, Om lövängar och lövängsfragment på Linderödsåsen. — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 30—47, 6 textfig.
Nilsson, Theodor, se n:r 190.
171. Nordin, Erik, Kustreservatet i Harplinge, Haverdalsområdet. — Tidskr. f. Hembygds-vård, Sthlm, Årg. 19, 1938, s. 85—92, 6 textfig.

172. *Nordström, Ragnar*, Dvärgmåsen som häckfågel vid havskusten. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938, n:r 4, s. 6—10, 7 textfig.
173. *Noréhn, Nils*, Förändringar i storkstammens storlek och utbredning i Skåne under senare år. — Sv. Geogr. Årsb., Lund, Årg. 14, 1938, s. 99—111, 9 textfig.; tysk res. 110—111.
174. —, Storkrapport för sommaren 1937. — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 23—25, 1 textfig.
175. *Notini, G.*, Fågelskydd — växtskydd. [Ur Växtskyddsnotiser, n:r 1, 1938.] — Tappan, Lund, Årg. 62, 1938, s. 95—96.
176. *Olofsson, Ossian*, Ett par fågelnotiser från Piteå-trakten. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 140—142.
177. *Olsson, Linus*, Trädgårdstidens inpassning i naturen. — Hem i Sverige, Sthlm, Årg. 29, 1936, s. 121—125, 8 textfig.
178. *Palmgren, Rolf*, Vinterfåglar. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, Årsskr., 1938, s. 49—54.
179. *Petre, Allan*, Markägare — friluftsfolk — jägare. En fråga som måste lösas i samförståndets tecken. Okad naturkunskap och intensifierad propaganda för naturvett. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 49—51, 1 textfig.
180. [—], Naturskydd i motvind. [Undert. Petrus. — Skogvaktaren, Sthlm, Årg. 48, 1938, s. 231. Pettersson, J. V., se n:r 194. Pettersson, Knut, se n:r 191.]
181. *Plejdel, Karin*, Landskapsbildens förskönnande. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Årg. 10, 1938, s. 53—58, 12 textfig.
182. *von Post, Lennart*, I utsiktstornet på Möseberg. (Sv. Turistför. Små häften. Väster-götland: 1) — Sthlm 1938. 8:o. 8 s., 6 textfig., 4 å omsl.
183. —, Odensjön, Skäralid, Klöva hallar. (Sv. Turistför. Små häften. Skåne: 1.) — Sthlm 1938. 8:o. 16 s., 8 textfig., 5 å omsl.
184. —, Sätters dal. (Sv. Turistför. små häften. Dalarna: 1.) — Sthlm 1938. 8:o. 8 s., 8 textfig., 5 å omsl.
185. —, Tylösand. En halländsk sandbukt. (Sv. Turistför. Små häften. Halland: 1.) — Sthlm 1938. 8:o. 8 s., 6 textfig., 3 å omsl.
186. Proposition, Kungl. maj:ts, till riksdagen med förslag till lag om rätt till jakt m. m.; given ... d. 14/1 1938. (Kungl. maj:ts proposition nr 46.) — Bih. Riksd. Prot., 1938, 1 Saml., 7 Bd, nr 46, 123 s. Motioner med anledning av ovanstående proposition:
187. *Gustavson, John & Reuterskiöld, C. A.*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående] (Motioner i Första kammaren n:r 224.) — Ibid., 3 Saml., n:r 224, s. 1—22.
188. *Egnell, Wiktor*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 229.) — Bih. Riksd. Prot., 1938, 3 saml., n:r 229, s. 9.
189. *Björck, John, m. fl.*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 236.) — Ibid., n:r 236, s. 20. Lika lydande med motion i Andra kammaren n:r 354.
190. *Lindström, Richard & Nilsson, Theodor*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 237.) — Ibid., n:r 237, s. 1—3.
191. *Pettersson, Knut*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 238.) — Ibid., n:r 238, s. 5.
192. *Mannerkrantz, Axel*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 239.) — Ibid., n:r 239, s. 7—8.
193. *Lindhagen, Carl*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Första kammaren n:r 240.) — Ibid., n:r 240, s. 9—10.
194. *Pettersson, J. V., m. fl.*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren n:r 344.) — Ibid., 4 saml. n:r 344, s. 13—14.
195. *Hansson, Erik*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren n:r 346.) — Ibid., n:r 346, s. 3—4.
196. *Barnekow, R. & Björklund, L. A.*, [Motion] i anledning av [ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren n:r 347.) — Ibid., n:r 347, s. 5.
197. *Danielsson, A., m. fl.*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren nr 354.) — Ibid., n:r 354, s. 3—5.
198. *Lindahl, Lars*, [Motion] i anledning av ... [ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren nr 355.) — Ibid., n:r 355, s. 7—8.
199. Utlåtande i anledning av ... [ovanstående.] (Jordbruksutskottets utlåtande nr 53.) — Ibid., 10 saml. nr 53, s. 1—51.
200. Jordbruksutskottets memorial i anledning av kammarnas skiljaktiga beslut beträffande det i utskottets utlåtande nr 53 framförda förslag till lag om rätt till jakt. (Jordbruksutskottets memorial nr 68.) — Ibid., nr 68, s. 1—3.
201. [Frågans behandling i Riksdagens kamrar.] — Riksd. Prot., 1938, 1 Kam. 2 Bd, n:r 28, s. 49—88, nr 29, s. 3, 2 Kam. 2 Bd, n:r 28, s. 78—109, 3 Bd, n:r 29, s. 6.
202. Riksdagens skrivelse till konungen i anledning av ... [ovanstående.] (Riksdagens skrivelse nr 232.) — Bih. Riksd. Prot., 1938, 14 saml. n:r 232, s. 1—11. Reuterskiöld, C. A., Se n:r 186.
203. *Romell, L[ars]-G[unnar]*, Fritidsproblemet, naturskyddet och hembygdsvärden. — Tidskr. f. Hembygdsvärd, Sthlm, Årg. 19, 1938, s. 209—216, 4 textfig.
204. —, Gotlandsängar och dess framtid. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 107—114, 4 textfig.
205. —, Natur- och landskapsvärd på Höjentorps kungsgård. — Ibid., s. 138.
206. —, Några kulturens spår i gotländsk vegetation. — Sv. Bot. Tidskr., Sthlm, Bd 32, 1938, s. 322—331, 5 textfig.; engelsk res. s. 331.
207. —, En utredning med socialt naturskyddssyfte. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 141—143.
208. *von Rosen, Hans*, En utflykt till Stora Karlsö. — Södermanlands läns jaktvårdsför. Årsskr., Nyköping, 1935, s. 73—77, 7 textfig.
209. *Rosenius, Paul*, Väst kustens naturskatter måste bevaras! — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 139—140, 1 textfig.
210. *Rudebeck, G.*, Vandaliserad landsväg. Al-lén fölls trots förbön av vägstyrrelsen — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 64—67, 2 textfig.
211. *Runquist, Erik*, Är den helbladiga vändelroten (*Valeriana baltica* Pleijel) i fara att utrotas i Sverige? — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 61—66, 2 textfig.
212. *Rådberg, Edvard*, Lodjur i Värmland. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 30.
213. Rådjurstammen i Hälsingekogarna. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 60.
214. *Salomonson, Otto*, Tre rariteter. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, 1937, s. 41—44, 1 tavla.
215. *Samuelsson, Gösta*, Roskarlen, *Arenaria* interpret i Väner. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 284—285.
216. *Sandberg, Gustaf*, Uppför Njula. En botanisk utflykt. (Sv. Turistför. Små häften. Lappland: 1.) — Sthlm 1938. 8:o. 16 s., 8 textfig., 4 å omsl.
217. *Sandkvist, Albert*, Stranden och kulturlandskapet i Halland. — Tidskr. f. Hembygdsvärd, Sthlm, Årg. 19, 1938, s. 101—117, 6 textfig.
218. *Selling, Gösta*, Stadsbon i naturen. — Sthlm, Sv. Turistför. Årsskr., 1938, s. 345—350.
219. *Selander, Sten*, Fiby urskog. — I: Selander, Sten, Mark och människor, 2 uppl., Sthlm 1938, s. 17—18.
220. *Selander, Sten*, Skärgårdens framtid. — I: Selander, Sten, Mark och människor, 2 uppl., Sthlm 1938, s. 29—50.
221. —, Epitafium över lövängen. — Ibid., s. 51—70.
222. —, Rovdjur. — Ibid., s. 71—95.
223. *Serlachius, Gösta*, Rävstammens förbättring. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 26, 1938, s. 95—96.
224. *Sernander, Rutger*, Naturskyddets ställning till frågan om hagmarkernas och lövängarnas exploatering. — Sv. Betes- och Vallför. Årsskr., 20, 1938, s. 151—170, 8 textfig.; disk. s. 168—170.
225. *Sjöbeck, Mårten*, Forntidsnaturen och nutidslandskapet i Sverige. — Naturen och Vi, Sthlm, 1938, n:r 2, s. 6—9, 32—33, 8 textfig.
226. —, Havsstrandens allmäningsproblem i Halland och Nordvästskåne. — Tidskr., f. Hembygdsvärd, Sthlm, Årg. 19, 1938, s. 55—62, 4 textfig.
227. Sjöfågelskyddet i skärgården bör befordras. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 450.
228. Skydd åt naturen mot vanprydande reklam. [Undert.: Skånes Naturskyddsförening.], — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 55—62, 4 textfig.
229. Skånes Natur. Skånes Naturskyddsförenings årsskrift. 25 (1938). — Lund 1938 8:o. 95 s. 2 tavl., 24 textfig.
230. *Steffen, G.*, Vildmarksfloran. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 10, 1938, s. 570—571, 1 textfig.
231. *Ström, Fredrik*, [Yttrande ang.] Anslag till svenska naturskyddsföreningen. — Riksd. Prot., 1938, 1 kam. 1 Bd, nr 23, s. 91—92.
232. *Strömbeck, P.*, Högvilt på Stockholms knutar. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, 1938, s. 76—79, 2 textfig.
233. *Sundstedt, Fredrik*, Skåne 1. Västra Skåne. (Åhlén & Söners Naturböcker för semestern.) — Sthlm 1938. 8:o. 95 s. 20 tavl. Innehåller många uppgifter av naturskyddsintresse.
234. —, Väst kust 1. Göteborg med omgivningar och Bohuslän 1; 2. Halland. (Åhlén och Söners Naturböcker för semestern.) — Sthlm 1938. 8:o. 107, 90 s. 22 tavl., 1 textfig., 18 tavl. Innehåller många uppgifter av naturskyddsintresse.
235. *Swanberg, P. O.*, Iakttagelser av sällsynta fåglar. Nötkråka, flodångare, brednäbbad simsnäppa och mindre sångsvan. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 241—246, 1 textfig.

236. Svenska faunistiska sällskapet inventerar Sveriges fågelfauna. En arbetsplan och en vädjan till alla fågelintresserade i vårt land. [Undert.: Orvar Nybelin, Carl Fries, Ingmar Fröman, Birger Rudebeck, Bror Tunblad.] — Populär Biol. Revy, Sthlm, Årg. 1, 1938, n:r 1, s. 27—29, n:r 2, s. 25—26, 1 textfig.
237. Svensson, Harry G., Biologilärarnas för- enings exkursion till Jämtland 28/6—2/7 1937. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 130—136, 3 textfig.
238. Sveriges Natur. Svenska Naturskyddsför- eningens årsskrift. 29:e årgången. — Sthlm 1938. 8:o. 204 s., 78 textfig.
239. Svärdson, Gunnar, Kring ett bofynd av nötkråka. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 137.
240. —, En försvunnen fågellokal. — Ibid., s. 66—68.
241. Söderberg, Rudolf, Fiskgjusarna i Vänern. — Populär Biol. Revy, Sthlm, Årg. 1, 1938, n:r 1, s. 8—9, 2 textfig.
242. Till viltreservat... [I Tjust.] — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 31, 1938, s. 240.
243. Tillstånd att döda skadegörande utter. — Ibid., s. 240.
Trolander, Anders Sebastian, Nekrolog:
244. Wibeck, Edvard, Anders Sebastian Tro- lander. *25/5 1859, †27/1 1938. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 127—129, 1 portr. i texten.
245. Trädgårdh, Ivar, Skogens jätte hemma hos sig. — Populär Biol. Revy, Sthlm, Årg. 1, 1938, n:r 2, s. 11—12, 2 textfig.
246. Tvåbent tall. [Hamra kapellag.] — Skog- vaktaren i Sthlm, Årg. 48, 1938, s. 162, 1 textfig.
247. Tägtström, B., Om Upplands knipor. — Uppsala läns Jaktvårdsför. Årsskr., 1936, s. 10—13, 2 textfig.
248. Wahlberg, Lennart, Bidrag till kännedomen om hembygdens flora. — Västerbotten, Umeå, 1938, s. 79—88.
249. Wallengren, Hans, Naturskydd och ama- töffotografering. Inledning till diskussion vid Malmö fotoklubbs sammanträde den 2 november 1937. — Skånes Natur, Lund, 25, 1938, s. 11—18, 4 textfig.
250. —, Den sista järven i Skåne. — Ibid., s. 19—22, 2 textfig.
251. W[ennmark], T., Björn jakt i Norr- och Västerbotten. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 76, 1938, s. 415.
252. Wibeck, Edvard, En av Stockholmstrak- tens och Sveriges största ekar uppbränd. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 143—146, 3 textfig.
253. —, Kronobergs läns naturvetenskapliga förening vill avsätta naturreservat. — Ibid., s. 148—149.
254. —, Sjöfågeln på vatten i Stockholm. — Sv. Jägareförb. Avd. f. Sthlms stad och län, Årsskr., 1938, s. 11—43, 9 textfig.
Wibeck, Edvard.
255. Naturskyddsman som belönas. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 168.
—, se Trolander, Anders Sebastian, n:r 244.
256. Widén, Albin, Vilka äro Sveriges största träd? — Sv. Underbefälstidn., Sthlm, 1938, n:r 23, s. 6—7.
257. —, Vilken blomma är mest sällsynt? [Epi- pogum aphyllum.] — Ibid., n:r 33, s. 11—12.
258. Wijkman, Gösta, Naturvettsvecka mot Vanda! — Friluftsliv, Sthlm, Årg. 6, 1938, n:r 2, s. 3.
259. Wingstrand, Karl Georg, Gräshoppsångare vid Hornborgasjön. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 33, 1938, s. 174—176.
260. Vombs ängar dömda till undergång? — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 342—343.
Wöhler, Willy.
261. Fröman, Ingmar, Willy Wöhler och Karlsö- klubben. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 146—148, 2 textfig.
261. Zimdahl, Helge, Bostaden och naturen. — Byggmästaren, Sthlm, Årg. 17, 1938, s. 321—322, 1 textfig.
263. Åblander, Fr. E., Naturskyddslitteratur. Tryckt i Sverige 1937 (jämte äldre tillägg.) — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 180—191.
264. Åkerhielm, Lars, Medeltidstallar. Våra skogars äldsta träd, som levat och kämpat i ett halvt tusental år. — Skogen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 420—424, 5 textfig.
265. Åström, Einar, Linnés ask på Stora Karlsö. — Sveriges Natur, Sthlm, Årg. 29, 1938, s. 140—141, 1 textfig.
—, Se Johansson, Valton & Åström, Einar, n:r 85.
266. Ännu en »trollgran». [Leksand] — Sko- gen, Sthlm, Årg. 25, 1938, s. 22, 2 textfig.

Söderhamns stads och Sydöstra Helsinglands Sparbank

Kungsgatan 9, Söderhamn

Högsta inlåningsränta

Lägsta utlåningsränta

Hemsparbössor tillhandahållas

Hudiksvalls Bryggeri Aktiebolag

★

Telefoner 13 och 302

Homeopatiska Institutet • Sollefteå

(Institutet inregistrerat) • Storgatan 55 • Telefon 762 (ankn. bostaden)

Innehavare: Homeopatiska Läkaren O. Sahlén.

Mottagningstider vardagar 10—13. Tid måste beställas.

Begär frågelista.

Hormonterapi Metallsalterapi-Materia Medica enligt Heilpraktiker Carl Müller, Osterode, Tyskland.

A-CEMENT OCH SMÄLTCEMENT

Cementrör och -brunnar, Eldfast Tegel och Lera, Takpapp, Tak- tjära, Jute- och Tjärdrev, Trätjärar m. m. till billigaste priser hos

Kommanditbolaget Axel E. Madsen

STUGSUND • Telefoner SÖDERHAMN 4111 och 4122

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Torsten Bohlin</i> : Ångermanland	33
<i>Henrik Cornell</i> : Kyrkor och kyrkokonst i Ångermanland . .	47
<i>Ludvig Nordström</i> : Till en ny landshövding	56
Fortid — Nutid	69
<i>Th. Hellman</i> : Murberget	80
<i>Arthur Norlén</i> : Hembygden och skolan	87
Kust och Folk	99
<i>Georg Bergfors</i> : Funderingar under färder på nordångerman- ländska vägar	110
<i>David Frykholm</i> : Drag av ångermanländsk byggnadskultur .	125
<i>G. Bucht</i> : Lärdomsstaden Härnösand	135
<i>Carl Fries</i> : En bäverdamm i Ångermanland	145
<i>Nils Dahlbeck</i> : En vit fläck på Sveriges botaniska karta . .	154
<i>Sten Selander</i> : Ångermanländsk kust	159
<i>Per Olof Swanberg</i> : Något om strömstararna vid Tyresö . .	170
<i>The Svedberg, Ingrid Svedberg</i> : <i>Valeriana baltica</i> fridlyses på Lucerna	178
Meddelanden	183
Från skilda länder	202
Byggnadskulturen	206
<i>Fr. E. Åhländer</i> : Naturskyddslitteratur	211

Samtliga fotografier, utom där annat anges, äro tagna av V. Lundgren, Härnösand.

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Länsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Utkommer årligen med sju häften och en årsbok

Årgång 1 • Nr 3 • 1939

Utgör 20:de årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 30:de årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

VÄGARNAS SKÖNHETSVÄRDEN

Intryck från en studieresa i västra Europa år 1938.

Frågan om den vackraste sträckningen av en väg har så många gånger diskuterats i press och facktidskrifter att ämnet nästan är uttömt. Några allmänna regler kan givetvis ej uppställas och vägens inpassning i landskapsbilden blir beroende av så många olika faktorer vilka variera från plats till plats. När engelsmännen säga att de ej ännu veta vilken vägtyp de skola låta utvecklas vid den framtida utbyggnaden av vägnätet, och framhålla att den tyska autostradan »kanske ej passar för oss», är det vid närmare förfrågan om skälen därtill, även estetiska synpunkter som anföras. Man undrar om ett så brett vägband som fordras för en autostrada skall låta sig inpassas i den engelska naturen. Min åsikt om de tyska autostraderna är den, att de oftast på ett synnerligen vackert sätt äro inkomponerade i naturen, med raksträckor då så naturligt anvisas och mjuka kurvor där terrängen så fordrar. Därjämte delas autostraden ofta vid sträckningar i sidlutande terräng så att körbanan förlägges i olika plan varigenom onödigt stora bankar eller skärningar undvikas. En sådan uppdelning kan ske även av andra orsaker t. ex. vid kraftig dosering eller då man därigenom slipper förstöra i väglinjen befintliga förhållanden av värde, vilka skulle raserats om bägge vägbanorna förlagts intill varandra, endast skilda med det normalt förekommande grönbältet. Av samma anledningar borde

även en svensk väg kunna uppdelas då därigenom på grund av varje dels smalare bredd, vissa estetiska värden vunnas. Detta kanske även av ekonomiska och lämplighetsskäl.

Där naturen ger möjlighet till raksträcka utan att vackra befintliga naturförhållanden raseras bör en bilväg givetvis byggas rak och därmed trafiksäker. En raksträcka kan ej i och för sig anses vara oestetisk. Planteringar eller andra anordningar intill vägen kan borttaga enformigheten. Påpekas bör emellertid att då endast en vägbana finnes och vägen går på plan mark, en svag kurva ger bättre möjlighet att vid körning bakom fordon överblicka framförvarande vägsträcka än på en väg med absolut rak sträckning. Detta ökar säkerheten vid omkörning vilket är av värde vid starkt trafikbelastade infarter till samhällen, där man annars lätt kan bli fastlåst bakom ett större fordon. En väg inom relativt plan terräng med en sträckning i mjuka kurvor ger även åt föraren en större fortgående förändring i bildfältet, vilket kanske är angenämare än en med en gång given bild vid en raksträcka. Passagerarna kunna se åt vilket håll som helst. Att projektera raksträcka bara därför att den är så lätt att staka och därigenom förstöra natur och god miljö är dock oförsvarligt.

Vid anskaffande av mark för nya vägar eller breddning av vägar i Sverige synes oftast vägområdet tilltagas alltför smalt. Vid nyare franska och engelska väganläggningar hade man ofta redan från början skaffat sig en så stor markbredd att en framtida utveckling av vägområdets användningssätt kunde rymmas inom den erhållna bredden. Det ännu ej för väg- och gång- eller cykelbanor utnyttjade området låg som ett parkbälte, försett med olika slag av plantering. Att vägen härigenom kan erhålla många trevnadsvärden säger sig själv.

Vid skärningar eller där vägbanan ligger på bank borde alltid så mycket mark anskaffas att de för vägbygget vidtagna, nödvändiga anordningarna på ett rätt sätt bli inpassade i naturen. I Tyskland påpekades särskilt att i en vägsektion uppkomna skarpa hörn alltid måste avrundas. Vägbansans anslutning till diken — där sådana förekomma — göras med mjuk rundning, och slänter avslutas upptill med mjuk rundning. Om vid mindre skärningar endast små partier av den genomskurna förhöjningen bli kvarstående på ena eller bägge sidor av vägen, utjämna dessa. Där väglinjen går över eller intill ur skönhetssynpunkt eller annan synpunkt värdefulla företeelser i naturen såsom vackra solitärträd eller trädgrupper, flyttblock m. m. bevaras dessa inom ramen för vägbyggnaden.

Vid anskaffande av vägmark bör vägområdets bredd tagas så stort att plats finnes även för plantering, där sådan är lämplig. (England.)

Beträffande den i vägsektionen angivna uppdelningen av totala vägbredden påpekades att man därigenom ej blott ger plats åt de olika trafikriktningarna och trafikslagen samt säkerhet åt trafiken utan också ger vägen ett visst utseende. En uppdelning av de olika trafikriktningarna med ett grönbälte emellan ger utom trafiksäkerhet även en bättre vägbild än den där samma vägbanebredd utlagts utan grönbälte. Detta ej blott därför att man genom anordningar i grönbältet kan skapa skönhetsvärden åt vägen utan även därför att den bredare vägbanan i regel bryter hårdare mot naturen.

I samband med frågan om vägens sträckning står frågan om förläggning och utförande av de konstarbeten som ingå i ett vägbygge. Jag har redan nämnt att den tyska autostradan oftast på ett estetiskt tilltalande sätt inpassade sig i landskapet. Detta gäller även de ställen där konstarbeten äro vidtagna. Även vid relativt plan terräng kan konstarbeten såsom planskilda korsningar göras sådana att de på tillfredsställande sätt inpassa sig i naturen. De konstarbeten vilka

kanske ännu ej erhållit en helt tillfredställande utformning är väg-övergångarna för gående. Dessa alldeles fristående broar verka ibland som en »möbel» vilken ej riktigt hör hemma på platsen. Man saknar en naturlig fortsättning även om man vet att endast en trappa behöver avsluta bron över vägbanan. Många tyska vägmän voro ej heller nöjda med dessa vägövergångar och påpekade huru ofta dessa varierades till sin utformning varigenom man experimenterade sig fram till estetiskt tilltalande utseenden även för dessa konstarbeten. I skogstrakter hade man t. ex. utfört sådana broar av stockar.

När man väljer brotyp borde även hänsyn tagas till graden av typens förmåga att inpassa sig i den miljö där den skall placeras. Oftast och särskilt vid viadukter i plan terräng inpassa sig broar med upplöst konstruktion bäst i landskapsbilden. Att vid viadukter i plan terräng öka den uppkomna kamelryggens höjd med en bro vars bärande delar består av hela balkar med konstruktionen över vägbanan är att försämra den redan genom vägbanken uppkomna ofta olämpliga förändringen av landskapsbilden.

I norra Tyskland och i England hade gång- och cykelbanor ofta helt frigjorts från vägsträckningarna och inpassats i vägområdets omgivningar. För alla vägfarande syntes detta vara en fördel och anordningen förhöjde på något sätt trevnaden. Här och var i norra Tyskland återfanns även den vid vägkanterna förr så vanliga smala gångstigen vilken uppstått av sig själv. De i Tyskland hade bevarats och underhölls vid vägens skötsel.

Vägmarkeringen var kanske den anordning som mest varierade både inom de särskilda länderna och länderna emellan. Ju sydligare man befinner sig desto kraftigare och färgrikare är markeringen.

Ofta tjänstgör stängsel även som vägmarkering. En mångfald arter av vägstängsel kan studeras vid de italienska bilvägskoncessionerna och å andra italienska vägar samt vid engelska vägar. Vid de italienska bilvägskoncessionerna skola stängslen även vara absolut effektiva mot olovligt beträdande av vägen, varvid de i många fall bestå av ett nätverk taggrådar spända på betongstolpar, en föga tilltalande anordning.

På engelska landsbygden där huvudsakligen animaliskt jordbruk förekommer och således mera permanenta stängsel vid vägen uppsättas av jordägarna är ett enkelt järnrörsstaket i relativt tätt rut-system ett ur trevnadssynpunkt lämpligt stängsel.

Kan stängsel undvikas är detta givetvis en fördel då detsamma oftast

Den gamla vägen bibehålles och underhålles för den tunga, långsamma trafikens räkn-
ning. Differentiering för olika hastigheter. (Holland.)

ej blir någon prydnad. Måste stängsel anordnas t. ex. vid bankar och stup bliva låga stängsel i regel de ur skönhetssynpunkt bästa t. ex. en låg murad naturstenmur med godsida på bägge sidor eller mot vägen och med stenplattor som avtäckning. För andra fall t. ex. såsom skydd mot boskapen voro de stängsel som minst observerades i regel de ur estetisk synpunkt lämpligaste. Låga häckar på rätta ställen äro även goda.

Bland olika typer av vägmärken synes ur såväl estetisk som praktisk synpunkt de låga, kraftigt annonserade tyska typerna vara de bästa. Påpekade bör även den lätthet varmed de kunna avläsas såväl om dagen som natten. Användandet av höga vägmärken, ofta med många armar upptill, ökar endast den stolpskog vilken redan finnes för uppbärande av telefon- och kraftledning. Engelsmännen påpekade den fula vägbild som uppstår enbart därigenom att telefon och kraftledningstolpar placerades intill vägarna. Såväl telefon- som kraftledningar kunna dock, rätt utformade, väl inpassas i vägbilden

Ofta anvisar naturen den lämpligaste och vackraste sträckningen. (England.)

och deras dynamiska effekt behöver ej förfula densamma. Kunde de i Sverige förekommande många privata små ledningarna med sina krokiga och ruttna stolpar borttagas så försvunne det kanske sämsta inslaget i »stolpskogen». Enbart vägmärkena kan emellertid hos oss ibland bilda en »stolpskog» vilken är föga vacker. Största antal olika vägmärken torde dock återfinnas i Holland. Lyckligtvis sättes dock så många anvisningar som möjligt på samma stång.

Ehuru jag anser att antalet vägmärken här hemma i viss grad kunde reduceras, kanske ej till antalet olika märken men genom sammanställning, har jag dock inget emot att även vägmärken för olika rutter infördes. Att se det på en låg stolpe markerade numret på vägen — ibland kompletterat med tal för avståndsintervallen — bidrog till en lugn körning på okända vägar ty man var säker om rätta vägen.

Om vägreklamen behöver jag ej spilla många ord. För denna i allmänhet så osköna, pretentiöst anordnade annonsering hade vägmännen i de olika länderna i allmänhet ingen som helst känsla. För min del önskar jag den ej tillbaka i vårt land ej ens på 50 meters av-

Den ej så sköna landskapsbilden blir ej vackrare genom vägreklamen. (Belgien.)

stånd från vägen. En reklamskylt kan vara vacker särskilt som ny, men efter en viss tid och som förfallen är den det aldrig. Huru vanprydda äro ej t. ex. många belgiska och italienska vägar till följd härav. Vägreklamen är ej heller nödvändig för vägen.

Med hänsyn till den alltmer ökade trafiken måste även byggnader avsedda att inrymma anordningar till betjäning av denna trafik, i ökad omfattning uppföras vid vägarna. Sådana byggnader äro servicestationer, förtärringsställen, vaktstugor m. fl.

Beträffande servicestationerna ge dessa ofta genom sin utformning och färgsättning ett kraftigt inslag i vägbilden. Därvid bör åtminstone färgvalet kunna ligga inom en harmonisk färgskala utan att de därigenom bliva mindre observerade. Ett sammanförande av de olika bensinbolagens småstationer inom en större anläggning visade sig medföra många fördelar ej minst ur utseendesynpunkt. Inom större samhällen borde detta ofta låta sig göra.

De utefter de befarna vägarna på landsbygden observerade förtärringsställena voro i allmänhet uppförda med god stilkänsla och väl

Även utan den förfulande bensinstationen ger vägbilden ett oordnat intryck. (Sverige.)

inpassade i väg- och landskapsbilden. Ännu äro de ej så rikligt förekommande, men med hänsyn till trafikökningen komma allt fler att uppföras, till betjäning av den motorfarande allmänheten. Med minnen från en studieresa i U. S. A. hoppas jag dock att vi må förskonas från de där så vanliga typerna för förtäringstillfällen eller »restrooms» vilka inrymts i byggnader som givits utseende av atlantfartyg, apelsiner, kaffekvarnar, buteljer, järnvägsvagnar m. m. Om de i U. S. A. utförda anordningarna för parkering och pick-nick vid vackra eller på något sätt bemärkta platser eller utsiktspunkter även i Sverige bleve tagna till förebilder, sker däremot ingen skada. Även i Tyskland, särskilt vid autostraderna, hade utförts sådana »rastplatser» av god typ.

Till sist några ord om vägplanteringar och anordningar för att läka de sår som vid vägbyggande uppstå i naturen.

Att sådana sår uppstå kan ej förhindras, de äro oundvikliga vid ett vägbyggande. Under hela resan utanför Sverige observerades emellertid ytterst sällan kvarstående sår i naturen härrörande från väg-

Vägarbetet avslutat. Skall det i skärningen uppkomna såret läkas? (Sverige.)

byggnader. Så snart sig göra låter söker man hjälpa naturen att få tillbaka sitt utseende och på ett riktigt sätt genom planteringar eller andra anordningar inpassa vägen i landskapsbilden. I Tyskland påpekades att några lagar ej fordrat att stora kostnader och arbeten nedlagts på vägens inpassning i landskapsbilden eller för planteringar. Endast en naturskyddslag finnes och densamma är sällan tillämplig. Alla dessa arbeten till vägfarandes trevnad har utförts därför att rikskanslern uttryckt en önskan om att i samband med vägbyggnaderna — särskilt autostraderna — stor vikt skulle läggas vid vägens inpassning och förtoning i landskapet. Härvid ger en »Landschaftberater» råd och anvisningar. I England finnes t. ex. »The Council for the preservation of rural England» och »The roads beautifying association» vilka arbeta för landsvägens skönhet och vilka i en gemensam »Report of The Frunk Foads Joint Comittee» framlagt vissa riktlinjer. Även »A A» har genom en broschyr betitlad »The Highway Beautiful» sökt bidra till skapandet av vackra vägar.

Man påpekade i England att planteringen vid vägarna ej finge ut-

göra en markering av vägen, utan var en förmedling mellan väg och natur eller, i form av alléer, ett skydd mot solen och ett trevnadsvärde. Frågan om allé eller icke allé kanske även är beroende av klimatförhållandena. Att en vägallé kan vara orsak till tillfälligt hala vägbanor är obestridligt — våta löv, isbark — men detta anses ej få hindra att alléer planteras.

I norra Tyskland liksom söder om Bingen hade man på grund av vägbreddningar måst hugga ned de även ur trevnadssynpunkt så värdefulla fruktträdalléerna. Nya fruktträd planterades emellertid redan då vägarbetet påbörjades. I Frankrike tackade man de förfäder som planterat alléer med ända till tre rader träd på varje sida. Härigenom var vägens allékaraktär ej förstörd efter en vägbreddning trots att en eller flera trädrader måst nedhuggas.

I ovan nämnda engelska »Report» lämnas även anvisningar om vilka trädslag som passa inom olika delar av landet samt varnas för plantering av för landskapet främmande träd, exempelvis exotiska trädslag. Man påpekar även reglerna för trädens utrymmesbehov, varemot så ofta syndas.

I Tyskland observerades huru vägslänter vilka, på grund av frånvaro av lämplig jord för besåning, bleve torvbelagda så att det uppkomna såret så snart som möjligt skulle läkas. Sedan ett vägarbete avslutats omvandlades grustagen ibland till dammar, ibland utjämnades de och försågos med plantering. Jag är frestad att säga att i Sverige synes råda det motsatta förhållandet. Dels blir skärningarna här ej avrundade upptill varför »överhäng» ofta uppstå med stora håligheter under den av vegetationen bundna jorden och så snart man upptäcker lämpligt grus i en skärning blir denna ett grustag även sedan vägen i övrigt är permanentad och färdig.

Jag slutar denna artikel med en vördsam hemställan till dem det vederbör, att större medel måtte anslås till utförandet av sådana anordningar vilka förmedla vägens anpassning till naturen och till pryddandet av våra vägar, åtminstone de, vilka äro huvudleder. Samtidigt tackar jag alla dem som redan försökt att vid vägbyggen beakta även de estetiska synpunkterna vid ett vägbyggnadsföretag.

Manne Carlman.

HAGARNA OCH PARKLANDSKAPET

Jag har i en föregående årgång av Samfundets tidskrift haft tillfälle att i korthet beröra de förändringar, som svensk natur kommer att genomgå tack vare tillämpningen av den moderna beteskulturen. Vi befinna oss faktiskt vid slutet av den långa utvecklingskedja, som innefattar lövskogsmarkens exploatering: lövskog och barrblandskog — löväng — hagmark — betesvall. Det har ju visat sig, att det är oekonomiskt ur skogsbrukets synpunkt att ha kreaturen på bete i skogen. De förstöra trädplantorna, och genom sitt tramp skada de granrötterna, så att träden angripas av röta. Inte heller ur jordbrukets synpunkt är det fördelaktigt med skogsbetet. Gräset är näringsfattigt och glesvuxet. Kreaturen springa fettet av sig i sina bemödanden att skaffa sig föda. I stället för att omvandlas till animala fett- och äggviteämnen övergår fodret i alltför hög grad till ingenting annat än rörelse- och värmeenergi.

Hagmarkernas produktion räcker emellertid inte till för att skaffa ersättning för det förlorade skogsbetet. Den måste intensifieras, och som en följd därav växer fram kravet på ett borthuggande av träden. Endast en mindre del av hagmarkerna erfordras dock för betesvallarna, vartill kommer, att man mer och mer börjar förvandla åkermark till betesmark. Detta betyder emellertid ej någon vinst ur naturskyddssynpunkt, ty det innebär endast, att barrskogsplanteringarna ta så mycket mer.

Den moderna beteskulturen medför emellertid inte endast olägenheter för naturskönheten. Genom skogsbetets upphörande kommer t. ex. med all sannolikhet lövträdsinslaget i barrskogen att öka, ty det är framför allt lövträden, som hållits tillbaka genom betesgången, på grund av att deras löv äro begärligare för boskapen än barrträdens barr och kvistar. De komma nu i ett gynnsammare läge och måste utvecklas kraftigare och i större antal än förut. Skogens skönhetsvärden komma därigenom att bli rikare. Men det ökade lövträdsinslaget kan långt ifrån ersätta den förlust landskapet lider genom hagmarkernas förvandling till betesvallar och skog.

Visserligen påstås det, att hagmarkerna genom betesgången förlorat ofantligt i skönhetsvärde och inte på långt när kunna mäta sig

Fig. 1. En betesanläggning. Högst upp på backen är det tämligen torrt. Där växer inte gräset så bra, och följaktligen passar det utmärkt att spara en trädgrupp just där. Kreaturen få då skydd mot solens mest brännande strålar, mot storm och regn. Och småfåglarna beredas möjligheter att befria dem från flugor, bromsar och mygg. — Foto: L. Bolin.

med lövängen. Och detta är visserligen sant, men hagen utgör icke desto mindre en av svensk naturs allra ljusaste och mest leende inslag. Dess lövmassor bryta av mot barrskogarna, och därtill kommer, att skogen alltid blir mera kompakt än hagen, som har öppna gläntor och luft och sol mellan stammarna. Man kan gott vända på det gamla ordstävets och påstå, att man inte ser träden för bara skogen. Det är perspektiven och den rikare utbildning, den vackrare grenväxt, vilken de luft- och solomflutna träden i hagmarkerna erhålla, som skänka dessa deras särskilda charm.

Vad rationaliseringen på beteskulturens område kan betyda för

Fig. 2. En lantbrukare har anlagt en betesvall men sparat några vackra trädgrupper med resultat, att ett sällsynt vackert parklandskap uppstått. En kulturskapelse så god som någon. — Foto: L. Bolin.

förstörandet av landskapets skönhetsvärden, det förstår man bäst, när man tänker på den snabba förändring landskapet genomgått under de senaste 100 åren efter skiftets igångsättande och övergivandet av lövängskulturen. Den karaktär av parklandskap Sydsveriges natur ännu vid 1800-talets början ägde har nästan helt och hållet ödelagts.

Förf. Wilhelm Moberg har i en artikel i Bonniers litterära Magasin mycket värtaligt fäst uppmärksamheten på det hot mot svensk naturskönhet, som jordbrukets fortskridande rationalisering utgör. Han skriver bl. a.: »Genom teknikens utveckling och andra omständigheter har det i våra dagar kommit därefter, att vår återstående svenska natur kräver en behandling med ytterst varsam hand — ja, i vissa fall kräver den en skyndsam insats av alla medborgare för sitt värn

och skydd. Vi befinner oss i den situationen, att bonden icke har något att vinna men åtskilligt att förlora av en fortsatt seger över naturen. Vårt lands naturskyddsproblem är ett brännande aktuellt och djupt allvarligt spørsmål — och det fordrar för en tillfredsställande lösning en aktiv medverkan just av markernas ägare, de svenska bönderna.»

Det är åtskilligt, som kan göras, bara man får uppmärksamheten riktad därpå. Ja, man kan rentav skapa nya skönhetsvärden, samtidigt som man ökar jordbrukets ekonomiska bärkraft, t. ex. i de sällsynta fall, då skogsmark med starkt lövträdsinslag eller rent av oblandad lövskog omvandlas till betesvall och därvid en del lövträdsgrupper sparas. Då uppstår en landskapstyp, som man gott kan kalla parklandskap. Fig. 2 visar oss ett sådant fall. En lantbrukare nere i Skåne i Hässleholmstrakten, där lövskogsinslaget i landskapet är mycket starkt utpräglat, har vid omvandling av ett skogsområde till betesvall sparat några lövträdsgrupper just på grund av de skönhetsvärden de besitta och därvid fått fram sällsynt vackra partier. Man kan lugnt påstå, att detta är ett kulturskapande, ett frambringande av kulturella värden, vilkas betydelse inte får skattas lägre än stadskulturens. Och denne lantbrukare är icke ensam om ett sådant arbete. Dess bättre är kärleken till träd och lövvegetation djupt rotad hos svenska jordbrukare. Det är bara fara för att densamma sättes ur spelet genom ett alltför stort hänsynstagande till överdrivna och understundom felaktigt framförda rationaliseringssynpunkter och genom fruktan att verka sentimental, omodern och efterbliven.

Fig. 3 visar en betesanläggning i Västergötland, där man sparat några väldiga ekar, vilka hotats att förkvävas av den uppväxande skogen men nu frilagts och på nytt fått tillgång på sol och luft.

Även vid hagarnas omvandling till betesvallar kunna stora skönhetsvärden tillvaratagas. Dess bättre har det visat sig, att ett bevarande av trädjungar och trädgrupper samt, där trädvegetationen är sparsam, ett anläggande av skyddsplanteringar och vidare ett planterande av häckar och buskage inte endast är av betydelse ur skönhetssynpunkt utan också låter sig ekonomiskt försvaras. Härigenom ljusna ju utsikterna betydligt för bevarandet av trädinslaget i landskapsbilden och för parklandskapets framväxt. För det ekonomiskt berättigade häruti har redogjorts i den nyss omnämnda artikeln, »Den svenska hagens framtid» i 1936 års årgång av Samfundets tidskrift.

Det är också att hoppas, att det vid hagarnas omvandling till skog skall föreligga tillräckligt med intresse bland en del markägare för

Fig. 3. En lövskog har huggits ut, men några vackra gamla ekar ha sparats. — Foto: L. Bolin.

att spara en och annan hage och omvandla den till en löväng eller naturpark genom att hålla gran och tall borta och bevara de öppna gläntorna samt så småningom ersätta barrträden och delvis även björken, där den uppträder starkt dominerande, med ek, lind, alm, ask, lönn, pil, oxel, vildapel samt buskar såsom olvon, hassel, hagtorn, slån, nypon m. fl. Ett sådant arbete kan utföras på lediga stunder och erbjuder i rikt mått en känsla av tillfredsställelse och glädje. Det fordrar emellertid anläggandet av plantskolor, där man ej anser sig ha råd att köpa plantor, men också detta är en intressant uppgift. Det är förenat med en sällsynt glädje att följa ett ungt träds utveckling, se det växa och skifta med årstiderna. Man knytes fastare

vid naturen och förverkligar dess lyckomöjligheter så som väl knappast annars. En närmare redogörelse för denna fråga, om än även den i största korthet, har lämnats i nr 5 av Hembygden. — Man får naturligtvis inte tro, att det alltid lyckas utan vidare med dessa planteringar. Det blir nog bäst att bereda sig på många besvikelser. Och i fall av torka får man nog lov att försöka ordna det så, att man kan vattna trädplantorna. Det är emellertid nödvändigt med ett positivt, uppbyggande naturskyddsarbete som detta i större utsträckning, än som hittills skett. Det negativa naturskyddet, som framför allt inriktar sig på skydd av naturen, räcker inte, ty hur mycket vi än skydda, måste ändå genom utvecklingens obönhörliga gång än ett, än ett annat naturvärde spolieras. Och även om alléerna, vårdträden och trädgångarna icke skulle huggas ned utan rent av fridlysas, gör sig dock till sist åldern gällande, och stormen, som inte frågar efter några lagar och paragrafer, vräker skoningslöst ned det ena fridlysta trädet efter det andra. Att det med dessa påpekanden inte är meningen att propagera för trädplantering överallt, även på platser, där träd inte alls passa, behöver väl knappast framhållas. Naturligtvis kan det ovisa nitet även här göra sig gällande, men för närvarande är hotet mot lövträdens bestånd mycket större än faran av för mycket lövträdsplantering, vilket för övrigt alltid är lättare att rätta till än ett borthuggande av träd.

En möjlighet att öka lövträdsinslaget i landskapet har man i planterandet av träd och buskar i skogsbrynen. Särskilt gäller detta där man ansett sig böra hugga ut en skogsremsa intill åkrarna för att ge vinden tillfälle att bättre torka ut säden vid skörden. Härigenom skadas nämligen säkerligen skogen många gånger, på grund av att vindarna också få tillfälle att spela in och torka ut skogsmarken. Det bör därför också vara ekonomiskt fördelaktigt med en plantering av buskar på den barlagda remsan. Och vad ett bälte av slån och hagtorn, olvon och hassel skulle betyda ur skönhetssynpunkt, är utan vidare klart. — Skogsvårdsstyrelserna kunna göra ofantligt mycket för landskapsvården och ha också utträttat mycket. I flera distrikt är man redan i färd med ett positivt naturvårdande arbete i överensstämmelse med ovan framförda synpunkter. Man kan gott påstå, att Sveriges landskapsvård i stor utsträckning vilar i jägmästarnas händer. Det propagandaarbete skogsvårdsstyrelserna genom sin kurs- och konsulentverksamhet dessutom kunna utföra är betydelsefullt för den framtida gestaltningen av vårt lands natur.

Lorentz Bolin.

SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGENS YTTRANDE ÖVER STRANDLAGEN

I sitt remissyttrande över Fritidsutredningens betänkande med förslag angående reglering av strandbebyggelsen m. m., den så kallade strandlagen, framhöll Svenska Naturskyddsföreningen, att den med glädje hälsade varje strävan att bevara det svenska landskapets värden. För första gången ha dessa värden erkänts vara en realitet i en statlig utredning, som inte enbart rör specifika naturskyddsproblem.

Förslaget avser att realisera tvenne syften, nämligen dels bevarandet av den »fria stranden» som skänker möjlighet till friluftsbad och fri färd, och dels ett landskapsskydd varigenom nybebyggelsen skjutes bort från strandlinjen och inpassas så, att den blir mindre störande för landskapsbild och naturtyp.

Det svenska kulturlandskapet representerar en organiskt framvuxen balans mellan naturen och den mänskliga odlingen. Utpräglade konjunkturer, som leda till hastiga exploateringar, störa denna balans, och en dämpning av sportstugebebyggelsens tempo skulle innebära en vinst för landskapsskyddet.

Föreningen ville emellertid sätta i fråga om det är lyckligt att lösrycka frågan om skydd för en begränsad del av det svenska landskapet från den behandling i lagstiftningsväg, för vilken landskapsvård och landskapsskydd i sin helhet snart måste bli föremål. En särskild strandlag kan för naturskyddets del endast få avsedda verknningar, om den som i Danmark kompletteras med en samtidig allmän naturskyddslag.

Föreningen biträdde helt förslagens grundtanke att skydda stranden, men nödgades emellertid taga avstånd från det förslag till skydd, som framföres i förslaget. Att ett område är bebyggt spelar med hänsyn till förändringar i natur och landskapsbild en avgjord mindre roll än bebyggelsens art och intensitet, och denna senare viktigare faktor kan enligt föreningens åsikt icke nämnvärt påverkas av förslagens bestämmelser.

De sakkunniga framhålla visserligen, att

utnyttjandet av en strandfastighet till 70 procent skulle vara en maximigräns, men all erfarenhet visar att en dylik lagstadgad maximering blir den norm, som tillämpas i praktiken. Ett fastlåsande av byggnadsområde för all framtid är även mindre lyckligt. Markägarna skulle tvivelsutan begära en styckningsplan av maximal omfattning och sedan sälja endast strandtomterna, då ju förslaget icke innebär något hinder för dylika. Ett genomförande av förslaget skulle därför knappast upphäva den nuvarande »radbebyggelsen» utmed stränderna.

Att bevara 30 procent av strandzonen från bebyggelse inom varje strandfastighet skulle på de flesta håll inte medföra bättre förhållanden än de nuvarande.

Varken de öppna sydsvenska stränderna eller skärgårdarnas kobbar och skär skulle i realiteten få något betryggande skydd. En lagstiftning som icke har avsedd verkan på de ömtåligaste delarna av kusten kan enligt föreningens åsikt knappast fylla de sakkunnigas syfte.

Det hade även varit önskvärt, att förslaget närmare klarlagt den hävdvunna rätten att beträda och vistas på annans utmark. Förslaget skulle visserligen formellt ej utöka denna rätt men i realiteten kunna innebära en icke oväsentlig utsträckning, som ur naturskyddssynpunkt kunde vara olyckligt.

Föreningen framhöll även, att de marker, som ägas av det allmänna, borde vara underkastade strängare exploateringsbestämmelser än mark i enskild ägo. Med hänsyn till folkhälsans och den allmänna trevnadens krav böra självfallet stat och kommuner föregå med gott exempel, något som tyvärr långt ifrån alltid är fallet. De sakkunniga framdraga åtskilliga exempel härpå.

Föreningen vågade ifrågasätta om icke de principer, som ligga till grund för redan existerande lagstiftning, skulle kunna tänkas få en vidgad tillämpning även på den hittills oreglerade bebyggelsen på lands-

HILMER GUSTAFSSONS Snickerifabrik

N. Bryggaregatan 9 (f. d. Folkbladet)

NORR KÖPING

Tel. 22 83.

*Byggnadssnickerier
Butiksinredningar
Reparationer*

INFORDRA OFFERT!

FALU Byggnadsindustri

åtager sig alla till yrket hörande arbeten såsom: SNICKERI, MURNING, MÅLNING, CEMENT- o. GROVARBETEN samt KAKELARBETEN m. m.

Utför samtliga arbeten med största omsorg och till humana priser.

Tel. 881, 1096. - Box 2910.

Infordra alltid vårt anbud.

bygden. Myndigheterna skulle därvid ha möjlighet att ingripa på ett tillräckligt tidigt stadium. I de fall då lämplig myndighet anser nybebyggelsen vara på väg att nå en sådan omfattning, att den kan väsentligt förändra landskapets karaktär, skulle en byggnadsplan upprättas för det ifrågavarande området. Som ledning borde snarast en summarisk stomplan upprättas över de delar av kusten, där tomtutstyckning i nämnvärd omfattning sker eller kan väntas ske.

Då ett område exploateras allt för hårt, tvingas den nyinflyttade befolkningen att förlägga sitt friluftsliv till marker utom områdets gränser. Föreningen ansåg därför att det ej vore orimligt om tomtägarna i någon mån finge bidra till ett bättre sakens tillstånd. En viss avgift på köpeskillingen, som skulle gäldas av köparen, skulle betalas till en fond. Ur denna skulle ersättning i en eller annan form lämnas de jordägare, som, genom att hela eller delar av deras marker beläggas med permanent styckningsförbud, bli urståndsatta att utnyttja markernas tomtvärde. Ersättning borde som regel endast utgå för skillnaden mellan markens tidigare brukningsvärde och dess aktuella värde vid en tomtexploatering. Ur fonden skulle även ersättning kunna lämnas till jordägarna för den skada de bevisligen lida genom att deras ägor begagnas för friluftsliv etc.

Restriktionerna i det av föreningen skisserade regleringsförfarandet skulle uteslutande gå ut över yrkesmässiga tomtspekulanter och det allmänna skulle icke erhålla fördelar från jordägarna utan att lämna dessa skälig ersättning.

Föreningen riktade en enträgen vädjan till statsmakterna att skyndsamma åtgärder måtte vidtagas för att bevara stranden. Om en lagstiftning i detta syfte icke skulle omedelbart kunna genomföras, vågade föreningen föreslå att ett temporärt byggnadsförbud måtte utfärdas för de mest omistliga strandområdena. Skulle i ett förslag till skydd för stranden de av föreningen framförda synpunkterna icke vinna beaktande, ansåg föreningen att sakkunnigförslaget hellre bör efter genomgående omarbetning läggas till grund för en blivande lagstiftning i ämnet än att intet åtgöres.

M E D D E L A N D E N

Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

hålla sitt sommarmöte i Härnösand den 6—8 aug. Mötets öppnande sker i Rådhuset med hälsningstal av landshövding Nils Löwbeer och stadsfullmäktiges ordf. med. dr Fritz Kaijser. För övrigt upptar första dagens program års- och ombudsmötesförhandlingar, demonstration av friluftsmuseet på Murberget och teaterföreställning. På kvällen intages supé på inbjudan av Härnösands stad.

Andra dagen är huvudsakligen ägnad åt utflykt till Nordingrå, där kyrkan och den gamla kyrkoruinen beses och Nordingrå Hembygdsförening bjuder på kaffe. Vidare anordnas överresa till den intressanta Ulvön, där middag intages.

Tredje dagen företages utflykt till Sollefteå. Under resan ges tillfälle att besöka olika industrier samt Ytterlännäs gamla kyrka, som demonstreras av antikvarien Erik Lundberg. I Sollefteå besöks bl. a. Ångermanlands hemslöjdsförening samt Hallstaberget, där Sollefteå stad bjuder på lunch. Under återresan besöks bl. a. Pelle Molins stuga och Nämforsen, där de bekanta hållristningarna kunna beses. Utförligt program kommer att införas senare.

Den förste vägvårdskonsulenten

i vårt land kommer att tillsättas inom kort. Riksdagen har nyligen beviljat det anslag på 15.000 kr., som Samfundet sökt för detta ändamål tillsammans med Svenska Naturskyddsföreningen och Föreningen för Dendrologi och Parkvård. Efter tre års intensivt arbete och propaganda, som icke alltid försiggått i fridens tecken, har denna betydelsefulla fråga förts till sin lyckliga lösning. Genom tillmötesgående och förståelse från stadsrådet Forsslund, generaldirektör Bolinder, major Kinch och representanter för vägväsendet har detta lyckliga resultat uppnåtts.

Inom Samfundets ram kommer nu att upprättas en mindre vägbyrå, som blir en direkt fortsättning på den, som redan existerat under sista året. Byrån kommer att förestås av en s. k. vägvårdskonsulent, som

framförallt genom propaganda och upplysningsverksamhet skall väcka intresse för den estetiska och kulturhistoriska vägvården. Han kommer även att då så påkallas stå länsstyrelser och vägingenjörer till tjänst då förslag uppgöres till nya vägar, både med hänsyn till inkomponeringen i landskapet och den speciella vägvården (planteringar, gallringar o. s. v.). Vägbyrån kommer att ha till sitt förfogande en rådgivande kommitté, bestående av representanter från utom Samfundet för Hembygdsvård Svenska Naturskyddsföreningen, Föreningen för Dendrologi och Parkvård och Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen.

Det må i detta sammanhang erinras om, att upptakten till den diskussion, som fört fram till denna vägvårdskonsulent, gjordes av professor Gerda Boëthius genom hennes hos Samfundet utgivna skrift »Vägen skall fram». Den utgavs 1936 och åstadkom åtskillig debatt men fäste också uppmärksamheten på ett problem, som förut icke tillräckligt beaktats.

Samfundets byggmästarskola i Steneby

avslutade sin första kurs den 31 april. Samtliga 23 deltagare närvaro vid den enkla högtiden. Skolans rektor Erland Borglund, som varit värd på stället, tackade i sitt avslutningstal både kursdeltagarna, som utgjort ett nytt och värdefullt inslag i skolans liv, och Samfundet för Hembygdsvård, vars arbete för byggnadskulturens höjande han ansåg särskilt betydelsefullt i vår tid. För

Deltagarna i första kursen vid Samfundets byggmästarskola på Steneby.

Moderna småbildskameror

ZEISS
IKONS
precisions-
modeller:

CONTAX, NETTAX, SUPER-
IKONTA, IKOFLEX, IKONTA

Förmånligt på avbetalning.

Kameror bytas. — Begär vår katalog.

MOLANDER & SON

Regeringsgatan 13 STOCKHOLM Tel. 10 86 50, 11 42 37

Ogräset

vid vägarna, på skydds-
banketter och cykelbanor

utrotas enkelt och effektivt med

KLOREX

Fosfatbolaget - Stockholm 7

Samfundet talade dess sekreterare, dr John Nihlén, som lovordade den anda av vetgräns och kamratlig sammanhållning som präglade denna första kurs i Dalsland. Han tackade också särskilt varmt rektor Borglund, utan vars stöd man icke vågat starta ett nytt och djärvt företag som detta. Sitt tack riktade dr Nihlén också till skolans föreståndare, arkitekt Ernst Auby, till läraren Eric Rudman, som närmast haft hand om undervisningen och som skött denna på ett synnerligen förnämligt sätt. Även arkitekt Auby tackade i ett anförande den första årskursen för gott samarbete. Elevernans talan fördes av byggmästare L. Hj. Larsson från Törö i Norrbotten. Han framförde sin och kamraternas tacksamhet till Samfundet och skolan, särskilt Eric Rudman och framhöll att man med saknad lämnade Steneby.

Det betygades från olika håll att kursen i alla avseenden varit lyckad och givande. Om möjligt kommer Samfundet att nästa år utvidga skolan, så att 3-månaderskurser kunna hållas. Kurser av denna typ motsvara nämligen ett allmänt behov.

Strandägarna anse att Lina myr bör bevaras.

Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen och Gotlands fiskeriförening samt A.-B. Lina myr överklagade som bekant Söderbygdens Vattendomstols dom hos Vattenöverdomstolen. Vattenöverdomstolen beslöt att frågan om Lina myrs torrläggning skulle underställas Vattendomstolens prövning.

Sänkningsföretaget har samtidigt med återtagandet av ansökan ingått till Kungl. Maj:t med begäran om statsinlösen av Lina myr. Kungl. Maj:t har nu i en proposition till riksdagen begärt att högst 6.000 kronor av nionde huvudtitelns reservationsanslag 1939/40 måtte beviljas för en utredning om statsinlösen av Lina myr och därmed sammanhängande frågor. Den framtida utvecklingen av ärendet följes nu med spännt intresse av landets naturvänner.

Rättelse.

I årsbokens notisavdelning hade en bild av Ekenäs slott i Östergötland av misstag fått underskriften Tyresö slott.

BERÄTTELSE

över Samfundets för Hembygdsvård verksamhet
under år 1938.

1938 är det första verksamhetsåret efter den genomgripande omorganisation, som Samfundet verkställde 1937. I alla grenar har utförts ett omfattande och så vitt man kan se fruktbarande arbete.

Upplysning och propaganda.

Kursverksamheten har under 1938 varit livlig med avseende dels på sådana kurser, där Samfundet direkt tagit initiativet (t. ex. Steneby, Avesta, Forsa och Lia) dels på sådana kurser, där Samfundet blivit anmodat delta med föreläsningar och råd angående program i övrigt (t. ex. kursen i Stockholm, Stora Tuna och Karlstad).

I samband med Samfundets sammarmöte i Halmstad den 1—3 juli anordnades i samarbete med Hallands Naturskyddsförening en studieledarkurs i Lia den 30 juni—2 juli. Ledare för kursen var friherre G. Pfeiff, med biträde av jägmästare Erik Nordin, Halmstad. De 12 deltagarna tillhörde olika organisationer (J. U. F., N. T. O., S. L. S. etc.) och voro av organisationerna utvalda med tanke på kommande studiearbete ute i bygderna. Föreläsare voro friherre Pfeiff, dr Nihlén, lektor Bolin, konsulent Rydberg och jägmästare Nordin.

Den 22—30 juli hölls i Steneby Folkhögskola, Dals Långed, en fortbildningskurs för lärare. Deltagare hade samlats från inte mindre än fyra landskap. Kursledare voro seminarieledare L. G. Sjöholm, Göteborg, och rektor Erland Borglund, Dals Långed.

I samarbete med A. B. F.-avdelningarna i Avesta och Krylbo höll Samfundet för Hembygdsvård en kurs i Hemvård och Bostadshygien i Avesta den 17—23 september. Föreläsare voro: dr Nihlén, lektor Bolin, trädgårdsarkitekt Linde, arkitekt Auby, stadsingenjör Lindbäck, konstnär Jonsson, fröken Collin och stadsläkare Kvarnström.

I samband med kursen hade Samfundet anordnat en utställning i heminredning med utställare i Avesta och Stockholm. Denna utställning, som varade knappt en vecka,

besöktes av över 5.000 personer, vilket mer än något annat visar befolkningens intresse.

Samfundets kurs i Sörforsa (Hälsingland) den 3—6 november gick klart i ungdomens tecken. Bland föreläsarna märktes rektor Jonzon, fröken Collin, hemkonsulent Lindström, dr Nihlén, arkitekt Auby och ingenjör Gustav Larsson.

Under januari månad anordnade Samfundet för Hembygdsvård i samarbete med Radiotjänst en skolpristävling om den bästa hembygdsbildningen. Vid tävlingens utgång hade 2.300 barn insänt bidrag.

Pristävlingsnämnden bestod av följande personer: undervisningsrådet Ruben Wangsson, rektor Karl Hedlund, redaktör H. Berglund, redaktör Nils Wikström, fil. dr John Nihlén och amanuens C.-H. Tillhagen.

3 priser utdelades för varje län och därtill kom ett flertal extrapris. Inalles korades 200 pristagare.

I olika delar av landet har Samfundet inspirerat hembygdsföreningar, bildningsorganisationer och andra ideella föreningar att upptaga studiecirkelarbete i frågor rörande hembygdens historia och liv. Vid instruktionsdagar i Hallands S. L. S. med c:a 150 deltagare höll konsulent Rydberg föredrag dels om modern hembygdsvård och dels om hembygdsstudier. Resultatet blev ett flertal studiecirkel i olika delar av Halland. Vidare ha flera studiecirkel upptagit släktforskning som ämne i Hälsingland och Skåne. Avdelningen för undervisningen har besvarat en mängd förfrågningar och lämnat råd och upplysning för studiearbeten ute i bygderna.

Från Samfundet har utgått ett flertal artiklar till pressen om hembygdsvårdens och hembygdsstudiernas uppgifter. Samtidigt har Samfundets sekreterare och konsulent samt lektor Bolin gjort täta föreläsningsresor för att i studiecirkel och hembygdsföreningar organisera det intresse för hembygden, som väckts genom press och propaganda. Sälunda har på Samfundets

Ritningar

Kostnadsförslag och kalkyler på större och mindre ny- och ombyggnader utföras snabbt och billigt. Små och stora ny- och ombyggnader utföras på entreprenad eller löpande räkning

ERNST SUNDH
Avesta Medlem av Samfundet
för Hembygdsvård.

Telefon: 51 34, 52 96

Begär kostnadsförslag.

Tillverkning av: Metallmodeller och gjutflaskor av smide. — Bearbetning av metall och allt slags gjutgods. — Dessutom utföres övriga mekaniska arbeten. — Gas- och punktsvetsning.

K. LARSSON & Co.

MEKANISK VERKSTAD - ESKILSTUNA

Telefon 27 39.

Lev. till Statens järnvägar och Arméförvaltningen.

David Carlssons

CEMENTGJUTERI · ÖREBRO

Telefoner: Verkst. 5226, Bost. 5326.

TILLVERKAR OCH FÖRSÄLJER:

Cementrör och Rördelar, Brunnar och Brunnssringar, Diskbänkskivor och Plansten i mosaik.

SPECIALITET:

Cementhåltegel för grunder, garage, ladugårdar m. m. Rännor för avledning av dagvatten. Gravvårdslist och Grindstolpar m. m.

B E G Ä R O F F E R T !

Möbler

Butiksinredningar

Byggnadssnickerier

från

LINGBLOM
&

ERIKSSON

SNICKERIFABRIK

Korsnäs · Telefon 28

Låga priser. Snabb leverans.

initiativ flera hembygds- och föreläsningssamfund under året bildats.

Publikationer.

Årspublikationerna Tidskrift och Årsbok för hembygdsvård ha under året utgått i en upplaga av 10.000 exemplar, vilket utgör en ökning av 1.000 exemplar från 1937. Publikationerna ha redigerats av Samfundets sekreterare. Ett stort antal särtryck ha gjorts av viktigare artiklar. Årsboken behandlade Halland med anledning av sommarmötets förläggande till Halmstad (redogörelse för årsmötet återfinnes i nr 4 av Tidskrift för Hembygdsvård). Av årsboken trycktes en separatupplaga, som under titeln »Halland» distribuerades av Meijels bokhandel, Halmstad.

Det samarbete som i slutet av år 1937 inleddes med Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur och då resulterade i utgivandet av ett provexemplar av Hembygden, tidning för hembygdsvård och ideell ungdomsrörelse, har under året fullföljts. Hembygden har utkommit med 6 nummer och utgjort Samfundets medlemsblad, som gratis utgår till Samfundets medlemmar. Hembygden har redigerats av Samfundets sekreterare och en representant för Ungdomsringen, magister Sigurd Gustavson, Karlstad.

En ny serie skrifter, benämnd Samfundets för Hembygdsvård småskrifter, har under året påbörjats. Hittills ha utkommit 4 nummer i serien.

Under året har Samfundets studiehandbok i hembygdsvård fullbordats och utkommer i mars 1939 på Gebers förlag.

Diverse broschyrer och tryck för Samfundets möten och kurser ha utgivits.

Bildarkivet har utökats avsevärt, framförallt genom en donation av direktör Karl Nilsson, Djursholm, som skänkt cirka 8.000 fotografier till Samfundet och Svenska Naturskyddsföreningen. Ljusbildsarkivet har utökats med cirka 200 bilder.

Byggnadskurser.

Under år 1938 ha 15 korta instruktionskurser för lantbyggmästare hållits, nämligen i Visby, Mora, Steneby, Uppsala, Göteborg, Uddevalla, Strömstad, Smedby, Vimmerby, Molkom (2 kurser), Torsta, Övertorneå, Forssa och Växjö. Till sex av dessa kurser har anslag lämnats genom

Kungl. Skolöverstyrelsen. Samtliga kurser utom den i Mora ha hållits i samarbete med hushållningssällskapen i respektive län.

Samfundet har dessutom medverkat till en byggnadskurs inom Kristianstads län, anordnad vid Alnarp i hushållningssällskapets regi.

Det sammanlagda deltagareantalet vid de av Samfundet anordnade kurserna har varit 264.

Stipendier till kursdeltagare ha i rätt stor utsträckning lämnats från Kungl. Kommerskollegium.

Vid sidan av de fastställda föreläsningarna och praktiska övningarna ha vid dessa kurser upptagits till diskussion aktuella problem i samband med landsbygdens byggnads- och bostadsfrågor. Dessa diskussioner, förda mellan kursdeltagarna och där frågorna tillrättaläggas av respektive lärare, ha visat sig vara en utmärkt form av undervisning, ty problemen få därigenom den mest mångsidiga belysning.

Byggmästarskolan på Hvilan, vars föreståndare är fil. lic. Fritiof Hazelius, har under sin tolfte årskurs pågått under tiden 10 januari—6 april 1938 och deltagareantalet har varit 19. Lärare vid skolan ha varit: arkitekt Gottfrid Beijer (lantmanna-byggnader), fil. mag. Gunnar Christoffersson (gymnastik), fil. lic. Fritiof Hazelius (svenska byggnadsskickets historia med hembygdsvård), fil. kand. Olof Levander (svenska språket med affärsskrivning, bokföreläsning och yrkeslagstiftning), arkitekt Helmer Persson (byggnadslära med byggnadsritning) samt fil. dr Gösta Sjöström (matematik och fysik). Av Skolöverstyrelsen utsedd inspektör för skolan har varit f. d. rektorn, fil. dr E. Ingers.

Då behovet av ökad verksamhet för utbildning av lantbyggmästare gör sig alltmer gällande, har Samfundets styrelse under året vidtagit förberedelser för upprättandet av en ny byggmästarskola i Steneby, Dalsland.

Byggnadsbyrå.

Samfundets byggnadsbyrå har under året arbetat under ledning av arkitekten Ernst Auby. Sammanlagt ha behandlats ett 70-tal byggnadsärenden av skilda slag och i huvudsak avseende landsbygden. Där bland må nämnas bygdegårdar i Grimslov i Småland och Kungsäter i Västergötland, vilka

En tidning för alla naturintresserade

»Det aktuella och omväxlande innehållet jämte det utmärkta bildmaterialet gör tidskriften till en behändig och kunnig vägvisare inom olika områden av modern naturvetenskap»

säger *Gunnar Lundeqvist*
i Medlemsblad för Biologilärarnas Förening.

1/1-årspren. Kr. 10:—

1/2-årspren. » 5:50

Lösnummer » 0:65

Provex. gratis och franco genom Naturen och Vi, exp. Sveav. 53, Sthlm.

äro under uppförande samt Söndrum i Hal-
land och Frösön i Jämtland, vilka ännu
äro under utarbetande. Byggnadsbyrån har
även under arbete utarbetande av typför-
slag till samlingslokaler på landsbygden.

För Sköllersta församling, Närke, har
utredning påbörjats angående ombyggnad
eller nybyggnad av prästgården, vilket ar-
bete ännu pågår.

Typritningar till bostäder för lantarbe-
tare ha uppgjorts för Helledahls säteri, Väs-
tergötland, varav ett dubbelhus redan är
uppfört.

För Kroppa kommun i Värmland har
uppgjorts ett antal typritningar till fabriks-
arbetarbostäder.

Nynäs Petroleum A.-B. har anlitat bygg-
nadsbyrån för upprättande av ritningar och
entreprenadhandlingar till bensinstationer
och spelhallar, dels i Avesta, dels i Mora.
Den förra stationen är under uppförande,
den senare påbörjas våren 1939.

Restaureringsförslag har uppgjorts för
Björntorps herrgård i Östergötland. Dess-
utom ha typförslag uppgjorts för moderni-
sering av vissa allmänna äldre bostadstyper
på landet.

Bostadshusen på de gamla gotländska går-
darna äro ur hygienisk synpunkt mindre
tillfredsställande. Det är därför Samfundets
avsikt att få till stånd en försökssanering av
någon allmän gårdstyp. Erfarenheterna från
försökssanering skulle sedan publiceras för
att kunna vara till ledning och gagn för
övriga innebyggare på Gotland.

En behovsundersökning är igångsatt un-
der ledning av arkitekten Ingeborg Wærn-
Bugge i samarbete med Hushållningssäll-
skapet och respektive provinsialläkare. Det
gäller sedan att utse en lämplig försöksgård
för genomförandet av en typsanering och
modernisering.

Enligt en ny stadsplan i Ängelholm skulle
det gamla rådhuset, som icke längre tjänar
detta ändamål, rivas och vissa ingrepp i
i trädbeståndet göras. Samfundet har av
stadsfullmäktige fått i uppdrag att inkom-
ma med yttrande och förslag i ärendet.

Naturskydd och landskapsvård.

Denna verksamhetsgren har som tidigare
letts av lektor Lorentz Bolin, som energiskt
verkat för en allmän landskapsvård genom
talrika föredrag, studieledarkurser, broschy-

Carbosol den oöverträffade
svenska fruktträds-carbolineumen,
som dödar ägg av alla skadein-
sekter, även av "rött spinn".

● Begär vår broschyr med intyg
från Växtskyddsanstalten.

**A.-B.
Joh. Ohlssons Tekn. Fabrik**
Tel. 256881, 256882 **Stockholm**

Oersättliga värden

för hembygdsvården förstöras av råttor
och möss, det är därför av allra största
betydelse att med vissa mellanrum verk-
ställa en systematisk råttutrotning med
RATOPAX för att därmed skydda de
gamla, oersättliga byggnaderna och in-
ventarierna.

Vi stå gärna gratis till tjänst med råd
och kostnadsförslag för en effektiv rått-
utrotning med RATOPAX.

Aktiebolaget PROBAT, Stockholm

Sänd in denna kupong för att erhålla närmare upplysningar!

Till A.-B. Probat, Kungsholmsgatan 31, Sthlm.

Undertecknad anholder att kostnadsfritt få emotse
prospekt o. närmare upplysningar om RATOPAX:

Namn:

Titel:

Bostad:

Postadr.:

SMÅGATSTEN

*ger den förnämligaste
beläggningen*

**Svensk sten för
svenska vägar!**

Dammfri

Hygienisk

Trafiksäker

Lättkörd

Motståndskraftig

Underhållsfri

Varaktig

Ekonomisk

**SVERIGES GRANIT
INDUSTRIFÖRBUND**

Kungsportsavenyn 1, Göteborg

rer o. s. v. En handbok i landskapsvård, »Strövtåg i svensk natur», har utarbetats av lektor Bolin.

I samarbete med Svenska Naturskyddsföreningen har den stora frågan angående räddandet av Lina myr på Gotland fullföljts.

I samarbete med Naturskyddsföreningen, länsarkitekten Manne Carlman, jägmästaren Erik Nordin m. fl. har en utredning verkställt angående strandskydd och bebyggelsekontroll inom östra delen av Skåne samt beträffande Sandhammaren i samma landskap. En rad mindre naturskyddsärenden i Dalarna ha handlagts av lektor Bolin.

Vägvården.

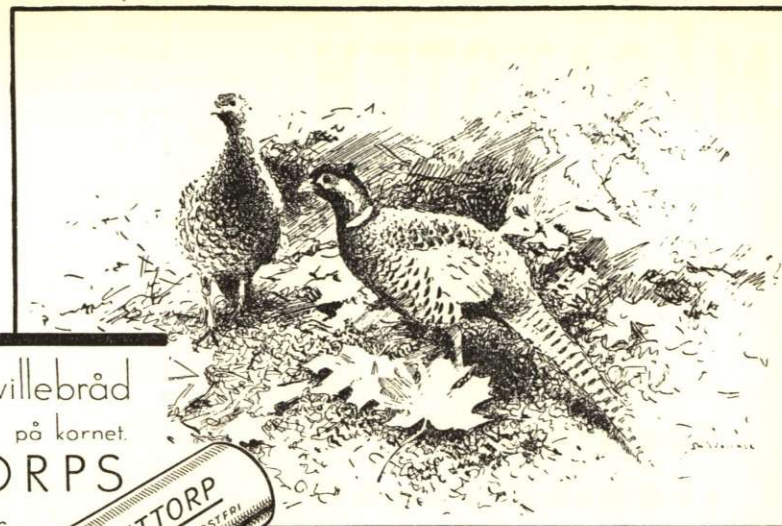
Det förslag om upprättande av en under Samfundet sorterande konsulentbefattning till tjänst för såväl myndigheter som allmänhet, då det gäller vägars stakning och anpassning till landskapets natur, vilket Samfundet jämte Svenska Naturskyddsföreningen och Föreningen för Dendrologi och Parkvård under året ingivit till Kungl. Maj:t rönt stort intresse från olika håll.

Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, som visat stort intresse för hela frågan, tillstyrkte förslaget hos Kungl. Maj:t, som nu föreslagit riksdagen ett anslag på 15.000 kr. för budgetåret 1939—1940 för inrättandet av en vägvårdskonsulentbefattning hos Samfundet.

Samfundets för Hembygdsvård vägkommitté, som under året bestått av fil. dr John Nihlén för Samfundet för Hembygdsvård, författaren Sten Selander för Svenska Naturskyddsföreningen, trädgårdsarkitekt Sven A. Hermelin för Föreningen för Dendrologi och Parkvård, trädgårdsarkitekt Sven H. Linde, föreståndare för Samfundets vägbyrå, samt väginsektören major K. Kinch i Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, har handlagt en rad ärenden rörande vägnars förhållande till landskapet.

Bland ärenden, som tilldragit sig allmänt intresse, kan nämnas vägsträckan utmed Baggensfjärden vid Saltsjöbaden, där Samfundet utarbetade ett motförslag i två alternativ till det föreliggande förslaget. Vägen kommer troligen att utföras i enlighet med ett av de båda alternativ, som Samfundet framlagt.

Efter hänvändelse av förslagsställande

Kungligt villebråd
på kornet.
GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

Västerås Ornament- smidesfabrik

Inneh.: A. J. Ask

TILLVERKAR:

Järnkonstruktioner, Ornament-
smiden, Hiss- o. Balkongräcken,
Trädgårds- o. Nätstaket, Koppar,
Mässing, o. andra metallarbeten.

Slottsgatan 6, Västerås.

Tel. 15 94, 3488.

Granlunds Snickerifabrik

Sellnäs. Tel. 4

Byggnadssnickerier och
inredningar.

Infordra offert.
Reell behandling och moderata
priser.

Mantorps Snickerifabrik

Tel. 9

levererar allt slags
Byggnadsvirke till verkligt
humana priser.

★

Begär offert.

K. MOSSBERGS Kopparslageri

SÖDERBÄRKE - Tel. 45

Utför alla inom branschen
förekommande arbeten

SPECIALTILLVERKNING:
Varmvattensberedare

Reparationer snabbt och billigt

GRÄSBERGS Snickerifabrik

tillverkar alla sorters
BYGGNADSSNICKERIER
INREDNINGAR o. TRAPPOR
SOMMARSTUGOR av egen
tillverkning lev. prompt o. billigt

Telefon Gräsberg 4

Obs! Ångtorkat virke.

Carl Strands Snickerifabrik

SMEDJEBACKEN

Tel. 186

tillverkar alla sorters
Byggnadssnickerier, Inred-
ningar m. m.

★

Allt av ångtorkat trä.

Byggmästare

J. A. Andersson

Vindhemsgatan 9, Uppsala

Tel. 1897

★

Utför allt inom branschen
Införda kostnadsförslag

Tillberga Cementgjuteri E. ANDERSSON & Co.

Tel. Tillberga 93. Västerås 3094.

Tillverkar under ständig kontroll:
Cementrör, Kulvert, Brunns-
ringar, Brunnar, Hålsten, imit.
Natursten, Slaggplattor, Nop-
sategel, Grindstolpar m. m.

Utför: Murningsarbeten och
Septiktankar. Införda offert.

Reelt bemötande. Äldsta på platsen.

BYGGMÄSTARE

K. V. HANSSON

Parkgatan 1 B · KARLSTAD

Telefon 2464

UTFÖR ALLA SLAGS
Byggnadsarbeten

INFORDRA OFFERT!

Kalkstensarbeten

till

TRAPPOR GOLV, FÖNSTER-
BÄNKAR, SPISLAR m. m.

i

HYVLAT, SLIPAT OCH
POLERAT UTFÖRANDE

Telefon Hällabrottet 7

**A.-B. Mossby Kalkbrott
KUMLA**

vågingenjören ingav Samfundet yttrande över vägförslag i Grytjom, Uppsala län. Samfundet kunde stödja ett av de föreliggande förslagen, och vägstyrelsen beslöt förorda det alternativ Samfundet biträtt.

I Uppsala län har Vägbyrån haft ytterligare ärenden att behandla. Från Penningby har ingått ett vägärende, där uppgiften var att rädda parkanläggningen omkring Penningby slott. Vägkommittén ansåg emellertid, sedan man på ort och ställe gjort undersökningar, att andra möjliga projekt skulle medföra alltför stora olägenheter och föreslog antagandet av uppgjort förslag.

Ett stort antal förfrågningar ha besvarats muntligen och skriftligen.

Vägbyrån har förutom denna konkreta verksamhet utgivit ett flertal broschyrer i upplysande syfte. Vidare ha dr Nihlén och arkitekt Linde hållit ett flertal föredrag och på Samfundets kurser upptar programmet frågor rörande vägkultur.

Tidskrift för hembygdsvärd har under året innehållit flera utförliga artiklar om vägvård.

Byggnadskulturfonden.

Ur Byggnadskulturfonden, som är avsedd till verksamheten för byggnadskulturens höjande, har under året disponerats 59.000 kr. Då 2.200 kr. använts under år 1937 återstår av samma fond 45.000 kr. för år 1939 och 43.800 kr. för år 1940.

Styrelsen.

Styrelsen hade vid årets slut följande sammansättning: landshövding Hilding Kjellman, ordf., riksdagsman Hj. Gustafson i Dädesjö, v. ordf., fil. dr C.-J. Anrick, fröken Anna Lindhagen, lektor Lorentz Bolin, stadsarkitekt Sigurd Westholm, byråchefen A. Petterson, länsantikvarie Eric Festin, rektor Karl Hedlund, folkhögskollärare F. Hazelius, fröken Karin Collin, folkskollärare Sigurd Gustavson, professor E. Sundahl, utsedd av Svenska Arkitektförbundet, antikvarien Erik Lundberg, utsedd av Statens Historiska Museum och Nordiska museet samt generalkonsul Olof H. Lamm i egenskap av skattmästare och fil. dr John Nihlén i egenskap av sekreterare självskrivna medlemmar av styrelsen.

Till revisorer utsåg årsmötet intendent Torsten Althin och stadsrevisor Magnus Bil-

ling. Till revisorsuppleant utsågs konsul K. G. Almén.

Sekreterare och verkställande ledamot har under året varit fil. dr John Nihlén.

Byggmästarskolan i Skåne samt de ambulera kurserna under första halvåret ha skötts av folkhögskollärare fil. lic. Fritiof Hazelius.

Under året har styrelsen haft 5 sammanträden.

Medlemmar.

Vid det gångna årets slut var medlemsantalet 6.765 st., vilket innebär en ökning från föregående år med 719 st. De ständiga medlemmarnas antal utgjorde 40 st., varav 3 tillkommit under året; de stödjande medlemmarnas antal var 24, varav 2 tillkommit under året. Under 1938 ha 5 nya korporativa medlemmar inträtt i Samfundet. De korporativa medlemmarnas antal utgjorde vid årsslutet 50 st.

Ekonomi.

Den ekonomiska ställningen vid 1938 års slut framgår av följande tablå:

**räets alla goda
egenskaper finns
i träfiberplattan**

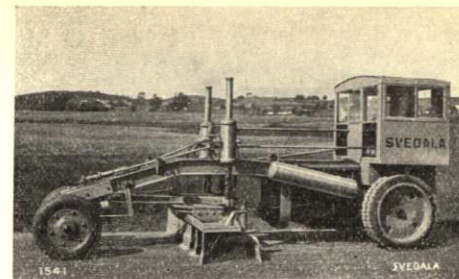

HALVHÅRD • HÅRD • PORÖS

KARLHOLMS A.-B.

Försäljningskontor: Stadsgården 6, Stockh. 15
Ombud över hela landet.

Vägen till
GODA VÄGAR
går över

SVEDALA
MODERNA VÄGMASKINER

STOCKHOLMSKONTORET:
Fridhemsplan 29
Tel. 51 24 85, 51 24 95

**SVEDALA
VERKEN**
A.-B. ÅBJÖRN ANDERSON SVEDALA

GÖTEBORGSKONTORET
Norra Hamngatan 36
Tel. 11 26 34, 11 26 35

Den viktigaste detal-
jen i köket ...

**Den rostfria
bänken från
OLOFSTRÖM**

Planera och modernisera med Olofströms rostfria diskbänkar. För hus modern betyder detta mindre arbete och ett alltid lika vackert och glänsande kök, där hon trivs och stannar. För husvärdens betyder det ett slut på kostnader och besvär med reparationer och dylikt. Olofströms diskbänkar äro praktiskt taget underhållsfria. Tillverkas i ett 20-tal standardmodeller.

Rostfritt FRÅN OLOFSTRÖM

SVENSKA STÅLPRESSNINGS A.-B. OLOFSTRÖM OLOFSTRÖM

VINST- OCH FÖRLUSTRÄKNING

I N K O M S T E R

Yrkesutbildningsverksamheten:

statsanslag	11.677: 13	
anslag från hushållningssällskap samt kursavgifter	10.608: 44	
från Byggnadskulturfonden	9.000: —	31.285: 57
Byggnadsbyrån:		
statsanslag	6.000: —	
från Byggnadskulturfonden	42.000: —	
diverse uppdrag m. m.	4.909: 26	52.909: 26
Årsboken och tidskriften:		
statsanslag	500: —	
från Byggnadskulturfonden	8.000: —	
annonser m. m.	16.328: 82	24.828: 82
Medlemsavgifter		36.678: —
Förlagsverksamheten		614: 03
Räntor		703: 82
Lotterimedel		15.000: —
Konstnär W. Bernhard (anslag till bilder)		3.750: —
Summa kronor		165.769: 50

U T G I F T E R

Yrkesutbildningsverksamheten	27.264: 24
Byggnadsbyrån	45.285: 98
Årsboken och tidskriften	41.978: 35
Förlagsverksamheten	891: 35
Propaganda	4.275: 17
Konstnär W. Bernhard	3.750: —
Medlemmars-Konto	2.759: 62
Allmänna omkostnader	37.041: 23
Avskrivning å sekretariatets inventarier	325: —
Avskrivning å diverse debitorer	1.696: 25
Avsatt till ständiga ledamöters fond	300: —
Kapital-Konto: 1938 års överskott	202: 31
Summa kronor	165.769: 50

Stockholm den 15 mars 1939.

För Samfundet för Hembygdsvård:

Hilding Kjellman.

John Nihlén.

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Läsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Utkommer årligen med sju häften och en årsbok

Årgång 1 • Nr 4 • 1939

Utgör 20:de årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 30:de årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

LANTMANNENS TRÄDGÅRD KONTRA STADSBONS

Ur konsthistorisk synpunkt har herrgårdsträdgården blivit föremål för ingående studier under senare år. Sålunda har Arkitekturminnesföreningen utgivit det ståtliga arbetet »Svenska trädgårdskonsten» med uppmätningar av gamla herrgårdsträdgårdar, och de båda konstdoktorerna Nils G. Wollin och Sten Karling ha gjort förtjänstfulla studier på detta område. Men allmogeträdgården har ingalunda ägnats samma uppmärksamhet. I en jubileumsskrift, som Malmöhus' läns hushållningssällskap utgav för några år sedan, har dock trädgårdsarkitekt Margareta Moberg lämnat ett värdefullt bidrag till studiet av äldre skånska småträdgårdar. Just dessa erbjuda en hel del av intresse.

Det är verkligen på tiden, att ett större intresse ägnas studiet av vad som ännu finns kvar av genuina allmogeträdgårdar i de olika landskapen. De äro förgängliga och utplånas hastigare än byggnaderna. Det rör sig här mera sällan om trädgårdskonst i ordets egentliga bemärkelse utan mera om en gammal kultur, av vilken minnet bör bevaras. Men detta studium är inte bara av kulturhistoriskt intresse. Nu när bostadsförbättringen på landet är så aktuell, borde också landsbygdens trädgårdsproblem tagas upp till ingående behandling.

Hur praktisk och bra bostaden än är, blir den dock ej det hem som ett hem på landet bör vara, förrän även omgivningen gjorts trivsamt.

Det är ju känt, att miljön utövar ett starkt inflytande på barnen, ett inflytande, som ofta lägger grunden till hela deras framtida utveckling. En vacker, välordnad och välskött omgivning kring hemmet vänjer barnen vid att hålla snyggt och prydligt omkring sig. En slarvig, ogräsfylld och skräpig trädgård gör, att de bli likgiltiga för hur det ser ut omkring dem, och varken deras skönhetssinne eller ordningssinne utvecklas.

Vilja vi nu slå ett slag för en nyorientering av landsbygdens trädgårdar, får detta inte föra med sig ett kritiklöst raserande av befintliga värden. De nya trädgårdarna få inte bli modebetonade. Det gäller att *lära* av de gamla trädgårdarna — inte att kopiera dem, men att analysera dem och se vad det är som stått sig genom tiderna. Ännu fylla de trädgårdar sin funktion, som planterats med hänsyn till generationers erfarenheter om vad en lantman behöver och sätter värde på i sin trädgård.

De senare årens snabbt förbättrade kommunikationer ha fört med sig, att stadens kultur — och okultur — påverkat landsbygden på mångahanda sätt. Se t. ex. på den moderna villabebyggelsen! Den har avsevärt ändrat bygdens karaktär i stora delar av vårt land. Även på trädgårdskonstens område kan man spåra en viss inverkan. Det är villaträdgården, som nu är i färd med att vandra ut på landet. Nå — är det något ont i det? Varför kan inte också lantmannen få njuta av den moderna trädgårdens skönhet!

Låt oss kritiskt granska den frågan. Den goda, moderna villaträdgården har blivit alltmer funktionsbetonad, i det att den anpassat sig efter de speciella krav, som stadsbon ställer på sin trädgård. Från att tidigare ha varit snarast en representationsanläggning — bara en vacker ram kring byggnaden — har den nu blivit en rekreationsplats för hela familjen. Den är ej längre förmaket utan det stora sommarvardagsrummet. För stadsbon är det dessutom en god omväxling att efter åtta timmars ensidigt kroppsarbete eller stillasittande på ett kontor få den allsidiga motion, som arbetet i trädgården medför. Det är också en själslig avspänning att få pyssla med trädgårdens alla levande väsen — en kontrast mot vardagens ofta nervpåfrestande arbete. För de arbeten, som kräva särskild sakkunskap eller äro alltför tunga, anlitar han en kunnig trädgårdsmästare — den extra kostnaden räknar nog en villaägare i allmänhet med.

I den mellansvenska skogsbygden klättrar bebyggelsen ofta upp på backarna, där jorden är stenbunden och mindre lämpad för odling. Det sätter också sin prägel på trädgården. — Foto Hermelin.

Men vem sköter då om lantmannens trädgård? Under gynnsamma förhållanden kan grovgörot vår och höst utföras av en karl. Männen ha arbetat på fälten hela dagarna, och när dagsverket är över, ha de därför ingen längtan efter ytterligare motion i trädgården. Vanligen faller det därför på hustruns lott att sköta trädgården. Det har skrivits och talats så mycket under senare år om den arbetsbörda, som redan vilar på hennes skuldror, att det här inte ytterligare behöver utvecklas. Det utgör dock en varning för att taga till trädgården för stor och framförallt för att göra den för dryg i underhåll. En husmoder på landet behöver sannerligen inte den motion, som gräsklippningsmaskinen bjuder hennes kollega i staden. Det är redan på denna grund klart, att man inte utan vidare kan överföra det som passar i villaträdgårdarna kring städerna till landsbygdens trädgårdar.

Det säger sig därför självt, att *endast den lättskötta trädgården är bra*. Den svårskötta blir vanvårdad. All öppen jord bör kunna brukas med dragare. Avstånden mellan fruktträd och bärbuskar böra beräk-

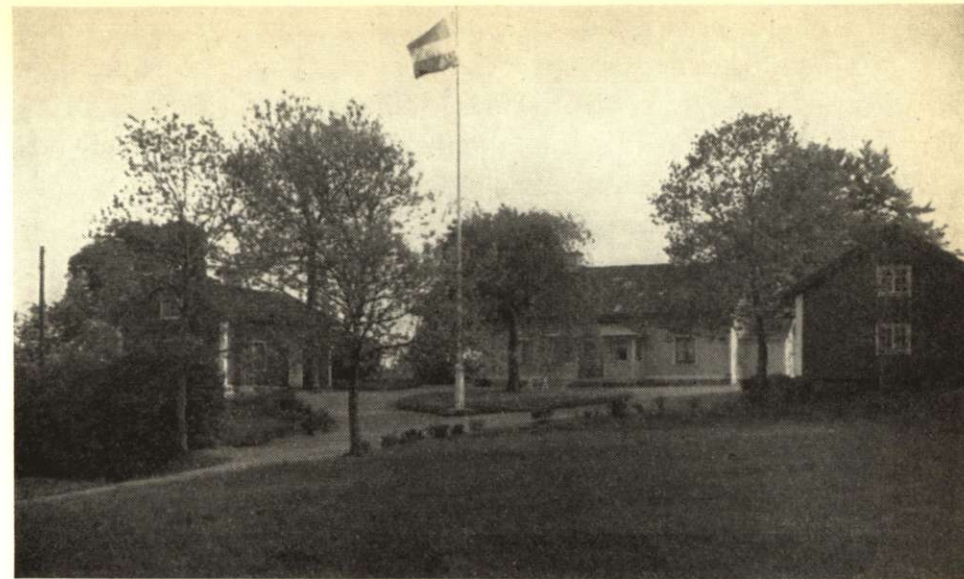

Syrenhäcken runt trädgården och fruktträden innanför denna göra anläggningen till den slutna enhet, som de kringliggande, blåsiga gårderna fordra. — Foto Hermelin.

nas med hänsyn till redskapen. Köksväxterna för vinterbehovet odlas enklast tillsammans med rotfrukter eller potatis.

En annan sida av saken. *I staden är grönskan en sällsynthet* och därför högeligen uppskattad som kontrast mot de stenlagda gatorna och de nakna husväggarna. Därför har också *gräsmattan* blivit en av de viktigaste beståndsdelarna i villastädernas trädgårdar. Gräsmattan hålles putsad och kortklippt och utgör s. a. s. golvet i vardagsrummet. På landet lever man omgiven av grönskande fält och ängar, lövskogen står lummig om sommaren, och även om vintern har man barrskogens mörka grönska. Därför behöver man inte här så snålt sörja för grönska på varje kvadratmeter av trädgården.

Gräsmattorna undvikas därför helst. Sällan har jag sett en välklippt sådan i en allmogeträdgård. Vanligen slås den blott med lie. Där den förekommer, bör den ej styckas sönder av onödiga gångar, rabatter eller strödda buskar; sådant försvårar arbetet. Kan den samordnas med betesmarken, är mycket vunnet. Fåren äro de bästa gräsklipparna. De mångåriga, lågvuxna betesgräsen, eventuellt med inblandning av vitklöver, äro bättre än högvuxna slåttergräs. Röd-klöver och timotej äro särskilt olämpliga.

Den av herrgården inspirerade uppläggningsen av den sörmländska bondgården med flyglar, central uppfartsväg och gräsplan mitt på gården. Här är den dekorerad med både hängask och flaggstång. Det brukar räcka med endera. — Foto Hermelin.

Gruset, som är nästan bannlyst i den moderna villaträdgården och fått ge vika för gräsmattan med eller utan plattgångar, kan här gärna få breda ut sig till en rejäl gårdsplan. Men även grusplaner och vägar äro dryga i underhåll. Lättast att sköta bli de, om de anläggas så, att matjorden tages bort och ersättes med skärvsten, grövre i botten och finare ovanpå. Överst breddes ett tumstjockt pinnmolager, i vilket ett helt tunt gruslager vältas fast. Det blir en fast och fin yta — ungefär som på en landsväg. Där trivs inget ogräs, och man behöver varken skyffla eller kratta.

I staden är den raka, disciplinerade linjen förhärskande. Allt är rakt och rätvinkligt. Därför är den fria grönskans rika lummighet en välgörande kontrast, och naturen får ofta låna motiv inte bara till den stora parken utan även till de små trädgårdarna. Den svenske bonden har i generationer fört en strid mot den obändiga naturen. Han har svedjat, han har röjt och odlat, brutit mark och lagt teg till teg. Släpper han blott taget några decennier, är skogen åter där. Det är en seg kamp, som fortgår med oförminskad intensitet in i våra dagar med dess kulturarbeten, dikningsföretag och sjösänkningar. Hans öga njuter av att se de jämna fälten, de rätvinkliga skiftena och de

linjalraka plogfårorna i den feta jorden. Som odlare gläds han rent instinktivt åt kulturens grepp över naturen. Hos honom vore det därför principiellt fel att i trädgården efterbilda den natur, som han försöker hålla från knutarna och som han själv söker kultivera. För honom är trädgården högsta potensen av odling. Han vill se den så ordnad som möjligt. Allmogen har också med förkärlek hämtat sina trädgårdsmotiv från renässansen och barockens strängt regelbundna herrgårdsträdgårdar. Den geometriskt lagbundna anläggningen passade förträffligt samman med dess uppfattning om hur en riktig trädgård skulle se ut.

Ytterligare en bestämd olikhet mellan stadsbons och lantmannens trädgård är den, att den förra vanligen är så begränsad till sin yta, att den helt eller åtminstone till övervägande del reserveras för familjelivet, under det att den senare till väsentlig del går åt till odling av trädgårdsprodukter. I staden köpas dessa året runt, och vanligen har man också råd att köpa dem. På landet är man beroende av dem för sitt uppehälle, och plats finns det ju att odla dem.

Den idealiska husbehovsodlingen av frukt omfattar rätt många träd. Ett av varje av de tidigare äppel- och päronsorterna och gärna flera av de hållbara vintersorterna, så att behovet täckes under så lång tid, som frukten kan vara hållbar. Så blir det både körsbärs- och plommonträd av tidiga, medeltidiga och sena sorter, och slutligen olika slag av bärbuskar. Både träden och buskarna ge bästa resultat om de stå i öppen jord. Planteringen sker därför med rikliga avstånd så att brukningen underlättas.

I en modern villaträdgård på 600 kvm. kan ett fullvuxet verkligt träd, t. ex. en kastanj, inte få rum. Den skulle täcka nästan hela arealen och lämna innevanarna i skugga hela sommaren. I dessa små trädgårdar blir man därför hänvisad att använda småvuxna trädslag. Där är det f. ö. inte skäl att plantera så mycket med tanke på hur det skall se ut efter en eller ett par generationer, ty då äro villorna sannolikt borta, och vad som kommer efter dem vet man inte. Åtminstone hittills har bostadsbebyggelsen på landet däremot varit relativt långlivad, och nu gläds man åt de mäktiga träd, som planterades av gångna generationer. Även om manbyggnaden byggts om, har den vanligen fått behålla sin ursprungliga plats med de gamla träden som drabanter. Häri ligger alltså också en rätt väsentlig skillnad. På landet kan man således *arbeta med stora träd och på lång sikt*. Särskilt på slättbygden är det just de stora träden och lövträdsdungarna vid

De skånska allmogetäpporna bära ännu i dag tydliga spår av inflytande från herrgårdens renässansträdgård. — Foto Hermelin.

gårdarna, som markera den gamla bebyggelsen och utgöra välgörande avbrott i slättens horisontallinje.

Det är just den effektfulla placeringen av träd, som ger inte bara trädgården utan hela gårdsbilden dess balans och prägel. Här kan man med enkla medel skapa stora skönhetsvärden. Bland de träd, som i sin typ höra gården till, är lönnen kanske den värdefullaste. Den blommar så vackert tidigt om våren och står i granna färger om hösten. Även kastanjens blommor och dess vida krona gör den uppskattad, men den får ej placeras för exponerat, ty stark blåst tål den ej. Almen växer bra på sandjord, men i trädgården är den besvärlig, för att den skräpar ner med sina frön och för att rötterna gå så vida i kring. Förr skattade man asken högt, men nu planteras den sällan. Vid mindre gårdar passa oxel och rönn; de äro granna både med blommor och frukt och bli inte så jättestora. Ofta ersättas de dock av fruktträden, som även de med fördel kunna spela rollen av vårdträd.

Det verkliga skyddet kring gården ge buskarna bättre än träden. Bland dem är det särskilt fläder och syrén, som sätta karaktär på våra trädgårdsanläggningar. Intet hindrar emellertid, att man väljer

bland plantskolornas rika material av äldre och nya blomsterbuskar. Med dem kan man uppnå en blomning alltifrån tibast och Forsythia om våren till schersmin och buskrosor om sommaren, och om hösten är det framförallt de många vackert färgade bladen och frukterna, som ge trädgården dess fägring. Om buskarna användas på rätt sätt, kan man åstadkomma en blomsterrikedom, som knappast fordrar något underhåll. Detsamma gäller slingerväxterna, som klara sig själv, om de blott få något att fästa vid.

Sedan århundraden ha de perenna blomsterväxterna hållit sig kvar i allmogens täppor. Där fingo de en fristad, när de inte längre voro på modet i herrgårdsträdgårdarna. Sedan början av detta århundrade ha de på nytt tagits till nåder och äro nu mäktiga populära. Sortimentet har också ökat med många nya sorter. Mest lättskötta äro nog i alla fall de, som sedan gammalt växa vid stugorna. Pionen t. ex. och löjtnantshjärtat, acklejan och kejsarkronan äro av den typ, som bli bättre och bättre, ju längre de få stå på platsen. Också lupiner, stormhattar och olika liljearter äro lätta att sköta. Hit höra också daliorna, som under vintern förvaras på takbjälkarna i ladugården. Besvärliga äro däremot sådana sorter, som i likhet med Rudbeckia, höga Solidago och höstastrar måste bindas upp och som sprida sig med rotskott, så att de växa in bland grannarna.

I gamla trädgårdar finna vi blommorna vanligen placerade utmed byggnaden, ofta på rätt höga lister. Dessa torka lätt ut, varför det är bättre att sänka ned dem, så att jorden blott ligger obetydligt över marken. Med en kantställd plank, kan kantputsning undvikas. Ogräsbekämpningen sker lättast, om rabatten omgives av grus eller av öppen jord. Gränsar den emot gräs, är det svårare.

Med de synpunkter, som här framförts, har jag velat rikta uppmärksamheten på problemen kring landsbygdens trädgårdar. Det råder ingen tvekan om, att de äro värda att taga upp till allvarligt studium. Här är ett betydelsefullt arbetsfält både för trädgårdsmannen av facket, för hembygdsvårdaren och för andra, som i likhet med mig äro övertygade om, att trädgården har en stor uppgift att fylla för trevnaden på landet. Ett medel att driva propaganda för god lokalbetonad trädgårdskonst är att anordna idealträdgårdar vid alla de bygdegårdar, som komma till i våra dagar.

Sven A. Hermelin.

HEMBYGDSRÖRELSENS MEDEL OCH MÅL

En av de största revolutionerande händelser som träffat den mänskliga kulturen är utan tvivel det s. k. industriella genombrottet på 1800-talet, som på knappa hundra år helt förändrat människornas livsförhållanden på det tekniska, ekonomiska och sociala området. Utvecklingen har gått så snabbt och förändringarna ha varit så stora att människorna själva ha haft svårt att följa med i den våldsamma takten. De materiella och organisatoriska omvälvningarna ha även följts av andliga. Hundraåriga, ja tusenåriga traditioner ha brutits och nedärvda åskådningar ha lagts i stöpsleven.

Trots de oerhörda vinster industrialismen har skänkt kulturen och människorna har dock med densamma även följt betydande nackdelar och högst allvarliga faror både för kulturen som sådan och för den enskilde individen. Kulturen har mekaniserats och en allmän nivellering av andliga värden har följt i det materiella framstegets spår. Härigenom ha människorna alltmer förlorat kontakten med livets urkälla, naturen, och förlorat sin tidigare fasta livsåskådning. Människornas sunda och livsbefrämjande ursprunglighet eller primitivitet har i stor utsträckning gått förlorad och övercivilisationen, förbudet till kulturdöden, hotar som en svart skugga den västerländska kulturformen. Det moderna livets hetsiga tempo skänker ej heller någon tillfredsställelse utan människorna känna sig både andligt och socialt rotlösa.

Många äro också de som inse dessa faror och allvarliga försök göras att skapa en motvikt mot denna den industrialiserade kulturens nedbrytande krafter. Således arbetas det för en fördjupad religiositet och för en livsbejakande moral. Man propagerar för en sundare och enklare livsföring och söker hos den moderna människan utveckla en levande naturkänsla. Genom nykterhet och idrott söker man bevara folkhälsan inför den moderna kulturens påfrestningar o. s. v. Allt i det medvetna syftet att giva människorna en bärande livsåskådning, att låta kulturen hämta kraft ur det naturliga och ursprungliga och att skapa harmoni i den mänskliga tillvaron.

Till dessa strävanden att ingjuta livskraft i en mekaniserad och

opersonlig kultur och giva människorna en känsla av rotfasthet i tillvaron har under senare år även kommit *hembygdsrörelsen*.

Hembygdsrörelsens mål.

Hembygdsrörelsen har för sitt deltagande i denna större verksamhet satt som mål

1. att *utveckla och stärka en levande samhörighetskänsla mellan individ och bygd,*
2. att *göra hembygden till ett verkligt hem för dess bebyggare där människorna i en trivsamt och harmonisk miljö finna kraft för sin dagliga gärning.*

Med begreppet *hembygd* eller *bygd* avses ej endast ett geografiskt område utan i detta ord inlägges samtliga de begrepp som tillsammans bilda hembygdens idé, såsom bygdens natur, dess historia, tradition och minnen, människorna som bygga och bo inom området, samt allmänna kulturella och sociala förhållanden. Bygden består således av:

1. Naturen.
2. Människorna.
3. Kulturen.

Hembygdsrörelsens organ.

Hembygdsrörelsens organ äro:

1. Hembygdsföreningarna och deras sammanslutningar samt
2. Andra sammanslutningar som med liknande medel arbeta för samma mål.

Hembygdsrörelsen är, åtminstone i sin moderna form, en ny företeelse, som i olika former söker verka för sina mål. De organisationer som nu arbeta i hembygdsrörelsens tjänst ha ofta uppstått utan samband med varandra och många sammanslutningar finnas, som icke direkt tillhöra hembygdsrörelsen men som dock indirekt arbeta för samma mål. Därjämte finnas föreningar som intressera sig endast för en eller vissa detaljer av hembygdsrörelsens vittomfattande program, t. ex. fornminnesföreningar och museiföreningar. Ordet »hembygdsrörelse» är därför mera att betrakta som ett samlande namn för all den organiserade verksamhet som med samma eller liknande medel söker befrämja hembygdsrörelsens syften än som en beteckning för en enhetlig organisation.

Alla dessa sinsemellan fristående organisationer kunna uppdelas i tvenne huvudgrupper: 1) propaganda- och upplysningsorganisationer

Bebyggelse och vägar måste också räknas till landskapet och ha ofta ett avgörande inflytande på den totala landskapsbilden. — Foto. V. Lundgren.

och 2) verkställande organisationer. Vilket icke hindrar att särskilt de verkställande även kunna och böra bedriva propaganda. Till den förra gruppen hör t. ex. en sådan organisation som »Samfundet för Hembygdevård», vilken också är det samlande organet för studieverksamheten om den aktuella bygdevården, till den senare alla hembygdsföreningarna.

Hembygdsrörelsens medel.

Skapandet av samhörighetskänsla mellan individ och bygd vill hembygdsrörelsen nå genom bygdekunskap och bygdeliv och skapandet av trivsel och hemkänsla genom bygdevård och bygdeliv.

Hembygdsrörelsens medel äro således:

1. Bygdekunskap.
2. Bygdeliv.
3. Bygdevård.

Bygdekunskap.

En levande känsla för hembygden kan aldrig erhållas utan en god kunskap om densamma. Kunskapen fördjupar begreppet hembygd och ger relief och liv åt annars intresselösa detaljer. Denna kunskap måste omfatta:

1. Naturen.
2. Människorna.
3. Kulturen.

Den måste också gälla både forntid och nutid, ty först genom kunskap om bygdens historia erhålles förståelse för bygdens nutida gestaltning. För hembygdsrörelsen får dock den historiska forskningen aldrig bli ett självändamål, utan endast ett medel bland alla andra att lära känna hembygden. En hembygdsförening får icke stanna vid att bli endast en fornminnesförening eller en museiförening.

Vid studiet av hembygdens *natur*, som helst sker genom exkursioner, kan ämnet lämpligen uppdelas dels i naturens historia, dess ursprung och utveckling, dels i den nutida naturen med dess geologi, växt- och djurvärld.

Studiet av *människorna* kan ske genom upprättandet av släktreregister och biografier både från äldre och nyare tid. Men först och främst kräver en fullgod bygdekunskap en personlig bekantskap med bygdens folk. Och om denna kännedom om varandra även kan utsträckas att omfatta kännedom och förståelse för varandras arbete och levnadsförhållanden ökas härigenom i hög grad förutsättningarna för den eftersträfvade samhörighetskänsla mellan bygdens folk vartill hembygdsrörelsen syftar.

Kännedom om bygdens *kultur* erhålles genom studiet av bygdehistoria, sagor och traditioner. Ortnamnforskningen kan också giva god behållning. Till kulturen hör också språket med dess dialekter, vilka ofta kunna vara värda att ägna ett speciellt intresse. Vid studiet av den nutida kulturen bör man ej glömma bort att skaffa sig kännedom om hur och under vilka förhållanden bygdens olika näringar tidigare bedrivits och hur det yrkesmässiga arbetet alltså utföres.

Bygdeliv.

Även om bygdekunskap är av grundläggande betydelse för utvecklandet av samhörighetskänslan mellan individ och bygd så är dock individens inlevande bland bygdens folk och i bygdens liv det avgö-

Ett viktigt led i den bygdevårdande verksamheten är tillvaratagandet av traditionerna från den äldre bebyggelsen. — Foto. Sam. Lindskog.

rande momentet för uppnåendet av denna levande känsla för hembygden, som är ett av hembygdsrörelsens mål. De lokala hembygdsföreningarna torde här ha sin viktigaste uppgift. Känslan för hembygden torde mera påverkas av personliga erfarenheter av ett harmoniskt liv bland och med bygdens folk och av gemensamma strävanden för bygdens bästa än av aldrig så långt driven bygdekunskap eller landskaps- och kulturvårdande verksamhet. Ty när allt kommer omkring så kanske ändå huvudsaken är att man medvetet lever, arbetar och offrar något för den bygd som utgör ramen om den egna tillvaron. Ett sunt och harmoniskt bygdeliv torde även mer än något annat bidra att skänka trivsel och hemkänsla åt bygdens egna inbyggare och bygdelivet blir även härigenom ett av hembygdsrörelsens främsta medel för uppnåendet av sina mål.

Bygdelivet kan uppdelas i:

1. Livet på vardagen och
2. Festdagen samt
3. Nöjen.

Till *vardagslivet* hör yrkesarbetet och förvärvsarbetet, såsom jordbruksarbete, skogsarbete, fiske, hantverk, hushåll m. m. Här kan hembygdsföreningarna medverka till att sprida glädje i arbetet och bidra till att göra arbetet som sådant, hur enkelt och anspråkslöst det än är, ärat och aktat. Den bygd som sätter arbetet högt och hedrar den samvetsgranne arbetaren äger en tillgång av socialt värde som skänker bygdens invånare moralisk kraft och giver arbetet och bygdelivet en särskild tillfredsställelse. »Arbetets ära» är en programpunkt som väl försvarar sin plats inom hembygdsföreningarnas verksamhet.

Utöver förvärsarbetet hör till vardagslivet även den studieverksamhet som inom vissa föreningar bedrives och som allt mer måste fylla ut den utökade fritid som kommit stora befolkningsgrupper till del.

För *festdagarna*, både årets och livets, kunna hembygdsföreningarna söka bevara och utveckla goda och stämningsfulla traditioner.

Ett avsnitt inom bygdelivet där hembygdsföreningarna både kunna och böra göra en betydande insats till förmån för hembygdsrörelsens syften är *nöjeslivet*. Ett sunt nöjesliv är synnerligen betydelsefullt och spelar en mycket stor roll för att göra bygdelivet trivsamt och är dessutom ett utmärkt medel att sammanföra bygdens invånare av olika yrken och stånd till en okonstlad och naturlig samvaro. Särskilt för ungdomens uppskattning av sin hembygd torde nöjeslivet icke få förbises. Men lika viktigt som att de nöjen som bjudas äro goda är att de uppskattas. Vill man behålla ungdomen i bygden och förhindra att den lockas ut till tvivelaktiga nöjestillställningar, som anordnas utanför den egentliga hembygden, kanske mindre för att de besökande skola få roligt utan mera för att arrangörerna skola tjäna pengar, då måste allvarliga ansträngningar göras att ordna bygdens nöjesliv på ett sådant sätt att ungdomen uppskattar detsamma. Hembygdsföreningarna ha här en mycket stor mission att fylla.

Bygdevård.

Den trivsel och hemkänsla, som hembygdsrörelsen vill giva människorna i deras egen hembygd vilja hembygdsföreningarna, förutom medelst ett harmoniskt bygdeliv, även befrämja genom hembygdevård. De omvårdande åtgärderna skola gälla:

1. Naturen och
2. Kulturen.

Till *naturvården* hör då främst det s. k. naturskyddet. Man vill t. ex. bevara ett visst områdes ursprunglighet, i första hand dess djur- och växtvärld, eller skydda vissa anmärkningsvärdare naturminnen från att förstöras av okynne eller av framträngande »kultur». På detta speciella område har redan naturskydds-föreningarna nedlagt ett ytterst värdefullt arbete men hembygdsföreningarna kunna i samarbete med dem propagera för naturskyddets idé och för allt vidare kretsar öppna blicken för den källa till kraft och vederkvickelse, som naturen är.

Landskapsbilden är en framträdande detalj i bygden. Skogar, ängar och sjöar, åkerbackar och enstaka träd bilda gemensamt med markens höjdförhållanden det karakteristiska i landskapet. Men även en del kulturföremål, såsom byggnader och vägar m. m. måste också räknas till landskapet och ha ofta ett avgörande inflytande på den totala bilden. Ett fult hus eller en modern landsväg förstöra allt för ofta en eljest vacker landskapsbild. Till hembygdsföreningarnas bygdevårdande uppgift hör att genom propaganda lära människorna att ej i onödan förstöra landskapsbilden utan att i stället genom omtanke och kärlek till naturen så utföra sina byggnader och kulturanläggningar att de bliva ett plus till naturens eget skönhetsvärde.

Hembygdsföreningarnas *kulturvårdande* uppgift torde vara den, som tillsammans med naturskyddet, hittills kunnat påräkna det största intresset. Intresset för fornminnesvård och museal verksamhet är jämförelsevis gammalt och det är delvis ur detta intresse, parat med naturkänsla och sinne för det levande livet som den moderna hembygdsrörelsen har framsprungit som en reaktion mot industrialismens nivellerande krafter. En mycket vanlig uppfattning är alltjämt att en fornminnesförening eller en museiförening är liktydig med en hembygdsförening. Intet är emellertid felaktigare och den som så tänker visar sig icke ha fattat hembygdsrörelsens stora idé. En fornminnesförening eller en museiförening äro goda medhjälpare till hembygdsrörelsen men vad som för dem äro mål är för hembygdsrörelsen endast medel. Fornminnesvården är, hur intressant och fängslande den än är i sig själv, dock endast en detalj, och långt ifrån den betydelsefullaste, bland hembygdsrörelsens komplex av uppgifter.

Carl von Sydow.

Kungligt villebråd
på kornet.
GYTTORPS

jaktpatroner
i bössan.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
GYTTORP

Västerås Ornament- smidesfabrik

Inneh.: A. J. Ask

TILLVERKAR:

Järnkonstruktioner, Ornament-
smiden, Hiss- o. Balkongräcken,
Trädgårds- o. Nätstaket, Koppar,
Mässing, o. andra metallarbeten.

Slottsgatan 6, Västerås.

Tel. 15 94, 34 88.

Granlunds Snickerifabrik

Sellnäs. Tel. 4

Byggnadssnickerier och
inredningar.

Infordra offert.

*Reell behandling och moderata
priser.*

PROGRAM för Samfundets för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningens sommarmöte i Härnösand 6—8 augusti 1939.

SÖNDAGEN DEN 6 AUGUSTI

Mötesbyrån öppen i Rådhuset kl. 9—12,
2—5.

Kl. 9.10.

Ankomst med tåg söderifrån.

Kl. 10.

Frukost efter fritt val.

Kl. 11.

Tillfälle till gudstjänstbesök. (Domkyr-
kan och Murbergets kyrka.)

Kl. 12.30.

Mötets högtidliga öppnande i Rådhuset.

1. Hälsningsanförande av Landshövding-
arna Nils Löwbeer och Hilding Kjellman
samt Stadfullmäktiges ordförande Med. dr
Fritz Kaijer.

2. Årsmötesförhandlingar.

3. »Bygd och natur — aktuell bygde- och
landskapsvård.» Föredrag av Samfundets
för Hembygdsvård sekreterare Fil. dr John
Nihlén.

4. Ombudsmöte. »Naturskyddets nya lin-
jer.» Föredrag (ljusbilder) av Lektor Lo-
rentz Bolin.

Härnösands rådhus, som är en av sta-
dens vackraste och intressantaste byggnad-
er, uppfördes 1785—1791 för Härnösands
gymnasium, trivialskola och domkapitel
efter ritningar av riksbyggmästaren, profes-
sor Olof Tempelman. Pelarhallen i nyklas-
sisk stil tillfogades av överintendentsämbe-
tet, enligt traditionen på Gustav III:s ini-
tiativ. Byggnaden kvarstår till sitt yttre så
gott som oförändrad.

Kl. 14.30.

Lunch efter fritt val. (Även Spjute gäst-
giveri på Murberget.)

Kl. 16.

Murbergets anläggningar och samlingar
demonstreras av Folkskolinspektören Dr
Th. Hellman. Samling vid Spjute gästgiveri.

Friluftsmuseet på Murberget är ett av
landets förnämsta och mest välordnade.
Föreningen för norrländsk hembygdsforsk-
ning började redan vid föreningens bildan-

de år 1909 att inrikta sig på skapandet av
ett norrländskt friluftsmuseum, och största
förtjänsten av dess tillkomst och utveckling
har Dr Th. Hellman. Anläggningarna, som
återspeglar den norrländska odlingen i dess
skilda skikt och utvecklingsepoker, äro upp-
delade i olika enheter: byn, fäbodvallen,
fiskläget, kyrkplatsen, järnbruket, stadstor-
get och lappbyarna. (Se artikeln Murberget
av Th. Hellman i Bygd och Naturs årsbok
1939.)

Kl. 18.30.

Svarte Mickels återkomst.

Ett avsnitt ur Olle Högbergs »Den Stora
Vreden», dramatiserat av Lars-Levi Laesta-
dius. Lokal: Murbergets friluftsscen. Med-
verkande: Amatörer från Härnösand.

Kl. 20.30.

Supé på S:t Petrilogen på inbjudan av
Härnösands stad.

MÅNDAGEN DEN 7 AUGUSTI

Kl. 8.30.

Bussresa Härnösand—Nordingrå—Ulvön
över Weda färjställe. Samling vid Rådhu-
set.

Färden går norrut till Weda färjställe.
Ångermanälven är här cirka 2 km. bred.
Väl inne i Norabygden har man tillfälle
att iakttaga en för landskapet typisk bebyg-
gelse. Nordviks lantbruksskolas anläggning-
ar ligga på ömse sidor om vägen, 5 km.
från färjläget i Hornö.

Nordingråbygden karakteriseras av en
säregen blandning av våldsam kraft, mjukt
böljande konturer och romantisk idyll
kring blänkande vatten, en sällsynt natur-
skön trakt. Berggrunden består utom av
gnejs och olika slags granit av grönstenar
och sandsten, vilka mjuka upp urbergets
kärva kantighet. Även floran förete in-
tressanta drag. Så förekommer t. ex. ännu
hassel vid Omnebeget i sällskap med vild
lönn.

Bredvid kyrkan ligger den gamla kyrko-
ruinen från senare medeltiden. Den har nu
blivit föremål för utgrävning och konser-

Ritningar

Kostnadsförslag och kalkyler på större och mindre ny- och ombyggnader utföras snabbt och billigt. Små och stora ny- och ombyggnader utföras på entreprenad eller löpande räkning

ERNST SUNDH

Avesta

Medlem av Samfundet
för Hembygdsvärd.

Telefon: 51 34, 52 96

Begär kostnadsförslag.

Tillverkning av: Metallmodeller och gjutflaskor av smide. — Bearbetning av metall och allt slags gjutgods. — Dessutom utföres övriga mekaniska arbeten. — Gas- och punktsvetsning.

K. LARSSON & Co.

MEKANISK VERKSTAD - ESKILSTUNA

Telefon 27 39.

Lev. till Statens järnvägar och Arméförvaltningen.

David Carlssons

CEMENTGJUTERI • ÖREBRO

Telefoner: Verkst. 5226, Bost. 5326.

TILLVERKAR OCH FÖRSÄLJER:

Cementrör och Rördelar, Brun-
nar och Brunnsringar, Diskbänks-
skivor och Plansten i mosaik.

SPECIALITET:

Cementhåltegel för grunder, ga-
rage, ladugårdar m. m. Rännor
för avledning av dagvatten. Grav-
vårdslist och Grindstolpar m. m.

BEGÄROFFERT!

Möbler

Butiksinredningar

Byggnadssnickerier

från

**LINGBLOM
&**

**ERIKSSON
SNICKERIFABRIK**

Korsnäs • Telefon 28

Låga priser. Snabb leverans.

vering genom ingripande av den livskraftiga Nordingrå hembygdsförening. I nya kyrkan finnes ett praktfullt nederländskt altarskåp från 1500-talet. Ett 50-tal stenkummel från 400—800-talet finnas i socknen. På Nordingrå kyrkogård, en av de vackraste i stiftet, ligger kyrkoherden Petrus Brandell begravnen.

Kl. 10.

Frukost på Körningsgården. (Pris kr. 1:50.)

Kl. 11.

Besök i kyrkan samt vid gamla kyrko-
ruinen, som demonstreras av Amanuensen
Bo Hellman.

Kl. 12.

Kaffe intages i Hembygdsgården på in-
bjudan av Nordingrå hembygdsförening.

Kl. 12.45.

Avresa till fiskeläget Norrfällsviken.

Kl. 13.30.

Avresa till Ulvön ombord på »Kusttra-
fik», som ställes till förfogande av Ånger-
manlands Turistförening.

Kl. 14.15.

Ankomst till Ulvön. Tillfälle till bad,
promenader och besök i Ulvö gamla kapell.
Middag på Ulvö Turisthotell. (Pris kr.
3:—.)

Ulvöarna bestå till största delen av gra-
niter, men även porfyr förekommer. Un-
der senaste tiden har provbrytning av va-
nadinhaltig järnmalm igångsatts. Huvud-
näringen är dock fisket. Redan på 1600-
talet började Härnösands- och Gävle-fis-
kare idka fiske vid Ulvöarna, och stridig-
heter blossade emellanåt upp mellan de två
städernas borgerskap. Fiskeläget är ett av
de största i Norrland med ett 50-tal fiskare.
Värdet av fisket uppgår till cirka 30.000
kronor pr år.

Gamla kapellet, som numera äges av Kul-
turhistoriska museet i Härnösand, byggdes
1622. Dess inre är rikt smyckat med tak-
och väggmålningar från 1719.

Kl. 18.

Återresa till Norrfällsviken med samma
båt.

Kl. 18.45.

Avresa från Norrfällsviken i bussar.

Kl. 20.30.

Supé (enkel) på Segelsällskapets klubbhus
på Kanaludden. (Pris kr. 1:50.)

Bussresan kostar kr. 3:75 pr person.

Moderna småbildskameror

ZEISS
IKONS

precisions-
modeller:

CONTAX, NETTAX, SUPER-
IKONTA, IKOFLEX, IKONTA

Förmånligt på avbetalning.

Kameror bytas. — Begär vår katalog.

MOLANDER & SON

Regeringsgatan 13 STOCKHOLM Tel. 10 86 50, 11 42 37

Hembygdsvården

måste även omfatta

brandskyddet

Om hemmet brinner ned
finns det intet att vårda.

Bliv medlem av

Svenska Brandskyddsföreningen

Brunkebergstorg 15, Stockholm

Ordförande: Landsbövding Sven Lübeck

Medlemsavgift 5 kr.

Gratis erhålles månadstidskriften Brandskydd

Byggmästare
J. A. Andersson

Vindhemsgatan 9, Uppsala

Tel. 1897

★

Utför allt inom branschen
Infordra kostnadsförslag

Tillberga Cementgjuteri
E. ANDERSSON & Co.

Tel. Tillberga 93. Västerås 30 94.

Tillverkar under ständig kontroll:
Cementrör, Kulvert, Brunnss-
ringar, Brunnar, Hålsten, imit.
Natursten, Slaggplattor, Nop-
sategel, Grindstolpar m. m.
Utför: Murningsarbeten och
Septiktankar. Infordra offert.

Reelt bemötande. Äldsta på platsen.

BYGGMÄSTARE
K. V. HANSSON

Parkgatan 1 B • KARLSTAD

Telefon 24 64

UTFÖR ALLA SLAGS
Byggnadsarbeten

INFORDRA OFFERT!

Kalkstensarbeten

till

TRAPPOR GOLV, FÖNSTER-
BÄNKAR, SPISLAR m. m.

i

HYVLAT, SLIPAT OCH
POLERAT UTFÖRANDE

Telefon Hällabrottet 7

A.-B. Mossby Kalkbrott
KUMLA

TISDAGEN DEN 8 AUGUSTI
Kl. 9.

Bussresa Härnösand—Sollefteå—Ådals-
den—Gräninge—Härnösand. Samling vid
Rådhuset.

Resan avser att ge en överblick över
»Ådalen» som landskap och industricentrum.

Kramforsverken höra till landets största
industrianläggningar med flera sågverk,
massa- och spritfabriker. Kristoffer Kram
byggde under åren 1742—1744 den första
sågen i nuvarande Kramfors. Det var en
vattensåg, den första ångsågen anlades 1852.
Kramfors Aktiebolag, vars aktiekapital upp-
går till 15 mill. kronor med Svenska Cellu-
losa Aktiebolaget som huvuddelägare, till-
verkar årligen cirka 25.000 stds sågade och
hyvlade trävaror, 85.000 ton massa, 1,2 mill.
liter sulfitsprit, 200 ton flytande harts och
150 ton terpentin. Omkring 1.100 arbetare
äro anställda i Kramforsverkens tjänst.

Ytterlännäs har en rad industrier i Boll-
sta och Nylands municipalsamhälle. Gamla
kyrkan från medeltiden innehåller bl. a. in-
tressanta kalkmålningar av Eghil samt
skulpterade bilder av Haakon Gulleon.

Styresholm nere vid älvsstranden i Tors-
åker anlades under medeltiden på en holme
vid älvens utlopp i en dåtida havsvik. De
kvarvarande resterna — cirka 4 m. höga
jordvallar — torde ha varit förskansningar
mot älvsidan till skyddande av den egent-
liga borgen. Stora partier av vallarna ha
blivit bortsköljda av älven under senare
tider. Fästet var i gott stånd under konung
Albrekts tid och överlämnades 1398 åt
drottning Margareta. I samband med Erik
Pukes befrielseverk i Norrland torde Sty-
resholm ha blivit ödelagt, sannolikt genom
eld. I jorden har man hittat brandrester,
sporrar, betsel, vapen m. m.

Snutt över älven låg en gång Styrnäs
gamla kyrka, som ursprungligen tjänade
som fäste. Vid rivningen fann man märken
efter kanongluggar i ena tornet och av en
krutkällare under kyrkgolvet. Rester av
bygdeborgar ha påträffats i närheten. Ma-
terial till nya kyrkan togs i stor utsträck-
ning från dessa.

Sollefteå nämnes första gången i en rå-
gångshandling från 1270, enligt vilken plat-
sen redan då var ett centrum och hette
Solata. Staden, som ligger utefter älvsstran-
den, blev tidigt en viktig handelsplats. Här-

Succéböcker!

VISOR OCH SÅNGER

Tonsatta av Alice Tegnér.

6:e tusendet. Innehåller 70 av tonsät-
tarinnans mest kända verk. Förnämt
utförande. Pris kr. 2: 10 + porto.

»Det är en förtjusande bok, där man mö-
ter pärlorna bland de betagande verk,
som Alice Tegnér slösande skänkt både
unga och gamla.» Hertha.

I VÄVSTOLEN

Av Anna Skeri-Mattsson och Ingrid Oswald.

30:e tusendet. C:a 200 ill. 180 sidor.
Pris inbunden kr. 1: 85 + porto.

»Föreliggande bok är faktiskt en av de
fullödligaste handböcker rörande vävning
som signaturen känner till.»

M. N. i Lantarbetaren.

LANTHUSHÄLLET

Av Ingrid Oswald m. fl.

35:e tusendet. 300 sidor.

Pris inbunden kr. 1: 85 + porto.

»Lanthushället är en förträfflig bok. Just
vad vi behövde och just den enkla, kloka
och sakliga framställning, som vi sätta
värde på.»

T. T. i Östergötlands Dagblad.

KAJSAS KOKBOK

Av Karin Fransén och Astrid Knudsen.

150:e tusendet. Över 500 recept.

Pris inbunden kr. 1: 75 + porto.

»Det finns en fläkt av kultur över den
och välskrivna, kloka, lättillgängliga in-
troduktioner till matlagningens olika mo-
ment.»

Colomba i Dagens Nyheter.

KAJSAS KALASMAT

Av Karin Fransén och Astrid Knudsen.

10:e tusendet. Över 300 recept.

Färgplanscher och konsttryck.

Pris inbunden kr. 2: 35 + porto.

»Det är verklig kalasmat, det kan jag för-
säkra.»

S. O. i Lantmannabladet.

Ovanstående böcker rekvideras från

L. T:s Förlag

Klara Ö. Kyrkogata 12, Stockholm

Finns även i varje bokhandel.

nösands borgerskap erhöll 1602 rätt att där hålla två årliga marknader, varav den ena, Pålsåsommarknaden (25 jan.), var bland de största i Norrland. De förnämsta handelsvarorna voro renkött, fisk, fågel och pälsverk.

I Sollefteå äro Västernorrlands regemente och Norrlands trängkår förlagda.

Under senare år har Sollefteå börjat intaga en framträdande plats som turist- och sportplats, tack vare bl. a. skidbacken i Hallstaberget, en av världens förnämsta, och motortävlingsbacken på samma plats, Sveriges längsta. På Hallstabergets topp har Sollefteå Turistförening byggt en turiststuga, från vilken en utomordentlig utsikt öppnar sig. Sollefteå blev köping 1902 och stad 1917 samt har cirka 3.000 inv. Kyrkan är från slutet av medeltiden men ombyggdes 1773. I staden finnes ett betydande hembygdsmuseum samt Ångermanlands hemslöjdsförenings huvudaffär och utställning.

Kl. 12.15.

Tillfälle till promenader och besök i Hemslöjdsföreningen.

Kl. 12.45.

Avfärd till Hallstastugan, där lunch intages på inbjudan av Sollefteå stad.

Kl. 13.45.

Avresa till Ädalsliden.

Bygden ligger i en övergångstrakt mellan den öppna och leende delen av Ädalen och det allvarliga inlandet. Vid Näsåker bildar Ångermanälven en 16 m. hög och 400 m. lång fors, Nämforsen. Den är icke utbyggd men beräknas kunna ge över 50.000 hkr. På fyra lokaler i forsens märkliga hållristningar från bronsåldern påträffats. (Se Sv. T. F:s årsskrift 1920!)

I Näsåker bodde Pelle Molin några år omkring 1890-talets mitt. Den stuga, han bebodde, står kvar och är numera hembygdsmuseum.

På den s. k. Blomsternipan vid Nämforsen fanns ännu för ett 40-tal år sedan Nipsipan. Den förekommer ännu, fridlyst, vid Ramsele kyrka, två mil NV från Ädalsliden. I övrigt förekommer den i vårt land vild endast på Gotland.

Kl. 15. 30.

Avresa till Gräninge.

Gräninge bruk, ett av det inre Norrlands många små järnbruk, anlades 1673.

Ett antal bruksegendomar av liknande slag sammanslogos 1873 till Gräningebrukens Aktiebolag, som numera har flera stora industrianläggningar, bl. a. Bollsta såg och träsliperiet i Forsse. Detta bolag är numera ett av våra största skogsbolag. Tråddraget vid Gräninge bruk är fortfarande men endast tillfälligtvis i verksamhet för tillverkning av tråd för bolagets eget behov. Härmed sysselsätts tre man. Spiksmedjan är helt nedlagd. Bruksbefolkningen uppgår till omkring 300 personer.

Kl. 17.15.

Hemresa Gräninge—Härnösand över Viksjö.

Även i Viksjö drevs i äldre tider ett järnbruk, Västana bruk. Största delen av socknens hemman äges nu av Sunds Aktiebolag, som utarrenderat jordbruken till s. k. landbönder.

Kl. 20.

Avslutningssupé på S:t Petrilogen. (Pris kr. 5:—.)

Bussresan kostar kr. 5: 50 pr person.

KOSTNADER:

Måndagen den 7 aug. Tisdagen den 8 aug.

Bussresa kr. 3: 75. Bussresa kr. 5: 50.

Frukost kr. 1: 50. Supé kr. 5:—.

Middag kr. 3:—.

Supé kr. 1: 50.

Anmälan om deltagande i sommarmötet sändes till Samfundets exp., Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm, senast den 15 juli 1939. Vi anhålla enträget att anmälningarna inlämnas i tid.

Rum beställas direkt hos följande hotell: Centralhotellet, Frimurarhotellet, Hotell Norrland, Hotell Royal, Stadshotellet och Turisthotellet.

BERGIANSKA Trädgården

tillhandahåller allt för Eder trädgård.

Vår rikt illustrerade katalog, som sändes gratis på begäran, upptager förutom ett stort sortiment av rosor, fruktträd, bärbuskar, prydnadssträd, prydnadsbuskar, barrväxter, perenna- och ettåriga blomsterväxter m. m., även nyare och mindre kända växter.

Postadr.: Stockholm 50 - Tel. 33 58 81, 32 35 27, 32 00 28

SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGENS ÅRSBERÄTTELSE 1938—1939

Den i och för sig mycket välkomna ökningen av antalet frågor, som hänskjutas till föreningen, inte minst från offentliga myndigheter, har gjort det nödvändigt att skapa särskilda utredande och rådgivande organ inom föreningen i form av facknämnder. Genom denna åtgärd hoppas styrelsen bli i stånd att snabbare och effektivare fylla de krav som ställas på föreningen. Särskilt glädjande har den livaktighet varit, som utvecklats inom föreningens nystartade Fågelskyddssektion.

Det redan tidigare inledda samarbetet med Samfundet för Hembygdsvård har under det gångna året tagit fastare former. De båda organisationernas publikationer ha sammanslagits och fr. o. m. den 1 januari 1939 utgives en gemensam skriftserie »Bygd och Natur», omfattande en årsbok och 7 häften. Genom denna förändring vinner man bl. a. att föreningens medlemmar numera nås av meddelanden rörande föreningens arbete åtta gånger under året mot förut endast en gång. Mångdubblingen av upplagan medför också, att föreningens idéer nå ett väsentligt större antal personer än förut, och varje föreningsmedlem får nu icke bara kontakt med naturskyddet utan även med hembygdsvården, dess mål och arbetsuppgifter. Det är styrelsens förhoppning att detta samarbete ifråga om publikationerna skall visa sig vara till fromma såväl för naturskyddet som för hembygdsvården.

Den förra året i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och Föreningen för dendrologi och parkvård upprättade vägbyrån har för kommande år 1939/40 av Riksdagen tillerkänts ett statsanslag om 15.000 kronor.

I Linamyrprocessen återförvisade övervattendomstolen frågan om Lina myrs torrläggning till Söderbygdens vattendomstol och befriade samtidigt Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård från skyldigheten att betala sökandenas rättegångskostnader. Som följd av föreningsgarnas ingripande synas nu möjligheter finnas för Lina myrs bevarande.

Frågan om Bolmens reglering är ännu icke avgjord.

Av Kungl. Lantbruksstyrelsen har föreningen beretts möjlighet att yttra sig över frågan om Kävlingeåns reglering. I yttrandet framfördes som ett oeftergivligt krav att statsanslag för regleringen endast borde beviljas därest garantier skapades för Krankesjöns bevarande i dess nuvarande tillstånd. Som önskvärt framhölls även att brukarna av de fridlysta Våmbes ängar skulle mot ersättning åläggas att bibehålla silängsbruket. Kungl. Lantbruksstyrelsen instämde i föreningens krav beträffande Krankesjön, men beklagade att den av formella skäl var hindrad tillmötesgå föreningens önskingar beträffande Våmbes ängar. Ett värdefullt prejudikat har emellertid skapats genom att ett statsanslag sålunda gjorts beroende av vissa naturskyddskravs fyllande.

Genom Socialdepartementet bereddes föreningen tillfälle att yttra sig över den s. k. fritidsutredningens förslag till strandlag m. m. I sitt remissyttrande framhåller styrelsen, att den i princip anslutit sig till fritidsutredningens uppfattning att någonting nu måste göras för att reglera strandbebyggelsen. Å andra sidan ansåg styrelsen, dels att de av fritidsutredningen föreslagna åtgärderna i många fall inneburo ett större våld än nöden kräver, dels att de icke ur naturskyddssynpunkt vore tillräckliga. Styrelsen framlade därför i sitt yttrande de riktlinjer, efter vilka en reglering borde verkställas.

Föreningen har ingått som medlem i International Committé for Bird Preservation samt utarbetat en översikt över svenskt naturskydd på uppdrag av International Office for the Protection of Nature i Bryssel.

Föreningens bildarkiv har under året utökats med mer än 1.000-talet bilder, dels i form av gåvor, dels genom inköp eller deposition. Föreningens bibliotek har mottagit av skilda författare ett 100-tal volymer. Till alla givare ber föreningen att få framföra ett varmt tack.

Det finns på
Stensborg

allt vad Ni behöver av vinter-
hårdiga växter för Er trädgård.

Låt oss gratis sända Er vår
rikt illustrerade katalog!

STENSBORGS TRÄDSKOLOR

Grundad 1890 KARLSTAD Telefon 801

Många vackra erkännanden

ha vi mottagit från våra kunder vari givits ut-
tryck för stor tillfredsställelse med de kraftiga
och vackra plantor vi levererat till dem.
Vår strävan går ut på att alltid leverera de
bästa som är möjligt. Begär vår priskurant.

A.-B. C. F. Landsberg,
Plantskolan - Postfack 15, Påarp

Strömsholmens Nya Mek. Verkstad

Inneh.: K. W. Larsson - Holmen, Tranås. - Telefon: Verkst. 435, Bost. 317.

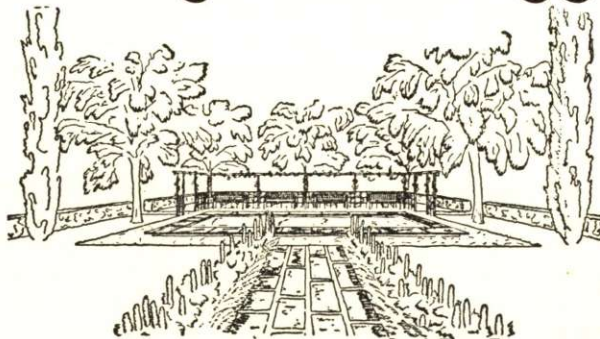
Är för närvarande platsens förnämsta reparationsverkstad, försedd med goda arbets-
maskiner, och därtill 29 års praktik inom den mek. reparationsbranschen.

Reparerar: Ångpannor, lokomobiler, fotogenmotorer, tröskverk, lantbruks-, mejeri-
maskiner, kvarnmaskiner & turbiner.

Tillverkar på beställning efter modeller och ritningar: kapsågar & kantverk, band-
& cirkelsågar, latsverk, balkonger & räck, stolskruv & beslag, smides- & svetsnings-
arbeten. Rörarbeten för vatten och ånga. Mindre ångpanneprovningar.

Emottager beställningar å Järn- och Metallgjutgods. - Reellt arbete. - Bästa möjliga priser.

Trädgårdsanläggningar

Utför ritningar till
samt anlägger Par-
ker, Trädgårdar,
Gårdsplanteringar,
Idrottsplatser och
Tennisplaner. Till-
handahåller
material.

Medlem av Stock-
holms Trädgårdsan-
läggarförening.

65 03 60 **CARL BLOMKVIST** 65 12 39

Föreningens förtjänstplakett har tillde-
lats följande personer:

Lantbrukare Erik Björling, Svålinge, di-
rektör Torsten Hérnod, Stockholm, konst-
nären Bruno Liljefors, Uppsala, inspektor
J. Nordström, Stora Karlsö, förvaltare G.
Lind, Kävsjö, doktor Paul Rosenius, Mal-
mö, samt professor Rutger Sernander, Upp-
sala.

Den värdefullaste naturminnesinventer-
ing som hittills utförts på privat initiativ
i vårt land har, efter anmodan från före-
ningen, under året verkställts av Svenska
Cellulosabolaget. Ca 1.500 hektar skogs-
mark av olika typer och på skilda platser
ha föreslagits till reservat. Det är förenin-
gens innerliga förhoppning att detta initia-
tiv skall följas av alla Sveriges större skogs-
ägare.

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Naturskyddsföreningens förvaltning och
räkenskaper för år 1938, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Föreningens ekonomiska förhållanden framgå av följande tablåer:

INGÅENDE BALANS

TILLGÅNGAR VID 1938 ÅRS BÖRJAN:

Kassabehållning	291:—
Innestående å postgiro	1.081:53
» » checkräkning	776:57
» » kapitalräkning	21.850:59
Obligationer	50.104:—
Återstående inkomster	340:90
I förskott utbetalat för klichéer m. m.	280:18
Lager av äldre årsskrifter	1:—
Skulder utöver tillgångarna	2.651:08
Summa kronor	77.376:85

Dessutom äger Svenska Naturskyddsföreningen den s. k. Näktergalslunden.

SKULDER VID 1938 ÅRS BÖRJAN:

Återstående utgifter	102:89
Vid konvertering av obligationer uppburen ränta för år 1938	33:51
I förskott betalda avgifter	10:—
Fonder:	
För Ständiga ledamöters fond	11.800:—
» Tåkerfonden	9.657:64
» Maria Pripps fond	31.031:16
» Fonden »Ingemar Lundevalls minne»	15.000:—
» Registerfonden	341:50
Reservat att användas enligt föreningens beslut den 28 april 1930, § 15...	4.822:33
Reservat C. J. Gimbergs donation	4.539:82
Reservat för Dalbyområdet	38:—

Summa kronor 77.376:85

Föreningen har av lotterimedel mottagit
1.700 kronor för inplantering av grågård vid
Kävsjön.

Av statsanslaget under budgetåret 1 juli
1937—30 juni 1938, som utgjorde 1.000 kro-
nor, har 300 kronor utdelats till civilingenjör
S. Qvarfort, Lidingö, för en floristisk inven-
tering av ett område i Södermanland, vil-
ken inventering skulle kunna läggas till
grund för en naturskyddsundersökning av
nämnda område.

Av medel tillgängliga för naturskydds-
föreläsningar ha 20 kronor lämnats till fru
Alma Falk, Kalmar.

Föreningen räknade vid årsskiftet 108
ständiga och 2.409 årligt betalande leda-
möter.

Stockholm i maj 1939.

Styrelsen.

FALU Byggnadsindustri

åtager sig alla till yrket hörande arbeten såsom: SNICKERI, MURNING, MÅLNING, CEMENT- o. GROVARBETEN samt KAKELARBETEN m. m.

Utför samtliga arbeten med största omsorg och till humana priser.

Tel. 881, 1096. - Box 2910.

Infördras alltid vårt anbud.

HILMER GUSTAFSSONS Snickerifabrik

N. Bryggaregatan 9 (f. d. Folkbladet)

NORRKÖPING

Tel. 22 83.

Byggnadssnickerier

Butiksinredningar

Reparationer

INFÖRDRAS OFFERT!

Den rostfria bänken från OLOFSTRÖM

Planera och modernisera med Olofströms rostfria diskbänkar. För husmodern betyder detta mindre arbete och ett alltid lika vackert och glänsande kök, där hon trivs och stannar. För husvärdens betyder det ett slut på kostnader och besvär med reparationer och dylikt. Olofströms diskbänkar äro praktiskt taget underhållsfria. Tillverkas i ett 20-tal standardmodeller.

Rostfritt FRÅN OLOFSTRÖM

SVENSKA STÅLPRESSNINGS A.B. OLOFSTRÖM OLOFSTRÖM

Under året har föreningen haft följande inkomster och utgifter:

KASSAKONTO:

Inkomster:

Statsanslag I	2.500:—
» II	1.000:—
Medlemsavgifter för 1938:	
2.334 st. à kr. 5:—	11.670:—
105 st. à kr. 3:—	315:—
Försålda äldre årgångar av årsskriften	615:50
Genom bokhandeln försålda årsskrifter	128:40
Försålda broschyrer	21:80
Annonser i »Sveriges Natur»	300:—
Ränta å Ständiga ledamöters fond	464:51
» » Maria Prippts fond	1.053:76
» » andra medel	63:51
Diverse	0:94
Tagit i anspråk, enligt styrelsebeslut, av C. J. Gimbergs donation	1.000:—
Tagit i anspråk, enligt styrelsebeslut, av Reserverade medel enligt föreningens beslut den 28 april 1930, § 15	1.347:11
Summa kronor	20.480:53

Utgifter:

Lokalhyra	745:85
Arvode till sekreteraren	1.200:—
Arvode till skattmästaren	400:—
Arvode till redaktören	1.200:—
Arvode till byråföreståndaren	3.000:—
Postporto	820:05
Telefon	123:80
Årsmöte	45:—
Naturskyddsundersökningar och föredrag	320:—
»Sveriges Natur» 1938 (tryckning, separat, förf.-honorar, klichéer)	7.898:29
Fotografier	736:—
Inventarier	669:40
Trycksaker	399:85
Arkiv och bibliotek	117:37
Tidningsurklipp	219:40
Expeditionskostnader	119:50
Medlemsavgift i Riksförbundet för naturvårn	100:—
Gratifikation till fru Högdahl	400:—
Diverse (varav för Lina myr kr. 833:85; plaketten 500:—)	1.966:02
Summa kronor	20.480:53

STÄNDIGA LEDAMÖTERS FOND:

Inkomster:

Saldo från år 1937	11.800:—
Ränta å fonden år 1938	464:51
1 avgift å kr. 100:—	100:—
	12.364:51

Utgifter:

Reserverat å fondens konto	11.900:—
Räntemedel överförda till kassan	464:51
	12.364:51

Mantorps Snickerifabrik

Tel. 9

levererar allt slags
Byggnadsvirke till verkligt
humana priser.

Begär offert.

K. MOSSBERGS Kopparslageri

SÖDERBÄRKE - Tel. 45

Utför alla inom branschen
förekommande arbeten

**SPECIALTILLVERKNING:
Varmvattensberedare**

Reparationer snabbt och billigt

GRÄSBERGS Snickerifabrik

tillverkar alla sorters
BYGGNADSSNICKERIER
INREDNINGAR o. TRAPPOR
SOMMARSTUGOR av egen
tillverkning lev. prompt o. billigt

Telefon Gräsberg 4

Obs! Ångtorkat virke.

Carl Strands Snickerifabrik

SMEDJEBACKEN

Tel. 186

tillverkar alla sorters
Byggnadssnickerier, Inred-
ningar m. m.

Allt av ångtorkat trä.

TÄKERNFONDENS KONTO:

<i>Inkomster:</i>		
Saldo från år 1937	9.657: 64	
Ränta å fonden år 1938	262: 15	9.919: 79
<i>Utgifter:</i>		
Utbetalt för undersökning av fågellivet	300: —	
Reserverat å fondens konto	9.619: 79	9.919: 79

MARIA PRIPPS FONDS KONTO.

<i>Inkomster:</i>		
Saldo från år 1937	31.031: 16	
Ränta å fonden år 1938	1.170: 84	32.202: —
<i>Utgifter:</i>		
Reserverat å fondens konto:		
Grundkapital	31.031: 16	
1/10 av årets räntemedel	117: 08	31.148: 24
Av årets räntemedel överfört till kassakontot (9/10)	1.053: 76	32.202: —

FONDEN »INGEMAR LUNDEVALLS MINNE».

<i>Inkomster:</i>		
Saldo från år 1937	15.000: —	
Ränta å fonden under år 1938	675: —	15.675: —
<i>Utgifter:</i>		
Reserverat å fondens konto	15.000: —	
Utbetald livränta	675: —	15.675: —

REGISTERFONDEN.

<i>Inkomster:</i>		
Saldo från år 1937	341: 50	
Ränta å fonden under år 1938	6: 83	348: 33
<i>Utgifter:</i>		
Reserverat å fondens konto		348: 33

MEDEL RESERVERADE FÖR DALBYOMRÅDET.

<i>Inkomster:</i>		
Saldo från år 1937	38: —	
Gåva under året	100: —	138: —
<i>Utgifter:</i>		
Arrendeavgift för 1938	25: —	
Reserverat å kontot	113: —	138: —

ANSLAG AV LOTTERIMEDEL FÖR GRÄGÄSINPLANTERING.

<i>Inkomster:</i>		
Anslag 1938	1.700: —	1.700: —
<i>Utgifter:</i>		
Stämpelavgift m. m.	42: 10	
Reserverat å kontot	1.657: 90	1.700: —

UTGÅENDE BALANS.

Tillgångar vid 1938 års slut:

Kassabehållning	101: 78
Innestående å postgiro	2.671: 32

Innestående å checkräkning	2.735: 22
Innestående å kapitalräkning	19.454: 88
Obligationer	50.104: —
Återstående inkomster	356: 90
Lager av äldre årsskrifter	1: —
Inventarier	235: —
Summa kronor	75.660: 10

Dessutom äger Svenska Naturskyddsföreningen såsom lagförd egendom den s. k. Näktergalslunden, 7/2048 mtl Ockes, Oja socken, Gotlands län. Taxeringsvärde kr. 1.000: —. Området fridlyst enligt lag den 28 juli 1914 enligt § 6.

Skulder vid 1938 års slut:

Återstående utgifter	988: 88
I förskott betalda avgifter	20: —

Fonder:

För Ständiga ledamöters fond	11.900: —
För Tåkerfonden	9.619: 79
För Maria Pripps fond	31.148: 24
För Fonden »Ingemar Lundevalls minne»	15.000: —
För Registerfonden	348: 33

Reserverat att användas enligt föreningens beslut den 28 april

1930, § 15	7.273: 75
Under 1936 tagit i anspråk	2.451: 42
Under 1938 tagit i anspråk för utjämning av balanserad förlust	2.651: 08
Under 1938 tagit i anspråk för verksamheten ..	1.347: 11 6.449: 61 824: 14

Reserverat C. J. Gimbergs donation:

Saldo från 1937	4.539: 82
Tagit i anspråk under 1938	1.000: — 3.539: 82

Reserverat för Dalbyområdet

113: —

Reserverat av statsanslaget till verksamheten för budgetåret 1938/1939:

Anslag	1.500: —
Tagit i anspråk för år 1938	1.000: — 500: —

Reserverat av anslag till grågåsinplantering

1.657: 90

Summa kronor 75.660: 10

Undertecknade revisorer ha genomgått och granskat Svenska Naturskyddsföreningens räkenskaper för år 1938. Inkomst- och utgiftsposterna ha därvid befunnits vederbörigen verifierade, varjämte bevis över förvaring av Föreningens obligationer samt å postgiro, checkräkning och kapitalräkning insatta medel ha företetts.

Styrelseprotokollen ha granskats och visa, att styrelsen nedlagt ett energiskt och gagnande arbete i naturskyddets tjänst.

De årligt betalande medlemmarnas antal har under året ökat från 2.319 till 2.439.

Under hänvisning till den upprättade kassaredogörelsen och redogörelsen över resp. fonders ställning, hemställa vi, då någon anmärkning ej föreligger, att Svenska Naturskyddsföreningen ville meddela styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för 1938 års förvaltning.

Stockholm i mars 1939.

Karl Afzelius.

Torsten Pehrson.

Gust. Wickman.

GRUNDSTEN NOPSASTEN

Cementrör och Brunnringar
Ränsbrunnar och Rördelar

Förstklassiga och kontrollerade tillverkningar. - Billiga priser. Införda offert.

BLIXBO CEMENTVARUFABRIK

Korsnäs - Tel. Karlsbyheden 2 a

Axel Öhlin

BYGGMÄSTARE

S. Valbo. Tel. Valbo 100

Entreprenör

inom cementvaru-,
betong- och bygg-
nadsbranschen

filmning av alla slag utföres

VI FILMA

Bröllop, Familjeliv, Bygdefilmer, Naturfilmer, Festligheter, Tävlingar m. m.

VI GÖRA

Industri-, Reklam-, Propagandafilmer.

VI UTHYRA

Film, Apparatur, Maskinist.

VI SÄLJA

Film och Apparatur.

SVENSK SMALFILM

Värdshusbacken 11 - Stora Essingen - Telefon 51 29 63

Oersättliga värden

för hembygdsvärden förstöras av råttor och möss, det är därför av allra största betydelse att med vissa mellanrum verkställa en systematisk råttutrotning med RATOPAX för att därmed skydda de gamla, oersättliga byggnaderna och inventarierna.

Vi stå gärna gratis till tjänst med råd och kostnadsförslag för en effektiv råttutrotning med RATOPAX.

Aktiebolaget PROBAT, Stockholm

Sänd in denna kupong för att erbjuda närmare upplysningar!

Till A.-B. Probat, Kungsholmsgatan 31, Sthlm.

Undertecknad anhåller att kostnadsfritt få emotse prospekt o. närmare upplysningar om RATOPAX:

Namn:

Titel:

Bostad:

Postadr.:

REDOGÖRELSE

för användningen av statsanslaget till främjande av Svenska Naturskyddsföreningens verksamhet under budgetåret den 1 juli 1937—30 juni 1938.

Anslag till naturskyddsundersökning:

Till civilingenjör S. Qvarfort för en floristisk inventering av ett område i Södermanland, vilken inventering skulle kunna läggas till grund för en naturskyddsundersökning av nämnda område 300:—

Föreläsningar i naturskydd:

Fru Alma Falk för två föreläsningar 20:—

Arkivet:

Fotografier 266:—

Skrivbiträde 450:—

Summa kronor 1.036:—

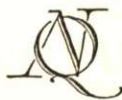
"VESTA"

om Ni vill ha en modern vattenvärmare ...

"Vesta" bör inte saknas i en modern villa. Den är försedd med kittel av koppar och omhölje av gjutjärn.

Kokar snabbt o. sparar bränsle.

"Vesta" är hållbar och bekväm — även för utebruk. — Er järnhandlare visar Er gärna "Vesta"

Närkefärdvarns nya vattenvärmare

VESTA

A.B. NÄRKEFÄRDVARN'S BRUK • NÄRKEFÄRDVARN

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Läsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Märten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Utkommer årligen med sju häften och en årsbok

Årgång 1 • Nr 6—8 • 1939

Utgör 20:de årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 30:de årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

SVENSKA TRÄDJÄTTAR

De stora träden i skogen och bygden ha alltid verkat särskilt eggande och tilldragande på folkfantasien. Svaga minnen av den uråldriga trädkulten ha alltjämt dröjt sig kvar i folksjälen undermedvetna skikt, även om denna kult så småningom efterträtts av en mer medvetet historisk och estetisk syn på träden. Vårdträdet vid byn och gården har väl sålunda ofta trädkulten att tacka för sin tillvaro; men vi se det ej längre som en bostad för vaktande och välvilliga makter, utan närmast som en bygdens symbol, vilken knyter samman kommande släkten med förgångna.

För landskapet betyda de stora träden mer än man i första ögonblicket skulle vara böjd att tro. Även om deras värde framförallt ligger i deras skönhet och den särprägel de ge den bygd där de växa, får man icke se bort från att de också ha betydelse för den vetenskapliga forskningen. För undersökningar över åldrandets problem äro de ett oskattbart material liksom även för klarläggandet av de olika trädslagens förmåga till utveckling under skilda yttre betingelser.

Naturskyddet har redan från början av sin verksamhet varmt intresserat sig för att få de stora träden bevarade. Professor Rutger Sernander, som mer än någon annan framhållit trädjättarnas betydelse för bygden, har föreslagit att de träd som uppnått en viss storlek, olika för olika trädslag, automatiskt skulle vara fredade. Han

har därvid påpekat önskvärdheten av att ett riksregister skulle upprättas över landets storträd och att dessa träd sedan skulle vårdas och inspekteras av naturskyddets målsmän. Förslag om att upprätta ett dylikt register har också senare framförts från olika håll. Saken hade emellertid av skilda anledningar icke förts vidare, då Svenska Naturskyddsföreningen våren 1939 beslöt att skaffa sig en översikt över och inregistrera de stora träden i landet. Under årens lopp ha många uppgifter kommit föreningen direkt tillhanda, dels i form av strödda notiser, dels som större samlingar från begränsade områden. Dessutom har i de skogliga tidskrifterna, i hembygdsböcker och i de dagliga tidningarna under årens lopp ett aktningvärt material publicerats. Dessa notiser ha emellertid tidigare icke sammanförts till något helt och i huvudsak endast gett stark känsla av huru obearbetat hela detta fält är. Alla tillgängliga, äldre fakta rörande jätteträden ha nu så gott sig göra låter sammanställts och bilda stommen i det upprättade registret. Förefintliga uppgifter fordra dock alltid en efterkontroll, då ju misstag i något avseende icke äro helt uteslutna. Ett drastiskt exempel härpå utgör det i Skånes Natur detta år offentliggjorda fyndet av ett bestånd av *Taxus baccata* från Rössjöholm i nordvästra Skåne, vilket till sin individriktighet och framförallt till sina dimensioner vida överträffar alla tidigare kända idgransbestånd i vårt land. Uppgiften avser det av skogsmän välkända, planterade beståndet av *Tsuga canadensis*!

I syfte att komplettera det befintliga materialet anordnade Svenska Naturskyddsföreningen i samarbete med Svenska Dagbladet förliden vår en pristävlan, avseende hittills icke eller föga kända jätteträd i Sverige. Till tävlingen inflöt en oväntat riklig mängd nya och intressanta uppgifter om de flesta av våra trädslag. Sålunda erhöles meddelanden om ett stort antal träd, vilkas mått betecknade nya riks- eller landskapsrekord. Det är emellertid föreningens förhoppning att registret skall kunna byggas ut med många fler uppgifter, varvid man framförallt räknar att få en kraftig komplettering av träden i de dimensioner, som ligga närmast under rekorddimensionerna. För vissa landskap kan man konstatera att översikten redan nu är tämligen god beträffande flera trädslag; för andra landskap och trädslag åter äro uppgifterna ännu mycket ofullständiga. Detta senare gäller i särskild hög grad flera av de norrländska landskapen, från vilka tävlingen endast bragte ett påfallande torftigt material och tidigare litteraturuppgifter oftast gälla »fallna jättar».

T. v.: Tallen vid Ruvallen i Tännäs socken i Härjedalen mäter 446 cm. Foto: W. Sandberg, 1939. T. h.: Bokjätten vid Åvarp i Norra Vrams socken i Skåne mäter 505 cm. omkrets. Foto: M. Sjöbeck, 1925.

Det stipulerades i tävlingsbestämmelserna, att stammens omkrets om möjligt skulle angivas vid brösthöjd, d. v. s. 1,3 m. över marken; denna måttuppgift borde helst kompletteras med en kortare beskrivning. Dessutom krävdes att fotografier över de anmälda träden skulle bifogas. Dessa bilder ha införlivats med föreningens arkiv. Genom bilderna kan man oftast få en god föreställning om hur pass pålitligt måttet vid brösthöjd är samt i övrigt få upplysningar om trädets utseende och livskraft. Fotografierna lämna även möjlighet till kontroll av artbestämningarna, något som visat sig ganska välbehövligt. Av de anmälda stora »asparna», sammanlagt åtta stycken, avslöjade de bifogade fotografierna, att tre voro svartpopplar och en var en lind.

Vilken storlek skall ett träd ha för att vi av den anledningen skola särskilt uppmärksamma det? Denna är givetvis olika för olika trädslag. Samma omkrets hos en ek och en gran ge högst olika intryck. Då man sammanför alla tillgängliga uppgifter över stora träd kan man bilda sig en föreställning om huru stort ett träd måste vara för att dess storlek skall tilldraga sig särskild uppmärksamhet.

En tabell i slutet av denna uppsats anger för landets tolv vanligaste trädslag minimimått för träd, som är av intresse att få registrerade.

De olika trädslagen synas av det erhållna materialet att döma åt-njuta mycket olika popularitet. För att få ett mått på denna har jag gjort en jämförelse mellan de anmälda träden och förekomsten av träd över 45 cm. i diameter i olika län enligt riksskogstaxeringens provytesammanställningar. Den nedan lämnade jämförelsen omfattar Göta- och Svealand utom Kopparbergs län. Från Norrland har ett så litet material influtit att en jämförelse saknar värde. Om man omräknar det vid riksskogstaxeringen fastställda antalet träd över 45 cm:s diameter i de utlagda provytorna så, att siffrorna för samtliga län komma att gälla för en taxering med linjeavståndet 1 km., och jämför dessa siffror med uppgifterna i föreningens register över stor-träden, erhålles följande tabell:

	klibbal	asp	björk	bok	ek	gran	tall
Antal provträd	77	290	728	566	1.283	1.566	3.323
Inkommet material	36	3	39	83	253	69	121

Ju mindre kvoten blir mellan dessa tal, desto större uppmärksamhet har allmänheten hittills ägnat respektive trädslag. Dessa kvoter (nedan inom parentes) ge följande ordningsföljd:

1) klibbal (2), 2) ek (5), 3) bok (7), 4) björk (19), 5) gran (22), 6) tall (29), 7) asp (96).

Att eken är det mest populära av dessa träd kan väl knappast dragas i tvivelsmål. Egendomligare synes därför det speciella intresset för de stora alarna vara. Beror det möjligen på att aljättarna sällan växa inne i slutna bestånd, utan oftast stå vitt synliga vid vattendragen i gårdarnas närhet? Trots de senaste årens propaganda för de högkromosomiska jätteasparna tycks däremot intresset för aspen som storträd vara mycket svagt i vårt land. Eller finns det inga aspar kvar, som uppnå det mått som drager uppmärksamheten till sig, d. v. s.

Vid Östansjö i Torsåkers socken, Gästrikland, står denna lindjätte, som mäter 600 cm. i omkrets 1,4 m. över marken. Foto: John Berglund, 1939.

i detta fall 250 cm:s omkrets i brösthöjd? Att aspen dock kan uppnå aktningvärda dimensioner visar den största aspen i registret, vilken mäter ej mindre än 480 cm.

Det har syntts föreningen vara av en viss betydelse att redan nu lämna en första översikt över landets hittills uppmätta och kända trädjättar och summariskt ange vilka ytterligare uppgifter som kunna anses mest önskvärda.

Landets största klibb-al står i Sibbhult, Hjärsås socken i Skåne och har en omkrets av 550 cm. i brösthöjd. Den näst största når en omkrets av 543 cm. och växer vid Tranåsbaden. Alar med större mått än 400 cm. ha dessutom inrapporterats från Blekinge, Västergötland och Uppland.

Den grövsta almen i landet står vid Kvistofta i Skåne och mäter 667 cm., tätt följd av den uppländska almen vid Wallox-Säby med sina 664 cm. Som nummer tre i ordningen kommer en annan skånsk

alm, den vid Båstad med sina 660 cm., och nummer fyra synes vara almen vid Göingeholms egendom i Halland med 655 cm. Det är angeläget att få *alla* uppgifter om almar i Norrland oberoende av deras mått. Den mycket sällsynta lundalmen, *Ulmus laevis*, samt den likalades sällsynta vresalmen, *U. campestris*, äro ej medräknade i detta sammanhang. Över dessa träd saknar föreningen praktiskt taget helt storleksuppgifter.

Asken vid Esplunda i Rinkaby socken i Närke är landets största med en omkrets av 691 cm. Som nummer två och tre komma 650-centimetersbjässen vid Ekhammars gård i Grevbäcks socken, Västergötland, och den småländska asken vid Fågelhult i Kråkhults socken med sina 645 cm.

Som tidigare nämnts har aspen rönt ett påfallande ringa intresse. Den största uppmätta aspen uppgives ha en omkrets av 480 cm. och växer vid Valto i Nordingrå socken i Ångermanland. Det föreliggande materialet är dock alltför litet för att man skall kunna yttra sig över hur och var aspjättarna förekomma.

Jättebjörken vid prostgården i Leksand tycks vara Sveriges största med sina 481 cm. i omkrets. Enligt en gammal uppgift skulle dock denna vida överträffas av en annan Dalabjörk från St. Tuna socken med en uppgiven omkrets av 750 cm. Av allt att döma föreligger här emellertid ett misstag. Närmast efter Leksandsbjörken kommer en skånsk björk i Lund med 428 cm. i omkrets och en värmländsk från Sulvik i Älgå socken med 420 cm. Vid Hjortseryd vid Ronneby växer en björk som är 400 cm. i omkrets.

Sveriges största bok växer icke, som man skulle kunna tro, i Skåne utan i Småland. Vid Hagelsrums herrgård i Målilla socken står nämligen en bok, som med sina 810 cm. med en dryg meter överträffar sin närmaste medtävlare. Den näst största finnes — eller fanns — på Omberg och mäter 700 cm. i omkrets. Som nummer tre kommer en bok vid Värnanäs i Halltorps socken i Småland om 678 cm., och nummer fyra är hallänning, växer vid Dal i Fjärås socken och mäter 650 cm. Först den femte i ordningen är skåning och mäter 618 cm.; det är den kända boken vid Kulla-Gunnarstorp. Den till kubikmassan största och kanske landets ståtligaste bok är dock Skånes till omkretsen tredje bok, »Adam» vid Maltesholm. Den har en omkrets av 559 cm, och en höjd av omkring 40 m.

Sveriges utan jämförelse största träd är Kvilleken — en av Europas allra grövsta ekar. Dess omkrets vid brösthöjd uppges olika; det

Sveriges största vildväxande gran, »Stora Gran» vid Öijareds säteri, Skallsjö socken i Västergötland. Foto: F. von Sneidern, 1939.

troligaste måttet synes dock vara 1.260 cm. 1,3 m. över marken. Som nummer två och tre komma tvenne Skåneekar, nämligen Bosjökloster-eken med 1.050 cm. och eken vid Övedskloster med 1.025 cm. Östergötland bidrager med en ek i den verkliga elitklassen, nämligen den vid Lilla Rödja i Norra Vi s:n, som mäter 1.000 cm. Fjärde plats intages för närvarande av eken vid Killeröd i Skåne med sina 950 cm., tätt följd av Upplands och därmed Svealands största ek, Ekebyhovseken på Ekerön. Denna är en av landets allra ståtligaste träd med en höjd av 22 m. och en krondiameter på 25 m. samt en rak, lång stam med en omkrets i brösthöjd av 925 cm.

Landets största gran finnes i Skåne vid Maltesholm och mäter 520 cm. i omkrets. Den är dock planterad. Den närmast största, kända granen, den grövsta vildväxande i landet, finns vid Öijareds säteri i Skallsjö socken i Västergötland. Denna gran mäter 442 cm. Tredje plats delas av tvenne jättar med en omkrets av 392 cm., den ena från Kattås i Bjurbäcks socken i Västergötland och den andra från Noor i Knivsta socken i Uppland. Nära efter följer en småländsk gran

om 390 cm., som växer vid Sandsbro vid Växjö. Först som nummer sex kommer en norrländsk gran, som mäter 368 cm. och växer i Ljusdals socken, Hälsingland.

Linden har alltid ägnats särskilt intresse i de nordiska länderna och tycks alltså vara ett mycket populärt träd. Sammanlagt finnas 118 lindar i vårt register, ett antal som endast överträffas av ek och tall. I vårt land ha vi tre olika lindarter, Bohuslinden, skogslinden och parklinden. Bohuslinden kan i detta sammanhang nästan helt lämnas ur räkningen på grund av dess sällsynthet. Endast ett jätteexemplar är känt av denna art från Sverige, nämligen Öddölinden som mäter 770 cm. i omkrets. Parklinden och skogslinden få tillsvidare sammanföras på grund av uppgifternas obestämdhet. Den största linden i landet står i Boo i Närke och mäter 835 cm. Därefter kommer ytterligare en närking på 790 cm., nämligen linden vid Rå i Hammars socken. Nummer tre synes linden på Verkö vid Karlskrona vara med en omkrets av 740 cm. Då stora lindar anmälas till registret, bör om möjligt angivas om uppgiften avser skogslind eller parklind.

Lönnen uppnår sällan verkligt imponerande dimensioner i fråga om stamomkrets, men väl i fråga om höjd och kronvidd. Landets nu levande största lönn står så vitt känt är vid Kavelbron i Finnerödja socken, Västergötland, och mäter 515 cm. Vid Stjärnviks säteri i Risinge socken i Östergötland står en lönn som dock med framgång tävlar med Finnerödjalinden. Det östgötska exemplaret når nämligen ett midjemått av 510 cm.

Oxeln är ju av särskilt intresse för oss svenskar, då inget annat land har ett tillnärmelsevis lika rikt bestånd av vilda oxlar som vårt. Den största svenska oxeln stod i Blekinge vid Möllekulla i Tvings socken och mätte 581 cm. i omkrets; enligt meddelande från herr Karl R. Nilsson, Ronneby, lär den dock nyligen blåst omkull. En oxel vid Saltskog i Södertälje, som sålunda nu skulle vara Sveriges grövsta, mäter 532 cm., och den därefter följande har en grovlek av 514 cm. samt växer vid Härröd i Skåne.

Tallarna med de största omkretsmåtten äro samtliga högre upp flerstammiga eller onormala på ett eller annat sätt. Fyra av dessa nå mått som överstiga 500 cm. Dessa äro Segersjötallen i Lennäs socken i Närke med 590 cm., »Per Stabbe» i Norrbo socken i Hälsingland med 564 cm., Drottningholmstallen i Uppland med 560 cm. strax under förgreningsstället och Kvillsforstallen i Skirö socken i Småland med 510 cm. Var Sveriges grövsta enkelstammiga skogstall

10-meterseken vid Lilla Rödja i Norra Vi socken i Östergötland. Foto: H. Berglund, 1939.

står är tills vidare en öppen fråga. Man har dock anledning att tro att denna skall finnas i något av de nordligare landskapen.

För övriga svenska trädslag, sammanlagt ett trettiotal, upptar registret endast något mer än sammanlagt tvåhundra uppgifter. Detta är ett allt för litet material för att man ens med någorlunda visshet skall kunna angiva de märkligaste hithörande storträden och deras dimensioner. Några exempel på hittills kända maximimått kunna dock lämnas. Hästkastanjen blir sålunda över 500 cm. i omkrets och den äkta kastanjen över 400 cm. Hägg och rönn kunna nå dimensioner som överstiga 250 cm. De största päronträden nå upp till fem meters omkrets, men apeln når sällan över 300 cm. vare sig som odlad eller vildväxande. Det största odlade äppelträdet anges vara 346 cm. och den största vildapeln 320 cm. i omkrets. Bland de i vårt land odlade poppelarterna nå vissa mycket imponerande format. För svartpoppel anges exempelvis mått ända upp mot 900 cm. i omkrets. De måttuppgifter som avse pilar och sälgar äro oftast svåra att bearbeta. Man har ju i vårt land att göra med ett flertal arter, och endast

i undantagsfall lämnas fullt tillförlitliga uppgifter om vilken art det är fråga om. Sälgen, *Salix caprea*, synes kunna bli 300 cm. i omkrets, och den största kända jolstern (*Salix pentandra*) uppges vara 150 cm. Pilarna kunna nå en omkrets av ända till 600 cm.

Svenska Naturskyddsföreningen önskar ytterligare uppgifter om stora träd. Var och en som vill hjälpa föreningen i detta registreringsarbete kan, om han vänder sig till föreningen, få nödiga anvisningar samt uppgifter om vilka träd, som äro kända och uppmätta inom den del av landet, varom det i varje särskilt fall är fråga.

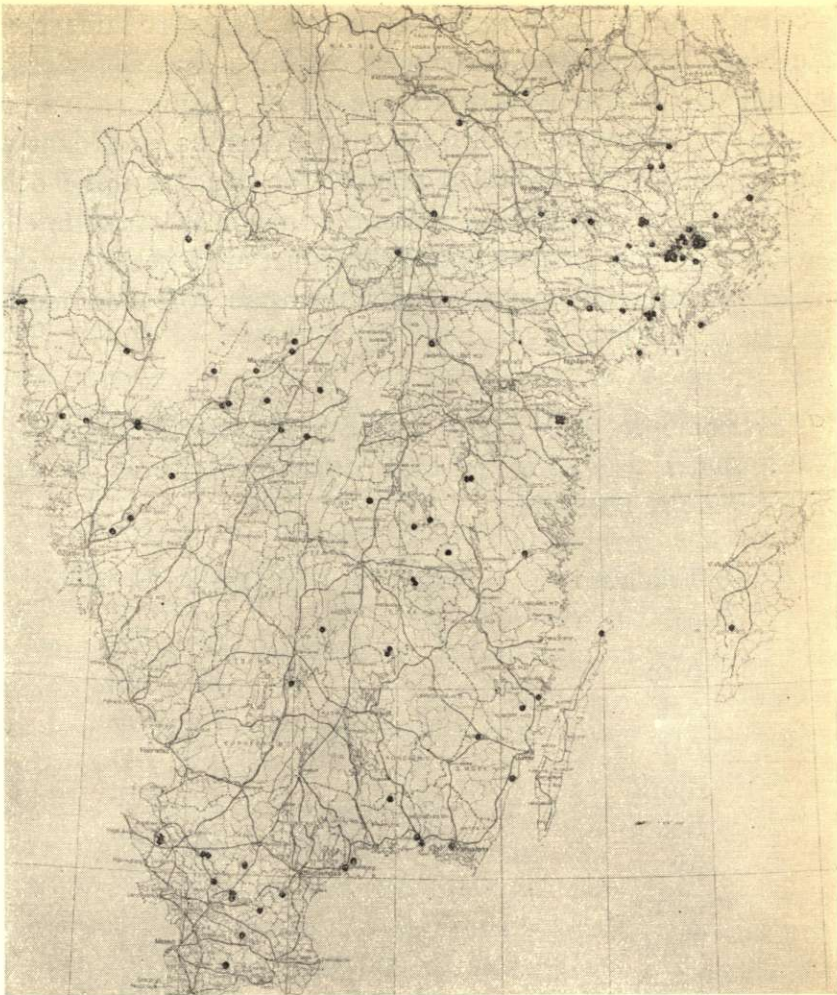
Träd, som uppnått nedan angivna omkretsmått i brösthöjd 1,3 m. över marken, önskas registrerade:

Al	200 cm	Björk . .	200 cm.	Lind	400 cm.
Alm	400 cm.	Bok	400 cm.	Lönn	250 cm.
Ask	400 cm.	Ek	450 cm.	Oxel	300 cm.
Asp	200 cm.	Gran	250 cm.	Tall	250 cm.

LANDSKAPSREKORD

Omkrets i cm i brösthöjd.

L a n d s k a p	Al	Alm	Ask	Asp	Björk	Bok	Ek	Gran	Lind	Lönn	Oxel	Tall
Skåne	550	667	630	—	428	618	1050	520	550	451	514	295
Blekinge	450	450	378	—	400	581	655	340	740	—	210	315
Halland	—	655	375	—	320	650	525	265	345	—	290	250
Småland	543	580	645	295	331	810	1260	390	700	400	318	510
Öland	—	343	531	—	—	421	613	256	440	255	—	339
Gotland	—	256	—	—	342	288	770	—	418	—	—	270
Bohuslän	314	518	471	—	—	628	754	345	770	470	314	314
Västergötland	450	585	650	—	379	600	840	442	665	515	415	415
Dalsland	—	—	418	—	—	—	678	224	—	440	—	274
Östergötland	—	465	600	—	300	700	1000	361	750	510	284	420
Södermanland	380	562	642	—	390	383	840	360	706	428	532	420
Närke	394	620	691	—	280	434	700	270	835	380	—	590
Uppland	485	664	600	—	280	540	925	392	635	296	417	560
Västmanland	—	390	565	—	—	300	684	300	346	490	410	382
Dalarna	137	466	150	—	481	—	660	315	576	—	—	392
Värmland	—	360	400	—	420	—	800	270	450	430	288	370
Gästrikland	175	275	265	—	280	—	315	250	665	—	—	320
Hälsingland	—	118	—	—	325	—	190	368	160	—	—	564
Härjedalen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	446
Medelpad	—	—	—	—	—	—	284	—	—	—	—	445
Jämtland	—	—	—	325	260	—	201	355	—	—	—	466
Ängermanland	—	—	—	480	265	—	—	—	—	—	—	—
Västerbotten	—	—	—	—	292	—	—	—	—	—	—	—
Norrbotten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lappland	—	—	—	—	—	—	—	296	—	—	—	393

Karta visande utbredningen av i Svenska Naturskyddsföreningens register upptagna ekar med en stamomkrets av minst 6 m. vid brösthöjd.

För övriga trädslag kan som tidigare nämnts inga allmängiltiga storträdsmått angivas. För dessa bör därför regeln gälla att alla som man anser vara av märkligare storlek böra mätas och noteras. Det är alltid bättre att uppge många träd än få. Om några trädslag, förutom de i tabellen uppräknade, är föreningen särskilt angelägen om att få uppgifter, nämligen: en, fågelbärsträd, gråal, hagtorn, hassel, hägg, idgran, pil och säl, päron, rönn samt odlad apel och vildapel. Vilka kompletteringar som äro speciellt välbehövliga framgår f. ö. i viss mån även av den här publicerade tabellen över »landskapsrekorden» för olika trädslag.

Svenskt naturskydd önskar ett intimt och gott samarbete i detta hänseende med landets markägare och med dem som vårda skogen och bygden. Vi äro även förvissade om att i denna strävan mötas av samma förståelse som hittills. De stora träden ha ett sådant värde för landskapet och de betyda så mycket för bygdens miljö och liv, att man kan förutsätta, att det icke faller någon in att fälla eller skada sådana träd utan trängande nödvändighet allra helst som det ekonomiska värdet av dessa träds exploatering är försvinnande litet.

*

Tablå över det antal hittills kända träd, som överskridit för svenska förhållanden anmärkningsvärda dimensioner, som vi preliminärt vilja benämna jätteträd.

Trädslag.	Antal.	Omkrets i brösthöjd
Al	21	300 cm.
Alm	22	500 cm.
Ask	29	500 cm.
Asp	3	300 cm.
Björk	15	300 cm.
Bok	36	500 cm.
Ek	125	600 cm.
Gran	47	300 cm.
Lind	43	500 cm.
Lönn	14	350 cm.
Oxel	9	400 cm.
Tall	47	350 cm.

Nils Dahlbeck.

ÖPPNA SPISAR

Fordom var eldstaden och brasan bostadens medelpunkt under en stor del av året. Vi som ha hunnit vänja oss vid bekväma värmeledning har nästan glömt bort hur helt annorlunda hemlivet gestaltade sig, när varje rum måste eldas för sig. Steget mellan rationell kakelugnseldning och äldre tiders mera primitiva uppvärmningsmetoder är emellertid än större än steget mellan kakelugn och värmeledning.

Helt ha vi dock inte tappat kontakten med gamla tiders eldstäder och uppvärmningssätt. Vi vilja, om det överhuvud taget bjuds någon möjlighet, gärna på åtminstone en punkt i vårt hem bygga oss en öppen spis, för att kunna få njuta av den flammande brasan, för att få känna den hemlighetsfulla tjusning, som den öppna elden på härden ännu alltjämt utövar, den samlande förmåga, som brasan har i familjen. Den öppna spisen och brasan har liksom användningen av »levande ljuslågor» blivit något, som bildar högtid i hemlivet. Vi knyta vid brasan bandet med förgångna tider på ett fast och hållbart sätt — utan att egentligen reflektera över det.

Man märker emellertid en viss osäkerhet när det gäller att *forma* den öppna spisen i våra dagar. Antingen strävar man att lösa problemet på nytt, att befria sig från dunkelt vanemässiga föreställningar och att ur själva uppgiftens praktiska betingelse skapa ändamålsenlig form. Eller också söker man sig en gammal förebild att direkt kopiera. I båda fallen äro riskerna stora för ett medelmåttigt eller dåligt resultat. Det skall dock inte förnekas, att vackra spisar byggas i våra dagar, ej heller att problemlösarna av modernt snitt kommit med värdefulla förbättringar av traditionella spisbyggnadsprinciper. Men det är i alla fall tydligt, att man har stor nytta av att känna till den utveckling, som ligger bakom traditionen, av att känna till spisens historia. Denna kunskap tycks dock vara så sällsynt, att det kan vara motiverat att i *Bygd och Natur* erinra om dess grunddrag.

Den primitiva metoden att värma bostaden utgör överallt i världen den öppna härden och elden mitt i hyddan. Röken söker sig ut genom ett hål i taket. Väggar och tak bli svärtade och röken slår lätt ned i rummet. För mera högtstående bostadskultur blir en dylik upp-

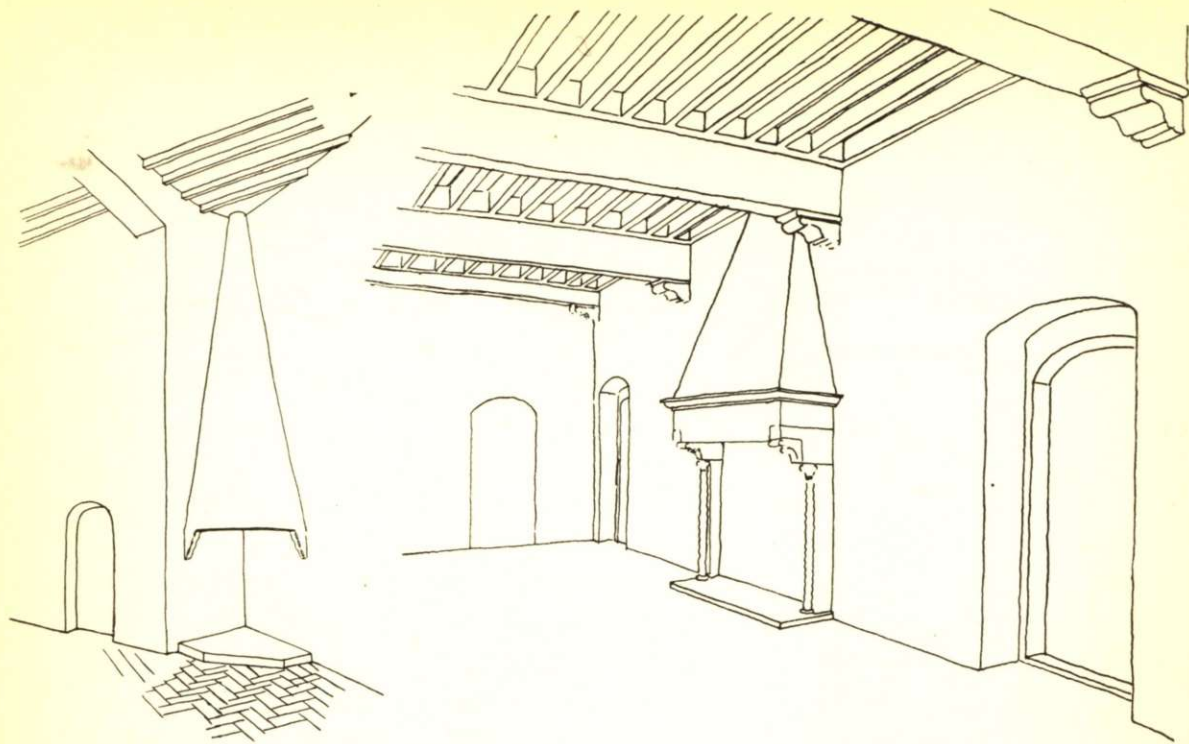

Fig. 1. Spisel i palazzo d'Avanzati i Florenz, 1300-talet. Denna spisel visar en mycket enkel och okonstlad anordning. Den utgöres av en murad konisk huv, som tar emot röken från härden. Just så ha också de äldsta spislarna sett sig. — Fig. 2. Spisel i palazzo d'Avanzati i Florenz, 1300-talet. Eldstaden är icke insänkt i väggen utan ligger framför denna. Mot sidorna omslutes härden av framspringande gavlar, som uppbära rökhuven. Denna spiseltyp synes vara lika gammal som den å fig. 1.

värmning otillfredsställande. För köket har anordningen dock länge varit den enda, om än i ganska omsorgsfullt genombildad form. I boningsrummen har man på olika sätt löst frågan om uppvärmning utan de nämnda olägenheterna. Antingen så att man bannlyst den fritt brinnande elden och nöjt sig med glöder i ett bäcken (*fyrfat*) eller också fångat in elden i en öppen spis med rökhuven och skorsten eller i en ugn, som eldas utanför rummet, men med sitt hölje värmer detta. Värmeledningen, vari värmd luft (eller numera varmt vatten) överföres från en särskild värmekälla utanför rummet, har också gamla anor.

Antikens folk kände inte till den öppna spisen. Man värmd sina rum med *fyrfat*, som ju lätt kunde transporteras från rum till rum. Denna art av uppvärmning råder f. ö. ännu på många håll i Södern.

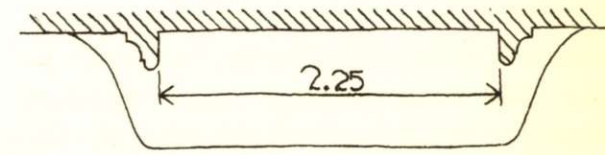
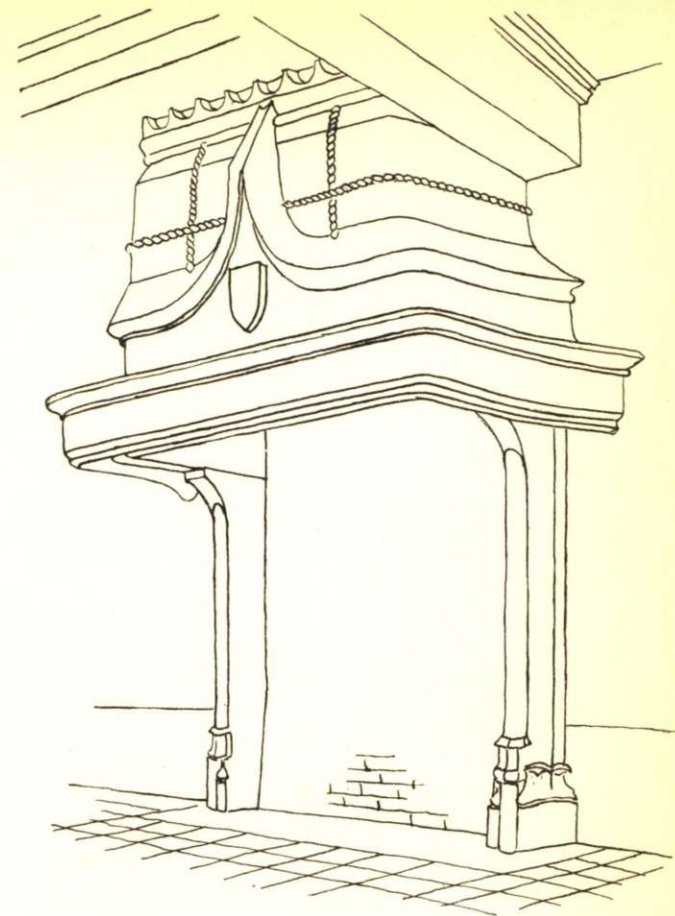
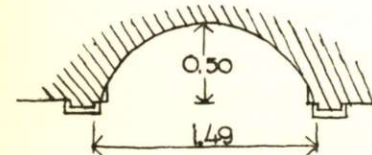
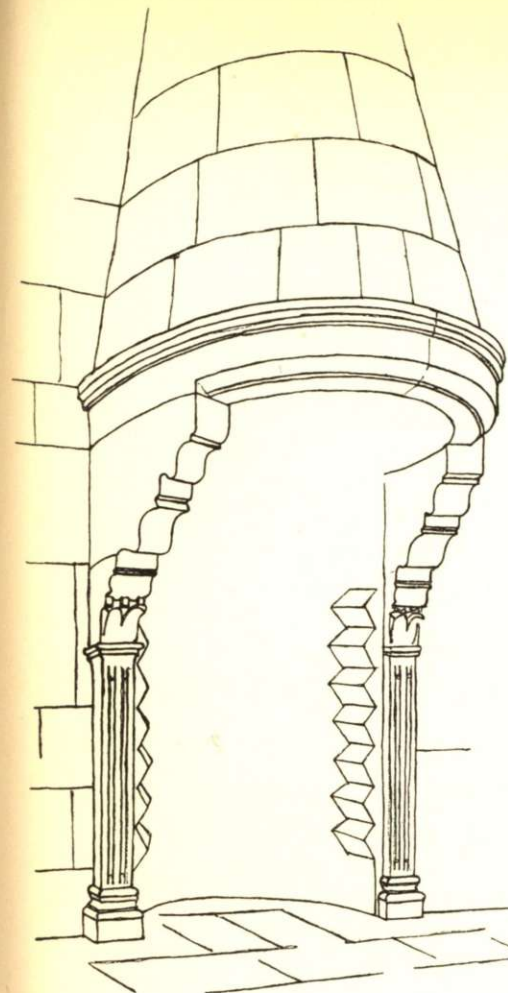

Fig. 3. Fransk spisel, byggd av huggen sten. En typ av spisel lika ursprunglig som den å fig. 1 men av massivare konstruktion och mera utsmyckad. Eldstaden halvcirkelformigt insänkt i väggen. Insänkningens övre del bildar tillsammans med huven ett koniskt rökfång. — Fig. 4. Senmedeltida spisel av samma typ som fig. 2 men med större dimensioner. Huven är byggd med trästomme som putsats.

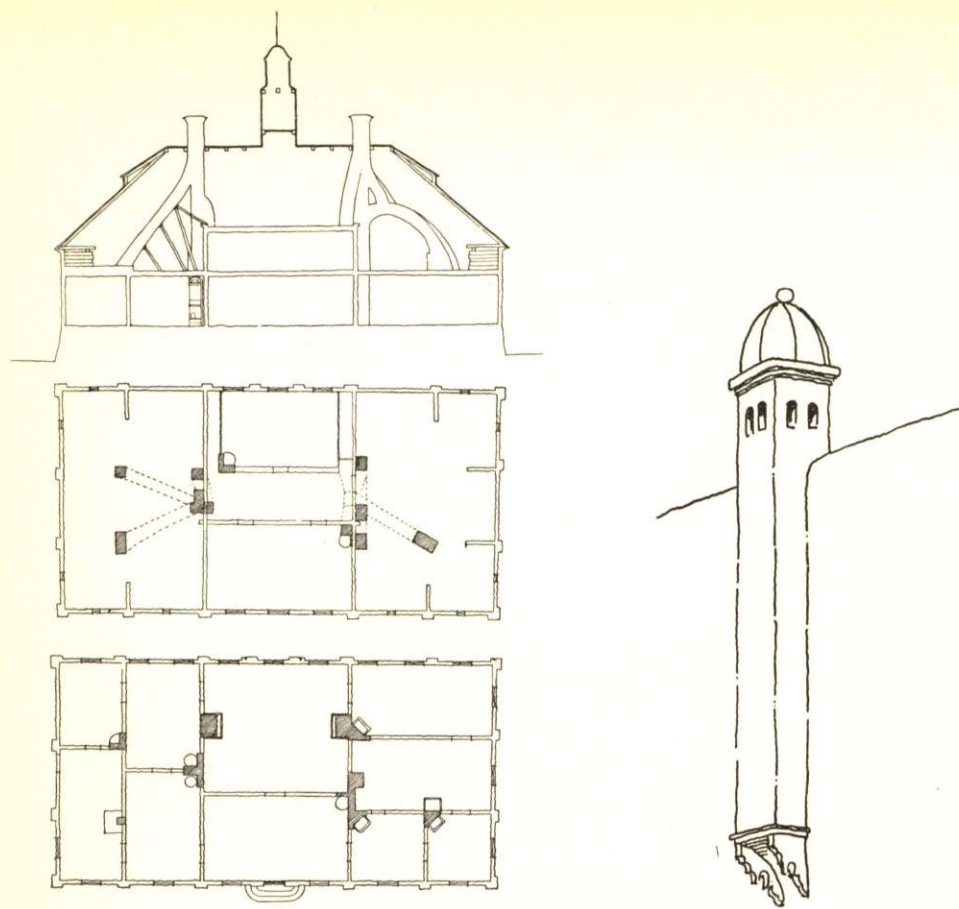

Fig. 5. Svensk timrad herregård med rumsguppering i dubbla filer. Rökrören knippas ihop till tvenne skorstenar i taknockens linje. — Fig. 6. Utbyggd skorsten, Marocko.

I romerska *lyxhem* hade man dessutom nått fram till verkliga *värmeledningar*. Dessa hade egentligen utbildats för varmbadhusen, men användes sedan också på annat sätt. Man hade då antingen ett rör-system i väggarna, vari varm luft fick cirkulera eller också byggdes golvet med ett tomrum under och på sådant sätt, att små murade tegelpelare buro upp bjälklaget. Under golvet strömmade varmluften in. Det blev således väggen eller golvet som värmdes upp.

Ett sådant uppvärmningssätt kunde inte slå igenom för enklare bostäder på den tiden, utan var uteslutande lyxbetonat. Under medeltiden kom systemet — i förenklad form — till användning, men i regel endast i *klostren*. Detta är ganska betecknande. Klostren vårdade under medeltiden den antika traditionen på många sätt, inte minst i byggnadsväsendet. Men den tradition man ägnade sig åt att

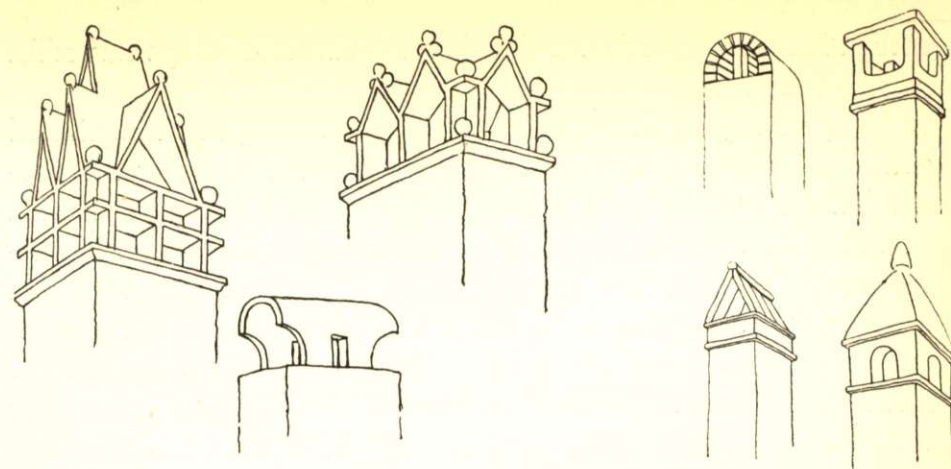

Fig. 7. T. v. Skorstenar från Elsass. — T. h. Överbyggda skorstenar från Medelhavsländerna. Dessa typer äro lika vanliga i Turkiet som i Italien, Spanien och Nordafrika.

vårda var den *romerska*. Man upptog däremot föga av de epokgörande nyheter, som under gammalkristen tid sågo dagen *österut*, i det byzantinska kejsardömet och som vi skola återkomma till längre fram. Rummen i ett kloster saknade därför länge fasta eldstäder — även här uppe i Norden — med undantag för *värmestugan*, det rum, vari inomhusarbete bedrevs. Här låg golvet högre än i andra delar av klostrets bottenvåning och under detsamma var ett utrymme sparat, där man kunde anbringa värmekällor, sannolikt fyrfat eller glödgrutor. Värmen strömmade upp genom runda hål i stengolvet. I flera av våra klosterruiner (Vreta, Alvastra, Gudhem, Vadstena) återfinnas lämningar av sådana *hypocauster* (så benämnes denna värmeanordning). På den fasta borgen Glimmingehus, byggd under 1400-talets sista år, har man också anordnat en slags värmeledning. Värme från köket ledes här i murade kanaler till de viktigaste boningsrummen. Matoset fick man med på köpet.

Vi veta inte med bestämdhet var och när man funnit på att anordna öppna spisar och att därmed möjliggöra brasor inomhus, utan att svärta ned väggar och tak. Men mycket tyder på att denna betydelsefulla uppfinning gjorts — eller i varje fall utbildats för allmänt praktiskt bruk — i det byzantinska kejsardömet någon gång på 500- eller 600-talen. Alldeles samtidigt synes också ugnen ha framträtt. Fasta eldstäder äro förutsedda på den berömda planritningen till klosterbygge i S. Gallen i Schweiz från omkring år 800, men blott i husen för abbot, gäster och hantverkare m. fl., däremot ej i den

egentliga klosterbyggnaden. Och i de longobardiska kungarnas edikt från 700-talet omnämnas *ugnar*.

Från Byzans synas de öppna *spisarna* ha spritt sig dels i begränsad utsträckning över den mohammedanska kulturvärlden, dels till Västerlandet. De äldsta bevarade exemplaren i Västerlandet härstamma från 1100-talet. *Ugnen* har funnit användning å det gamla byzantinska området och österut, t. ex. i Persien. Under medeltiden har den sedan på folklig väg erövrat Tyskland och har på 1500-talet allmänt nått Sydsandinavien. Kakelugnen och sättugnen lämna vi dock här åsido. Men det kan dock påpekas, att i Tyskland under äldre tider den öppna spisen tyckes framför allt ha hört hemma i riddarborgen, medan ugnen är mera borgerligt betonad (den erövrar dock efter hand även ridderskapets hem).

Många av de äldsta bevarade öppna spisarna äro halvcirkelformat inskurna i väggen och ha en konisk huv, som springer ut i rummet. Man eldar i golvets plan. Kupans underkant brukar vara anbragt ca 1,70—1,80 cm. över golv. Spisen har således mycket större mått än vi pläga tillämpa. I Västerlandet är kupan byggd av huggna stenblock och understödes av kraftiga konsoler. I den mohammedanska kulturkretsen däremot utgöres gärna huvens utanpå muren lagda del av en *metallkon*.

Från 1100-talet härstamma även spisar med rak och bred kupa. Den formen blir sedan den mest omhuldade i Frankrike, där man gärna breddar härden, ja t. o. m. anbringar flera spisar i bredd under gemensam huv och endast skilda genom smala murtungor. Redan tidigt har man använt tegel till murning kring själva eldningsplatsen. Också järnhällar kring elden synas tidigt ha kommit i bruk. Våra modernistiska arkitekter ha, i sina försök att lösa den öppna spisens problem på nytt, ofta stannat vid en utformning, som kommer dessa äldsta spisar ganska nära. Men man har då gärna gjort kupan i tunn konstruktion, som en tratt eller huv av smidigt och lätt material.

De äldsta öppna spisarna stå ofta på rak vägg och de äro då nästan alltid anbragta vid yttermur, ej i delningsmurar. Detta sammanhänger därmed att rökrören inte föras samman från olika spisar, utan vart och ett för sig föras upp till murens krön. Skorstenarna ovan tak stå sålunda alltid på yttermuren, i takfallets nederkant, om de ej äro förda upp i gavelröstet. Detta ger en betecknande skillnad gent emot våra vanliga skorstenar, som regelbundet äro placerade i taknocken.

Fig. 8. Stuga i Dalarna med kronskorsten.

Men man behöver bara bläddra i *Svecia Antiqua* för att finna att även hos oss skorstenarna fordom varit placerade längs yttermurarna. Än i dag finner man ofta söderut den gamla placeringen samt dessutom framför allt i England.

Detta är en ganska viktig fråga för vårt nya byggnadsskick — var bör skorstenen sitta, inocken eller på yttermuren? Men för att kunna svara på detta spörsmål måste vi ta reda på, *varför* skorstenarna hos oss i senare tid förts tillnocklinjen. Den flyttningen beror på att man i yngre hus genomfört en annan planlösning än i äldre. Man har grupperat sina rum i *två rader* och fått breda hus, där man tidigare lät stora rum gå från yttermur till yttermur och endast delade av för smårum. I de yngre husen, från och med 1600-talets mitt, förde man också gärna samman skorstenarna i stammar så att flera förenade sig till en ytterskorsten. Den nya tiden hade behov av långt flera rum än fordom var vanligt och då var det skönt att inte få en hel myriad av skorstenar på taket.

Alldeles särskilt angeläget blev det i våra *timmerhus* att sammanföra rökrören, så att de gemensamt kunde bära sin skorsten. Ty dessa murade kanaler fingo ju inte alls vila på den rörliga timmerstommen.

Alltså, man anbragte skorstenarna inocklinjen, därför att rummen blivit många, fördelats i två rader i planen samt alla rum skulle ha

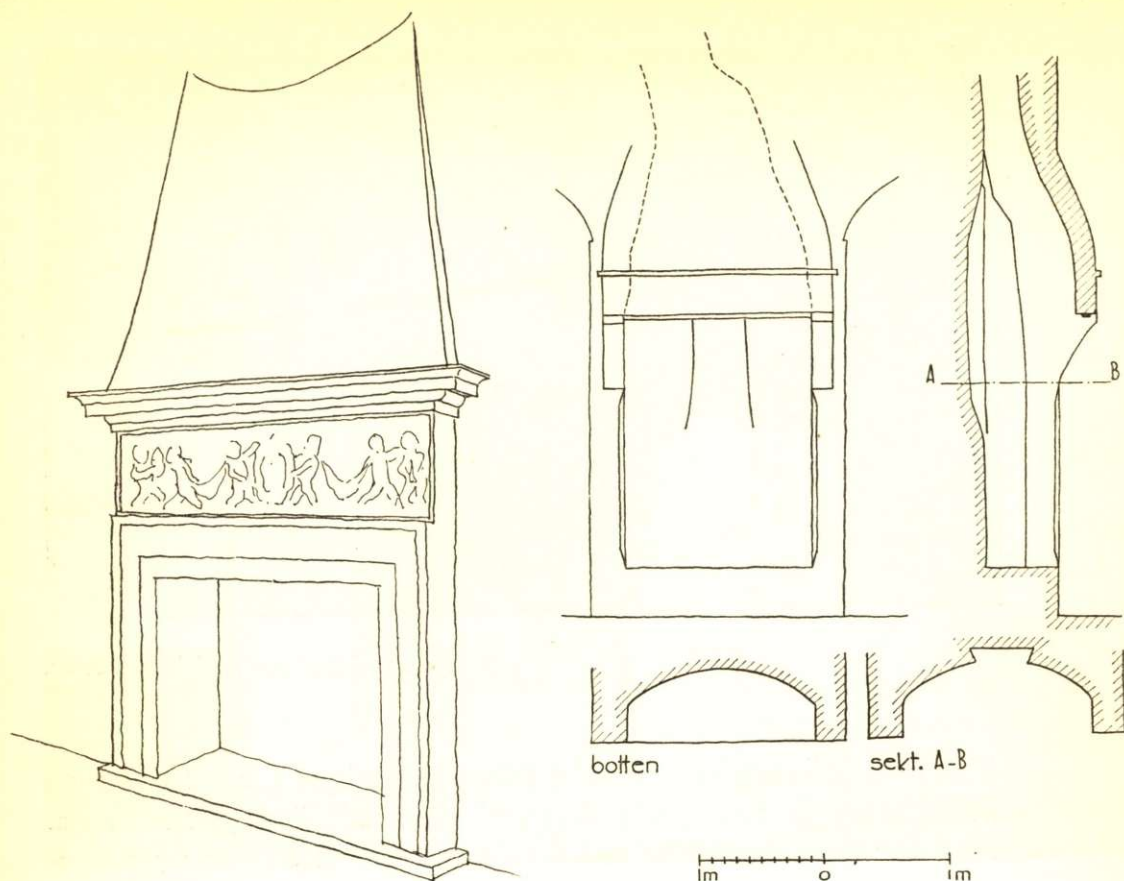

Fig. 9. Italiensk spisel med eldstad av låg typ. — Fig. 10. Spisel från 1530-talet. Malmöhus slott i Malmö. Spiselns öppning är manshög. I ryggen en urtagning, som avsågs befordra draget.

eldstäder, och därför att man önskade förena så många rökrör som möjligt till en ytterskorsten. Men nu i våra dagar, sedan vi fått värmeledning, ligger problemet litet annorlunda. Värmepannan, köksspisens och den öppna spisens skola ha sina rökrör, men eljest äro rummen försörjda med värme på annat sätt. Då finns åtminstone intet *principiellt tvång* att sätta skorstenen i nocken. Det *kan* kanske vara lämpligt, men det är inte längre ett praktiskt betingat *krav*.

Vi ha dessutom ännu på *vissa* håll kvar en tradition, som går i motsatt riktning. Åtskilliga bondgårdar ha alltjämt boningshus med rum, som nå tvärs över längan, och spis i yttervägg. Se då på dessa praktfulla skorstenar, resande sig i full höjd ur takfallet! Kanske kan denna tradition utnyttjas även hos oss!

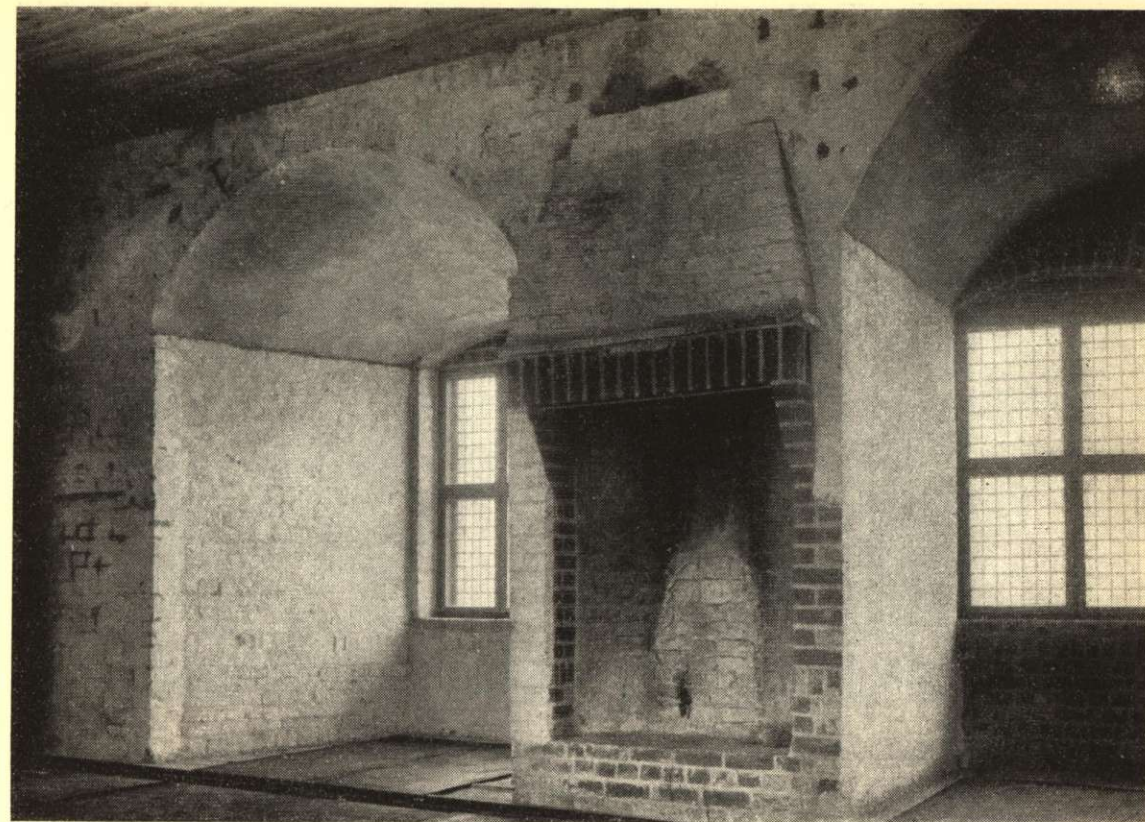

Fig. 11. Spisel på Malmöhus av samma typ som fig. 10. Huven är rekonstruerad under sista restaureringen. Spiseln är anbragt i ytterväggen mellan två fönster.

I ytterväggen har spisen äldst nästan regelbundet sin plats mellan två fönster. Ofta ger detta en särskild rytm åt fasadens indelning, ty det fönstermellanrum, som upptas av spisen, blir vanligen bredare än övriga. Särskilt vackert har detta utnyttjats i Venedig, där fönstren i fasaderna föras samman i grupper om två eller tre. Mellan dem är ett slätt, brett fält och ovanför sitter då på murens krön regelbundet en skorsten.

Ofta har man fordom också byggt ut spisryggen en smula utanför fasadlivet för att spisen inte skall ta så stor plats inne i rummet. Utkragningen bäres då gärna av ett par konsoler med ett litet valv emellan. Även rökröret brukar i sådana fall vara delvis utbyggt utanpå muren (fig. 6).

Skorstenen och dess övre avslutning har sitt särskilda intresse. Man tycks länge ha ansett det oundgängligen nödvändigt att bygga över

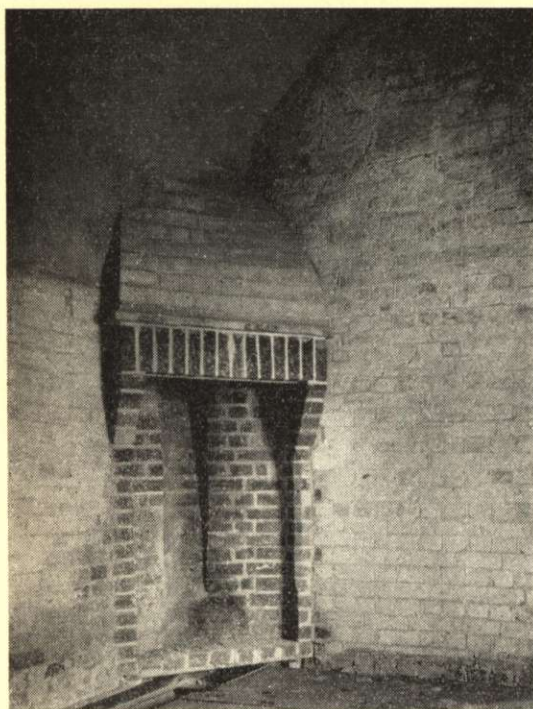

Fig. 12. Hörnspisel på Malmöhus. — Fig. 13. Bild av spisel på Malmöhus, tagen före rekonstruktionen av huven. Man ser här hur urtagningen i ryggen är anordnad.

rökrörets mynning, att lägga ett lock på detsamma. Vanligtvis skedde detta helt enkelt genom att man ställde tegelstenar i erforderligt antal på högkant samt på detta sätt vann underlag för en täckande häll. Men man kunde också göra utformningen mera rikt dekorativ i anknytning till fasadernas arkitektur. Skorstenarna blevo då gärna ett viktigt dekorativt inslag i huset exteriör. Särskilt egenartad framträder »skorstensarkitekturen» på det franska slottet Chambord (1500-talet). Men efter hand har den övertäckta skorstenen kommit ur mod. Endast i vissa trakter har den levt kvar. Så ofta i medelhavsländerna samt t. ex. i Burgund och i Elsass. Hos oss har den ett av sina allra finaste utbredningsområden, i Dalarna nämligen, där *kronskorstenen* utgör anledning till verklig stolthet. Även Bergslagen har bevarat traditionen. Men där har man översatt den murade kronan i gjutjärn.

Den äldsta sortens öppna spisar, som ovan beskrivits, voro ju ganska stora och otympliga. De fordrade också mycket stora rökrör för att fungera oklanderligt. Mot medeltidens slut har man uppnått

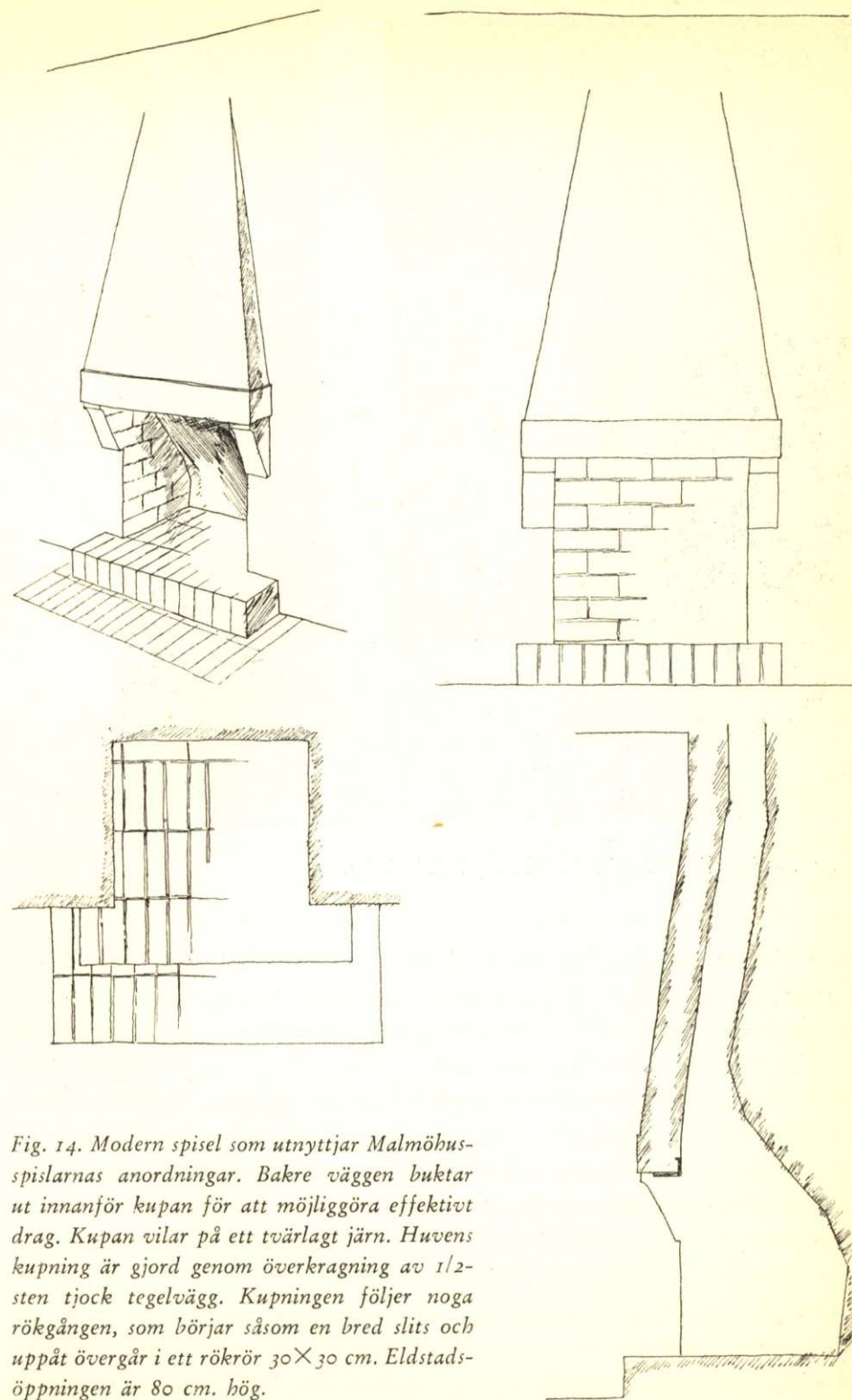

Fig. 14. Modern spisel som utnyttjar Malmöhus-spislarnas anordningar. Bakre väggen buktar ut innanför kupan för att möjliggöra effektivt drag. Kupan vilar på ett tvärlagt järn. Huvens kupning är gjord genom överkragning av 1/2-sten tjock tegelvägg. Kupningen följer noga rökgången, som börjar såsom en bred slits och uppåt övergår i ett rökrör 30×30 cm. Eldstadsöppningen är 80 cm. hög.

Fig. 15. Spiseln i Karl IX:s kammare på Gripsholm.

långt större smidighet i utformandet och i konstruktionen. Visserligen bygger man även nu stora spisar och smyckar dem med skulptur och målning, men detta gäller paradrummen. I smärre utrymmen finner man istället så mycket mera av rationell anordning och utformning. Det är också vid denna tid, som man börjar sammanföra flera spisar till samma skorsten, både från olika våningar och från spisar som stå rygg mot rygg. Det mest påfallande är nu att jämsides med spisar av de gamla stora måtten förekomma sådana av mera blygsamma dimensioner. Alltjämt råda dock de två huvudtyperna: en hög och smal spis och en mera breddbetonad sådan.

I Italien utbildas på 1500-talet vissa rätt standardiserade spisar och snart vinner där en låg och bred typ allmän giltighet. På 1600-talet blir denna art av spis den vanliga även i Frankrike och senare

Fig. 16. Spisel från Gripstornets vapensal på Gripsholm.

också i England. Den franska låga spisen vinner efterhand insteg i de flesta länder. Måtten äro varierande men kunna gå ned till ca 90×120 cm. Vi ha sådana franska spisar på de karolinska slotten, t. ex. Drottningholm. De äro gärna invändigt skodda med järnhällar och ha en tättslutande skärm såsom tillbehör (för sommaren och för att utestänga drag). Brasan lägges i dessa spisar alltid, liksom tidigare, upp på två järnbockar, varigenom draget blir bättre — en anordning som råkat en smula ur bruk hos oss, men som utomlands i regel upprätthålles (*fire dogs*). Dessa franska spisar ha utformats efter den klassiska arkitekturens fordringar, *Spiskupan* kunde inte tolereras av denna stil utan man klädde in det hela i strama former, dikterade av rummets arkitektoniska apparat.

På 1700-talet utbildas i Frankrike den breda, låga eldstaden med

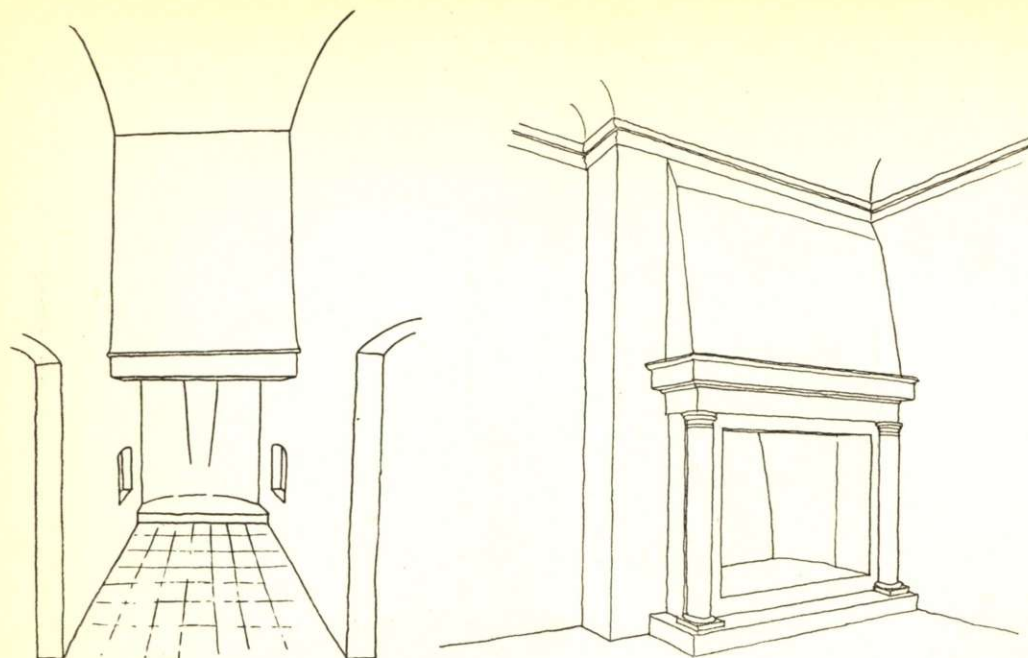

Fig. 17. Spiseln fig. 13 i rekonstruerat skick. Den står i ståthållarevåningens förstuga på Malmöhus och har tjänat för matlagning i viss utsträckning. Från spiseln ha de omgivande rummens biläggargugnar eldats. — Fig. 18 Svensk eldstad av typ liknande fig. 9. Från Östermalma i Södermanland.

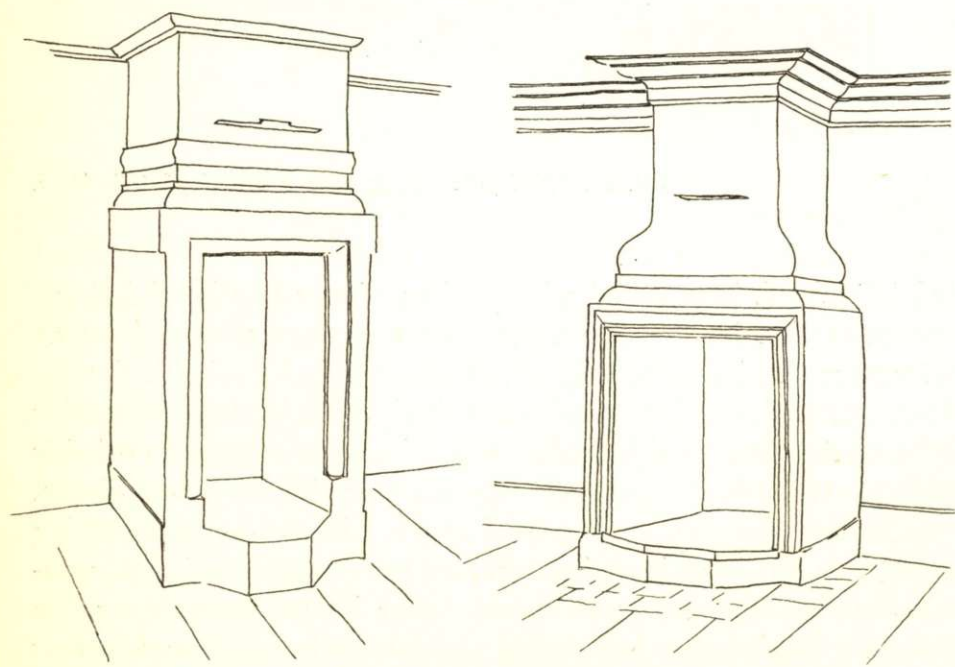

Fig. 19. Karolinska spisar i timmerhus (Sveden, Dalarna). Hela rökgången vilar på spisels murkub. Omfattningen kring härdens öppning är i sådana spisar ofta av huggen sten, men ej sällan är den murad av tegel samt putsad. Det förekommer också att profilen är gjord i trä och lagd såsom ett vanligt foder kring öppningen.

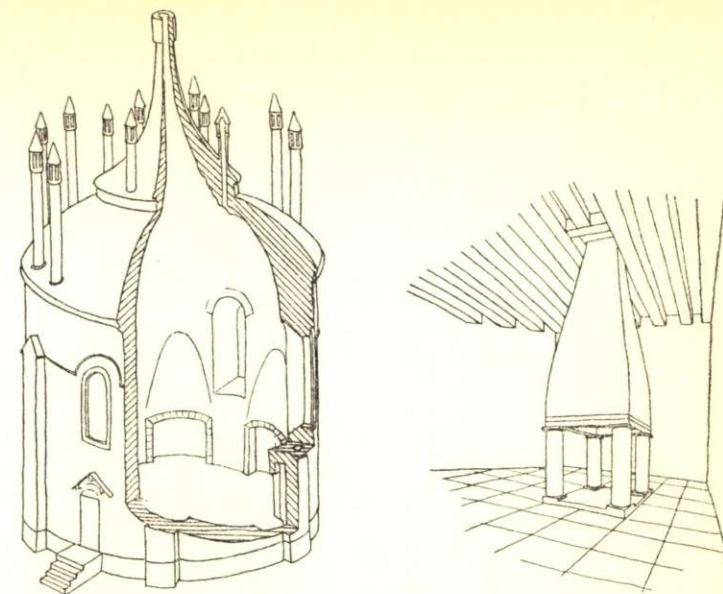

Fig. 20. Ett franskt klosterkök från medeltiden. Byggnaden är egentligen en rökstuga i jätteformat. Taket har en rököppning i mitten och utgör en rökhu, som spänner över hela det runda rummet. I detta fall är en hel rad spisar murade invid ytterväggarna. De ha sina egna skorstenar. I dessa spisar lagas maten över öppen eld. — Fig. 21. Slottskök från 1500-talet. Stekspiseln i rummets mitt omges av fyra stenpelare, som bära upp rökhu och skorsten. Här stekas oxarna hela, upprädda på spett. Denna sort av kök motsvarar fig. 20 och 22, fastän rökhuven inte omfattar hela rummet utan blott själva härdens.

de rokokosvängda, eleganta omfattningar i sten eller marmor, som länge ansågos såsom »det enda rätta» för en öppen spis. Hos oss förekomma sådana spisar mycket talrikt och i åtskilliga varianter. Även nu förekomma sådana. I regel göras de dock med alltför djup eldstad, varför man har glädje av dem blott om man sitter alldeles framför öppningen.

Den franska formen av eldstad har accepterats tämligen överallt i Västerlandet från slutet på 1600-talet. Men dessförinnan hade både Tyskland, Holland och Norden segt hållit sig till de äldsta spistyperna, särskilt den höga och smala arten. Denna har varierats på mångahanda sätt, både med praktomfattning i huggen sten eller stuck och med en av tegelmurningen direkt åstadkommen form. Det är de sistnämnda arterna, som främst har vår tids intresse. Ty medeltidens och renässansens tegelmurningskonst stod mycket högt och kan lära oss åtskilligt. Ofta har den som format spisen räknat ut dess form just för tegelstenen såsom enhet och låtit alla mått utgå från denna.

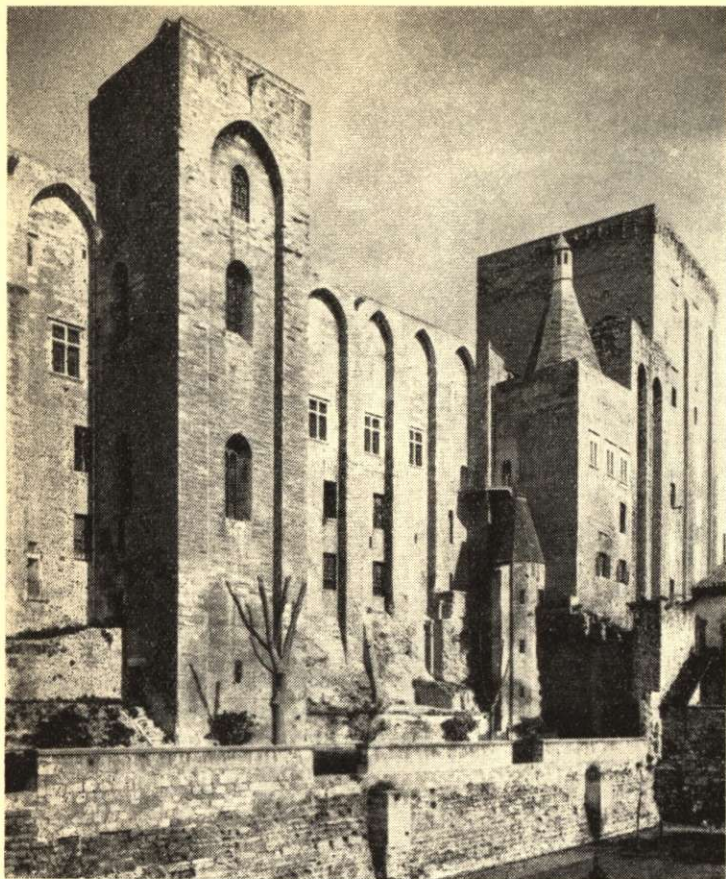

Fig. 22. Påvepalatset i Avignon, Frankrike. Från 1300-talet. Man ser framför det bortre hörntornet en utbyggnad med ett egendomligt, toppigt tak. I denna utbyggnad ligger påvens gästbudskök, och det toppiga taket är kökets rökhu. Den är anordnad som på fig. 20 men utan särskilda spisar längs väggarna. Röken går ut genom den över-täckta skorstenen i huvens topp.

På samma sätt tog man sig smidigt fram med muröppningar, spiraltrappor och valv. Allt väver sig in i vartannat i dessa hus på ett förunderligt ledigt sätt. Där kunna vi ta våra mönster — icke genom att kopiera en viss spis, men genom att lära, vad man kan göra med tegel, och hur man gör det. Vid denna tid hade man också utbildat både en viss teori och experimentell tillämpning på densamma angående gott drag i en spis. Man menade att rätta sättet var att ta lågans slingrande, slickande natur till utgångspunkt. Följaktligen murade man inte rökröret rakt upp, utan slingrande, och då det gällde ett helt

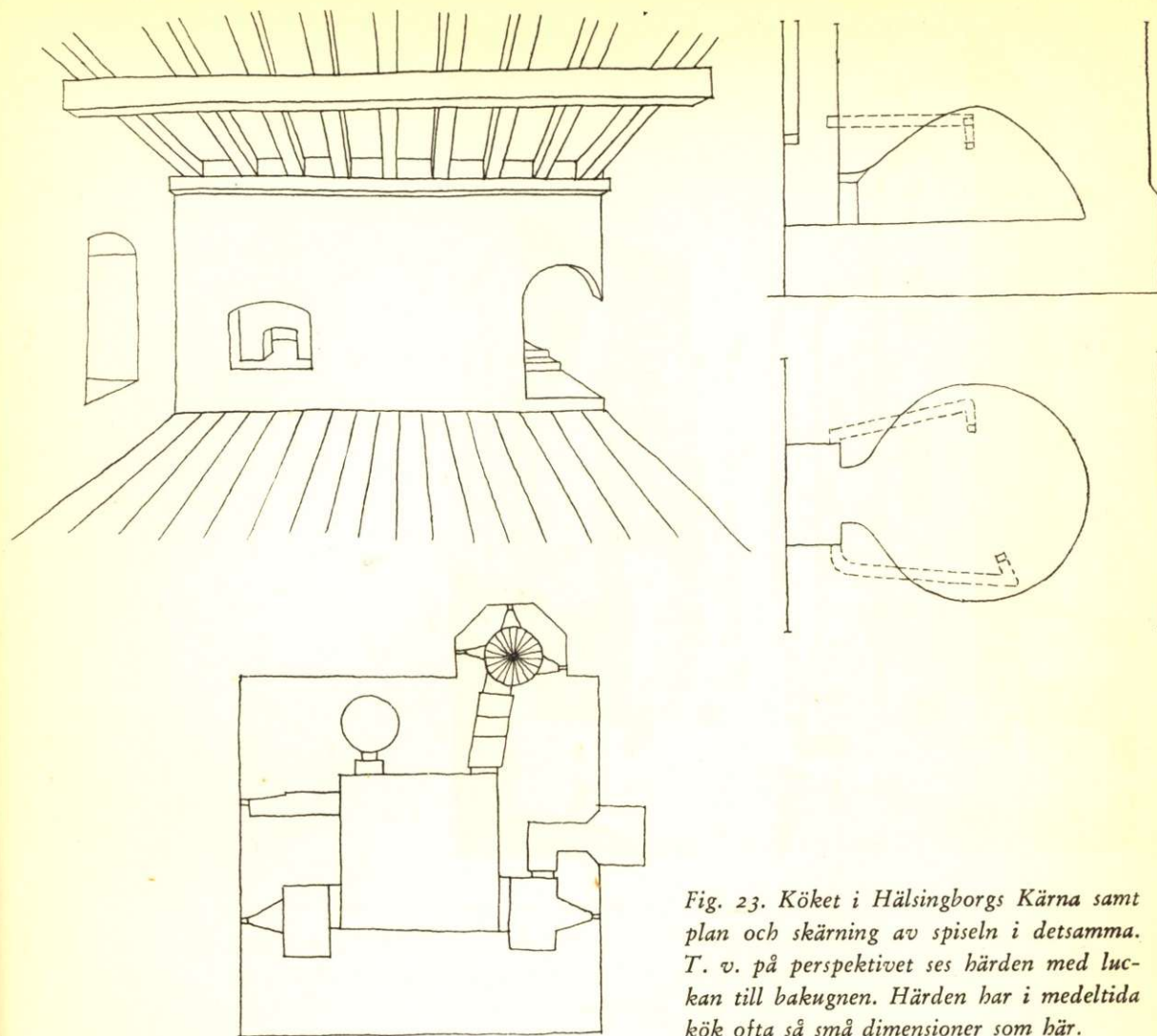

Fig. 23. Köket i Hälsingborgs Kärna samt plan och skärning av spiseln i detsamma. T. v. på perspektivet ses härden med luckan till bakugnen. Härden har i medeltida kök ofta så små dimensioner som här.

knippe rökrör så murade man dessa i spiral kring varandra (våra vasaslott). På motsvarande sätt gav man bakre väggen inne i spisen nederst tillbakalutande form samt lät den i höjd med kupan bukta starkt ut igen. I bakväggens mitt togs dessutom ut en slits, vari lågan formligen slickar sig in och upp.

Egentligen kan man säga att först vår tid dragit konsekvensen av denna teori eller dessa experiment, genom att förlägga rökrörets utgångspunkt ända framme vid kupans kant. Ty svårigheten med en stor rökhu, med röret utgående från bakre livet i spisen är den, att vid tung luft kan draget inte slå igenom allt det tunga motståndet i

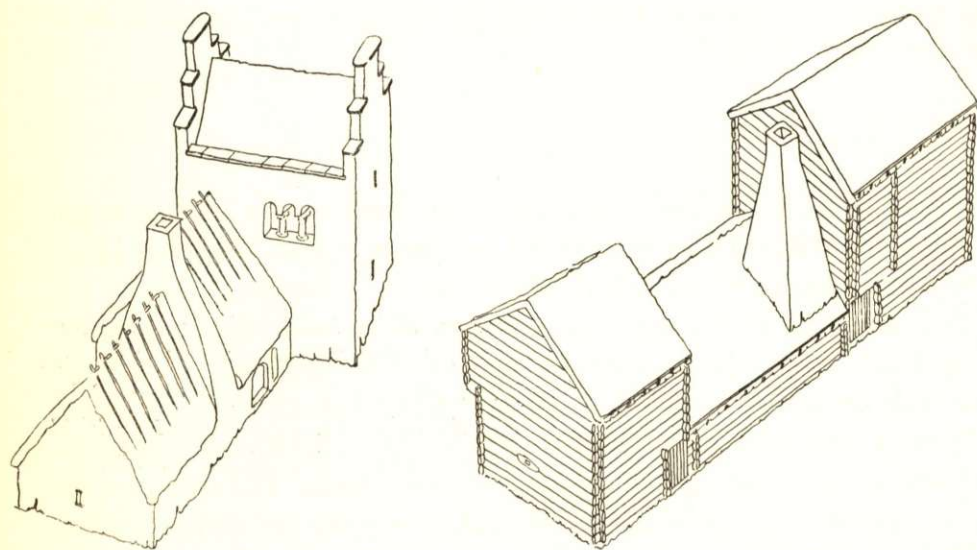
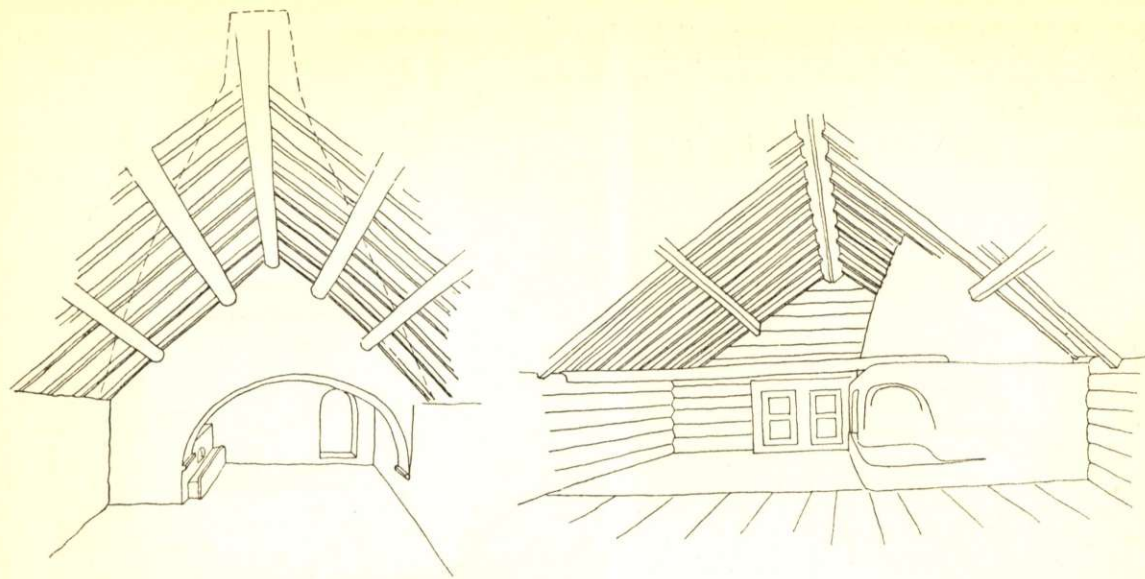

Fig. 24. Medeltida prästgård i Lau, nu bevarad blott såsom ruin. Bilden försöker rekonstruera dagligstugan, som har haft spisel och bakugn bredvid ingångsdörren. Både spisel och rummets ingångsparti har legat under en stor kupolartad rökhu. Denna har vilat på en valvbåge, spänd tvärs över rummet. — Fig. 25. Spiseln i Kyrkhultstugan på Skansen. Här i ett timrat hus har man inte kunnat bygga valv och kupolhu utan spiseln bär sin skorsten själv. Bakugnen har dessutom fått sin egen hård, skild från hörnets större spisel. — 26. Lau prästgård sedd utifrån. Försök till rekonstruktion. Gårdens boningshus har bestått av en murad loftbod och en därmed sammanbyggd stuga. — Fig. 27. Kyrkhultstugans baksida med den mäktiga skorstenen. Jämför fig. 26.

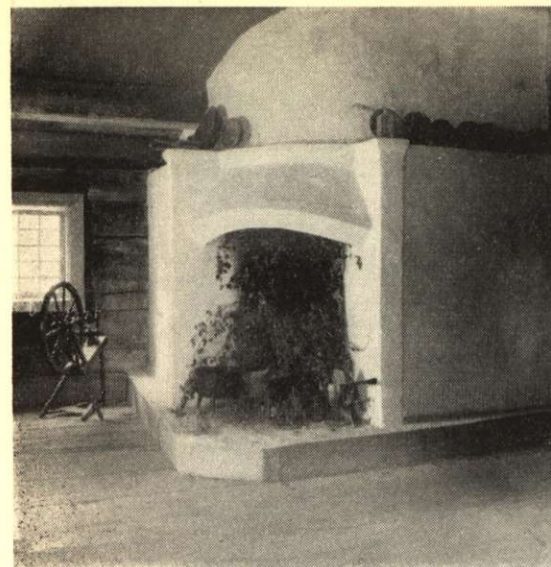

Fig. 28. Spisel med uppsvängd kupa. — Fig. 29. Hörnspisel med uppsvängd kupa; från bondstuga i Värmland.

röret, utan rullar istället fram och fyller huven samt slinker sedan ut i rummet. Men buktar man ut bakre väggen upptill så slickar lågan tätt efter denna bukt och hittar lätt vidare in i rökröret.

I Sverige ha vi bra exempel på den äldre vasatidens spisar på Gripsholm (Karl IX:s kammare, Erik XIV:s fängelse), i Vadstena och Kalmar samt i Skåne bl. a. på Malmöhus och Glimmingehus.

Många slott från Gustav Adolfs och Kristinas tid ha också ståtliga, dekorativt smyckade spisar med manshög öppning. Till sina proportioner äro dessa spisar ofta mycket vackra — även om de blott sällan fylla våra fordringar på rökfrihet. De motsvara strängt taget den äldsta medeltida, smala spistypen. Det ligger också en säregen tjsning över dem, inte minst därigenom att elden syns över hela rummet och att eldslågornas värmestrålning tas ut i deras hela höjdsträckning. Spisen formar sig efter lågorna kan man säga.

Men det är givetvis lättare att vinna rökfrihet med lägre öppning. Den låga breda spisen har sålunda sina fördelar. I våra svenska herregårdar från karolinsk tid har man funnit på en mellantyp, som vore förtjänt att tagas upp till utnyttjande för de många fall där man inte kan göra sig en mycket stor spis. Dessa spisar äro mestadels enkelt

Fig. 30. Hörnspisel från bondstuga i Dalarna.

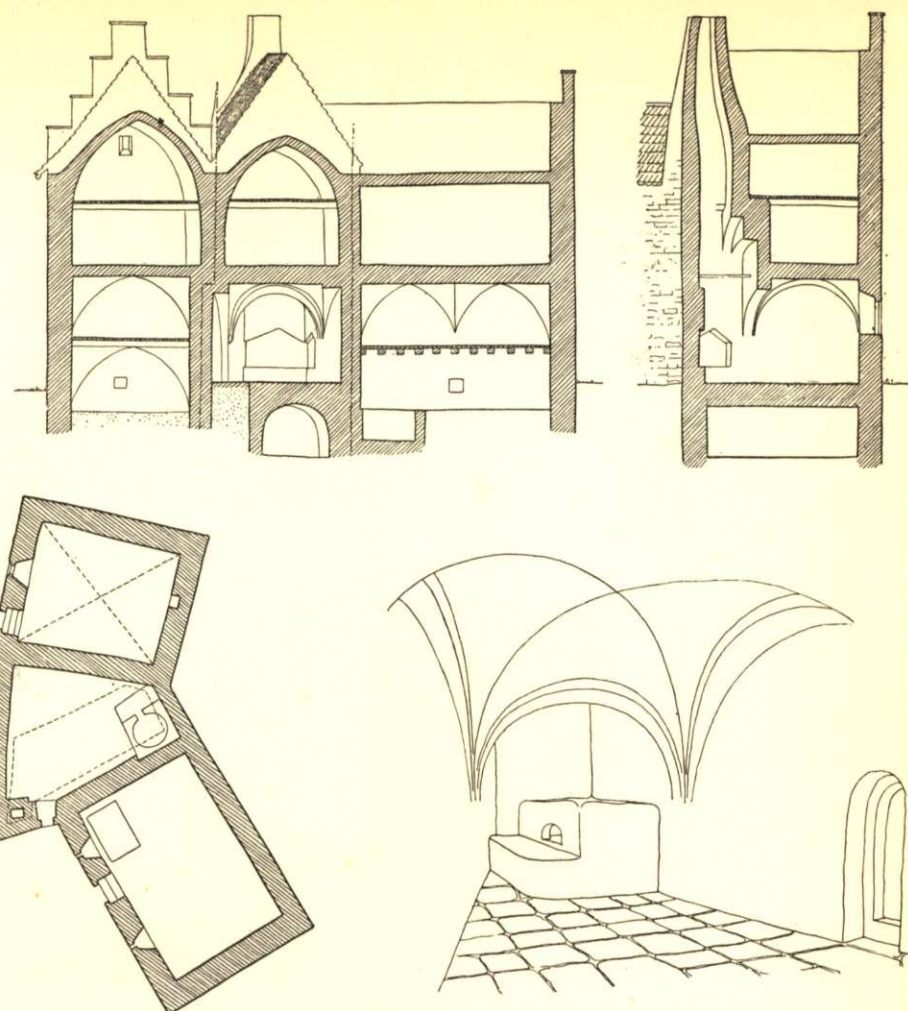

Fig. 31. En visbyköpmans dagligstuga på 1300-talet. Från Häggska huset i Visby. Profil, plan och perspektiv. Rummet täcktes av ett kryssvalv; en god del av rummet upptages dock av en väldig rökhuv med skorsten. Under huven har bakugn och hård varit anbragta.

murade i tegel, en nedre bredare kub, som omsluter eldstaden och en övre kring rökröret. Den övre delen har ofta också den vertikala ytor — för att kunna tjäna till upphängningsplats för ett porträtt eller en spegel, rummets ofta finaste prydnad. Eldstadsöppningen är icke stor, ca 60×80 cm. Den är högre än den är bred och dess inre ofta rundat i ryggen.

Viktigt är att eldstadens botten här är lyftad över golvet, så högt som fordras för att den *lilla* eldöppningen skall ge strålning i lagom

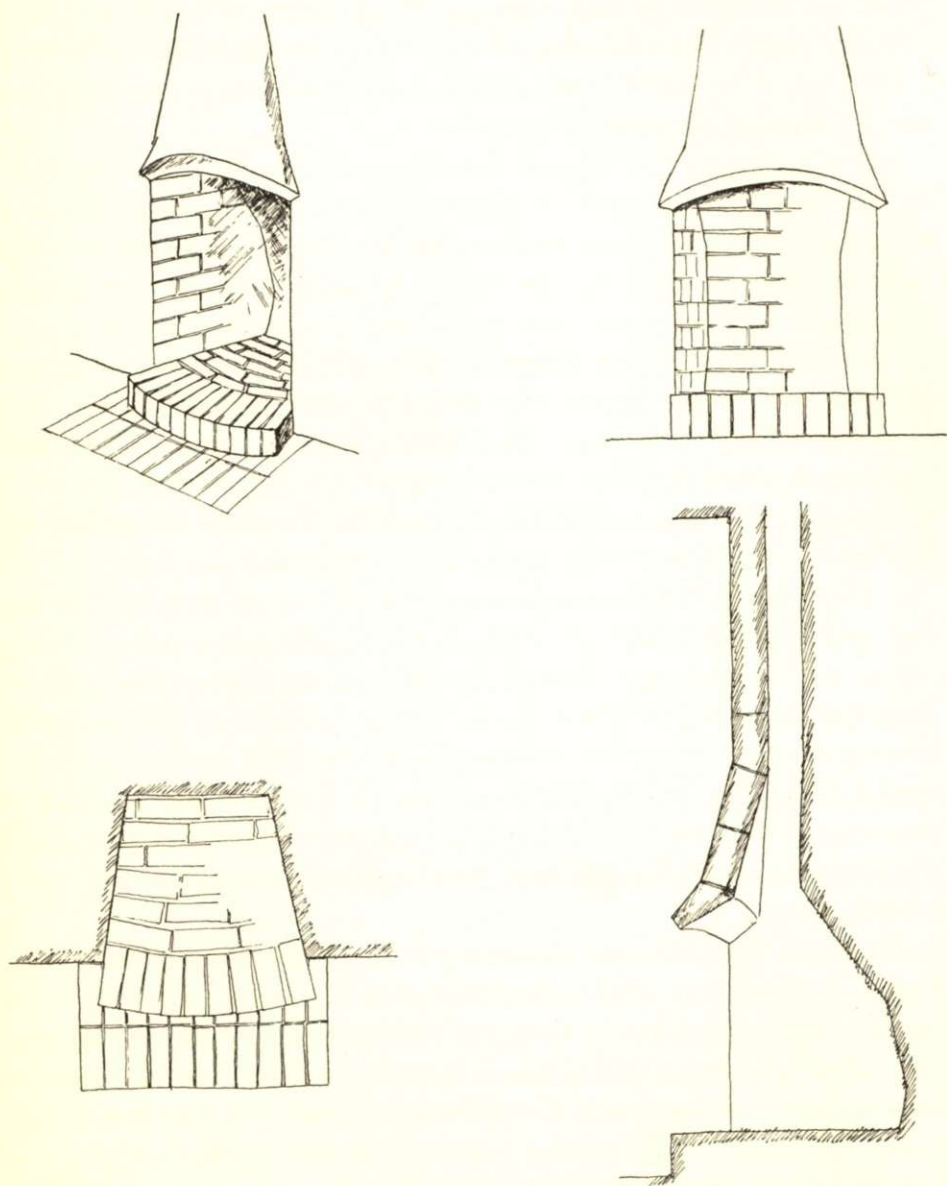

Fig. 32. Modern spisel med uppsvängd kupa. Kupans välvda kant bär sig själv utan järnunderlag. Den belastas och hålles i läge genom huvens övre delar.

höjd för dem, som sitta framför brasan. Att lyfta elden från golvet har f. ö. även en annan betydelse. Ligger brasan direkt på golvet, så rullar draget från en öppen dörr alltför hastigt in i elden. Rökröret kan inte ta emot all rök, som då uppstår, och denna slår in i rummet. I England och Frankrike har man klarat denna svårighet, inte genom att höja eldstadens botten, utan genom att lägga en krans, en tröskel (av sten eller av metall) på golvet framför eldöppningen. Den hejdar golvdraget. Hos oss har man däremot oftast föredragit att höja botten i eldstaden en smula över golvet.

Särskilt intresse har hos oss *bondstugans* spis. För att komma till en rätt uppfattning om deras natur måste vi dock ta en återblick på kökets och köksspisens utveckling. Kökets utformning återgår i äldre tider nästan alltid på den primitiva hyddan, med härden mitt på golvet och rököppning i taket. Under medeltiden byggas sådana kök bl. a. i klostren med monumentala mått och former, med taket konstruerat som murad kupol eller kon och med rököppning i toppen. Men man förbättrade i regel detta kök genom att flytta härden samt lägga särskilda eldstäder i krans kring ytterväggarna och genom att ge var och en av dessa eldstäder sin särskilda skorsten. Ett sådant kök har både ut- och invändigt ett ganska fantastiskt utseende.

I andra fall bibehöll man härden mitt på golvet, men byggde över den med en rökhu. Denna vilade då på murade pelare och avslutades uppåt med en skorsten. Ibland flyttades denna rökhu bort till ena långväggen och tog stöd mot denna. På gamla bilder av slott och större boningshus kan man ofta se huru skorstenen från en dylik köksspis med sina kraftiga dimensioner ger sig till känna bland kransen av smäckrare skorstenar, vilka höra till boningsrummens öppna spisar. Medan dessa oftast stå i murens ytterliv tronar kökets skorsten gärna i takets spets.

En annan förutsättning för bondgårdens öppna spis utgjorde *bakugnen*. Redan tidigt förekomma bakugnar fristående, alltså utan förbindelse med något hus, t. ex. i det förhistoriska Grekland. Men under medeltiden möta vi bakugnar, kombinerade med en hård, som är anbragt inne i ett rum och försedd med rökhu och skorsten, t. ex. i köket i *Kärnan* i Hälsingborg (1400-talet) och i köket i Linköpings biskopsborg (1300-talet). Ibland se dessa ugnar ut såsom en vanlig, liten öppen spis med bakugnen tillfogad i bakväggen. Men det förekommer också fall där bakugn och hård äro inrymda under en väldig rökhu, en kupol sådan som vi sett i de stora klosterköken. Och många

gångar tyckes bondstugans spis vara just en liten förkrympt sådan anläggning.

Våra *timrade* bondgårdar ha ju haft sina egna problem ifråga om eldstäderna. Murverket måste ju föras upp helt fristående från väggen, gärna med ordentligt mellanrum f. ö. Man hade inte som i stenhusen yttermurens tjocklek att ta till hjälp utan spisen kom att bli en tjock murklump inne i rummet. Den placerades då alltid vid dagligstugans nedre ända, invid ingången.

Äldst tycks den ha haft formen av en s. k. rökspis, d. v. s. den utgjorde en murnisch utan skorsten och röken sökte sig ut genom hålet i taket. Men sedan tog man upp den nyss nämnda bakugnsspisen från borgköken. Vackra exempel på sådana spisar erbjuder de gotländska bondgårdarna från 1200—1300-talen. Efter hand har det blivit vanligt att avskilja bakugnen och dess hård till en särskild del vid sidan om den öppna spisen, som då fick själva hörnet för sin del. Så utvecklade sig den egendomliga hörnspis med skarpt i rummet utskjutande hörn, som vi känna från så många bondgårdar och som länge tycks ha varit älsklingsformen, när villaspisen kom i ropet. Men denna form är egentligen betingad av köksspisens stora rökhuva.

Senare har denna hörnvis anordnade spis tagit upp allehanda former från herrskapshemmens öppna spisar och ibland har man då nått fram till originella och även för oss mycket användbara spistyper, vilka i sitt enkelt rationella grepp på uppgiften förtjäna högt beröm. Kanske gäller detta alldeles särskilt om spisarna med uppsvängd kupan. Den uppsvängda kupan har en enkelt rationell konstruktion, som erinrar om Vasatidens tegelmurningsteknik och som möjliggör att undvara *järn* såsom underlag för kupan.

Nere i Skåne har man gärna använt sig av den kupolartade spisen, ställd invid ytterväggen. Bakugnen är då utbyggd utanför väggen — vilket går lättare att realisera här i korsvirkeshusen än i timmerbyggen. Dessa skånska spisar ha sina förebilder i de stora renässansslotten. Gärna avbalkar man ett boningsrum, dagligstugan, tätt invid spisen och man värmer då detta rum medelst en biläggargugn av järn, som eldas ifrån spiselns hård. Man ser alltså inte elden ifrån rummet.

Erik Lundberg.

Fig. 1. Jätteen vid Norra Kvill har tidigare stått i ängen. Nu är marken runt om bruten och odlad, men i byns nära grannskap träffar man märkliga rester av forna, vidsträckta ängsmarker beväxna med bl. a. grov ek.

EKEN VID NORRA KVILL

Jätteen på hemmanet Norra Kvills ägor i Rumskulla socken icke långt från Vimmerby i Småland är en av Europas allra största nu levande ekar. Den står i stark exposition i öppen terräng norr om den mycket ålderdomliga Kvills by på en höjd över havet av inmot 300 m.

Trädets höjd är omkring 17 meter, dess omkrets i brösthöjd uppmättes vid mitt senaste besök där till 12,60 meter och dess diameter vid brösthöjd till 4 meter. Trädet har fortfarande ett friskt utseende, ehuru stammen sedan århundraden tillbaka varit ihålig och företer stamsprickor, som ge ogenerad passage in och ut ur den ihåliga eken.

Alltsedan mitten av förra århundradet ha av och till uppgifter om detta träd varit synliga i tryck — i handböcker, i botanisk och skoglig facklitteratur och i tidningar — och därvid ha även gissningar över dess ålder framförts. Man har antytt åldrar mel-

lan 600 och 1500 år — alla ha varit ense om, att eken varit en av våra få, verkliga åldringar.

En mera exakt åldersbestämning på ett träd, vars centrala hålighet ger plats för ett tiotal personer, kan ju aldrig ske. Men på indirekt väg ha vi möjligheter att få en uppfattning om det gamla trädets ålder. Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté har satt mig i tillfälle att på den fridlysta trädjätten verkställa en sådan beräkning.

På Norra Kvills kronohemman högs för något år sedan i närheten av jätteen ett antal stora ekar med diametrar upp till nära 2 meter. Årstringsutvecklingen vid stubben hos några av dessa ekar har undersökts, och de gävo följande ungefärliga värden:

Vid 100 års ålder c:a 50 cm. i diam.

Vid 200 års ålder c:a 110 cm. i diam.

Vid 330 års ålder (1 ind.) 190 cm. i diam.

Dessa värden, som baseras på utvecklingen hos något tiotal träd, ge tillväxtens ungefärliga förlopp på denna lokal. Undersökningen gav ett grovt medeltal för årsringsbredderna inom 300-årsåldern av omkring 2,5 mm.

I jätteekens inre räknades en del årsringsserier i död och multnande ved icke långt från trädets centrum. En sådan serie erhöles vid en punkt, som antogs ligga omkring 50 cm. från centrum, och en annan på ett avstånd av c:a 80—100 cm. från centrum. Dessa serier visade en årsringsmedelbredd — baserad på mätning av 100 årsringar — av 2,7 resp. 1,8 mm.

Slutligen kunde årsringarna räknas och mätas i ytveden. Borrningar med tillväxtborr gävo vid handen, att de ännu levande partierna hos Kvilleken inom stammens nedre delar äro starkt begränsade och utgöras av ett skal närmast under barken av endast 10—12 cm. medelmäktighet. I dessa partier var tillväxten fortfarande ganska god med registrerade 2,3, 1,4 och 1,7 mm:s årsringsmedelbredd på de yttre 50—70 årsringarna. Härinnanför i den döda veden steg så småningom årsringsbredden till 2,5 mm.

Min uppskattning bygger på följande: De i det inre av trädet räknade årsringsserierna torde ha härrört från den tid, då trädet var mellan 200 och 300 år. Årsringsbredden kunde då konstateras vara i medeltal (givetvis med ganska stor variation) 2,7 resp. 1,8 mm. De nuvarande 100—300-åriga träden visade medelårsringsbredden vid stubbhöjd på 2,5—2,9 mm. En största årsringsmedelbredd i brösthöjd för de första trehundra åren på 2,5 mm antages på basis av de erhållna värdena. — Ekens diameter efter de första 300 åren skulle sålunda ha varit 1,5 meter. För utfyllning av resten av nuvarande diametern — 2,5 meter — beräknar jag årsringsbredden på följande sätt. Av de årsringar, som kunde iakttagas men icke exakt räknas i den multnande veden i trädets inre utanför radien 80—100 cm., framgick att årsringsbredden där icke syntes väsentligen avtaga. Av borrningen inom trädets ytskikt framgick att även i nutiden tillväxten var god, 1,4—2,3 mm:s medelårsring på de sista 50—70 åren, därinnanför ännu något mera. Om man icke antager exceptionella förändringar i trädets miljö under senare århundra-

den, så föreligger anledning att tro, att tillväxten då varit mycket jämn, ty detta brukar vara fallet med tillväxten hos verkligt gamla, fristående träd — den konsolideras ofta vid ett visst minimum. Vi räkna med en maximal årsringsbredd av 2,3 mm — större tidigare, något mindre i nutiden — vilket ger till resultat, att trädet behövt ytterligare 540 år för att nå sin nuvarande dimension. Detta skulle ge en total trädålder av 840 år.

Bland mera väsentliga fel, som kunna påverka denna siffra, är att trädet kan ha haft en marperiod i ungdomen (trots att dess utseende med en djup krona och grova nedre grenar icke ger direkt anledning till ett sådant antagande) eller att det inom de inre delarna vuxit fortare än det f. n. normala. — Huru starkt än en marperiod skulle ha inverkat hämmande på utvecklingen så kan det därav uppkomna felet i åldersbestämningen knappast uppgå till mera än ett hundratal år. Och gör man antagandet att eken i ungdomen skulle ha vuxit t. ex. lika fort som den mest snabbväxande ek, som nu påträffades här, kan det därigenom uppkomna felet dock aldrig bli större än c:a 100 år. De yttre partiernas årsringsförhållanden torde genom borrning och undersökning av den döda veden vara så noggrant bestämda, att man icke har anledning att

Fig. 2. En av de fällda, åldersbestämda ekarna. Den avverkades då den ansågs stå i vägen för ekonomibyggnaden t. h. på bilden. Kom ingen på tanken, att ekonomibyggnaden möjligen stod i vägen för eken?

M E D D E L A N D E N

Hembygdkursen i Knäred.

Den största hembygdkurs, som Samfundet denna höst medverkat i, är den i Knäreds bygdegård, som började den 2 november och som avslutades den 8 december. Som anordnare stod utom Samfundet, Hallands Folkbildningsförbund och Knäreds livaktiga S. L. U.-avdelning, som för ändamålet hade upplåtit sin vackra och rymliga bygdegård. Det rika programmet grupperade sig kring hembygden, dess historia, minnen, natur och nutidsförhållanden, en socialt betonad hembygdkurs, som troligen kommer att stå mönster för andra liknande.

Då kursen öppnades av Samfundets ordförande och länes hövding, Hilding Kjellman, hade nära 200 deltagare infunnit sig, till största delen kvinnlig och manlig ungdom från socknen. Sedan kommunalordf. E. Josefsson hälsat landshövdingen och kvällens föreläsare, fil. dr John Nihlén, välkomna till Knäred, tog landshövdingen till orda och uttalade sin glädje över uppdraget.

Det lilla fäderneslandet är hembygden, yttrade talaren bl. a., och det stora är fosterlandet. Hembygden med dess historiska minnen är och förblir för människan en

fast punkt i tillvaron. När svensk-amerikanen återvänder till fäderneslandet, vart vänder han då först sina steg? Till hembygden, där han som barn lekte. Samfundet för Hembygdsvård deltar i kurser av denna art för odlande av hembygdsstudier. Vi vilja göra bygden sådan, att den svarar mot framtidens krav. Denna idoga Knäredsbygd har många vackra minnen, och den kärlek till hembygden som i Knäred gör sig gällande, är en säker borgen för att den i dag började hembygdkursen skall bli lyckad.

Härpå höll dr Nihlén en föreläsning med ljusbilder om »Hur bygden växer fram».

Efter föredraget ordnades ett samkväm, då bl. a. ungdomarna visade sitt intresse för allsång, som leddes av den energiske kantorn Assar Landén.

I fortsättningen har framkommit en rad värdefulla föreläsningar, i allmänhet kombinerade med studieövningar. Man har nämligen försökt att inte göra kursen till enbart en serie föreläsningar, utan lagt upp ämnena, så att de egga till fortsatt studium. Intendenten Axel Ejwertz har talat om Knäreds forntid och hemkonsulent Elsa

förutsäga några större fluktuationer i årsringsserien inom icke kontrollerade partier.

Ekens ålder skulle således bli mellan i runt tal 950 år (för den händelse den haft någon marperiod i ungdomen) och 750 år (för den händelse den före 200-årsåldern vuxit i förhållande till de nuvarande ekarna abnormt hastigt). En ålder omkring 850 år torde nog komma verkligheten närmast.

Vårt lands väldigaste ek är således ingen tusenårsek och frågan är väl om något träd i vårt land hör till denna aktningvärda kategori. Åtta och ett halvt sekel är dock en betydande ålder: Kvilleken har sett slutet av vikingatiden, den har vuxit upp till ett väldigt träd under medeltiden och har klarat sig undan yxan genom hela nyare tiden. Nu får den stå där så länge det tunna höljet av levande ved kan hålla liv i dess stora, gröna krona. Den har alla möj-

ligheter att uppleva sitt tusende år med behållen livskraft.

Häradsfogden Magnus Gabriel Craelius, som år 1774 utgav en förtjänstfull beskrivning över Tunalän, Sevede och Aspelands härader, saluterar den gamla eken med följande:

»Wid den ryktbara digerdöden och inom 150 år efter den samma, synes de fläste här i orten växande ekar först runnit up utur jorden, och finnes väl ännu några som äro äldre, ibland vilka en som ännu är färsk och står på Lieutenantsbostället Norra qwills ägor, är märkvärdig, emedan den samma är 22 alnar omkring bälén; hon är nu ihålig; och har jag sjelf åttonde, stått inuti henne; bönderne på bostället bruka hene anars som redskaps skjul, att där uti för wäta förvara årder, harfwar och häckar».

Bertil Lindquist.

Lindström om bostadshygien och diverse heminredningsproblem. Hon har använt icke mindre än 5 studietimmar till dessa ämnen. Om »Gamla och nya byggnader» har amanuens Harald Nilsson lämnat ett par intressanta översikter medan konsulent Sven Rydberg föreläst om »Hur hembygden studeras». Även Svenska Ungdomsringen har deltagit med en föreläsare, nämligen Thoralf Borglin från Malmö, som talat om »Folkmusik och folkdans och dess betydelse för bygdens nöjesliv». Jägmästare Erik Nordin har hållit flera föreläsningar om det halländska landskapet och studier i landskapsvård, varjämte intendenten Albert Sandklef svarat för ämnet halländsk lanthushållning.

Folkhögskolekurs på Vikbolandet.

Under oktober och november har pågått en synnerligen lyckad folkhögskolekurs på Vikbolandet i Östergötland. Den har varit förlagd till Kättinge med deltagare huvudsakligen från Häradsammars och Jonsbergs socknar. Kursen har haft ett starkt inslag av hembygdsämnen, vilket visat sig vara ett lyckat grepp. Föreläsningarna ha ägnats ett sällsynt intresse och varje kväll ha 150—200 deltagare, mest ungdomar, mött upp i Skyttepaviljongen. Många ha cyklat långa vägar för att kunna delta.

Fil. kand. Thord Lindell har föreläst om Östergötland och dess historia, magister Torsten Engström om Vikbolandets tidigaste bebyggelse, varjämte hemkonsulent Rut Wallenstein talat om hemmets sociala och ekonomiska problem. Från Samfundet för Hembygdsvård har dr John Nihlén deltagit och talat om den aktuella bygdevården och hembygdsstudier. Samfundets hembygds litteratur har sålts med god framgång under kursen.

Kursen har ännu en gång visat fördelen av att i dessa program, som lätt kunna bli splittrade, lägga in hembygdens speciella problem som ett grundtema.

Inplanteringen av grågå vid Kävsjön.

Under hösten har ett större område blivit inhägnat och iordningställt vid Stora Gungflyet. Från Skansen har Svenska Naturskyddsföreningen som gåva fått mottaga sex grågåss.

Allekväian räddad.

Lövängen vid Allekvä i Endre socken på Gotland blev undantagen från den försäljning av kronoegendomen, som nu är verkställd.

Enligt K. Domänstyrelsens beslut skall »det egentliga lövängsområdet, omfattande sydöstra delen av kronoparken, efter erforderlig röjning hävdas på av ålder brukligt sätt medelst slätter och eventuell betning efter den 1 augusti». Genom detta beslut, för vilket svenskt naturskydd ber att få framföra ett varmt tack, har en verkligt grann gotländsk löväng blivit räddad.

Storkarna i Skåne 1939.

Kandidat Nils Norén, som på senare år skött den årliga inventeringen av storkarna i landet, har nu slutfört sina iakttagelser för året. Häckande storkar fanns endast i Skåne. I april uppehöll sig tvenne storkar utanför Halmstad och i juni visade sig likaledes två storkar utanför Stockholm.

I Skåne voro elva bon bebodda och i fem bon uppföddes sammanlagt 13 flygfärdiga ungar. Hela den skånska stammen utgjordes under sommaren 1939 av 35 individer; samma situation som 1936. Stammen bestod 1937 av 31 individer och 1938 av endast 26, därav 8 ungar.

Kand. Norén framhåller att det är önskvärt att flera bon bli iordningställda på lämpliga platser i Skåne så att man kunde eliminera risken för onödiga slagsmål om boplatserna.

Storkeboet vid Idalhem. 25/6 1930.
Foto. Folke Persson.

Medaljörer.

Svenska Naturskyddsföreningens styrelse har tilldelat följande personer sin förtjänstplakett: major Fr. Bruzelius, Kristianstad; fil. dr G. A. Eisen, New York; fru Hanna Engdahl, Borensberg; generalkonsul Axel Ax:son Johnson, Stockholm; professor L. A. Jägerskiöld, Göteborg. Styrelsen har vidare tilldelat veterinär Georg Lundevall, Köping, Starbäcksmedaljen i silver.

Donation till svenskt fågelskydd.

Tvenne makar, som önska vara okända, ha till Kungl. Maj:t överlämnat en gåva om c:a 75.000 kr. Avkastningen uppbäres av vissa personer i deras livstid och »därefter skulle avkastningen tillfalla sektionen för fågelskydd inom Svenska Naturskyddsföreningen eller eljest användas till det svenska fågelskyddets fromma». Sektionen, som bildades på våren 1939, har genom den storartade gåvan fått en verklig uppmuntran i sitt arbete och föreningen är särskilt tacksam för den omtanke som visats dess strävanden.

Lämna upplysningar om fåglar.

Svenska Naturskyddsföreningens sektion för fågelskydd har utsänt cirkulär till sina

medlemmar med uppmaning att lämna upplysningar om märkliga fågelsjöar, myrar, rastplatser etc. samt om ett sextiotal svenska fågelarter.

Sektionen uppmanar även livligt alla landets fågelintresserade att lämna bidrag till den inventering som förra året igångsattes av Svenska faunistiska sällskapet över förekomsten av korp, kungsörn, fiskgjuse, pilgrimsfalk, berguv, järpe, kornknarr, trana, häger och knölsvan.

Alla som vilja hjälpa sektionen i dess arbete, bör vända sig till denna och begära närmare upplysningar. Varje enstaka iakttagelse är av värde, vadan ingen av blygsamhet bör underlåta att sända in sina uppgifter till Svenska Naturskyddsföreningens Fågelskyddssektion, Mästersamuelsgatan 3, III, Stockholm.

Nytt urskogsreservat.

K. Domänstyrelsen har ytterligare avsatt ett intressant urskogsområde i Norrbotten.

Vid Nakteberget på kronoparken Borgfors i Piteå landsförsamling har ett 280 hektar stort område blivit skyddat. Det är huvudsakligen bevuxet med urskog av tall och gran och det är av säregen vildmarksnatur, där örnen häckar och björnen så sent som 1938 gjort påhållning.

FRÅN SKILDA LÄNDER

Vildmarksreservat i U. S. A.

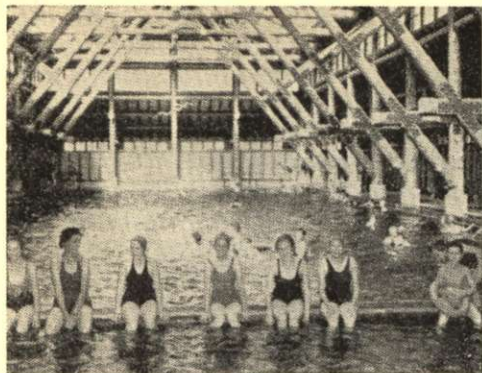
De senaste årens utveckling av det amerikanska naturskyddet visar en omsvängning i uppfattningen. Under många år har U. S. A. varit föregångslandet, då det gällt att utnyttja nationalparkerna och göra dem lättillgängliga. I alla parker Yellowstone, Glacier, Sequoia, Yosemite, Great Smokies o. s. v. har man byggt bilvägar, hotell, vandrarhem och lägerplatser. De moderna bekvämligheterna har man icke behövt avvara på något håll. Ett allt kraftigare motstånd har emellertid rests mot denna utveckling. Allt flera människor ha med bestämdhet hävdad att vad man framförallt behöver bevara är verkligt orörd vildmark, wilderness. Det svårtillgängligas charm får icke försvinna, ty då blir friluftslivet fattigare. Därtill kommer att naturskyddsområdets dokumentvärde, provbitar av ur-

sprunglig natur, lätt kan förringas om för vidlyftiga anordningar utförs.

Kongressen behandlar nu ett lagförslag, om att inrätta särskilda wilderness areas, som icke få göras lättillgängliga och vilka

Vildmarksliv 1. »Hotell och lägerplatser i Yellowstone erbjuda mycken rekreation».

Vildmarksliv 2. »Interiör från Geyser swimming pool vid Old Faithful».

icke få förse med moderna bekvämligheter. Statssekreteraren Ickes förklarade redan för några år sedan, då han invigde en ny väg i en nationalpark, att han hoppades, att det skulle vara den sista bilvägen, ty bilarna behöva ingen motion men väl människorna. Bilderna visa sådant vildmarksliv, som man icke längre önskar uppmuntra i U. S. A. N. Dck.

Bygdevårdens organisation.

I organisationen för Sachsens hembygds-vårdsförbund ingå ett par viktiga institutioner, nämligen dels en rådgivningsbyrå för bebyggelseplaner, dels en byggnadsavdelning med fyra underavdelningar.

Den förra grundades redan år 1912 och har till uppgift att utarbета förslag till stads- och tomtplaneringar, särskilt för samhällen som sakna egna lämpliga organ, i allmänhet små och medelstora städer.

Byggnadsavdelningen förestås av en konstnärlig föreståndare och arbetar som nämnts på 4 underavdelningar.

Den allmänna rådgivningsavdelningen har till uppgift att lämna goda och smakbetonade råd vid allehanda byggnadsföretag, men den bemödar sig också att i önskad riktning påverka alla, som kunna ha med byggnads-verksamhet att skaffa, såsom hantverkare, byggmästare och byggnadsföretagare i stad och på landet. Man söker också i möjlig mån att lägga husbyggena i kunniga och smakförstående arkitekters händer. Avdelningen är också det rätta rådgivningsstället, när det gäller s. k. byggnadsminnesmärken.

Rådfrågningsställena för skolhusbyggen

samt för »kyrkogårdar och minnesmärken» ha stora uppgifter att fylla.

Det behöver här inte särskilt framhållas, huru efterbliven och smaklös många gånger vår egen kyrkogårds- och gravkultur mångenstädes blivit. De osköna gjutjärnskorsen t. ex., som ofta misspyda våra gravar, är ingen vacker syn. De dödas boningar borde i stället göras till en vacker lund, dit de anhöriga gärna gå att tillbringa en stilla stund i andakt och meditation. I det fallet har Samfundet nedlagt ett förtjänstfullt arbete, särskilt genom utgivandet av det vackra arbetet Gravkonst. B. K—spr.

Bönder — bygg på bondeväls!

Så lyder rubriken på en intressant artikel i den badensiska tidskriften »Mein Heimatland». I nio punkter anges hur en bonde bör och inte bör bygga. En rad värdefulla råd lämnas rörande såväl praktiska, tekniska som estetiska frågor. Många synpunkter äro tänkvärda också för oss. Man talar bl. a. om vikten av att plantera träd och häckar kring husen. Ett råd är särskilt värt att lägga på minnet: Använd ej den billigaste utan den skickligaste byggmästaren! B. K—spr.

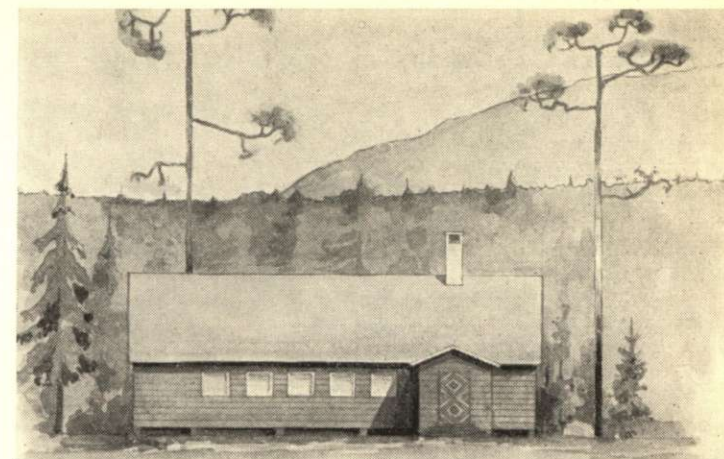
Natur och reklam.

Både Naturskyddsföreningen och Samfundet ha vid olika tillfällen sökt ingripa mot sådan reklam, särskilt utefter landsvägarna, som inkräktar på landskapets skönhet. Även Fritidsutredningen har ägnat saken uppmärksamhet i samband med förslaget till skydd för stränderna.

Även i andra länder har samma problem tagits upp till debatt, t. ex. i Danmark och Tyskland. I det förra landet har en av hembygdsvårdens målsmän, landshövding Hake, nyligen gått hårt till rätta mot reklam och affischering i fria naturen. Hans kritik gäller i främsta rummet de fasta, iögonenfallande reklamtavlorna, den färggranna husreklamen samt överdriven affischering på tåg, bussar och spårvagnar. Hans åsikt är, att affischering i bebyggda samhällen ej bör förekomma annat än vid egna affärer och för tjänstemeddelanden o. d.

Här förberedes en samlad aktion, vilket också i vårt land torde vara enda utvägen för att åstadkomma sund balans mellan reklam och natur. B. K—spr.

HUSVILLA FÖRENINGAR

Samfundets förslag till bygdegård, avsedd för Nordsverige.

Bristen på allmänna samlingslokaler är ett gammalt och befogat klagomål i vårt land. Enskilda föreningar, främst S. L. U. och J. U. F. samt hembygdsföreningar ha genom privat initiativ och ofta med stora personliga uppoffringar löst sin lokalfråga genom uppförandet av bygdegårdar. Att dessa dock utgöra undantagsfall beror dels på bristande intresse från kommunernas sida, dels på dålig sammanhållning de olika föreningarna emellan. Vad beträffar hembygdsföreningarna ha dessa alltför ofta gynnat museisamlingsarna på möteslokalens bekostnad. Som ett led i lösandet av denna för landsbyggdets föreningsliv brännande fråga, hälsar man därför med glädje att 1937 års utred-

ning för allmänna samlingslokaler nu till socialministern överlämnat betänkande med förslag om bidrag och lån av statsmedel för att tillgodose behovet av sådana lokaler samt ändring i expropriationslagen.

Samfundets byggnadsbyrå har sedan flera år utarbetat bygdegårdsritningar för hembygdsföreningar och andra organisationer. På uppdrag av 1937 års utredning har byggnadsbyrån nu uppgjort ett antal förslag av olika typer för olika landsändar och storleksbehov. I förra fallet har man givetvis så långt som möjligt tagit hänsyn till äldre byggnadstraditioner. Bilderna visa två av typerna, en avsett för Nordsverige och en för Mellansverige.

Samfundets förslag till bygdegård för Mellansverige.

SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGENS GÖTEBORGSKOMMITTÉ

Ett sammandrag av 25-årsberättelsen 1913—1938.

Kommittén började sin verksamhet den 7 nov. 1913 och utgjordes av fil. dr Gustaf Ekman, ordförande, professorn L. A. Jägerskiöld, v. ordförande, apotekaren Axel Liljedahl, sekreterare, praktiserande läkaren Emil Bäcklin, skattmästare, samt folkskolläraren C. J. Gardell, förste lantmätaren Iwan Hedén och professorn Otto Nordenskiöld.

Efter Hedéns bortgång 1916 invalde kommittén advokat Henrik Almstrand och efter dennes död 1925 länsjägmästaren John Lindner. Efter Otto Nordenskiölds fränfalle 1928 invaldes överläsaren fil. dr Johan Alin och efter Gustaf Ekmans död 1930 professorn Carl Skottsberg. När Bäcklin gick bort 1932, efterträddes han av ingenjören Erik L. Magnus. Efter Gardells död 1934 invaldes herr Victor Hasselblad.

Som ordförande har Gustaf Ekman och efter honom Jägerskiöld tjänstgjort, som vice ordförande Jägerskiöld och Skottsberg. Som sekreterare har hela tiden Liljedahl fungerat och som kassaförvaltare Bäcklin, efter honom Liljedahl.

Göteborgskommitténs utgifter ha i stor utsträckning bekostats av medlemmarna själva. Så har varit fallet med flertalet inspektionsresor, likaså har sekreteraren själv bekostat porton o. d. För den på uppdrag av KVA:s naturskyddskommitté utförda granskningen av naturminnesmärken erhöll Kommittén 1933 ett bidrag på kr. 50:—. Folkskolestyrelsen i Göteborg har med 200:— kr. deltagit i tryckningen av ett upprop rörande skonsamhet och skydd åt markerna. För deltagande i Göteborgsutställningen 1923 bidrog Svenska Naturskyddsföreningen med 2.000 kronor. Dessutom har i april 1924 influtit 1.000 kronor. Av de i Göteborg skänkta medlen 1.500 kronor, för expropriering av Testholmen, behövde endast ungefär hälften användas. Resten ställdes till Göteborgskommitténs förfogande.

Kassaboken utvisar 4.882:60 kr. i inkomster och 4.703:55 kr. i utgifter.

Det första större ärende, som Göteborgskommittén hade att behandla, gällde försök att rädda Särö Västerskog. Åtskilliga underhandlingar med ägaren och hans arvingar ägde rum utan resultat. För närvarande torde Särö Västerskog dock vara i sådana händer, att den får antas räddad så länge de nuvarande ägarna leva.

Parti från Rya skog på Hisingen.

Bevarandet och skyddet av Rya skog på Hisingen, inom Göteborgs stads nuvarande hank och stör, hörde liksom till de frågor, som från början låg Göteborgskommittén varmt om hjärtat.

1917 ingick Kommittén med en underdånig skrivelse till Kungl. Maj:t om inställande av en genom annons utbjuden avverkning av 28 stycken ekar i Rya skog och om önskvärdheten av områdets skyddande som naturpark. Virkesauktionen inställdes och resultatet av intensiva förhandlingar blev att slutligen Rya skog fridlystes som naturminnesmärke den 12 april 1928, men bevakades illa

och skogen blev utsatt för allehanda vandalisering. Sedan 1937 tillhör den Göteborgs stad och torde nu vara räddad.

Utanför Gullmarens mynning ligger Testholmen med ett av de märkligaste jättegrytsområden vårt land äger. Ön hörde till 1/4 mtl Gåsö. Men däri voro 70 ägare! Rätten till stenbrytning på ön var utarrenderad och brytningen hade nedlagts 1914 men återupptogs i större skala 1915. Hur holmen räddades genom ett av KB utfärdat avverkningsförbud och sedermera expropriering har fil. lic. Hjalmar Östergren skildrat i »Sveriges Natur» 1922. Medlemmar av Göteborgskommittén voro kraftigt verksamma i denna fråga och anskaffade även garantier för 1.500 kr. av de 5.000 kr., som ansågos behövliga.

Kommittén ingick 1933 till KB i Göteborg om en anhållan att området Svartedalen å kyrkoherdebostället 1 mtl Krono Svenseröd i Bokenäs s:n, Bohuslän, måtte fridlysas. Ansökan är beviljad, och kungörelsen kommer att utfärdas snarast.

På Kommitténs förslag förklarade KB i Göteborg den 16 september 1937 ön Trollö, hörande till fastigheten Gillholmen i Torsby s:n i Nordre älvfjorden, för fridlyst naturminnesmärke. Ön hyser urgamla, ännu bebodda häckplatser för pilgrimsfalk och korp samt i övrigt ett rikt fågelliv.

Det mest arbetskrävande av Göteborgskommitténs ärenden har varit försöken att rädda det lilla, som är kvar av skalbankarna vid Bräcke nära Uddevalla. Med hjälp av statsgeologen Ragnar Sandegren har resultatet nu blivit, att arrendatorn nedlagt brytningen på ett år mot att hans kontrakt förlängts ytterligare ett år, vilket medgavs av stadsfullmäktige. Kommittén ingick den 24 september 1938 till Kungl. Maj:t med en underdånig anhållan, att staten ville låta expropriera resterna av Bräckebankarna. Ett tidigare av Uddevalla stad avsatt, skyddat parti var för litet och har helt enkelt »regnat» och rasat bort. Ärendet vilar nu hos Kungl. Maj:t.

Kommitténs medlemmar Johan Alin och John Lindner ha besiktigt den s. k. Läppesåsen i Erska s:n, Västergötland, på anmodan av Riksantikvarieämbetet. Efter deras rapport hemställde Riksantikvarieämbetet till styrelsen för Västergötland-Göteborgs Järnvägs A.-B., som äger marken ifråga, att området måtte skonas och skötas som ett na-

turminnesmärke. Styrelsen har tillmötesgått denna begäran.

Det kronan tillhöriga s. k. Korpåsberget vid Bovallstrand var för stenbrytning utarrenderat varvid den mot sjön och samhället synliga framsidan undantagits. Arrendatorn ingick med en anhållan att få bryta även av den s. k. Klacken, tillhörande det förbjudna området. Alla, till vilka detta ärende remitterats, tillstyrkte ansökningen utom Göteborgskommittén. Kungl. Domänstyrelsen avslag densamma 1926.

Något år senare förnyades samma anhållan. Jägerskiöld reste dit och anskaffade fotografier samt författade en utredning i ärendet. Men den gången uteblev remiss till Göteborgskommittén! Stenbrytningen i Korpåsberget behandlades ånyo vid sammanträde 1933 med anledning av en skrivelse från överjägmästaren i Västra distriktet. Efter att ha framhållit, att en utsträckt brytning visserligen ej nämnvärt skulle ändra bergets kontur sedd från farleden, men väl verka störande norrifrån sett, säger sig Kommittén icke kunna avgöra »huruvida den ekonomiska betydelsen av företaget är så stor att man nödgas bortse från nämnda olägenhet».

Röseberget vid Hunnebostrand med dess s. k. klovar tillhör kronan, och stenbrytning var ifrågasatt. Överjägmästaren i Västra distriktet A. W. Schmidt i Mariestad hade rådförat Göteborgskommittén angående villkoren, varpå sådan brytning kunde medges. Efter besiktning, verkställd av Bäcklin och Liljedahl betonades nödvändigheten, att Hunnebo klovar samt den synnerligen vackra lövskogen kring berget skönades.

Hösten 1938 har Kommittén på hemställan av stadsingenjören i Mölndal, herr Adolf Hirsch, besiktigt Brudeberget nära Mölndals stads område. Bergkullen, på vilken växer ekskog med hassel och som hyser flera mindre vanliga växter har man börjat exploatera. Då berget intager en markant plats inom stadsområdet och hyser en i vissa fall säregen flora, är dess bevarande önskvärd.

I mars 1930 fick Göteborgskommittén mottaga en skrivelse från 10 personer i Ljungkiletrakten. De anhöllo om bistånd att få ett 1929 utstakat vägförslag »Ljungkile—Ulvesund—Resteröd utbytt mot ett annat och bättre. Det förra skulle nämligen fördärva oersättliga naturvärden. Flera av Kommitténs medlemmar besökte platsen, likaså profes-

sorerna Einar Lönnberg och Rutger Sernander. Så ingav Kommittén den 26 augusti 1930 till KVA en skrivelse med anhållan om fridlysning som naturminne av ett område hörande till 1/3 mtl Ulvesund litt. C och hemmanet 1/8 mtl Berg i Ljungs s:n. KVA beslöt föreslå området mellan Kjusén och Röda näsan samt Rödborget till fridlysning. Emellertid ville ej KB göra detta, förrän frågan om vägens sträckning blivit avgjord. En påminnande skrivelse från KVA och en tungt vägande utredning av professor Rutger Sernander lämnades utan avseende.

Vägstämman, som tidigare önskat få den inre, mot naturen skonsamt framdragna sträckningen fastställd, ändrade åsikt. Den efter stranden löpande vägen beslöts. Och ej nog härmed, den skulle breddas från 3 1/2 m. till 5 m. Härigenom kom ett verkligen oersättligt naturminnesmärke att förstöras.

KB i Göteborgs och Bohus län utfärdade 1917 på förslag av Kommittén förbud mot uppsättandet av tavlor, plakater, inskrifter eller annan störande anordning i det fria, synliga från segelleder eller delar av skärgården.

I Göteborgs stads jubileumsutställning 1923 deltog Svenska Naturskyddsföreningens Göteborgskommitté med en exposition. Utställningen är skildrad i »Sveriges Natur» 1924.

Vid det skandinaviska naturforskarmötet i Göteborg 1923, fick naturskyddsrorelsen en särskild sektion på förslag av Göteborgskommittén. För sektionens arbeten redogöres i »Förhandlingar och Föredrag», det 17:e skandinaviska naturforskarmötet i Göteborg den 9—14 juli 1923.

Kommittén avlät i december 1916 en skrivelse till stadsfullmäktige i Göteborg, i vilken hemställdes om tillsättandet av en kommitté av representanter för olika vetenskapsgrenar för att utreda frågor om skydd av värdefulla natur- och kulturminnesmärken inom samhället. Denna skrivelse upptogs som egen motion av herr Hjalmar Wijk. Stadsfullmäktige beslöt 1917 en »Beredning för natur- och kulturskydd» med 7 medlemmar (Sveriges Natur 1918). Denna är fortfarande verksam, och Wijk har hela tiden varit dess ordförande.

Göteborgs allmänna folkskolestyrelse beviljade 1922 ett anslag till ett »naturskydds-upprop», som trycktes samma år. »Tavlan» utdelades år 1923 i skolor i Göteborg och

dess omnejd att upphängas i varje klassrum samt utsändes även till traktens järnvägsstationer m. fl. Några år senare utskickades nya exemplar för att ersätta de förslitna. Vidare ha upprop och maningar i tidningarna att skona växtlighet, särskilt blåsippona, ombestyrts vid flera tillfällen.

Till pastorsämbetena i västra Sverige utsändes hösten 1929 en cirkulärskrivelse med uppmaning att genom uppsättandet av fågelholkar och genom plantering göra kyrkogårdarna till ett slags fågelreservat. P. M. för tillverkning medföljde.

Inventering av olika naturminnesmärken har medlemmar av Göteborgskommittén utfört i rätt betydande utsträckning. Främst bör nämnas John Lindners »Förteckning över naturminnesmärken i Göteborgs och Bohus län» avslutad 1926. Den upptager källförteckning och egna iakttagelser samt omfattar 632 nummer.

På anhållan (20 juli 1932) av KVA:s naturskyddskommitté företogs medlemmar av Göteborgskommittén sommaren 1933 en revision av fridlysta naturminnesmärken i Göteborgs och Bohus län. Kommittén har också vid flera naturminnesmärken uppsatt nya gjutjärnstavlor.

Vid flera tillfällen har Göteborgskommittén behandlat ärenden till skydd för sällsynta växter och utverkat skydd för märkliga träd.

Beträffande fågelskydd har Göteborgskommittén i skrivelse till generaldirektör Sigurd Ribbing, som då hade i uppdrag att utarbeta förslag till ny jaktlag, framhållit önskvärdheten att alla rovfåglar fridlystes. Ty allmänheten, även de flesta jägare, kunna ej skilja på de olika arterna: utan alla löpa fara att utrotas. Vidare har Kommittén 1938 ingått till KB i Göteborgs och Bohus län med anhållan om landstigningsförbud för andra än yrkesfiskare på Soteskär samt St. Knappen i Väderöarna, lunnefågeln enda kända häckplatser i vårt land. Denna framställning har med tillstyrkan av KB vidarebefordrats till Kungl. Maj:t.

Göteborgskommittén har lagt sig vinn om, att genom föreläsningar söka befrämja intresset för och kunskapen om naturskyddet. Apotekaren Liljedahl har hållit ett radioföredrag — sannolikt det första i sitt slag — och dessutom demonstrerat Särö Västerskog för olika sammanslutningar. Även professor

L I T T E R A T U R

Gästrikland—Hälsingland.

Mårten Sjöbeck: Färdvägar och vandringer utgående från statsbanorna. Utg. av Kungl. Järnvägsstyrelsen. Stockholm 1939. Pris kronor 2: 50.

Det svenska landskapet är en helhet, som utformats av naturens och människans krafter gemensamt. Stundom härskar kulturen och ibland råder ännu naturen suveränt. När dessa båda huvudkrafter icke strida, når landskapet en harmoni, som vi alla uppfatta som något utomordentligt vackert. De i landskapet ingående delarna kunna emellertid svårligen tänkas helt fristående utan måste uppfattas i sin omgivning.

Det står klart för Mårten Sjöbeck att landskapet skall uppfattas på detta enhetliga sätt och varje enskild del skall ses i sitt större sammanhang. För honom är icke ett lövträd endast en estetisk fråga eller en fråga om lämpligt kolningsvirke. Det är både detta och mycket därtill. Det är växtgeografiska problem, utbredningen av trädslagen i förhållande till klimatiska och naturhistoriska faktorer, deras plats i nuvarande och äldre näringsliv och deras roll som bärare av minnen av kult och sägen.

Vare sig Sjöbeck betraktar en orörd mosse eller ett nyplöjt åkerfält har han förmåga att knyta samman dessa delar med den stora helheten, det svenska landskapet.

Varje ny volym, den senaste landskapsboken är den nionde i ordningen, bjuder på nya iakttagelser och synpunkter, men den röda tråden släpper dock författaren aldrig. Det märkliga med dessa böcker är att de förutom att vara trevliga och upplysande reseorienteringar också kunna läsas som skönlitteratur eller som vetenskapliga utredningar. Allt detta har han lyckats smälta

samman till en njutbar enhet och syntesen blir det svenska landskapet med alla dess skiftningar.

Med ouppnådd virtuositet skriver Mårten Sjöbeck sina bildtexter. Författaren har visserligen en glänsande förmåga att välja sina motiv, men genom den text han sätter under de vackra bilderna ger han på samma gång en fördjupad och vidgad syn på det han visar.

Man måste verkligen vända sig till Kungl. Järnvägsstyrelsen med den största tacksamhet för att den tagit initiativ till detta monumentalverk, som säkerligen är den bästa tänkbara formen för folkkupplysning på detta område. Genom det sätt på vilket Mårten Sjöbeck format sina böcker bli de ju en verkligt god resereklam. Det är säkerligen många i likhet med anmälaren, som, så snart de få en av dessa i sin hand, omedelbart önska resa i det landskap som behandlas. Och den som följer Sjöbeck får även behållning av sin resa. Att i en kort anmälan redogöra för innehållet i den senaste volymen låter sig icke göra. Det bästa man kan göra är att se Gästrikland och Hälsingland från färdvägar och vandringsstigar tillsammans med Mårten Sjöbeck. Även om man skulle tvingas att endast göra denna resa i tankarna, kommer den att skänka mycken behållning.

Den av människan ännu helt orörda naturen, som i stora delar av Sverige är försvinnande liten, skola vi bevara, men vården av den större delen av vårt land måste vi ägna särskild uppmärksamhet och därvid alltid akta på den landskapliga samhörigheten mellan natur och mänsklig verksamhet. För detta arbete är Mårten Sjöbecks böcker oundgängliga. N. Dck.

Carl Skottsberg har talat naturskydd i radio. Länsjägmästaren John Lindner har under en lång följd av år i samband med sina föredrag om skogsvård i Göteborgs och Bohus läns olika kommuner även behandlat naturskyddet. I Lindners lärobok »Skogsskötsel», avsedd för sydvästsvenska förhållanden, tryckt i tre upplagor om tillsammans 8.500

ex., 1:a upplagan år 1927, finnes ett kapitel om naturskydd. I Västra Sveriges Skogsvårdsförbunds årsskrift 1938 ingår en av Lindner författad uppsats »Naturskydd». Professor Jägerskiöld har vi olika tillfällen på sommarkurser och i arbetarinstitut samt föreläsningar och jaktvårdsföreningar talat i samma ämne. L. A. Jägerskiöld.

Sjöfågellivet i Stockholms skärgård.

Edvard Wibeck: Utgiven av Sv. Jägarförbundet. Pris 2: 50.

För allt naturskyddsarbete är det nödvändigt att utgå från fakta. En sådan värdefull utgångspunkt för naturskyddsarbetet har nu utkommit över fågellivet i Stockholms skärgård. Svenska Jägarförbundets avdelning för Stockholms stad och län beslöt våren 1936 att göra en inventering av sjöfågellivet i skärgården och jägmästare Edvard Wibeck kunde våren 1937 sätta igång med arbetet. Resultatet föreligger nu klart och en trevlig och i hög grad upplysande sammanställning är nu utgiven. Detta arbete bör bli en angenäm och lärorik lektyr för alla fågelintresserade. Inventeringen omfattade skärgården mellan Arholma i norr och Landsort i söder och gav glädjande nog till resultat att fågelbeståndet i skärgården är rikare än man vågat hoppas. För allt fortsatt arbete med vården av skärgårdens fågelliv kommer jägmästare Wibecks inventering att utgöra den oundgängliga grunden. Trots att förhållandena äro bättre än man i allmänhet trodde tidigare får man icke ett ögonblick slä sig till ro. Omvårdnaden är nu lika nödvändig som tidigare. Det råder ej heller någon tvekan om att man genom skydd och vård kan ytterligare öka fågelstammen inom de flesta skärgårdsområdena.

Man får livligt hoppas, att inventeringen så småningom skall kunna genomföras för hela den svenska kusten. Jägmästare Wibecks arbete kommer säkerligen att bli mönstret för denna fortsatta utredning. N. Dck.

Sörmlandsbygden 1939.

Södermanlands hembygdsförbunds årsbok visar delvis ett nytt ansikte. Det är en över 200 sidor tjock bok, väl illustrerad och med gott tryck, men framför allt med ett nytt och bland dessa hembygdsböcker ovanligt grepp på ämnet. Man har vidgat programmet och låtit årsboken bli en vid

och omväxlande revy över bygden och dess problem i anknytning både till äldre tider och nutiden. Kanske saknar man den röda tråden, ett tema, som håller samman de vitt skilda ämnena, men resultatet är ändå lyckat, och har åstadkommit en bok, som inte bara är till för en liten falang specialister, utan för bygdefolk i allmänhet.

Någon utförlig recension kunna vi icke här göra, endast nämna ett par ord om innehållet: Sörmländskt jordbruk, sörmländsk konst av idag, en rolig skildring »från åkvagnen till bulldoggsbussen», den heliga Anna i Sörmland, en skildring om Kolmården, Karl-August Nikander, jämte värdefulla historiska uppsatser, recensioner, artiklar från arbetsfältet m. m. Redaktör är dr Ivar Schnell. J. N.

Livet i Vadsbo under 1800-talet.

Av Gustaf Hultgren.

Författaren, som sedan många år varit ombud för Vadsbomuseet i Mariestad, har samlat sina på rika erfarenheter och kunskaper stödda kulturhistoriska anteckningar till en hembygdsbok, som man med uppriktighet kan rekommendera till läsning och studium. Det är inte den vanliga typen av snustorr sockenbeskrivning, det är ett stycke levande bygdeskildring, där författaren tagit upp till behandling och berättar om sådana seder, miljöer och människor, som han särskilt känner till. Det är en skildring av västgötska allmogen, som man är tacksam att ha fått. Den personliga stilen gör arbetet lätt att läsa. De trevliga, ofta unika bilderna liva upp texten. Boken kommer säkert att läsas även utanför Vadsbosocknarna. Själv har jag beslutat att taga med den till våra hembygdskurser, där det alltid är så välkommet att få kulturhistoriska material tillrättalagt på detta fängslande och vederhäftiga sätt.

Priset på den 240 sidor tjocka boken är kr. 3: 75. Den är utgiven av Gustaf Hultgrens Förlag, Leksberg. J. N.

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Länsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.